

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ANNELİĞİN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ TEZAHÜRLERİNİN
SOSYOPSİKOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ: TUNCELİ ÖRNEĞİ**

(DOKTORA TEZİ)

Danışman
Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ

Hazırlayan
Pınar BAYKAN

MALATYA-2025

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ANNELİĞİN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ TEZAHÜRLERİNİN
SOSYOPSİKOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ: TUNCELİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
Pınar BAYKAN

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ

MALATYA-2025

KABUL ONAY FORMU

	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	İNÜ-KYS-FRM-142
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ		Yayın Tarihi	19.08.2019
		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

ANNELİĞİN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ TEZAHÜRLERİNİN SOSYOPSİKOLOJİK AÇIDAN
İNCELENMESİ: TUNCELİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ

HAZIRLAYAN
Pınar BAYKAN

Jürimiz tarafından 16/07/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** ile başarılı bulunarak Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

- 1.Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU
- 2.Prof.Dr. Abdullah KORKMAZ
- 3.Prof. Dr. Yaşar KAYA
- 4.Prof. Dr. Ersan ERSOY
- 5.Prof. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

.....
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim dalında Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ danışmanlığında hazırlamış olduğum bu tezin, yazımından basımına kadar geçen tüm aşamalarında bütün bilgi ve belgeleri, akademik kurallar çerçevesinde elde edip bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu, atıfta bulunan eserlere, bilimsel kurallara riayet ederek değinip tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, tezin tarafımdan yazıldığını onurumla doğrularım.

Pınar BAYKAN

10/06/2025

BİLDİRİM SAYFASI

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “Anneliğin Çalışma Hayatındaki Tezahürlerinin Sosyopsikolojik Açıdan İncelenmesi: Tunceli Örneği” başlıklı tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- ☐ Teziminyıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Pınar BAYKAN

ÖNSÖZ

Bu doktora tezi, kadınların akademik kariyerleri ile annelik rolleri arasında kurdukları dengeye ilişkin sosyolojik bir sorgulamanın ürünüdür. Kadın emeği, toplumsal cinsiyet rolleri ve aile kurumuna yönelik ilgi ve alakam hem akademik okumalardan hem de bireysel gözlemlerimden beslenerek bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Araştırma sürecinde derinlemesine görüşmelerle topladığım nitel veriler, anket yoluyla topladığım nicel veriler her ikisi de sadece sayısal sonuçların ötesine geçerek anlamın peşine düşmeme vesile oldu. Süreç boyunca zaman zaman duygusal olarak zorlandığım, ama aynı zamanda çok şey öğrendiğim bir dönemi geride bıraktım.

Öncelikle tüm bu süreçte hem akademik hem de duygusal anlamda beni destekleyen aileme, teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Abdullah Korkmaz'a, bilimsel rehberliği, sabrı ve yönlendirici eleştirileri için en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez izleme komitem de yer alan ve daima yol gösteren, öneri ve akademik bilgileri ile destek sunan Sayın Prof. Dr. Ersan ERSOY'a, Sayın Prof. Dr. Yaşar KAYA'ya çok teşekkür ederim. Çalışmamın çeşitli aşamalarında fikir alışverişinde bulunduğum, desteğini esirgemeyen ve özellikle anket ve görüşme aşamalarında bana yardımcı olan arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca, çalışmama katılımcı olarak katkı sunan tüm kadınlara, zamanlarını ve deneyimlerini benimle paylaştıkları için minnettarım. Bu çalışmanın, kadın emeği ve toplumsal cinsiyet konularına katkı sunmasını diliyorum, katkı sunan herkese tekrar teşekkür ediyorum.
10.06.2025 /MALATYA

Pınar BAYKAN

ÖZET

Bu çalışma, annelik rolleri ile mesleki kimlik arasında denge sağlamaya çalışan kadınların deneyimlerini kavramayı hedeflemektedir. Annelik ideolojisinin yerleşik beklentileri, kadınların iş hayatında pek çok zorlukla yüzleşmesine sebep olmakta ve onları zorlayıcı seçimlerle baş başa bırakmaktadır. Çalışmada, annelik kimliğinin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşüm kuramsal bir çerçeveye ele alınmış olup; bu dönüşümün günümüzde kadınların kariyer hayatıyla nasıl kesiştiği tartışılmıştır. Bu çerçevede çalışma, Tunceli il merkezinde görev yapan öğretmen ve akademisyen anneler aracılığıyla gerçekleştirilmiş, karma yöntem (nicel ve nitel) kullanılmıştır. Karma yöntemin kullanıldığı bu çalışmada 305 kişiye anket uygulanmış ve 14 kişi ile de derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Çalışma bulguları, annelerin iş yaşamındaki tutumları ile annelik algıları arasında önemli bağlantıların bulunduğunu ortaya koymuştur. Annelik rolü ile çalışma hayatı düşüncesi arasında olumlu, annelik algısı ile istihdam tutumları arasında ise olumsuz yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Katılımcılar, anneliği bazen içgüdüsel bir kimlik olarak algılarken, bazen de toplumsal baskı, eşten beklentiler ve biyolojik zaman kaygısıyla ilişkilendirmiştir. Çalışmanın bulgularına göre annelik sadece biyolojik bir olgu değil, kültürel normlar ve sosyal etkileşimlerle şekillenen çok yönlü bir kimliktir.

Elde edilen bulgular, annelik rolü algısının yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. 26-35 yaş aralığındaki kadınların annelik rolü algılarının, 36 yaş ve üzeri katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarında çalışan kadınların annelik rolü algılarının daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe, anneliğe ilişkin tutumların daha olumlu ve toplumsal bilincin arttığı bir hale dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bu çalışma, kadınların annelik kimlikleri ile mesleki kimlikleri arasında oluşturmayı hedefledikleri dengeye dair önemli sosyo-psikolojik bulgular sunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Annelik Rolü, Çalışma Hayatı, Annelik, Çalışan Kadın.

ABSTRACT

This study aims to understand the experiences of women who try to balance between their motherhood roles and professional identity. The established expectations of motherhood ideology cause women to face many difficulties in their professional lives and leave them with challenging choices. In addition, the transformation of the identity of motherhood in the historical process is analysed with a theoretical framework and how this transformation intersects with women's career life today is discussed. In this framework, the research was conducted through teacher and academic mothers working in Tunceli city centre and mixed method (quantitative and qualitative) was used. In this mixed method study, a questionnaire was applied to 305 people and in-depth interviews were conducted with 14 people.

The findings of the study revealed that there are important links between mothers' attitudes towards work life and their perceptions of motherhood. Significant positive correlations were found between the role of motherhood and the thought of working life, and negative correlations were found between the perception of motherhood and employment attitudes. Participants sometimes perceived motherhood as an instinctive identity and sometimes associated it with social pressure, expectations from the spouse and biological time concerns. According to the findings of the study, motherhood is not only a biological phenomenon but also a multifaceted identity shaped by cultural norms and social interactions.

The findings revealed that the perception of motherhood role showed a significant difference according to age. It was found that the maternal role perceptions of women between the ages of 26-35 were higher than those of participants aged 36 and over. In addition, it was concluded that women working in higher education institutions had stronger maternal role perceptions. It was observed that as the level of education increases, attitudes towards motherhood become more positive and social awareness increases. This study has provided important socio-psychological findings on the balance that women aim to create between their maternal and professional identities.

Keywords: Motherhood Role, Working Life, Motherhood, Working Women.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY FORMU	i
ONUR SÖZÜ	ii
BİLDİRİM SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı	3
B. Araştırmanın Problemi	5
C. Araştırmanın Sayıtları ve Sınırlılıkları	6
D. Araştırmanın Hipotezleri	7
E. Araştırmanın Yöntemi.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM	22
1.KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	22
1.1.Kavramsal Çerçeve.....	22
1.1.1. Anelik Kavramı	22
1.1.2. Rol Kavramı.....	23
1.1.3. Anelik Rolü ve Toplumda Algılanış Biçimi.....	28
1.1.4. Toplumsal Değişim ve Dönüşümler Çerçevesinde Anelik	31
1.2.Kuramsal Yaklaşımlar	33
1.2.1.Yapısal İşlevselci Kuramsal Yaklaşım	33
1.2.2.Çatışmacı Kuramsal Yaklaşım	35
1.2.3.Sembolik Etkileşimci Kuramsal Yaklaşım	38
1.2.4.Alış-Veriş Kuramsal Yaklaşımı.....	42
1.2.5.Gelişimsel Kuram Yaklaşımı	45
1.2.6.Sistem Kuramı Yaklaşımı	47
1.2.7. Feminist Kuramsal Yaklaşım	48
1.3. SOSYO-PSİKOLOJİK AÇIDAN ANELİK VE AİLE HAYATI.....	52

1.3.1. Sosyo-Psikolojik Düzlemde Annelik.....	52
1.3. 1.1. Sosyolojik Açıdan Annelik.....	52
1.3.1.2. Psikolojik Açıdan Annelik	54
1.3.2. Aile Hayatında Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar	56
1.3.2.1. Ev İşi Paylaşımı ve Çocuk Bakımı.....	56
1.3.2.2. Aile Hayatı ve İşin Birlikte Yürütülmesi	59
1.4.ÇALIŞMA HAYATI VE ANNELİK	62
1.4.1. Çalışma Hayatı.....	62
1.4.2. Çalışma Hayatında Annelik.....	66
1.4.3. Tarihsel Perspektiften Kadının Çalışma Hayatına Katılımı ve Elde Ettiği Haklar	70
1.4.3.1.Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Kadın İşgücü	70
1.4.3.2. Sanayi Devrimi Öncesi Kadın İşgücü	72
1.4.3.3. Sanayi Devriminden Sonra Kadın İşgücü	74
1.4.3.4. Cumhuriyet Döneminden Günümüze Kadın İşgücü.....	77
1.4.4. Çalışma Hayatında Anne ve Toplumda Annelik Algısı	80
1.4.5. Çalışma Hayatında Anne Rolündeki Kadının Yaşadığı Sorunlar	84
1.4.5.1.Mesleki Eğitimde ve Kazanılan Ücrette Eşitsizlik	87
1.4.5.2. İşyerinde Duygusal ve Cinsel Taciz.....	90
1.4.5.3.İşe Alma ve İşte Yükselme Sürecinde Yaşanan Eşitsizlikler	91
İKİNCİ BÖLÜM.....	93
2. BULGULAR.....	93
2.1. Annelik ve Annelik Rolü Algıları	97
2.1.1. Annelik Kararı ve Beklentiler	98
2.1.2. Annelik Rolü Algısını Etkileyen Faktörler	110
2.1.2.1. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Annelik Rolü Algıları	111
2.1.2.2. Katılımcıların Çalıştığı Kuruma Göre Annelik Rolü Algıları.....	112
2.1.2.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyine Göre Annelik Rolü Algıları	113
2.1.2.4. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Rolü Algıları.....	115
2.1.2.4.1. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Rolü Gelişimi ve Performansı	115
2.1.2.4.2. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Görevi ve Başarısı.....	118

2.1.3. Çocuk Yetiştirme ve Annelik Rollerini	120
2.2. Çalışan Bir Kadın Olarak Annelik ve İş Hayatı Dengesi.....	130
2.2.1. Çalışma Düşüncesinin Annelik Rollerini Üzerindeki Yansımaları	130
2.2.1.1. Katılımcıların Kişisel Tatmininin Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi	130
2.2.1.2. Katılımcıların Çalışma Düşüncesinin Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi	131
2.2.1.3. Annelik Sonrası Çalışma Hayatı ve Özel Hayat Dengesi: Ekonomik Zorunluluklar ve Sosyal Yaşam	133
2.2.2. Annelerin Çalışma Yaşamına Yönelik Tutumları ve Annelik Rollerinin Sosyo-demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi.....	144
2.2.2.1.Katılımcıların Annelik Becerilerinin Yaş Açısından İncelenmesi.....	144
2.2.2.2. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumların Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi	145
2.2.2.3. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumlarının Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi	147
2.2.2.4. Katılımcıların Meslek Değişkenine Göre Önyargı/Stigma Algılarının İncelenmesi	148
2.2.2.5. Katılımcıların Meslek Değişkenine Göre Özerklik/Bağımsızlık Algılarının İncelenmesi	149
2.2.3. Çalışan Annelerin İş-Yaşam Süreçlerinde Deneyimledikleri Zorluklar	151
2.3. Değişkenler Arası İlişkilerin İncelenmesi	157
2.3.1. Annelik Rolü Algıları ile Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki.....	158
2.3.2. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumları ile Çalışma Düşünceleri Arasındaki İlişki.....	160
2.3.3. Çalışma Düşünceleri ile Annelik Rolü Algıları Arasındaki İlişki	162
SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	166
KAYNAKLAR	176
EKLER	194
Ek 1: Ankete Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri.....	194
Ek 2: Etik Kurul Onayları	196
Ek 3: Bilgilendirilmiş Onam Formu	198

Ek 4: Görüşme Formu Yönergesi.....	199
Ek 5: Anket Soruları.....	200

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Örneklem Grubunun Kurumlara, Katılımcılara ve Kişi Sayılarına Göre Dağılımı	18
Tablo 1.2. Ölçeklere İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri	20
Tablo 2.1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerine İlişkin Betimleyici İstatistikler	94
Tablo 2.2. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler	97
Tablo 2.3. Annelik Rolü Algılarının Yaş Açısından İncelenmesi	111
Tablo 2.4. Annelik Rolü Algılarının Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi	112
Tablo 2.5. Annelik Rolü Algılarının Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi	114
Tablo 2.6. Annelik Rolü Gelişimi ve Performansının Meslek Açısından İncelenmesi	116
Tablo 2.7. Annelik Görevi ve Başarısının Meslek Açısından İncelenmesi	118
Tablo 2.8. Kişisel Tatminin Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi	131
Tablo 2.9. Çalışma Düşüncelerinin Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi	132
Tablo 2.10. Annelik Becerilerinin Yaş Açısından İncelenmesi	144
Tablo 2.11. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumların Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi	146
Tablo 2.12. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumların Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi	147
Tablo 2.13. Önyargı/Stigmanın Meslek Açısından İncelenmesi	148
Tablo 2.14. Özerklik/Bağımsızlığın Meslek Açısından İncelenmesi	150
Tablo 2.15. Değişkenler Arası İlişkilerin İncelenmesi	158

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
bknz.	: Bakınız
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
vb	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Tarih boyunca kadın işgücüne duyulan gereksinim her zaman önemini korumuş; modern ve rekabetçi çalışma yaşamında bu ihtiyaç daha da belirginleşmiş ve artan bir önem kazanmıştır. Kadın çalışanlar, iş hayatında erkeklerle benzer yapısal sorunlar yaşamalarının yanı sıra, toplumsal cinsiyet rollerine ve annelik kimliğine dayanan çok katmanlı ve özgün zorluklarla da mücadele etmektedirler. Günden güne kadınların ekonomik üretim süreçlerine katılımı ve çalışma şekilleri de zamanla farklılaşmıştır. Günümüzde kadın kimliğinin inşasında toplumsal yapı, anneliği temel ve belirleyici bir unsur olarak konumlandırmaktadır. Değişen ve dönüşen sosyal yapı nedeniyle kadınların ‘annelik’ kimliğinde önemli değişiklikler olmaktadır. Çocukların günlük bakım ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi çoğunlukla annelere ait bir görev olarak kabul edilmektedir.

Ataerkil toplumsal yapıdan kaynaklanan, kadınlara toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda atfedilen çocuk bakımı ve yetiştirilmesi yükümlülüğü, onların iş hayatındaki gelişimini ve fırsatlara ulaşımını kısıtlayan önemli bir handikap teşkil etmektedir. Annelik, sadece biyolojik bir gerçek değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarıyla çerçevelenen bir sorumluluk alanı olarak kadınlara yüklenmektedir. Bu durum, anneliği ileri yaşlara ertelemekte ya da iş hayatındaki kadınlar için çok yönlü güçlükler ortaya çıkarmaktadır. İş ve aile hayatı birbiriyle sıkı bir şekilde bağlı olduğundan, bu alanlar arasındaki olumlu ya da olumsuz etkileşim, konunun sosyolojik yönünü daha da dikkate değer kılmaktadır.

Bu çalışmanın önemi, iki temel boyutta ele alınmaktadır. Öncelikle, çalışan kadınların annelik görevleri ile mesleki yükümlülüklerini nasıl dengelediklerini inceleyen bu çalışma, bireysel deneyimlerin ötesinde, toplumsal cinsiyet adaletsizlikleri, kurumsal destek yetersizlikleri ve toplumsal normların kadınların iş gücüne katılımı üzerindeki etkilerine dair önemli bulgular sunmaktadır. Bu çalışma, kadınların hem özel hem de kamusal alanlardaki rollerini nasıl yaşadıklarını; bu rolleri yerine getirirken karşılaştıkları yapısal, duygusal ve sosyal engelleri anlamak için önemli bir katkı sağlamaktadır. Nitel ve nicel verilerin birlikte incelenmesiyle elde edilen sonuçlar,

Çalışma hayatındaki kadınların annelik rollerini nasıl yönettiklerini anlamaya ve bu konuda çözüm önerileri üretmeye imkân tanımaktadır.

İkinci olarak, bu çalışma, anneliğın sosyolojik olarak nasıl şekillendiğı ve kadınların bu rolü hem bireysel hem de kurumsal koşullarda nasıl oluşturduklarına dair Türkiye bağlamında az sayıda gerçekleştirilen çalışmalara yeni bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma hem sosyoloji literatürüne hem de toplumsal cinsiyet araştırmaları alanına önemli bir katkı sunarak, akademik çevrede bu konudaki eksikliğı gidermeyi hedeflemektedir. Eş zamanlı olarak, kamu politikalarının yeniden değerlendirilmesi ve çalışan annelere daha kapsayıcı destek sistemlerinin oluşturulması amacıyla karar vericilere bilimsel veriler sağlama kapasitesine sahiptir. Bu nedenle, bu araştırma yalnızca mevcut durumu tanımlamakla kalmıyor, aynı zamanda gelecekte yapılacak benzer araştırmalara yön gösterici bir temel teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, annelik rolünü benimsemiş kadınların iş yaşamındaki tecrübelerini sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Bu bağlamda, kadınların hem anne hem de profesyonel kimliklerini nasıl birlikte yürüttükleri, bu süreçte yaşadıkları zorluklar, destek sistemleri ve toplumsal cinsiyet rollerinin etkileri araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu araştırma, çeşitli meslek alanlarındaki (öğretmenler ve akademisyenler) kadınların annelik deneyimlerinin, iş hayatındaki tutum ve davranışlarına nasıl yansıdığını incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma çerçevesinde, annelik rolüne dair algı, annelerin istihdamına yönelik toplumsal yaklaşımlar, bağımsızlık/özerklik, stigma/önyargı ve aile-sosyal uyum gibi kavramlar incelenerek, bu faktörlerin çalışma yaşamı tutumlarıyla olan bağlantısı ele alınmıştır. Ayrıca derinlemesine görüşmeler yoluyla kadınların kendi deneyimleri aracılığıyla anneliğı nasıl deneyimledikleri, çalışma yaşamıyla nasıl bağdaştırdıkları ve toplumsal normlara karşı nasıl konumlandıkları incelenmiştir. Bu şekilde, anneliğın sadece biyolojik bir olgu olmadığını, aynı zamanda sosyal, kültürel ve yapısal süreçler aracılığıyla şekillenen bir kimlik olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışma toplamda iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, çalışmanın odaklandığı konu ile araştırma problemi, amacı, sayıltıları, hipotezleri ve yöntemi hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde kavramsal ve kuramsal ereve, çalışma hayatı ve annelik, sosyo-psikolojik açıdan annelik ve aile hayatı ile ilgili genel bir ereve sunulmuştur. İkinci bölümde ise, nicel veriler SPSS programı

aracılığıyla çözümlenmiş; nitel veriler ise derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edilerek tematik analiz yapılarak yorumlanmıştır. Bu bölümde anketlerden elde edilen bulgular, görüşme verileriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve elde edilen veriler ışığında annelik ve çalışma yaşamı arasındaki etkileşim detaylı şekilde incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise, sonuç, değerlendirme ve öneriler kısmı yer almıştır.

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Günümüz dünyasında geçim şartları dikkate alındığında ailenin geçimini sağlaması her geçen gün zorlaşmaktadır ve bu yüzden çoğu kadının çalışmaya başlamasının asıl gerekçesi ekonomik kaygılar olmaktadır. Toplumsal ölçekte annelik kavramsallaştırması ele alındığında aslında geçmişten günümüze kadar gelen sürede geniş ölçekte değişimler yaşanmıştır. Görece kadının çalışma hayatına artan oranda katılımı, kadından sevgi, hoşgörü ve bakıma dayalı çocuk yetiştirme becerileri yanında, rekabet halinde olan iş dünyasında da belli başlı nitelikleri taşıması beklenmektedir. Gün geçtikçe artık çalışan kadın çalışan anne olarak hayatına devam etmektedir ve asıl değişim “anne” olmasıdır. Bu değişimin zemininde olan ve asıl vurgulanmak istenen şey ise çalışmanın bir eylem olması, anneliğin de kadının kimliklerinden sadece bir tanesi olması durumudur. Çalışma hayatında kadından istenen şey üretime destek olması ve nitelikli bir eleman olması ise “olunan şeyin anne”, “yapılan şeyin ise çalışma” olduğunun farkında olunması gerekmektedir ve anne olduğu için kadının çalışma hayatında yeteri kadar verimli olamayacağı düşüncesi tartışılması gereken bir görüş olmaktadır.

Kadın çalışanlar, tüm çalışma koşullarında erkek meslektaşlarının karşılaştığı zorlukların yanı sıra, toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan bazı özgün sorunlarla da başa çıkmak durumunda kalmaktadır. Nitelik gerektirmeyen üretim süreçlerinde, erkek çalışanlara alternatif olarak düşünülen düşük ücretli ve uzun çalışma saatlerine tabi kadın işgörenler; işe alımda fırsat eşitsizliği, annelik ile aile sorumluluklarının çalışma hayatını zorlaştırması, kreş hizmetlerine erişimdeki zorluklar, eşit işe eşit ücret ilkesinin ihlali ve cinsel taciz gibi cinsiyete dayalı ayrımcılık biçimleriyle mücadele etmektedir.

Çalışma hayatında kadınların karşılaşmış oldukları tüm bu sorunlara ne tür önlemler alınacağı da başta anne olan kadınlarla birlikte bütün kadınlar için önem arz etmektedir.

Kadınların biyolojik olarak anneliğe yatkın olmalarının yanı sıra, toplumsal cinsiyet normları nedeniyle annelik yükümlülüklerinin çoğunlukla kadınlara verilmesi, anneliği ileri yaşlara ertelemekte ve çalışan kadınların çeşitli yapısal ve bireysel zorluklarla karşılaşmasına yol açmaktadır. İş ve aile hayatının birbirleriyle ilişkili ve etkileşim içinde olması, bu alanların bir arada dikkate alınmasının önemini göstermektedir. Kadın çalışanlara yönelik doğum, süt izni ve esnek çalışma gibi destekleyici uygulamalar pozitif ayrımcılık olarak kabul edilse de mevcut düzenlemelerin yetersiz olduğu ve kadınların gereksinimlerini karşılayacak daha kapsayıcı politikaların gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Çalışan anneler, iş yerinde farklı sorunlar ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Nüfusun büyük kesimi tarafından ebeveynlik yapmak hem kadın hem de erkek tarafından sorgulanmadan kabul edildikçe çalışan kadınların yaşadığı problemler sürecektir. Kadınların erkeklere kıyasla iş hayatı imkanları bakımından dezavantajlı halleri, hayatın bir gerçeği olarak sürmeye devam edecektir. Kadınlar, hem ekonomik özgürlüklerini elde etmeyi arzulamakta hem de çocuklarına anne olma isteği duymaktadır. Erkeklerin tutumlarını değiştirmek zor olacağından, çalışan annelere yönelik daha fazla esneklik gibi olumlu ayrımcılık şeklinde tanımlanan yaklaşımlarla sorunlara çözüm bulunabilecektir (Giddens, 2012, s. 258).

Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları yapısal ve kültürel engeller, toplumsal cinsiyet normlarının işgücü piyasasına yansımalarıyla şekillenmektedir. Özellikle annelik rolü, kadınların istihdama katılımını ve iş yaşamındaki sürekliliğini derinden etkilemektedir. Bu bağlamda anneliğin, yalnızca biyolojik bir süreçten ibaret olmayıp, aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilen bir kimlik ve sorumluluk alanı olduğu görülmektedir. Kadın çalışanlar, erkek meslektaşlarının maruz kaldığı genel iş gücü sorunlarına ek olarak, doğum, çocuk bakımı, esnek çalışmaya erişim gibi anneliğe özgü durumlarla ilişkili çok katmanlı zorluklar yaşamaktadır. Bu sorunlar; işe alımda ayrımcılık, kreş hizmetlerine erişimde yetersizlik, anneliğin kariyer gelişimini sekteye uğratması ve toplumsal beklentiler nedeniyle oluşan ikili rol yükü gibi çeşitli biçimlerde tezahür etmektedir. Bu kabullerden hareketle bu çalışmanın konusu, anneliğin çalışma yaşamındaki yansımalarını hem bireysel düzeyde psikolojik etkileriyle hem de

toplumsal yapı içerisindeki eşitsizlik ilişkiler bağlamında sosyolojik bir perspektifle ele almaktır.

Bu çalışmayla asıl amaçlanan, annelik rollerini ifa etmeye çalışan kadınların toplumsal bir düzlemde kalıp yargılarla yasallaştırılmaya çalışılan annelik ideolojisinin, çalışma hayatlarında zor seçimler yapmak zorunda bırakılması olmakla birlikte; bu durumla baş ederken yaşadıkları sıkıntıları ve kadın kimliklerinden biri olan anneliğin geçmişten günümüze kadar geçirmiş olduğu değişimi de kuramsal alt yapı ile sosyo-psikolojik analizlerle ortaya koymak olmaktadır. Ayrıca bu çalışma, anneliği ve annelik rollerini çalışma hayatında yerine getirmeye çalışan kadınlar bağlamında anne akademisyenleri ve Tunceli il merkezindeki öğretmen olarak çalışan anneleri konu edinmesi ve hem nicel hem de nitel bir araştırma olan karma yöntemle yapılacak olması sebebiyle özgün bir çalışma olmaktadır. Bu iki kurumda çalışan annelerin annelik deneyimlerini sosyo-psikolojik analizler üzerinden bir tartışma geliştirerek ele almak çalışmanın önemli özelliklerindendir.

B. Araştırmanın Problemi

Günümüzde aile içindeki sorumlulukların büyük bir kısmının kadınlara yüklenmesiyle, annelik rolü; kadınların zamanlarını, enerjilerini ve mekânsal düzenlemelerini etkileyen çok yönlü bir duruma dönüşmüştür. Bu çalışma annelik olgusunu sosyo-kültürel bir olgu olarak ele almakta olup, anneliğin çalışma hayatında kadına atfettiği rolleri yerine getirip getirmediğini ölçmeye çalışmaktadır. Bu kabulden hareketle, toplum ve kültürle karşılıklı olarak etkileşim halinde olan sosyolojik (toplum ve kültürel bağlamda), psikolojik (birey bağlamında) süreçler, anne olan kadın açısından çalışmanın anneliği etkilediği yönler üzerine yorumlamalar yapılmıştır. Buradan hareketle çalışmanın temel problemi: “Annelik çalışma hayatında ne şekilde tezahür etmektedir?” şeklindedir.

Çalışmanın alt problemleri ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Çalışan annelerin anneliğe bakışı anne olmadan önce ve olduktan sonra değişiklik göstermiş midir?
2. Anne olmak, çalışan bir kadının ev dışı özel yaşamına (arkadaşlarla buluşma, çeşitli organizasyonlara katılma vb.) ne şekilde yansımıştır?

3. Çalışan anneler, anne olduktan sonra çalışmayı bırakmayı düşünmüş müdür? Ya da tam tersi aile ekonomisine daha çok destek olmalıyım diye mi düşünmüşlerdir?
4. Annelik, çalışma hayatını nasıl etkilemiştir? Çalışan bir kadının yaşayabileceği muhtemel zorluklar neler olmuştur?
5. Anne olduktan sonra çalışma hayatında, iş arkadaşlarının ve yöneticilerin tutum ve davranışlarında bir değişiklik gözlemlenmiş midir?
6. Annelerin çalışma yaşamı nedeniyle çocuklarından fiziksel olarak ayrı kalmaları, annelik rollerini yerine getirmelerinde bir engel oluşturmuş mudur?

C. Araştırmanın Sayıltıları ve Sınırlılıkları

Bilimsel araştırmalarda, bazı temel önermelerin ilave doğrulama yapılmadan doğru olarak kabul edilmesi gerekebilir. Bu tür kabuller, varsayımlar (sayıltılar) olarak adlandırılır. Denenceden farklı olarak, varsayımlar sınanmaz; fakat araştırma sonuçlarının geçerliliği, bu varsayımların gerçekliğine bağlıdır. Sayıltılar, deneylerle test edilmeden ve doğruluğu incelenmeden kabul edilen kabuller olarak tanımlanır. Araştırmacı, doğrulanması güç veya imkânsız bazı durumlarda, kişisel değerlendirmelerine dayanarak çalışmasının teorik zeminini oluşturabilir. (Neumani, 2008). Yapılan bu çalışmanın da sayıltıları şu şekildedir:

1. Araştırma kapsamında ele alınan anne rolündeki kadınlar, çalışma yaşamında zorluklarla karşılaşmışlardır.
2. Örneklem grubunda yer alan anneler, çalışma hayatını göz önünde bulundurup çocuk sahibi olma kararını çalışmayan annelere oranla daha zor vermişlerdir.
3. Anne olan kadın hem iş stresi hem de ev içi işleri ve çocuk bakımı gibi konular bakımından psikolojik olarak yıpranmıştır.
4. Çalışan kadının anneliğe olan bakışı anne olduktan sonra değişmiştir.
5. Çalışan anne, çalıştığı süre boyunca çocuğuna bakacak birini bulma konusunda sıkıntılar yaşamıştır.
6. Çalışan anne, çalışmayan annelere oranla daha az sayıda çocuğa sahiptir.

Her çalışma, araştırmacının hedeflediği ideal seviyeyle pratikte karşılaştığı sınırlamalar arasındaki farklılıktan kaynaklanan bazı kısıtları içerir. Araştırmacının

amaçladığı fakat farklı nedenlerden dolayı başaramadığı unsurlar, çalışmanın sınırlılıklarını meydana getirir. Bu sınırlamalar; sorun alanının kapsamından, araştırmanın hedeflerinden, uygulanan yöntemden veya diğer metodik zorluklardan doğabilir. Sonuç olarak bu çalışma da doğal olarak bazı belirgin sınırlılıklarla belirlenmiştir. Bu sınırlılıklar ise şu şekildedir:

Yapılan bu çalışmanın merkezi Tunceli ilidir. Araştırmanın bu ille sınırlı kalmasındaki asıl sebep, araştırmacının Tunceli ilinde görev yapıyor olması ve bu sebepten ötürü zaman, ulaşım ve verilere ulaşma konusunda sıkıntı yaşanılmama düşüncesidir.

Bu çalışma elbette ki daha geniş bir ölçekte yapılp daha genel verilere ulaşabilirdi fakat örneklem grubunun anne akademisyenler ve Tunceli merkezde çalışan anne öğretmenlerden seçilmesi, ayrıca seçilen örneklem grubunun sadece eğitim kurumlarında çalışan anneler üzerinden hareket edilerek tahlil edilmeye çalışılması durumu, araştırmanın bir diğer sınırlılığı olmaktadır.

D. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez, test amacıyla sunulan bir önerme veya iki değişken arasındaki ilişkinin varsayımsal bir ifadesidir. Hipotezler, toplumsal dünyanın işleyişi hakkında tahminlerdir ve nesnel bir biçimde dile getirilirler (Kuş, 2009, s. 23). Bir hipotezimiz olduğunu ifade etmek, araştırma sorusuna bir cevap bulacağımızı öngördüğümüzü belirtmektir. Araştırmaya başlamadan önce *a priori* olarak varsayımlarda bulunuruz. Araştırma sorusu, çalışmanın hangi durumu analiz etmeyi amaçladığını ve hangi veriyi gün yüzüne çıkarmayı hedeflediğini belirler. Hipotez ise bu sorunun cevabını *a priori* öngörmektir (Punch 2016: 39). Bu çalışmada, anneliğin iş yaşamındaki yansımaları ile çalışan annenin annelik rollerini yerine getirirken karşılaştığı güçlükler üzerine odaklanılarak çeşitli hipotezler oluşturulmuştur. Çalışmanın ana hipotezi: “Annelik rollerini yerine getirmekle çalışma hayatı arasında anlamlı bir ilişki vardır”. Alt hipotezler ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Annelik rolü algıları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Annelik rolü algıları ile çalışılan kurum arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Annelerin çalışmasına yönelik tutumuyla çalışılan kurum arasında ilişki vardır.

4. Çalışma düşüncesi ile çalışılan kurum arasında ilişki vardır.
5. Çalışan annelerin mesleki vatandaşlık bilinci ile annelerin çalışmasına yönelik tutumunun annelik becerileri alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
6. Çalışma düşüncesinin kimlik boyutu ile annelik görevi ve başarısı arasında ilişki vardır.
7. Çalışma düşüncesinin, başkalarına bakma boyutu ile aile ve sosyal uyum arasında ve kimlik boyutu ile özerklik/bağımsızlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
8. Eğitim durumuyla, annelerin çalışmasına yönelik tutumu ve çalışan annelerin kişisel tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.
9. Çalışan annelerin mesleğiyle annelik rolü gelişimi ve performansı ve annelik görevi ve başarısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
10. Önyargı/stigma boyutu ile annelik rolü gelişimi ve performansı ve özerklik/bağımsızlık boyutu ile annelik görevi başarısı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
11. Annelik becerileri ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır.
12. Çalışma düşüncesinin hizmet boyutu ile annelik rolü gelişimi ve performansı arasında bir ilişki vardır.
13. Özerklik/ bağımsızlık boyutunun kişisel tatmin boyutu ve başkalarına bakma boyutu arasında bir ilişki vardır.
14. Annelik becerileri ile annelik rolü algıları ve annelik görevi ve başarısı arasında bir ilişki vardır.
15. Önyargı/stigma boyutunun annelik görevi ve başarısı ve annelik rolü algıları arasında anlamlı ilişki vardır.
16. Çalışan annelerin mesleğiyle önyargı/stigma boyutu arasında bir ilişki vardır.
17. Annelik rolü algıları ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
18. Çalışan annelerin mesleğiyle özerklik/ bağımsızlık boyutu arasında bir ilişki vardır.

E. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada öncelikle konuyla ilgili literatür gözden geçirilmiş ve mevcut araştırmalarla elde edilen bulgular toplanmıştır. Annelik olgusunun çalışma hayatındaki

şekillenmesini incelemeyi hedefleyen çalışmada, karma yöntem uygulanmıştır. Karma yöntem; araştırma problemini nicel ve nitel veri toplama ile analiz teknikleri kullanarak bütünsel bir şekilde ele alan bir yaklaşımdır (Creswell, 2017).

Bu çalışmada, nitel ve nicel veri toplama yöntemlerinin birlikte kullanıldığı, karma yöntem tasarımı tercih edilmiştir. Bu yöntem, araştırma hedefine uygun olarak çeşitli veri toplama fırsatları sağlar. Karma yöntem tasarımı hem nitel hem de nicel yöntemlerin faydalarını bir araya getirerek detaylı ve geniş kapsamlı analizlerin gerçekleştirilmesine imkân tanır. Bu şekilde araştırma süreci hem kapsamlı hem de detaylı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Creswell, 2017).

Karma yöntemle çalışma yapmak, çeşitli yöntemler kullanarak olayları bir çerçeve içerisinde sunma, analiz etme ve bir araya getirmektir. Johnson ve Turner (2003) karma araştırmanın temel ilkesini, “araştırmacı farklı strateji, yöntem ve yaklaşımları kullanarak çoklu veriler toplamalı” şeklinde ifade etmektedir.

Karma yöntemin önemli özelliklerinden biri, araştırma sürecinde hem nicel (anket, ölçek, deneysel tasarımlar vb.) hem de nitel (görüşme, gözlem, belge analizi vb.) veri toplama yöntemlerinin sistematik bir şekilde birlikte kullanılmasıdır. Bu yöntem, genellikle açıklayıcı, keşfedici ya da eşzamanlı olarak adlandırılan üç ana tasarımdan biriyle düzenlenir (Creswell, 2017, s. 69). Sosyolojik araştırmalarda, örneğin iş hayatı ve toplumsal cinsiyet rolleri, aile içindeki ilişkiler, sınıfsal yapılar ya da sosyal dışlanma gibi meseleler hem ölçülebilir eğilimler hem de bireylerin deneyimleri açısından çok yönlü bir analiz talep ettiğinden karma yöntemlerin kullanımı oldukça yaygındır (Baki & Gökçek, 2012, s. 3).

Karma yöntemlerin kullanımı, sosyolojik verilerin değerlendirilmesinde daha kapsamlı bir yaklaşım sunar. Özellikle tek bir yöntemle ulaşılması güç olan desenler ve anlamlar, karşılıklı olarak desteklenen veri setleri aracılığıyla daha netleşir. Ayrıca bu yöntem, verilerin fazlalığına ek olarak, veri kaynaklarının triangülasyonu (üçgenleme) ile güvenilirliğin artırılmasına da yardımcı olur (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 255). Sonuç olarak karma yöntem, bireysel eylem ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi teorik ve ampirik düzlemde incelemeyi mümkün kılarak, sosyolojik bilgi oluşturma sürecini zenginleştirmektedir.

Çalışmada karma yöntemin eş zamanlı deseni kullanılmıştır. Karma yöntem araştırmalarında yaygın olarak kullanılan eşzamanlı deseni hem nitel hem de nicel

bilgiler eş zamanlı toplanarak ayrı ayrı analiz edilir. Çalışmada, nitel ve nicel analizlerden elde edilmiş veriler bir arada incelenmiş; her iki yöntem eşit ölçüde değerlendirilmiştir. Araştırmanın ana hedefi, çeşitli veri toplama yöntemlerinden elde edilen sonuçları karşılaştırarak bir yöntemin verilerini başka bir yöntemle doğrulamaktır. Bu tür çalışma tasarımı, literatürde "üçgenleme" olarak da bilinir (Cresswell & Plano Clark, 2018). Eşzamanlı desenin en önemli avantajlarından biri, araştırmanın zaman açısından daha hızlı bir şekilde tamamlanabilmesi ve aynı olgunun hem derinliğini hem de genişliğini yakalayabilmesidir. Bu model, özellikle sosyolojik araştırmalarda, bireylerin deneyimlerini kavramak ve bu deneyimlerin genellenebilirliğini sınamak bakımından son derece etkilidir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 264). Örneğin bu çalışmada da çalışan annelerin iş ve annelik rollerini nasıl dengelediklerine ilişkin olarak, eşzamanlı desenin sunduğu olanaklar doğrultusunda, nitel, nicel veri toplama süreçleri paralel biçimde planlanarak eş zamanlı olarak uygulanmıştır. Bu kapsamda, anket yoluyla söz konusu dengeye ilişkin istatistiksel eğilimler belirlenirken; derinlemesine görüşmeler aracılığıyla katılımcıların bu dengeyi nasıl deneyimledikleri ve anlamlandırdıkları detaylı biçimde ortaya konulmuştur.

Çalışmanın nicel boyutunda, tarama modeline uygun olarak yaygın biçimde kullanılan anket tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel boyutta ise, katılımcıların yaşantılarına ve anlam dünyalarına derinlemesine ulaşmayı amaçlayan bu çalışmada, bireylerin deneyimlerini daha kapsamlı ve anlamlı şekilde ortaya koymak amacıyla nitel yöntem içinde yer alan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın temel problemini oluşturan anneliğin çalışma hayatında ne şekilde tezahür ettiği durumunu değerlendirip yorumlamak için seçilen yer Tunceli ili olmuştur.

Çalışmanın yürütüldüğü il merkezi olan Tunceli; Doğu Anadolu'nun, İç Anadolu ile kesiştiği noktada bulunmaktadır. Güneyinde Murat Suyu, batıda Karasu, kuzeyde Munzur sıradağları ve kısmen Karasu Nehri ve doğuda ise Peri Suyu ile çevrilidir. Hozat, Çemişgezek, Mazgirt ve Pertek ilçeleri, bölgede bulunan en eski yerleşim alanları arasındadır. (Yılmazçelik, 2012, s.1-2). Çalışmanın katılımcıları Tunceli'den seçilmiştir. Çalışma gruplarının Tunceli'den seçilmiş olması, zamansal ve maddi olanaklar gereği eldeki imkanlarla sınırlı olmaktadır. Çalışma hem betimleyici hem de açıklayıcı yöntemi içerisinde barındıran karma yöntem kullanılarak yapılacak olması

sebebiyle hem anket hem de derinlemesine görüşmeler yapılarak çalışma gruplarından veriler toplanmıştır.

Çalışmada veri toplanan bireyler Tunceli Munzur Üniversitesinde görev yapan anne akademisyenler ve Tunceli merkezde okul öncesi (anaokul), ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan anne öğretmenlerdir. Çalışma için veri toplamadan önce gerekli kurumlara gidilip çalışan kadınlarla ön görüşmeler yapıp anne olanlar belirlenmiştir.

Çalışmanın veri toplama sürecinde, eşzamanlı desenin gereklilikleri doğrultusunda nicel ve nitel veriler aynı anda toplanmaya başlanmıştır. Nicel veri toplama aracı olarak kullanılan anketler aracılığıyla katılımcıların sosyo-kültürel yapıları, ekonomik durumları, eğitim düzeyleri ve çocuk sayıları gibi demografik özelliklerine ilişkin ön bilgiler ve ölçekler yardımıyla çalışmanın hipotezlerine cevap aranırken; eş zamanlı olarak yürütülen derinlemesine görüşmeler yoluyla bireylerin deneyimlerini, tutumlarını ve algılarını anlamaya yönelik nitel veriler elde edilmiştir.

a. Nitel Araştırma Yöntem, Süreç ve Verilerin Analizi

Nitel araştırma, sosyal durum göz önüne alındığında esneklik sunan veri toplama yöntemlerine dayanmaktadır. Nitel araştırmanın bir diğer özelliği ise karmaşıklığın ayrıntı ve bağlamın anlaşılmasına yönelik bir yaklaşım benimsemesidir. Nitel araştırmalarda derinlemesine incelemek, yüzeyin altındaki gerçekleri açığa çıkarmak esastır (Kuş, 2009: 78). Glaser ve Strauss'ın iddiasına göre “geleneksel teoriler” gerçekleri daima sabit bir perspektiften değerlendirdikleri için, sürekli değişen sosyal olguları açıklamada yetersizdirler. Geleneksel yaklaşımlarla gerçekler, sabit olgular olarak algılanır. Oysa sosyal olgular asla sabit değildir ve zamanla değişir. Sosyal bilimlerin önemli özellikleri, nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çerçevede, gözlem ve mülakat gibi en yaygın nitel veri toplama yöntemleri; sosyal olguların görelî ve değişken yapısını anlamak ve bu olgulara dair derin bir kavrayış geliştirmek amacıyla tercih edilmektedir. Söz konusu yöntemler, ele alınan konuyu ilgililerin perspektiflerinden değerlendirme fırsatı sunmakta ve bu bakış açılarını şekillendiren sosyal yapı ile süreçleri gözler önüne sermektedir (Yıldırım, 1999, s. 10). Yapılmış olan bu çalışmada araştırmanın yapısına uygun olarak, nitel araştırma desenlerinden “olgu bilim (görüngübilim, fenomenolojik) deseni” seçilmiştir. Olgu bilim bağlamında önemli olan, bir sorunun çeşitli sebeplerini

tanımlayarak açıklamak değil, asıl mesele sorunun ardında yatan gizli ve farklı nedenleri gün yüzüne çıkarmaktır.

Fenomenoloji (olgubilim), sosyal bilimlerde sıkça başvuru nitel araştırma yöntemlerinden biridir. Bu yöntem, belirli bir durumu doğrudan deneyimleyen kişilerin deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde analiz ederek, durumu etkileyen ortak anlamları keşfetmeyi hedefler. Fenomenolojik çalışmalarda, araştırılan olguyu tecrübe eden ve ona dair derinlemesine düşünme becerisine sahip bireyler dikkatlice seçilir (örneğin; amaçlı örnekleme). Genelde derinlemesine mülakatlar aracılığıyla bu bireylerden veri temin edilir; böylece katılımcıların bahsi geçen durumu ne şekilde ve nasıl tecrübe ettikleri ayrıntılı bir biçimde anlaşılmasına çalışılır (Yalçın, 2022). Fenomenolojik yöntemle ortaya konan veriler, ele alınan olguya dair zengin ve kapsamlı bir anlayış sunar. Sosyolojik çalışmalarda bu desenin kullanılması, sayılarla ölçülemeyen deneyimleri bilimsel bir bakış açısıyla ortaya koyarak teori ve pratik arasında bir bağlantı oluşturur. Sonuç itibarıyla olgubilim modeli, sosyolojide bireysel tecrübeler aracılığıyla toplumsal gerçeği anlamak için gerekli bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın yapısına uygun olarak amaçlı örnekleme çeşitlerinden biri olan kartopu örnekleme seçilmiştir. Nitel araştırmalarda en sık başvuru örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme, araştırma sorularını en etkili biçimde yanıtlayabilecek bireylerin bilinçli şekilde seçilmesini temel alır. Bu seçim süreci, araştırmacının alan bilgisi, ilgili literatür ve önceki çalışmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda şekillenir (Aydın, 2023, s. 67).

Bu çalışmada, çalışan annelerin iş hayatı ile annelik sorumlulukları arasında denge sağlamaya çalışırken karşılaştıkları zorlukları daha iyi anlayabilmek için kartopu örnekleme tekniği uygulanmıştır. Bu yöntemde, öncelikle araştırma kriterlerine uygun sınırlı sayıda katılımcıya ulaşılmış; ardından bu katılımcılardan, benzer niteliklere sahip başka kişileri önermeleri istenmiştir. Böylece örneklem, katılımcıların sosyal çevreleri aracılığıyla aşamalı olarak genişletilmiştir. Kartopu örnekleme, olasılıksız örnekleme yöntemlerinden biridir. Bu teknikte, başlangıçta belirlenen katılımcılardan elde edilen yönlendirmelerle, araştırmaya dahil edilecek yeni bireyler belirlenir. Böylece örneklem zincirleme şekilde genişletilir (Kümbetoğlu, 2015, s. 99).

Çalışmada, Tunceli merkezde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda çalışan öğretmen anneler ile Munzur Üniversitesi'nde görev yapan anne akademisyenlerin çalışma yaşamlarında karşılaştıkları muhtemel zorlukları ve bu zorluklarla baş etme yöntemlerini, tecrübelerini, duygu ve düşüncelerini kapsamlı bir şekilde anlamak için, nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır.

Derinlemesine görüşme nitel çalışmalarda yaygın bir şekilde tercih edilen bir veri toplama yöntemi olup, araştırmacının belirli bir konu hakkında bilgi almak için katılımcılarla yüz yüze, yapılandırılmamış ya da yarı yapılandırılmış biçimde yürüttüğü etkileşim sürecini tanımlar (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu yaklaşım, özellikle bireylerin tecrübeleri, algıları, düşünceleri ve duyguları hakkında kapsamlı veriler elde etmeyi amaçlayan araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Derinlemesine mülakat yönteminin ana hedefi, katılımcının günlük yaşam tecrübelerini, bunları nasıl yorumladığını ve belirli bir olgu ile ilgili bireysel ya da kültürel bağlamdaki duruşunu açığa çıkarmaktır. Bu bakımdan, belirtilen yöntem yalnızca bilgi edinme değil, aynı zamanda anlam oluşturma sürecine de katkıda bulunmaktadır (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 18).

Çalışmada yapılan mülakatlar yüz yüze olacağı için katılımcılarla görüşme yapılacak tarihler ve verilerin toplanacağı yerler katılımcıların takvimine göre belirlenmiştir. Tunceli'de önceden belirlemiş olduğumuz kurumlarda çalışan kadınlarla bir pilot görüşme yapıp anne olanlar belirlenmiştir ve sınırlar bu süreçte çizilmiştir. Çalışmanın görüşmelerine başlanmadan önce amaçlı örnekleme tekniği ile araştırmanın amacına uygun olduğu görülen katılımcılar belirlenmiştir. Araştırmaya dâhil olan katılımcılar, çalışan anneler hakkında kapsamlı bilgi verebilecek anne akademisyen ve öğretmenlerden seçilmiştir. Araştırma çerçevesinde derinlemesine görüşme yapılan katılımcılar, anne akademisyenler ve anne öğretmenler olmak üzere iki gruptan oluşmaktadır. Görüşmeler toplamda 14 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. 9'u Tunceli Munzur Üniversitesinde görev yapan anne akademisyenlerden diğer 5'i Tunceli merkezde bulunan okullarda görev yapan anne öğretmenlerden oluşmaktadır. Görüşmeler, katılımcılardan bilgilendirilmiş onamların (Ek-3) alınmasıyla görüşme formu yönergesi (Ek-4) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılanlara ulaşmak için gerekli olan izin alma işlemleri tamamlanmıştır.

Çalışmada uygulanan soru yönergesi, tez danışmanı ile yapılan fikir alışverişi sonucunda oluşturulmuştur. Çalışma Tunceli ilinde gerçekleştirildiği için hem Tunceli Munzur Üniversitesi etik kuruluna hem de İnönü Üniversitesi etik kuruluna başvuru yapılmıştır. Munzur Üniversitesi etik kuruluna 05.09.2024 tarihinde başvuru gerçekleştirilmiş olup ilk başvuru sonucunda 26.09.2024 tarihli 9. Oturum ve 6 sayılı kararla çalışmanın etik kurul izni alınmıştır. Ayrıca, İnönü Üniversitesi etik kuruluna 15.05.2024 tarihinde başvuru gerçekleştirilmiş, İlk başvuru sonucunda, 24.07.2024 tarihli 14. oturumda alınan 3 sayılı karar ile araştırma için gerekli etik kurul onayı alınmış ve bu onayın ardından alan araştırmasına başlanmıştır. Çalışma sorularının hazırlık süreci Şubat 2024'te sona ermiştir.

Katılımcılarla görüşmelere Eylül 2024'te başlanmış olup Kasım 2024'te tamamlanmıştır. Araştırmada katılımcılara katılımın tamamen isteğe bağlı bir şekilde gerçekleştiği belirtilmiş ve bu isteğe bağlılık sonucunda onamları elde edilmiştir. Ayrıca katılımcılar, istedikleri an çalışmayı sonlandırabilecekleri, yarıda bırakabilecekleri ya da cevapsız bırakmak istedikleri soruları cevapsız bırakma haklarına sahip oldukları konusunda bilgilendirilmişlerdir. Araştırmada yer alan katılımcıların kişisel bilgileri ve özel hayatlarına dair veriler gizlilik esasına göre korunmuş, etik kurallar çerçevesinde mahremiyet ilkesine uygun hareket edilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntılanarak aktarılmış; her katılımcıya anonim kimlik ataması yapılmıştır. Katılımcılar 'K' harfi ile; akademisyenler 'A', öğretmenler ise 'Ö' harfi ile temsil edilmiştir. Her katılımcıya 1'den 14'e kadar numara verilerek kimlik bilgileri gizli tutulmuştur.

Buna göre akademisyenler, K1-A – K9-A; öğretmenler ise K10-Ö- K14-Ö arasında birer kod ile ifade edilmektedirler. Görüşmeler, en az 30 dakika, en çok 2 saat olmak üzere yaklaşık 70-80 dakika arası sürmüştür. Görüşmeler için katılımcılarla güven bağının kurulabilmesi amacıyla genellikle kendilerini rahat ve güvende hissedebilecekleri ortamlar seçilmiştir. O mekanlar da genellikle öğretmenler için okul içinde müsait bir yer, akademisyenler için ise üniversitede kendi odaları olmuştur. Görüşmelerin 9'u akademisyenlerle yapılmış olup akademisyen annelerin kendi odalarında, 5'i ise öğretmenlerin tenefüs aralarında ya öğretmenler odasında ya da okulların kantinlerinde yapılmıştır. Görüşme yönergesindeki sorular, görüşme akışına göre sondaj sorularla da desteklenerek ilerlemiştir. Görüşmeler katılımcıyı sıkmama

adına sohbet havasında gerçekleşmiştir. Genelde bir güne bir görüşme sığdırılmıştır. Görüşme sırasında katılımcılardan izin alınarak görüşmeler ses kaydı ile telefona kaydedilmiştir. Ardından kayıtlar özömlenerek tüm detaylara (katılımcının kullandığı kelimelere hiçbir müdahale yapılmadan) yer verilmiştir. Veri analizleri, tüm görüşmeler ve deşifre süreci tamamlandıktan sonra gerçekleştirilmiştir.

Veriler, tematik analiz tekniğı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu yöntem, özellikle mülakat ve gözlem gibi tekniklerle toplanan nitel verilerin analizinde uygulanır. Tematik analiz, araştırmacının bilgileri kodlaması, sınıflandırması ve bu sınıflardan anlamlı temalar üretmesi sürecine dayanır (Kümbetoğlu, 2015, s. 45). Tematik analiz, sosyoloji, eğitim, sağık ve psikoloji gibi sosyal bilimlerde, katılımcıların deneyimlerinin ardındaki anlamları ortaya çıkarmak için etkili bir araçtır. Araştırmacıya sadece yüzeysel ifadeleri değıl, aynı zamanda verinin arkasındaki kültürel, sosyal ve duygusal katmanları da gözlemlene fırsatı verir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 240). Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, annelik tecrübeleri, sosyal dışlanma ve kimlik oluşturma gibi derinlemesine değıerlendirilmesi gereken konularda tematik analiz yöntemi araştırmalara niteliksel bir derinlik sunmaktadır.

Bu çalışmada da katılımcılardan elde edilen veriler yardımıyla kodlar, tema bu temaların altında kategoriler oluşturulmuştur. Bu temalar, araştırmmanın konusu olan anneliğın çalışma hayatına hangi açılarından tezahür ettiğini, kadınların annelik rollerini ifa etmeye çalışırken ne gibi zorluklarla mücadele ettiklerini anlamlandırmada ve elde edilen verilerin analizinden çıkan sonuçların ilişkilendirilmesinde katkı sağlamıştır. Böylece araştırma konusu daha açık ve anlaşılır biçimde sunulmuştur. Anneliğın alışma hayatına hangi açılarından tezahür ettiğini, hangi zorluklarla başa çıkıldığını gösterdiğine dair üç ana tema oluşturulmuştur. Bu üç ana tema kendi içlerinde kategorilere ayrılmış olup toplam tema ve kategori sayısı 23'tür. Bu temalar ise şu şekildedir:

1. Annelik ve Annelik Rolü Algıları

- 1.1. Annelik Kararı ve Beklentiler

- 1.2. Annelik Rolü Algısını Etkileyen Etmenler

- 1.2.1. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Annelik Rolü Algıları

- 1.2.2. Katılımcıların alıştığı Kuruma Göre Annelik Rolü Algıları

- 1.2.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyine Göre Annelik Rolü Algıları

- 1.2.4. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Rolü Algıları
 - 1.2.4.1. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Rolü Gelişimi ve Performansı
 - 1.2.4.2. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Görevi ve Başarısı
- 1.3. Çocuk Yetiştirme ve Annelik Roller
2. Çalışan Bir Kadın Olarak Annelik ve İş Hayatı Dengesi
 - 2.1. Çalışma Düşüncesinin Annelik Roller Üzerindeki Yansımaları
 - 2.1.1. Katılımcıların Kişisel Tatmininin Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi
 - 2.1.2. Katılımcıların Çalışma Düşüncesinin Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi
 - 2.1.3. Annelik Sonrası Çalışma Hayatı ve Özel Hayat Dengesi: Ekonomik Zorunluluklar ve Sosyal Yaşam
 - 2.2. Annelerin Çalışma Yaşamına Yönelik Tutumları ve Annelik Rollerinin Sosyo-demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi
 - 2.2.1. Katılımcıların Annelik Becerilerinin Yaş Açısından İncelenmesi
 - 2.2.2. Annelerin Çalışma Yaşamına Yönelik Tutumlarının Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi
 - 2.2.3. Annelerin Çalışma Yaşamına Yönelik Tutumlarının Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi
 - 2.2.4. Katılımcıların Meslek Değişkenine Göre Önyargı/Stigma Algılarının İncelenmesi
 - 2.2.5. Katılımcıların Meslek Değişkenine Göre Özerklik/Bağımsızlık Algılarının İncelenmesi
 - 2.3. Çalışan Annelerin İş-Yaşam Süreçlerinde Deneyimledikleri Zorluklar
3. Değişkenler Arası İlişkilerin İncelenmesi
 - 3.1. Annelik Rolü Algıları ve Annelerin Çalışma Yaşamına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki
 - 3.2. Annelerin Çalışma Yaşamına Yönelik Tutumları ile Çalışma Düşünceleri Arasındaki İlişki
 - 3.3. Çalışma Düşünceleri ile Annelik Rolü Algıları Arasındaki İlişki

b. Nicel Araştırma Yöntem, Süreç ve Verilerin Analizi

Nicel araştırma, değişkenler ile bunlar arasındaki ilişkileri kavramsal olarak ele almaktadır. Ölçmeye bağlıdır ve bu yüzden veriler, genellikle araştırma soruları, kavramsal çerçeve ve tasarım önceden belirlenir. Örneklem her daim nitel araştırmanın örnekleminden daha büyüktür ve örneklemden yola çıkarak yapılan genellemeler sıklıkla daha değerlidir. Bağlamdan bağımsız olmaz ve verileri bağlamından ayırır. Verilerin analizi için daha düzenli ve ileri düzey teknikler kullanır. Nicel yöntemle elde edilen veriler, standartlaştırmayı sağlar ve nesnel karşılaştırmalar yapmayı mümkün kılar; nicel araştırma ölçümleri, sistematik ve karşılaştırılabilir bir biçimde olayların ya da durumların kapsamlı tanımlarını sunar (Punch, 2016, s. 228-229).

Çalışmanın nicel kısmında, çalışan annelerin iş hayatı ile annelik rollerine dair tutum ve algılarını belirlemek amacıyla genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli belli bir zaman aralığı içerisinde, geniş bir örneklem grubunun güncel durumunu tanımlamaya yönelik sistematik bir yöntem sunmaktadır. Genel tarama modeli, nicel araştırmalarda yaygın olarak tercih edilen bir betimsel araştırma desenidir. Özellikle eğitim, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerde bireylerin belirli konular üzerindeki eğilimlerini ve mevcut durumlarını sayısal veriler kullanarak açıklamak için uygun bir yaklaşımdır. Bu model, nedenselliği değil, tanımlayıcı bir yapıyı temsil eder ve genelde ölçek, anket ve test gibi standart veri toplama yöntemleriyle desteklenmektedir. Araştırmalarda örneklem doğru bir şekilde tanımlanması ve örneklem büyüklüğünün yetersiz olmaması, modelin geçerliliğini ve genelleştirilebilirliğini artırmaktadır (Karasar, 2019, s. 111-113).

Araştırmada, evrenin çeşitli alt gruplarını dengeli bir şekilde temsil etmeyi hedefleyen tabakalı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Tabakalar, kurum çeşitliliğine (MEB ve üniversite) bağlı olarak oluşturulmuştur. Onun tabakası içinden belirli bir sayıdaki katılımcılar seçilerek örnekleme alınmış ve örneklem grubu oluşturulmuştur. Bu yöntemle, araştırma grubunu meydana getiren çeşitli sosyal ve mesleki grupların görüşlerinin analize dengeli biçimde yansımaları sağlanmıştır. Tabakalı örnekleme, olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden birisidir ve evrenin belirli alt gruplara (tabakalara) bölünmesi ilkesine dayanır. Bu yöntem, evrendeki önemli alt grupların örnekleme aşamasında yeterli şekilde temsil edilmesini temin etmek için

kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018, s. 88). Tabakalar genellikle yaş, cinsiyet, meslek, kurum türü ve eğitim seviyesi gibi değişkenlere dayanarak belirlenir. Her bir tabakadan örnekler ya orantılı olarak ya da eşit adette alınarak temsil edilir. Tabakalı örnekleme tekniği, örneklemin evreni temsil etme yeteneğini güçlendirmesi bakımından faydalıdır. Özellikle araştırma grubunun heterojen olduğu durumlarda (örneğin farklı kurumlara veya statülere sahip bireylerin bir arada bulunması halinde), bu yöntem ile her alt grubun temsili gerçekleştirilerek örnekleme hatası asgariye indirilebilir (Karasar, 2019, s. 153). Çalışmanın evrenini Tunceli merkezde bulunan anaokul, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversitedeki çalışan anne öğretmenler oluşturmaktadır.

Tablo.1.1: Örneklem Grubunun Kurumlara, Katılımcılara ve Kişi Sayılarına Göre Dağılımı

Çalışılan Eğitim Kurumu	Toplam Kişi Sayısı	Katılımcı Sayısı (n)
Anaokul	75	31
İlkokul	80	38
Ortaokul	79	23
Lise	100	50
Üniversite	220	163
Toplam	554	305

Eğitim kurumlarındaki (okullar ve üniversite) çalışan anne sayıları, bu kurumlar ile iletişime geçilerek ve kurumların internet sitelerinden elde edilmiştir. Çalışmada anaokulların da 75, ilkokullarda 80, ortaokullarda 79, liselerde 100 ve üniversitede 220 kişi olmak üzere toplam 554 anne öğretmen ve akademisyen tespit edilmiştir. Örneklem büyüklüğü belirlenirken, %95 güven düzeyi ($Z = 1,96$) ile %5 hata payı ($e = 0,05$) ve evrende bireylerin her bir tutum ya da davranışı sergileme olasılığının eşit olduğu kabulüyle $p = 0,5$, $q = 0,5$ değerleri dikkate alınmıştır. Bu kriterler doğrultusunda gerçekleştirilen hesaplama sonucunda, evrenden alınması gereken en az örneklem boyutu 227 birey olarak belirlenmiştir. Bu hesaplama, nitelikli ve güvenilir sonuçlar elde etmek amacıyla önerilen formüle dayanmaktadır (Karasar, 2019; Büyüköztürk vd.,

2018). 1 üniversite, 8 lise, 8 anaokulu, 9 ilkokul, 5 ortaokul ve Tunceli Rehberlik Araştırma Merkezi olmak üzere Altı ayrı 6 ayrı eğitim kurumunda toplam 554 kişi üzerinden yapılan hesaplama sonucu ankete katılacak kişi sayısı her alt kütle üzerinden ayrı ayrı hesaplanarak toplam en az 227 kişilik bir örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Fakat yapılan anket çalışmaları sonucu 305 kişiye ulaşılmış olup çalışma daha geniş bir örneklemde uygulanmıştır.

Çalışmanın nicel verileri, anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anket soruları dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm sosyo-demografik veriler, ikinci bölüm çalışma düşüncesiyle ilgili bilgiler, üçüncü bölüm annelik rolü algıları hakkında bilgiler, dördüncü ve son kısmı ise annelerin çalışma tutumlarıyla ilgili bilgileri içermektedir. Katılımcılara uygulanan anket formu, çalışmanın amacına uygun olarak daha önce geliştirilmiş ve geçerlik-güvenirlik çalışmaları yapılmış üç farklı ölçekten oluşmaktadır. Bu ölçekler sırasıyla; “Annelik Rolü Algıları Ölçeği”¹ “Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum Ölçeği”² ve “Çalışma Düşüncesi Ölçeği”³ dir. Ölçeklerin tamamı likert tipi olup, katılımcıların belirli yargılara katılım düzeylerini sayısal olarak ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Ölçek derecelendirmesi ise “(1) Kesinlikle Katılmıyorum”, “(2) Katılmıyorum”, “(3) Kararsızım”, “(4) Katılıyorum”, “(5) Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde oluşturulmuştur. Katılımcılara toplam 320 anket uygulanmış, 305 anket çalışmada kullanılmıştır. Anket formu, gönüllülük esasına dayanarak Tunceli ilinin merkez ilçesindeki, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde resmi okullarda görev yapıyor olan öğretmen annelere ve Munzur Üniversitesi’nde görevde bulunan anne akademisyenlere uygulanmıştır. Veriler, anonimlik ve mahremiyet ilkeleri dikkate alınarak çevrimiçi ortamda elde edilmiştir.

1 Bu çalışmada kullanılan “Scale for Maternity Role Perceptions”, Bilgin ve Ecevit Alpar (2020) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, kadınların annelik rollerine ilişkin algılarını ölçmeye yönelik olarak hazırlanmış, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgin & Ecevit Alpar (2020).

2 Bu çalışmada kullanılan “Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum Ölçeği”, Aydın ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, bireylerin annelerin çalışma yaşamına katılımına yönelik olumlu ya da olumsuz tutumlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

3 Bu çalışmada kullanılan “Çalışma Düşüncesi Ölçeği”, Çetiner ve Doğan (2022) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, bireylerin çalışmaya yükledikleri anlamları ve çalışmaya dair tutumlarını ölçmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma kapsamında nicel verilerin analizi sürecinde istatistiksel işlemlerin tümünde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Nicel veri analizi sürecinde betimleyici ve açıklayıcı istatistiksel teknikler bir arada kullanılmıştır. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile araştırma değişkenlerine ait betimleyici istatistiklerde yüzde, frekans, standart sapma, ortalama, minimum ve maksimum şeklinde tanımlayıcı nitelikteki hesaplar gerçekleştirilmiştir.

Normallik Varsayımı ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmanın nicel veri analizi sürecinin ikinci aşamasında hipotezlerin test edilmesinden önce verilerin normalliği varsayımının karşılanıp karşılanmadığını incelemek amacıyla basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmeye tabi tutulmuştur. Brown (2006) çarpıklık katsayısının ± 3 aralığında ve basıklık katsayısının ± 10 aralığında olmasının verilerin normalliği için kabul edilebilir değerler olduğunu ve parametrik testlerin uygulanabileceğini belirtmektedir. Yapılan analiz sonucunda araştırmada kullanılan ölçeklerin ve alt boyutların kabul edilebilir aralıklarda yer aldığı tespit edilmiştir (Tablo 1.2) Buna göre hipotezlerin test edildiği açıklayıcı istatistiksel analizlerde parametrik testlerin uygulanabileceği görülmüştür.

Tablo 1. 2. Ölçeklere İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	n	Çarpıklık (Skewness)		Basıklık (Kurtosis)		Cronbach Alpha
		Statistic	S.H.	Statistic	S.H.	
Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum Ölçeği	305	1,16	0,14	4,74	0,28	0,81
Önyargı/Stigma	305	1,96	0,14	7,09	0,28	0,86
Özerklik/Bağımsızlık	305	2,36	0,14	8,27	0,28	0,85
Aile ve Sosyal Uyum	305	2,31	0,14	6,93	0,28	0,86
Annelik Becerileri	305	2,38	0,14	8,70	0,28	0,82
Çalışma Düşüncesi Ölçeği	305	-2,87	0,14	9,12	0,28	0,97
Hizmet	305	-2,51	0,14	9,03	0,28	0,92
Kimlik	305	-2,65	0,14	9,07	0,28	0,93
Mesleki Vatandaşlık	305	-2,45	0,14	8,98	0,28	0,89
Başkalarına Bakma	305	-2,65	0,14	9,23	0,28	0,89
Kişisel Tatmin	305	-2,47	0,14	8,47	0,28	0,90
Annelik Rolü Algıları Ölçeği	305	-2,86	0,14	9,01	0,28	0,96
Annelik Rolü Gelişimi ve Performansı	305	-2,89	0,14	8,24	0,28	0,94
Annelik Görevi ve Başarısı	305	-2,88	0,14	7,87	0,28	0,92

Normallik varsayımının karşılandığı tespit edilen verilerin analizinde araştırma değişkenlerinin bazı sosyo-demografik değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla iki grup arasındaki karşılaştırmalarda bağımsız örneklem t-testi, birden fazla grup içeren karşılaştırmalarda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Çoklu grup karşılaştırmalarında değişikliğin, hangi gruplar arasında olduğunu incelemek üzere Post-Hoc testlerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda araştırmada Post-Hoc testlerinden gruptaki gözlem sayılarının eşit olmasını gerektirmeyen, α hata oranını kontrol altında tutma konusunda esnek bir yöntem olan Scheffé testi uygulanmıştır (Scheffé, 1959). Değişkenler arası ilişkiler ise Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Araştırma kapsamında bütün istatistiksel işlemler %95 güven aralığında ve 0,05 hata payında gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Annelik Kavramı

Toplumsal yapılar boyunca en temel kurumu olarak görülen aile yapısıyla yakından ilişkili olan annelik olgusu ve bu role dair deneyimler, sosyolojik, ekonomik ve kültürel boyutlar içeren çok yönlü bir yapıya sahiptir. Kadının anne olması ya da bu kararı alma süreci hem bireysel yaşamında hem de toplumsal düzeyde önemli bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda annelik, kadının toplumsal statüsünde bir dönüşümü temsil eden ve sosyal rol değişimini içeren bir süreç olarak da görülmektedir.

Miller (2010, s. 33), annelik kavramını genellikle biyolojik kadınlıkla ilişkilendirilen, ancak kültürel bağlamda farklı anlamlarla şekillenen bir olgu olarak tanımlar. En genel haliyle annelik; hamilelik süreciyle başlayıp, doğum sonrasında çocuğun fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir rol olarak ortaya çıkar. Sosyolojik bir bakış açısıyla ise annelik, yalnızca bireysel bir deneyim olmanın ötesinde, anne olmanın gündelik yaşamdaki pratik yönleriyle birlikte toplumsal değerini de içeren bir kavram olarak ele alınmaktadır (Marshall, 1999, s. 31).

Wellson'a (2001, s. 42) göre kadınlığı annelikten bağımsız düşünmek oldukça güçtür; zira annelik, kadınlıkla ilişkili olan biyolojik, hormonal, kültürel, sosyolojik ve fizyolojik unsurların iç içe geçtiği karmaşık bir yapıya sahiptir. Wellson ayrıca anneliği, kadın kimliğinin doğasında var olan ve bu kimlikten beslenerek gelişen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu ifade ile annelik ve kadınlık arasında önemli bir bağ olduğunu ve anneliğin bazı özelliklerinin aslında kadınlığın kendiliğinden içerdiğini söylemek mümkündür.

Annelik kavramı her şeyden önce kadının annelik rolünü içselleştirebilmesi, belirli bir duygusal olgunluk düzeyine erişmiş olması ve ebeveynlik sorumluluklarının bilincinde bulunmasıyla mümkündür. Tıpkı okula yeni başlayan çocuğun okul olgunluğuna sahip olması gibi anneliğe hazır olmak da annelik olgunluğuna sahip

olmak gerekmektedir. Çünkü bir kadının “annelik” sorumluluğunu taşıyabilmesi, büyük ölçüde bu olgunluğa ulaşmış olması ile ilintilidir. Fizyolojik, psikolojik ve zihinsel olgunluk gerektiren annelik aynı zamanda olgun kadınlığın başlangıcıdır ve onun, kadınlık kimliğine farklı bir bakış açısı katmaktadır (Yavuzer, 2018, s. 15). Annelik, kadının toplumsal hayatta yeterli bir biçimde var olabilmesi için bir unsur olarak ifade edilmektedir ve adeta kadını var eden bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının olmazsa olmazı ve miladı olarak görülmektedir.

Toplumların yapısal şekillenmesinde cinsiyet rolleri ve bu rollere yüklenen anlamlar belirleyici bir rol oynamaktadır. Cinsiyete göre iş bölümü, patriyarkal sistemin hâkim olduğu toplumlarda özellikle annelik ve heteroseksüel evlilik etrafında şekillenmektedir. Kadınların annelik görevini üstlenmeleri, toplumsal cinsiyet yapısının temelinde bulunur. Annelik, sadece doğum ve emzirme süreçlerinden ibaret olmayıp, çocuğun her gelişim aşamasında sorumluluk almayı kapsar. Bu çerçevede, ev içindeki alan kadınlara aitken, kamusal alan erkeklere aittir; bu farklılık, erkek egemen sistemin devamında ve yeniden yapılandırılmasında önemli bir işlev üstlenir (Chodorow, 1978).

Aksu Bora (2001, s. 78), annelik kimliğini bireysel ve toplumsal düzlemlerin kesişiminde konumlandırmakta; bu kimliğin hem bireyin en derin yaşantılarına temas ettiğini hem de toplumsal yapıya ait pek çok unsuru içinde barındırdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, anneliğin yalnızca özel alana özgü bir kimlik ya da deneyim olmanın ötesinde, aynı zamanda toplumsal ve kimi zaman da politik bir nitelik taşıdığı açıkça ortaya konulmaktadır.

Annelik kimliği, gelişimsel bir süreç sonucunda elde edilir ve kadın, bu kimliği benimseyip annelik görevini yerine getirirken kendine güven duyduğunda, bu rolde daha etkili olur. Kadının yaşamında önemli bir evre olarak kabul edilen annelik dönemi, dinamik ve sürekli bir ilerleme gösteren bir yapıya sahiptir. Bu dönem, yalnızca keyifli deneyimleri değil, yeni roller ve sorumlulukları da kapsadığı için bir geçiş süreci olarak nitelendirilebilir (Deliktaş, vd. 2015, s. 274).

1.1.2. Rol Kavramı

Rol, sosyolojik teori içinde temel bir kavramdır. Rol, belirli bir statü ya da toplumsal konuma atfedilen toplumsal beklentileri ifade eder ve bireyin bu beklentileri ne ölçüde yerine getirdiğini analiz etmeyi amaçlar. Rol hakkında genel sosyolojik

görüş, bir öğretmeninki gibi, toplumda bir statü tesis eder ve sonrasında bu pozisyonun ideal tipine bağlı olan standart hak ve ödevler yelpazesini tanımlamaya çalışır (Marshall, 1999, s. 624-625). Toplumsal roller ve toplumsal statüler arasında ilişki vardır. İnsanlar, sahip oldukları statülere göre birçok farklı role sahip olabilirler. (Çapçıoğlu, 2015, s. 168-180). Örneğin, doktorun, bir genel müdürün, bir esnafın veya bir okul müdürünün rollerinde olduğu gibi, her bireyden bulunduğu mevkiye ve statüye uygun roller sergilemesi beklenir.

Rol, statünün dinamik yönünü simgeler. Bireyin görevini ifa etmesi, statüsünün sağladığı hakları kullanması ve sorumluluklarını yerine getirmesidir. Rol ve statü ayrılmaz bir bütündür; aralarındaki fark ise akademik bir ilginin sonucudur. Statüsüz rol, rolsüz statü de yoktur. Rol terimi de statü terimi gibi iki anlam taşır. Bireyin üstlendiği roller, yalnızca kendi davranışlarıyla değil, aynı zamanda toplumun ondan bekledikleriyle de şekillenen unsurlardır. Her ne kadar tüm statüler ve roller toplumsal örüntülerden türese ve bu örüntülerin ayrılmaz bir parçası olsa da, belirli statüleri işgal eden ve bu rolleri yerine getiren bireylerle ilişkili olarak bağımsız birtakım işlevleri vardır. Bu bireyler için, statü ve rolün birleşimi, o toplumsal örüntünün açık biçimde ifadesine katılabilmesi için üstlenmesi gereken tutum ve davranışların asgari düzeyini temsil eder. Statü ve rol, toplumsal hayatın ideal örüntülerini bireysel terimlere indirger. Böylece bireyler, diğer bireylerin örüntü içindeki tutum ve davranışlarıyla kendi tutum ve davranışlarını uyumlu hale getirmede birer model işlevi görmüş olurlar (Linton, 1936, s. 114).

Her fert, aynı zaman diliminde birçok rol üstlenir ve bu rollerin toplamı, onun toplum için neler yapacağını ve toplumun ondan neler beklediğini belirler. Sosyal rol, bireylerin toplum içindeki bulunduğu sosyal konumdan elde ettikleri haklar ve amaçlardır. Sosyolojik bir bakış açısıyla sosyal kişilik, bireyin üstlendiği bütün rollerin toplamıdır. Bu roller sosyal olarak isimlendirilir, zira birçok bireyin paylaştığı tek tip hareketlerle gösterilirler. Sosyal rol, geçici olarak icra edilip daha sonra terke dilmemelidir. Herkesin birçok rolü vardır, bu roller kişinin düşünce ve eylemlerinin derinliklerine yerleşmiş ve orada birbirleriyle sıkı bir şekilde bağlantı kurmuştur. Birçok rolün birbirine bağlı ve tamamlayıcı olması olasıdır. Rollerle ilgili güç seviyelerinde çeşitlilik gerekmektedir; ancak rollere uygun güç, anlayışlar ve ortak beklentiler nedeniyle tamamen zorlamaya dayanması sık görülmez (Korkmaz, 2017, s. 44-56).

Birey, sosyal ilişkilerinde göstereceği tutum ve davranışlarını, kendisinden beklenen roller doğrultusunda oluşturur. Rol, bir kişinin toplumdaki yerinin gerektirdiği şekilde, sosyal çevrenin ondan beklediği uygun davranış stillerini yansıtır (Ceylan, 2011, s. 99). Toplumun bireyler üzerinde sahip olduğu beklentiler, onların davranışlarını kısıtlamakta ve hatta şekillendirmektedir. Bireyler, kendilerinden beklenen rollere verdikleri tepkilerde ortak yönler gösterebilseler de bu tepkiler arasında çeşitli farklılıkların bulunması kaçınılmazdır. Bir kişinin yer aldığı mevcut konum, onun statüsünü ve rolünü tanımlar. Bir kişinin başkalarından umduğu davranışlar onun statüsünü, başkalarının ondan beklentileri ise onun rolünü oluşturur. Bu bağlamda statü, diğer insanların yüklediği anlamlar; rol ise bireyin kendisine atfettiği anlamdır (İçli, 2005, s. 103).

Sosyal rol ve statü terimleri genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Sosyal statü, sosyal yapıda bulunan bir kişi, sınıf ya da kategorinin yerini belirtir. Sosyal statü, toplumda var olan sosyal değer ölçütlerinin uygulanmasıyla elde edilen bir değerlendirmedir. Statü, bireyin sosyal durumunu diğerleriyle karşılaştırıldığında gösterir. Oysa rol, bireyin ne yaptığına işaret eder. Rol, sosyal hareketliliği konusunda işlevsel ve dinamik bir kavramdır. Cemiyet üyeleri arasında birbirine yapılan bir değerlendirme değildir. Fertlerin davranışları, fiziki objeler, özel bireyler, fert grupları, kurumlar, kavramlar, emirler ve talepler gibi diğer mevcudatın etkinlikleriyle ilişkilendirdiğimiz anlamlar üzerine inşa edilir. Manalar içgüdü değil, sosyal bir ürettir. Fertler, sosyal etkileşimlerinde bu toplumsal üretimi anlamlandırma ve yorumlama yetenekleri geliştirirler (Korkmaz, 2017, s. 57).

İnsanlar oldukça değişken ve uyum gösteren varlıklar olduğundan, hemen her normal birey, belirli bir rolü yeterli biçimde yerine getirecek şekilde eğitim alabilir. Hayatın büyük bir kısmı alışkanlıklar üzerine kurulabilir; bunun için fazla zekâ ya da özel becerilere ihtiyaç yoktur. Toplumlar bu ikilemi, iki tür statü geliştirerek çözmüşlerdir: atfedilmiş (ascribed) statüler ve kazanılmış (achieved) statüler. Atfedilmiş statüler, bireylerin doğuştan sahip oldukları farklılıklar veya yetenekler göz önünde bulundurulmadan bireylere verilen statülerdir. Bu statüler, doğum anından itibaren tahmin edilebilir ve birey, bu roller için erken yaşlardan itibaren yetiştirilebilir. Diğer yandan, kazanılmış statüler en azından özel yetenekler talep eder; fakat bu statüler sadece bu şartlarla kısıtlı değildir. Bu tür statüler bireylere doğuştan verilmez; rekabet

ve kişisel çaba aracılığıyla kazanılır. Tüm sosyal sistemlerdeki statülerin büyük bir kısmı atfedilmiştir ve gündelik yaşamın sıradan aktiviteleriyle ilgili statüler hemen hemen her zaman bu kategoriye dahil olur (Linton, 1936, s. 115-116). Atfedilen statü, toplumun bireye uyguladığı değerlendirme ölçütlerinin bulunduğunu gösterir. Ferdlerin özellikleri veya nitelikleri göz önüne alınmaksızın belirlenen statülerdir. Ferdin kendi konumu üzerinde bir şey yapması mümkün değildir. En belirgin örneği, soy ölçütüdür. Ferdin kontrolü dışında bulunan bu nitelikler atfedilen statü içerisinde yer alır. Başarılan statü, bireyin toplumsal olarak değerlendirilen çabalarının sonuçlarını gösterir. Bu statüler, bireyin doğumuyla belirlenmez; kişisel çaba ve yarışa açıktır. Bu koşulda birey kendi eylemleriyle statüsünü düşürür veya yükseltir (Korkmaz, 2017, s. 45).

Toplamlar, bireylere statü atarken doğumda belirlenebilen bazı referans noktalarını esas alırlar. Cinsiyet, yaş, aile ilişkileri ve toplumsal sınıf bu noktaların başlıcalarıdır. Bu unsurlar, bireyin ileride üstleneceği rollerin şekillenmesini ve buna yönelik eğitimin erken başlamasını sağlar. Böylece bireyin toplumsal yaşama katılımı önceden belirlenmiş bir çerçevede gerçekleşir. En basit haliyle bir çocuğun annesiyle ilişkisi, tüm toplumlarda çeşitli statülerin belirlenmesinde referans noktası olarak kullanılır. Son olarak, bireyin belirli bir toplumsal sınıf veya kast gibi yapılaşmış bir gruba ait olarak doğması da başka bir referans noktasıdır. Bu tarz bir referansın kullanımına sıkça rastlanır, fakat evrensel değildir (Linton, 1936, s. 116).

İnsanlar birden fazla statü ve bu nedenle birden çok rol taşıdığı gibi, rol kümesi adı verilen tek bir statü içinde de birçok rolü üstlenmek zorunda kalabilirler. Rol seti, belirli bir türdeki ilgili roller grubunu içerir; ancak bu roller arasında önemli ölçüde farklılıklar bulunabilir. Son derece yaratıcı veya bilgili bir akademisyen, oldukça kötü bir konuşmacı olabilir. Örneğin, bir erkek, oğul, baba, eş, kardeş ve akademisyen rolleri üstlenebilir (Bozkurt, 2015, s. 148). Ancak bu birbirine geçmiş roller arasında bir uyumsuzluk olabilir; bu durumda rol çatışması meydana gelir. Rol çatışması, bireyin bir rolü nedeniyle diğer rolünü yerine getirmede güçlük yaşamasıdır. Mesela paylaşım ve diğerkamlik değerlerine sahip bir dindar iş insanının, serbest piyasa koşullarındaki rekabetçi tutumları rol çatışması yaratabilir. Ya da kariyerini başarılı bir şekilde sürdürmek isteyen bir kadın akademisyen, çocuk sahibi olma arzusunu erteleyebilir. Rol çatışması, farklı roller arasında olduğu gibi, belirli bir rolün içinde de ortaya çıkabilir. Bireyin sahip olduğu rollerin gerektirdiği davranışlar, çeşitli ve karmaşık olabilir.

Zaman zaman sahip olduğumuz çok sayıda rol içinde, bizi iş birliği veya rekabete yönlendiren, ayrıca dostça davranmaya, samimi olmaya veya tarafsız kalmaya ve çatışmalara sürükleyen durumlarla karşılaşabiliriz (Ersoy, 2020, s. 208). Bazı roller, bireyin kendi karakteriyle uyumlu olarak şekillenir. Kişiliğin nitelikleri ile rolün niteliklerinin örtüşmesi, rolün üstlenileceği toplumsal beklentilerin daha iyi olmasını destekler. Rol kişiliği ile gerçek kişilik arasında bir uyumsuzluk oluştuğunda bireyde rol gerilimi ortaya çıkar. Rol değişimi genellikle belirlenmiş rollere karşı direnç oluşturur. Rol geriliminin başka bir nedeni, bireyin rol davranışından edindiği ödüller ile bunların yeterliliği arasında inanç eksikliğidir (Korkmaz, 2017, s. 59).

Rol çatışması, bireyin sahip olduğu çeşitli rollerden oluşan anlaşmazlıklardır. Ayrıca, kariyer sahibi kadınların iş alanında başarılı olabilmek için eş ve anne rollerinde sorunlar yaşaması, günümüzde sıkça karşılaşılan, iki farklı rolün taleplerinden kaynaklanan bir rol çatışması örneğidir (Zencirkıran, 2016: 88). Bu durum, bireyin hem özel hem de kamusal alandaki rollerinin talepleri arasında denge kurmakta zorlanmasına neden olmaktadır.

Toplumsal roller, normatif özellik taşımaktadır (Dönmezer, 1994, s. 144). Roller, yaptırım gücü taşıyan ve otoriteye dayanan toplumsal normlar aracılığıyla icra edilir. Bu bağlamda, bir rolün yerine getirilmesi esasen toplumun belirlediği kurallara uygun davranmak anlamına gelir. Toplumsal normlar, rollerin ideal biçimlerini değil, uygulanabilir yönlerini şekillendirir. Rolün ideal algısı çoğu zaman toplumsal norm düzeyine ulaşamaz. Örneğin, babalık rolü ne kadar başarılı bir şekilde yerine getirilirse getirilsin, her zaman daha iyi bir versiyonu tahayyül edilebilir; bu da rolün ulaşılması güç olan ideal boyutunu temsil eder. Dolayısıyla, ideal baba imgesi ile toplumsal normların öngördüğü baba rolü genellikle örtüşmemektedir (Ceylan, 2011, s. 100). Tüm toplumlarda sosyal pozisyonlarca belirlenen rolün belirli göstergeleri bulunmaktadır. Roller, bireyin kontrolü dışında gelişen bazı göstergelere dayalı olarak şekillenebilir. Akrabalık bağı, cinsiyet, yaş, ölüm ve sosyal sınıf gibi göstergeler bireyin iradesi dışında belirlenmiş rollerin temelini oluşturur. Bu tür göstergeler atfedilmiş rollerle ilişkilidir. Öte yandan, bireyin çabası ve performansına bağlı olarak elde edilen roller ise kazanılmış roller kapsamında değerlendirilir. Bu durumda, bireyin kişisel başarısı ve toplumsal katkısı rolün belirlenmesinde etkili olmaktadır (Lundberg, 1963, s. 149-158).

Dolayısıyla bireyin toplumsal konumlanışında hem yapısal koşullar hem de bireysel yeterlikler eşzamanlı olarak belirleyici olmaktadır.

1.1.3. Annelik Rolü ve Toplumda Algılanış Biçimi

Öncelikle rol kavramı, “bireyin çevresi veya çeşitli çevreleri içinde davranışları” olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 2000, s. 418). “Rol” terimini kullanan ilk kişi olan Linton’dan bu yana ‘rol’ kavramının sosyolojinin toplumsal düzeni kapsadığı bireylerin karakteristik davranışlarına bağlamak amacıyla kullanılan bir kavramdır ve rol insanları toplumsal cinsiyetsiz kavramlarla çözümlenebilen bir çoğulun parçası yapmak için kullanılan bir araçtır (İllich, 1996, s. 102).

Toplumda kadınlık rolü ile annelik rolü sıklıkla örtüşmektedir. Benzer biçimde, erkeklik rolü de çoğu zaman babalık rolüyle eşleştirilir. Örneğin, bir anneden yalnızca çocuklarını biyolojik olarak dünyaya getirmesi değil; aynı zamanda onları büyütmesi, koruyup kollaması ve bu süreçte toplumsal olarak anneliğe atfedilen evrensel tutumları sergilemesi beklenmektedir. Bu durum, annelik statüsünün büyük ölçüde, bireyin kendi dışında şekillenen toplumsal rol beklentileriyle belirlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla kadınların bu beklentilere uygun biçimde annelik rollerini yerine getirmesi, toplum nezdinde kabul gören "ideal annelik" rolünün ifası olarak değerlendirilmektedir (Doğan, 1995, s. 99).

18.yüzyılın son çeyreğinde zihinsel devrim olarak ifade edilebilecek değişimler meydana gelmiştir. 1760’ dan sonra, annelere çocuklarıyla bizzat ilgilenmelerini ve emzirmelerini emreden yayınlar artmaya başlamıştır. Kadının her şeyden önce anne olması gerektiği iki yüzyıl boyunca canlılığını korumuştur. 18. yüzyılın sonlarına doğru annelik sevgisi, tarihsel olarak yeni bir kavramsallaştırma sürecine konu olmuş; her ne kadar evrensel ve zamandan bağımsız bir duygu olarak sunulsa da, bu sevginin her dönemde ve her toplumda aynı biçimde var olmadığı anlaşılmıştır (Badinter 1992, s. 115).

Annelik, biyolojik olarak doğuştan getirilen bir içgüdüden ibaret değildir; aksine, kadınların önceki kuşaklardan kültürel olarak devraldığı, toplumsal öğrenme ile şekillenen bir rol olarak değerlendirilmektedir. Kadın ya da erkek olarak dünyaya gelmek biyolojik bir gerçeklik olsa da bu cinsiyet kimliklerinin toplumsallaşma süreci

içinde öğrenildiği kabul edilmektedir (Uğurlu, 2013, s. 1). Benzer şekilde Badinter (1992, s. 11), günümüzde annelik davranışının içgüdüsel değil, öğrenilen bir tutum olduğunu ve çocuğa duyulan bağlılığın olağanüstü olmasına rağmen evrensellikten çok toplumsal koşullar çerçevesinde şekillendiğini savunmaktadır.

Beauvoir, kadın bedeninin yapısının tamamen insan türünün sürdürülmesine yönelik bir şekilde düzenlendiğini ifade ederek, bu biyolojik işlevin annelikle sona erdiğini savunmaktadır. Annelik, kadının doğal bir sorumluluğu olarak algılsa da, bu görüşe eleştirel bakar ve “annelik içgüdü” teriminin -özellikle insanlarda- geçerliliği olmadığını belirtir (Beauvoir, 2010, s. 145). Ayrıca Beauvoir, annenin çocuğuna karşı sergilediği tutumların yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal koşullar ve kadının toplumdaki yeriyle bağlantılı olarak şekillendiğini ileri sürer.

Toplumda kadından, aile bireyleri için özveride bulunması ve kendi bireysel arzularını geri plana atması beklenmektedir. Günümüzde hâlâ çocuk sahibi olmayan kadınlar çeşitli toplumsal baskılarla karşı karşıya kalmaktadır. Çocuk yetiştirme sorumluluğu, anne ve babanın ortak yükümlülüğü olarak değil, daha çok evin “bekçisi” olarak konumlandırılan kadının görevi şeklinde tanımlanmakta; bu da annelik rolünün, kadının yaşamının yalnızca bir yönü değil, tümünü kapsayan bir kimlik haline gelmesine yol açmaktadır (Kirman ve Tunç, 2015, s. 297).

Günümüz toplumlarında kadınlara atfedilen en önemli ve başat rol anneliktir. Kadınlar, annelik rolüne ilaveten evi idare etmekten de yükümlüdürler Ev içi işler, sürekli yerine getirildiğinde görünmez kalan; ancak aksatıldığında ya da yapılmadığında fark edilen, görünürlüğü yokluk anlarında ortaya çıkan, ücretsiz emek olarak tabir edebileceğimiz çalışma tanımına girmeyen işlerdir. Kadının geleneksel statüsü, toplumda üstlendiği yegâne statü olarak kabul edilir. Kırsal alanlarda, kadınlar geleneksel cinsiyet rollerine uygun beklentiler doğrultusunda, okul içi ve dışındaki temizlik, hizmet gibi işlerde; kentsel alanlarda ise hemşirelik, hastabakıcılık, öğretmenlik, sekreterlik gibi işlerde çalışmaktadırlar (Aksu, 2008, s. 10-14). Kadınların annelik rollerini gerçekleştirebilmeleri yine içinde bulunduğu toplumun kurallarına göre değişiklik gösterse de kadın ister evde ister dışarıda çalışsın her şartta çalışan kadın imajının yanında annelik imajını da götürmektedir. Ayrıca kadının çocuk sahibi olması kadının kendisini gerçekleştirmesini engelleyen bir olgu olmadığının farkına varılması gerekmektedir.

Zeybekoğlu (2012, s. 123) toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkekten beklenen üretim faaliyetlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda kadınlardan beklenen, onlara ait olan özel alanlarında kalarak, ev-içi üretim faaliyetlerini, özellikle de annelik rollerini en iyi biçimde gerçekleştirmeleri iken; erkeklerden beklenen, kamusal alanda başarılı olmaları ve ailenin geçimini sağlamalarıdır”.

Lipovetsky'ye göre annelik rolü, toplum tarafından yüceltilip, idealleştirilerek sıradanlıktan ayrılmakta özel bir statüye yükseltilmektedir. Doğurganlık, sosyal durumunu sürdürürken; anne sevgisi ve bakım çalışması, doğal sayılan davranışlarla ilişkilendirildiği için özel bir değer verilmeden gizlenmektedir. Annelik, kültürel ve toplumsal bağlam içinde şekillenmekte; çeşitli toplumsal yapılar içinde bu role atfedilen anlamlar ve değerler değişerek, tarihsel süreçten etkilenecek evrilmektedir (1998, s. 162). Annelik merkeze koyularak gerçekleştirilen gözlemlerin ve araştırmaların “annelik ve çocuk bakımının doğuştan sahip oluna gelen kadınlık özellikleri değil, sosyal yapılandırmalar” olduğunu söylemek mümkündür.

Farklı toplumsal bağlamlarda yürütülen tartışmaların, “annelik” kavramının içerdiği anlamlar ve bu kavramın sosyal olarak nasıl tanımlandığı etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu bağlamda, çekirdek aile yapısı içinde ve anneliğe dair yaygın ideolojik kabullerin gölgesinde yaşamlarını sürdüren kadınların karşılaştıkları çelişkili durumların analizine odaklanıldığı ifade edilebilir. Ecevit, bu durumu şu sözlerle dile getirir: “Bir yandan iyi bir anne olma arzusunu taşıyoruz; diğer yandan ise bize ideal anne olarak sunulan kadın modelinin birçok niteliğine karşı direnç gösteriyoruz. Oysa biliyoruz ki ‘iyi anne’ figürü evrensel değil, belirli toplumsal pratiklerin ürünüdür” (Ecevit, 2012, s.13).

Haralambos’ un ifadelerine göre, çekirdek aileden modern sanayi toplumundaki aileye kadar hemen hemen her dönemde bir annenin en hayati sorumluluğu ve bir kadının en can alıcı rolünün bir çocuk dünyaya getirmek ve onunla yakın ilişki kurup ona bakmaktır. Yine aynı şekilde kadının ailedeki rolü için ‘sıcak’, ‘güvenli’ ve ‘duygusal destek verici’ terimlerini kullanmaktadır. Kadının üstlendiği bu rolün, bireyin sosyalleşme sürecinde özellikle gençlerin toplumsal normları ve değerleri içselleştirmesinde kritik bir işlev gördüğü vurgulanmaktadır (Uğurlu, 2013, s. 6).

Günümüz toplumlarında kadınların veya çiftlerin çocuk sahibi olmamaları, alışılmışın dışında bir durum olarak değerlendirilmekte ve sürekli olarak sorgulanmaktadır. Anne olmayı tercih eden kadınlara bu kararlarının nedenleri nadiren sorulurken, çocuk sahibi olmayan bireylerden açıklama talep edilmesi toplumsal bir çifte standardın göstergesidir (Badinter, 2017, s. 20). Bu çerçevede, anne olma ve çocuk yetiştirme süreci, kadınlar açısından kültürel anlamda belirlenen bir ayrımın ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Kadınlar için annelik, yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal ve ailevi sorumlulukların da üstlenilmesini gerektiren zorlu bir yolculuktur. Bu süreçte babaların da sorumlulukları paylaşması beklenmektedir. Ancak bazı kadınlar, çocuğun gelişiminde karmaşık etkiler doğurabileceği kaygısıyla, akrabalık ilişkileri (anneanne, babaanne, elti, görümce gibi) aracılığıyla çocuğun bakımına dışarıdan müdahale edilmesini istememektedir. Bu durum, kimi kadınlarda annelik kararı konusunda tereddütlere yol açmaktadır. Ayrıca, günümüzde artan çocuk istismarı vakaları da kentte yaşayan kadınların güvenilir bakım kurumlarına olan ihtiyacını artırmakta; maddi imkânları kısıtlı olan kadınlar ise güvenilirlik açısından aile desteğine yönelmektedir (Aktaş, 2019, s. 255).

Bu duruma başka bir perspektiften bakıldığında ise, aslında çocuk sahibi olmanın önem atfeden bir sorumluluk olduğuna inanan kadın, eğer yakın olarak gördüğü sosyal çevresinden ve akrabalık bağlarından kaynaklı olarak çocuklu kadın olarak desteklenip onay görmek isteyecekse, çocuğun hangi akrabalık ilişkileriyle yetiştirildiği çok da birincil problem olmayacaktır.

1.1.4. Toplumsal Değişim ve Dönüşümler Çerçevesinde Annelik

Tarih boyunca toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilen aile kurumu, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile yapısı, kültürel anlatılarda da yer almakta; masallarda sıkça “mutlu yuva” idealiyle temsil edilmektedir. Ailenin temel amacı neslin devamını sağlamak, çocuk sahibi olmak ve onları topluma kazandıracak biçimde yetiştirmektir (Uğurlu, 2013, s. 7-8).

Tarihsel süreçte anneliğe atfedilen anlamlar dönüşüme uğramış ve farklı dönemlerde çeşitli biçimlerde tanımlanarak yeni annelik anlayışları ortaya çıkmıştır. Antik Yunan’da, bir babanın kızını evlendirirken onun meşru çocuk doğuracağına dair güvence vermesi, kadınların temel sorumluluğunun doğurganlık olduğuna işaret etmektedir (Duby ve Perrot, 2005’ten akt. Türkdoğan, 2013, s. 41). Orta Çağ’da ise evlenmeme tercihlerinin ardında anne ve bebek ölümlerinin yaygınlığı yatmakta; doğum süreci, kadınlar için ciddi sağlık riskleri barındırmakta ve bu durum annelikle ilgili toplumsal algıları da etkilemiştir (Türkdoğan, 2013, s. 41).

Badinter ise 13. yy’dan 18. yy’a kadar süreçte çocuk ölümlerinin çok fazla olduğunu vurgularken, onların da “yük” olarak görüldüğü ve “günahkar” olarak doğduğu inancının yaygınlığını ayrıca ifade etmiştir (Badinter, 1992, s. 10-60). Yine aynı eserde 16. yy. da annelerin çocuklarına göstermiş olduğu şefkatin günah sayıldığını, 18. yy. da ise bunun zıttı bir biçimde çocuklarına şefkat gösteren annelerin kabul gördüğünü belirtmiştir (1992, s. 41-65). Çocuğun varolması ile şekillenen bu süreç sanayi öncesi toplumlarda daha çok çocuk daha fazla iş gücü anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kadının fazla sayıda doğum yapması işlevselliği ön plana çıkarmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında fabrikalar ile ilgili benzer değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Günümüzde çeşitli kültürlerde benzer davranışların devam ettiği gözlemlenmektedir. Ancak sürecin genel analizi yapıldığında, kadınların çocuklarını merkeze yerleştirme şekilleri, annelik rollerinin toplumsal olarak nasıl tanımlandığını ortaya koymaktadır (Badinter, 1992, s. 13).

1980’li yılların sonlarından itibaren hem sosyo-kültürel yaşamda hem de ekonomik süreçte etkisini hissettirmeye başlayan ve günümüze kadar ivme kazanan küreselleşme süreci, aile ilişkileri ve çocuğa yüklenen anlamlar bakımından çeşitli dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece kentleşme, göç, yoksulluk, mesleki hayatta uzmanlaşma ve iş bölümünün çeşitlilik kazanması her alanda olduğu gibi kadınların gündelik yaşantısında da önemli değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Kadınların çalışma hayatına girmeleri, mesleki formasyonlarını tamamlamak için farklı kentlere sehayat etmek ve orada ikamet etme gereklilikleri, kariyerlerini yükseltme arzusu, boşanma oranlarının artması, çocuk yetiştirmenin ekonomik ve kişisel sorumluluğu artırması gibi sebepler ebeveynlik konusunun çiftler arasında yeniden ele alınmasına sebebiyet vermiştir (Aktaş, 2019, s. 257).

Günümüz toplumu, giderek daha fazla “gösteri temelli” bir yapıya dönüşmekte ve bireylerin toplumsal varoluşu, görünürlük ve temsiliyet üzerinden şekillenmektedir. Sosyal medyanın tüm araçlarında annelik günümüz annelik anlayışına uygun bir şekilde “mit” olarak sunulmaktadır. Postmodern toplumlarda tüketim açısından arzu duyulan şey somut ve gerçek şeyler değildir. Tüketim aslında sembolik hazlar peşindedir. Günümüzde tüketim, yalnızca biyolojik ihtiyaçlara değil; kültürel olarak yeniden anlamlandırılmış arzulara ve sembollere dayanmaktadır. Bu bağlamda annelik, yalnızca gerçek bir deneyim olmaktan çıkarak, kültürel anlamlarla yüklü sembolik bir arzu nesnesine ve dolayısıyla popüler kültürün etkisiyle şekillenmiş bir tüketim unsuruna dönüşmektedir (Türkdoğan, 2013, s. 49).

1.2. Kuramsal Yaklaşımlar

1.2.1. Yapısal İşlevselci Kuramsal Yaklaşım

Yapısal işlevselci kuramsal yaklaşıma göre toplum, tek tek parçaların bir araya gelmesiyle bir bütünü oluşturur ve bu parçalar birbirinden ayrı düşünülemeyeceği gibi, birbirleri ile ilişkili kısımlardan oluşan bir sistemi oluşturmaktadır. Yapısal işlevselci kuramın özellikleri şunlardır: 1) Sistemi meydana getiren her bir kısım birbirleri ile ilişkilidir ve her bir parça birbirine bağlıdır. 2)Toplumsal sistemde, tıpkı bir organizmanın sağlıklı haline benzer denge durumundadır. 3) Sistemin tüm bölümlerinin, denge sorunu sonucunda normal bir uyum haline dönebilmesi için yeniden düzenlenmeler devreye girmektedir (Wallace ve Wolf, 2012, s. 36). Yapısal işlevselci kuram odak noktasına bütün-parça ilişkisini almıştır ve bütün ile parça arasında sürekli birbirine bağımlı bir şekilde ilerleyen denge ve uyum içinde ilişkiler mevcuttur. Tüm bu sistemin devamlılığı için, her parça kendi fonksiyonunu yerine getirmekle yükümlüdür.

Yapısal işlevselciliğin kökleri 19.yüzyılda biyolojide sağlanan gelişmelere kadar götürülebilir. Bu kurama biyoloji ve daha özelde evrimci teori, ilham kaynağı olmuştur da denilebilir. Darwin'in çalışmalarından önce yayınlanmış olsa da Comte'un çalışmaları sosyoloji ile biyoloji yakınlaşmasına bir dayanak sağlamıştır ve onun ‘sosyal statik’ terimi ilk önce Spencer ve sonrasında Durkheim tarafından geliştirilen işlevselci anlayışların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Durkheim’ın çalışmaları

işlevselciliğin yüzyılımızdaki gelişiminde kesinlikle önemli bir paya sahip olmuştur. Fakat, bu düşüncelerin yeni gelişen özel, lakin gevşek bir bütünlük içindeki düşünce okulu olan yapısal işlevselci yaklaşıma girmesi sadece ‘işlevsel’in ‘evrim’den koparılmasıyla mümkün olmuştur (Giddens, 2005, s. 512-513).

Yapısal işlevselciliğin büyük bir ivme kazanıp yükselişe geçmesi, hiç kuşkusuz Fransız sosyolog Emile Durkheim’in çalışmalarıyla olmuştur. Durkheim modern toplumu, kendisine özgü bir gerçekliği olan organik bir bütün olarak görür. Toplumun varlığı için bütün halinde birleşen unsurlar aracılığıyla gereksinimlerin karşılanması gerektiğine vurgu yapar. Eğer bu gereksinimler karşılanmazsa toplumda patolojik bir durum gelişir (Poloma, 2017, s. 51).

Yapısal işlevselci kuramın temel yaklaşımlarından birisi de sistem yaklaşımıdır. Bu bağlamda toplum, alt sistemlerle hep bir etkileşim ve bağımlılık içerisinde. Bir alt sistemde oluşan bozulma diğer sistemleri ve toplumu da etkiler. Toplumsal sistem, kendi içinde denge ve tutarlılığa sahip olup çok sayıda alt sistemlerden oluşur. Bu alt sistemler ise kendi arasında etkileşim içindedirler ve bir denge içinde üst sistemleri oluştururlar. Yapısal işlevselci kuramda kurumlar toplumun alt sistemlerinden bazılarını oluşturmaktadır ve bu kurumlarda meydana gelen değişimler diğer kurumları da etkilemektedir. Mesela, ekonomide yaşanan bir çözülme süreci, aile içi sorunlarını arttıracak beraberinde boşanmaları getirecek ve aile içinde de bir çözülme süreci baş gösterecektir. Aynı şekilde eğitimde yaşanan sorunlar ekonomide nitelikli iş gücü kaybına yol açıp işsizliği arttıracaktır. Bu şekilde örneklerde de görüldüğü üzere toplum herhangi bir sistem şeklinde değerlendirildiğinde, alt sistemde oluşan değişimler genel anlamda toplumsal yapıyı olumsuz şekilde etkilemektedir (Zencirkıran, 2016, s. 49-50).

Yaklaşımın en çok tanınan temsilcilerinden biri olarak gösterebileceğimiz isim Talcott Parsons’tur. İşlevselciliğin 20. yüzyılın ortalarındaki gelişimi, Talcott Parsons’un Weber, Durkheim, Marshall ve Pareto’nun kuramsal mirasını yeniden yorumlamasıyla şekillenen yapısal-işlevselcilik yaklaşımıyla ivme kazanmıştır. Parsons, bu düşünürlerin katkılarını sentezleyerek, “gönüllülük” kavramı çerçevesinde toplumsal eylem kuramını temellendirmiştir. Durkheim gibi, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için ortak normların varlığına vurgu yaparken; Weber’in bireylerin bu normlar arasında seçim yapabilme kapasitesine dair görüşlerini de kuramına entegre etmiştir. Bu doğrultuda Parsons, toplumun bir sistem olarak varlığını sürdürebilmesi için, belirli yapı

türlerinin işlevsel katkılarına gereksinim duyduğunu savunmuş ve bu yönüyle Durkheim'ın toplumsal bütünlük anlayışına yakınlaşmıştır. Ayrıca, yapısal değişimin yönünün kültürel içerikler ve ortak normatif sistemler tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür (Waters, 2010, s. 26).

T. Parsons toplumların nasıl yapılandığını, denge ve uyum içinde nasıl bulunduklarını “genel eylem kuramı” ile ifade etmiştir. Parsons bu kuramını dört sistem olarak; kültürel sistem, toplumsal sistem, kişilik sistemi ve bir sistem olarak davranış gösteren organizma olarak incelemiştir. Sistemlerden ilki olan kültürel sistemin temel çözümleme birimi anlam veya simgesel sistemlerdir. Simgesel sistemlere örnekler ise; dinsel inançlar, diller ve ulusal değerlerdir. Parsons'a göre kültürel gelenekler üzerinde paylaşma sağlanan simgesel sistemlerdir. Parsons'a göre toplumla toplumsal sistem aynı şey değildir. Toplumsal sistem, belirli sayıda aktörün fiziksel ya da çevresel bir bağlamda karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu bir yapıdır. Bu aktörler, doyum sağlama yönünde güdülenmiş bireylerdir ve kültürel olarak yapılandırılmış simgesel sistemler aracılığıyla tanımlanan normlar doğrultusunda hem birbirleriyle hem de içinde bulundukları durumla etkileşim kurarlar. Kişilik sistemi, bireyin içsel ihtiyaçları, güdüler ve tutumlarını temel alırken; genel eylem kuramının dördüncü boyutu olan davranışsal organizma, insanın biyolojik yönüne, yani yaşamını sürdüren fiziksel ve organik yapılarına odaklanmaktadır (Wallace ve Wolf, 2012, s. 48-50).

1.2.2.Çatışmacı Kuramsal Yaklaşım

Çatışmacı kuramsal yaklaşım kısmen yapısal işlevselciliğe tepki olarak ortaya çıkmıştır. 1950 ve 1960'larda çatışmacı kuram, yapısal işlevselciliğe bir alternatif oluşturdu, ancak daha sonra yerini Neo-Marksist teorilere bıraktı. Bu kuramın en önemli katkılarından biri Amerika'da Marx'ın çalışmalarına sadık ve sosyolojide çok takipçi bulan kuramların yolunu açması olmuştur (Ritzer & Stepnisky, 2019, s. 70).

Neo-Marksist ve Neo-Weberci toplum görüşlerinden hareketle ortaya çıkan çatışmacı kuramsal yaklaşım, uyumsuzluk ve çatışmaya vurgu yapmaktadır. Bu kuramın savunucuları, toplumda ortak değerleri ön plana çıkaran işlevselci yaklaşımlardan farklı olarak, toplumsal yapıya dair alternatif bir perspektif sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, toplumu oluşturan gruplar arasında temel bir uzlaşıdan ziyade, çıkar çatışmalarına dayalı bir ilişki biçimi söz konusudur. Sosyal gruplar, farklı ve çoğu

zaman karşıt görüşleri temsil ederken, iktidar ve kaynaklara erişim açısından da rekabet içerisinde. Bununla birlikte, bu endişeler bireysel değil daha çok toplumla ilgili olduğu için hala makro düzeyde bir teori grubudur. Toplum, belirli sınıf ve gruplara ayrılmış olarak kavramsallaştırılır ve böylece toplum, bu farklı gruplar arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak görülmektedir. Çatışmayı Neo-Marksistler, maddi gücün belli başlı gruplar veya sınıflar içinde artmasından kaynaklanan maddi eşitsizliklerin doğal sonucu olarak ifade ederler. Fakat Neo-Weberyenler sadece maddi gücü değil bununla birlikte toplumsal konum ve ideolojiyi de, içinde barındıran toplumsal kargaşanın temellerine dair oldukça kapsamlı bir görüşe sahip olmuşlardır (Victor, 2005, s. 26). Böylece denilebilir ki, toplumda yaşanması muhtemel her türlü güç mücadelesinde diğer toplumsal kurumlar gibi aile kurumu da bu durumdan etkilenecektir.

Alman sosyolog R. Dahrendorf'a göre toplumun iki yüzü vardır ve bunlar çatışma ve uzlaşmadır. Uzlaşmacı kuramcılar toplumdaki değerler bütünlüğünün önemini incelerken, çatışma kuramını benimseyenler çıkar çatışmalarını ve buna rağmen toplumu bir arada tutan baskıları inceleme konusu yapmışlardır. Toplumun var olmasının temelinde uzlaşma ve çatışma olduğunu savunan Dahrendorf, bunların aynı zamanda birbirlerinin ön koşulu olduğunu da ifade etmektedir. Uzlaşma ve çatışma arasındaki ilişkiye rağmen, Dahrendorf bu iki süreci de içinde bulundurabilecek bir kuram olduğuna inanmamaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2019, s.71).

Dahrendorf'un ifadesine göre toplumlarda hep bir çatışma hali mevcuttur ve daima gelişmiş toplumlar da güçsüz toplumlarda da kendi faydalarını gözeteceklerdir. İkisi arasındaki güç dengesi bozulmaya başladığında o toplum da dönüşecektir. Böylece çatışma hali "insanlık tarihinin yaratıcı gücü" olacaktır. Dahrendorf'un çatışmacı yaklaşım kuramında çatışmayı doğuran etkenler üç grupta karşımıza çıkmaktadır. Bunlar güç, normlar ve tabakalaşma kavramlarıdır. Dahrendorf'un toplum teorisinde gücün dağılımı, sosyal yapının en önemli, temel belirleyici etkenidir. Dahrendorf' gücü, 'tükenmeyen bir sürtüşme kaynağı' olarak benimsemektedir. Örgütlerin hedefine ulaşabilmeleri için güç olmalıdır, fakat güç için verilen mücadele, sosyal hayatın yagane amacı olmamalıdır (Wallace ve Wolf, 2012, s. 176-177).

Dahrendorf'a göre çatışmacı kuram, tüm toplumsal yapılanmaların aslında güçlü olanın, içinde baskının merkezi bir rolü bulunduğu çeşitli araçlar aracılığıyla daha

zayıf olandan beklentilerine uyum sağlaması üzerine kurulu bir iktidar hiyerarşisine dayanır. Dahrendorf, çatışmaların asla sona ermeyeceğini çünkü iktidar çatışması için kısmi bir çözümün, kaçınılmaz olarak yeni çatışmalara yol açan yeni bir çıkar grubu oluşturduğunu ifade eder. Dahrendorf ayrıca toplumların daima değişim içinde bulunduğunu ve bu durumun toplumsal değişimin toplumun sürekli bir özelliği olduğu iddiasını desteklediğini belirtmiştir (Coser, 2010, s. 500). Toplumda sürekli değişim gerçekleştiği için çatışma durumu da bu doğrultuda insanlık sahnesinden asla ortadan kalkmayacaktır. Bu yaklaşımın destekçileri, yapısal işlevselcilerin değişimin toplumsal bir olgu olduğu gerçeğini kabul etmemeleri hususunda eleştirilmektedirler. L. Coser, çatışmanın birbirine yakın ilişkilerde bulunan herkes için olası olduğunu ileri sürer. Çünkü yakın bağlantı içinde bulunanlar arasında birtakım sorumluluk, güç, ödüllerin dağıtımı esnasında oluşabilecek her türlü değişiklik, diğer bireylerde hayal kırıklığına yol açabilir. Aynı durum, aile içinde varolan özel ilişkilerde için de geçerlidir. Eşler, çocuklar ev içi işlerin dağılımında ya da önemli birtakım kararların verilmesinde anlaşmazlık yaşayabilirler (Kasapoğlu, 2011, s. 14).

Coser, çatışma konusunu bireysel seviyede açıklamıştır. Coser, çatışmanın toplum için işlevselliğini ele almıştır. Coser, çatışmanın toplumsal uyumu artırdığını, güç dengeleri oluşturduğunu, birliktelikler sağladığını ve toplumu bütünleştirdiğini ileri sürmüştür. Coser, çatışmanın toplumsal uyumunu, bütünlüğünü, düzenini, dengesini ve sürekliliğini sağladığını, topluma dinamizm kattığını, ciddi sosyal sorunların derinleşmeden çözümüne imkân tanıdığını belirtmiştir (Kızılçelik, 2014, s. 43).

Çatışmacı kuramsal yaklaşımın aileye baktığı nokta ise, temelde kadın-erkek arasındaki eşitsizlik üzerine olmuştur. Çatışma teorisyenleri aile içindeki eşit olmayan ilişkilerle özellikle de kadının erkek hakimiyetine sahip yapıda zayıf durumuna odaklanmaktadırlar. Çatışmacılar evliliği toplumda var olan eşit olmayan erkek egemen ilişkilerin korunmasını sağlayan bir araç şeklinde değerlendirirler. Bunun yanında, kadının bir eşya gibi bir erkekte başka bir erkeğe, başka bir deyişle babasından kocasına geçtiğini savunurlar. Böylece kadın ilk önce babasının ardından erkek kardeşi ve eşinin gereksinimlerini karşılamakla yükümlü sayılmıştır. Ancak günümüzde bu ilişki kökten bir dönüşüm geçirmiştir. Çünkü giderek artan miktarda kadın dışarıda çalışıp ve böylece kamusal alanda olup önceden kaçınılmaz gördükleri koşullara karşı çıkmaya başlamışlardır. Sonuç olarak güç ve eşitsizlik bağlamındaki değişimler

boşanma oranlarını da etkilemiştir. Kadının dışarıda çalışması ve kadın haklarını destekleyen kuruluşların sayısı arttıkça, kadın hakları ve sorumluluklarına dair geleneksel dengeler de bozulmaya başlamıştır (Karkıner ve Kasapoğlu, 2011, s.15).

Çatışmacı kuramda aile, üretim araçlarını elinde bulunduran grubun sosyal yapıyı yönetmek amacıyla hemkadınları hemde çocukları sömürmek amacıyla geliştirdiği bir çeşit araç olarak değerlendirilir. Sınıf yapısının temelinde aile kurumu yer alır. Engels (1884), özel mülkiyetin artması sonucu olarak miras meselesiyle mülkün gelecek nesillere devredilmesinin güvence altına alınması için ailenin kullanıldığını belirtmektedir. Bu şekilde, üretim faktörlerinin sahibi olan grubun mülkiyetinin güvence altına alınması sağlanmaktadır. Foucault, tüm sosyal yapıların üretim faktörlerine sahip olan grubun gücünün sürekliliği ve artırılması amacıyla oluşturulduğunu belirtmektedir (Freedman ve Combs, 1996, s. 41). Güce sahip olan sınıf ve zümrenin diğerlerini sömürü amacıyla sosyal kurumları bir araç olarak kullandığı ifade edilmektedir. Foucault, bedenin tanımlanmasıyla bedenin denetim altına alınabileceğini ve güç sahibi irade doğrultusunda işlev görebileceğini belirtmektedir (Foucault, 1980, s. 38).

Çatışma kuramı perspektifinden bakıldığında, aile kurumu özellikle klasik Marksist yaklaşımlarda, sanayileşmiş toplumlarda çalışan bireylerin yaşadığı stres ve gerilimi hafifletmeye yönelik bir tür rehabilitasyon aracı olarak değerlendirilir. Bu bağlamda çekirdek aile, kapitalist sistemin amaçlarını gerçekleştirmek üzere işlevselleştirilen bir yapı olarak görülmektedir. Egemen sınıfın aile kurumuna biçtiği çeşitli işlevler doğrultusunda, aile yapısı, bu sınıfın çıkarlarına hizmet edecek şekilde şekillendirilir. Örneğin; egemen sınıf, tüketim kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla ailelerde yapay ihtiyaçlar oluşturarak bireyleri daha fazla tüketime yönlendirir. Böylece aile, tüketim odaklı davranış kalıplarının üretildiği ve sürdürüldüğü bir sosyal alan haline gelir (Yener, 2018, s. 873).

1.2.3.Sembolik Etkileşimci Kuramsal Yaklaşım

Sembolik etkileşimcilik kavramı, H. Blumer tarafından tanımlanmış onun “Man and Society” eserinde ele alınmıştır. Blumer, "Man and Society" adlı makalede simgesel etkileşimin temel unsurlarını şu şekilde dile getirmektedir: “bir topluluktaki insanların

sahip oldukları ortak simgeler ve anlayışlar takımı". Simgesel etkileşim, temelde sosyal-psikolojik bir perspektife sahiptir: "bir benliği olan" bireyin içsel düşünce ve duygularıyla sosyal davranışları arasındaki etkileşimi temel alır. Bireyler, dışsal etkenlerin pasif alıcıları olarak değil; eylemlerini anlamlandıran, bu doğrultuda değerlendirmelerde bulunan ve davranışlarını bilinçli biçimde şekillendiren aktif özneler olarak kabul edilmektedir.

Simgesel etkileşim, bireylerin karar alma ve düşünce geliştirme süreçlerini de ön plana çıkarır. Sembolik etkileşimcilerin önde gelenleri ve bu yaklaşıma doğrudan katkı sağlayanlar; G. Simmel, R. Park, C. Horton, W. I. Thomas, Cooley, J. Dewey son olarak G. Herbert'dir (Wallace ve Wolf, 2012, s. 272-273). Bu kuramsal yaklaşımın öncülerine göre, hem toplumsal hem de bireysel yönlerimize dikkat çekilmektedir. Psikologlar etkileşimde bulunan bireylerin davranışlarını psikolojik unsurlara dayanarak incelerken, sosyologlar ise aynı durumu toplumsal faktörlere dayanarak ele alırlar. Bu unsurlar; adetler, değerler, sosyo-kültürel eğilimler, sosyal roller vb. şeklindedir (Güçlü, 2018, s. 76).

Sembolik etkileşimciler, "şeylere atfettiğimiz anlamlar" olarak tanımlanan sembollerini toplumsal yaşamın temel unsurları olarak değerlendirirler. Onlara göre anlamlar, bireyler arasındaki etkileşimlerin bir sonucunda meydana gelir. Toplum, bu etkileşimlerin bir ürünü olarak algılanır. Semboller, insanlar arasında anlamlı iletişimi sağlayan unsurlar; bunlar sözcükler, nesneler, jestler ve mimiklerdir. Tüm topluluklar, mevcut sembollerin ortak anlamlarını paylaşma eğilimindedir. Bu teoride, kelimeler en önemli semboller arasında yer alır. Sembolik etkileşimcilik yaklaşımında, bireyler arası iletişim yalnızca sözlü ya da yazılı ifadelerle sınırlı kalmayıp, mimik ve jest gibi bedensel ifadeler de önemli bir yer tutmaktadır. İnsan, canlılar arasında oldukça gelişmiş sembolik iletişim yeteneklerine sahip bir varlıktır. Örneğin, bir çocuk yaklaşık yedi yaşına kadar ortalama 8000 kelime öğrenebilmektedir. Bu süreçte çocukların ilk öğrendiği sözcükler genellikle ebeveynleri ve yakın aile çevresiyle ilgilidir. Zamanla bu çevre genişleyerek, anlamlı ötekiler olarak tanımlanan arkadaşlar, eğitim ortamı, iş yaşamı ve çeşitli dini ya da siyasi figürleri de kapsayacak şekilde gelişir (Bozkurt, 2015, s. 41-42).

Charles Cooley, birey ve toplum ayrımını reddetmiş, bu iki unsurun da aynı fenomenin “kolektif” ve “dağıtıcı” yönlerini oluşturduğunu savunmuştur. Cooley’nin geliştirdiği “ayna benlik” kavramı, bireyin benlik algısının toplumsal etkileşim sürecinde oluştuğunu ortaya koyar. Ona göre birey, kendisini ancak diğer bireyler ve toplumla kurduğu ilişki aracılığıyla tanımlayabilir; yani “ben” ancak bir “sen”, “o” ya da “onlar” ile karşılıklı etkileşimde varlık bulur. Cooley, bu süreci; bireyin kendisini başkalarının gözünden nasıl gördüğünü tahayyül etmesi, bu görünüme ilişkin onların olası yargılarını içselleştirmesi ve bunun sonucunda gurur ya da utanç gibi duygular yoluyla benlik bilincinin gelişmesi olarak açıklamaktadır. Ancak toplum ve onun “katı gerçekleri”, sonuçta, “insanların diğerlerinin hayalinde” yer alıyordu. Mead’e göre zihinde, benlikte, gündelik hayatın, toplumsal eserleriydi: “Tanıdığımız kadarıyla insan toplumu, zihin ve benlik olmadan var olamazdı, çünkü en karakteristik özelliklerinin hepsi, bireylerinin zihinleri ve benlikleri olmasını gerektirmekteydi”. Düşünen ve düşüncelerini eyleme dönüştüren özne şeklinde “ben”, kişinin diğerleri için var olan dünyasında nesne biçiminde kendi kimliğinin bilincine varması şeklinde “beni/bana” (me). Yani ben nosyonu toplumsal ve biyolojik özellikleri barındırmakta ve “ben”, “beni/bana” ile ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır (Swingewood, 1998, s. 310-312).

Mead’in tabiriyle, insanların hem “zihni” hem “benliği” vardır ve bu sayede dünyadaki nesnelerle ne şekilde etkileşimde bulunacağımıza karar vermek üzere öncelikle kendi kendimize etkileşime geçebilmeliyiz. Bu durum bizlere büyük ayrıcalık sağlar fakat her istediğimizi de yapmamız mümkün değildir. Eylemlerimizin dışsal sınırlamaları bulunmaktadır. Sembolik etkileşimci kurama göre, insan eylemlerinin amaçları vardır. Durumları tanımlayıp anlam yükler ve buna uygun şekilde hareket ederiz. Benzer şekilde toplum, sosyal etkileşimde bulunan bireylerden meydana gelir. Yani toplum, bireylerden ayrı bir makro-düzey yapı değildir. Toplumu bireyler meydana getirir; toplum, insanların ortak faaliyetidir. Bu kuramın savunucuları soyut kuram üretmektense toplumsal araştırma yapmayı tercih ederler. Bu da insanların araştırdığı ve onların perspektifinden çıkardıkları anlamlara ulaştıklarını gösterir. Bunu gerçekleştirmek için, gerçek hayata çıkıp, insanları gözlemleyip onlarla etkileşimde bulunmaları gereklidir (Ritzer ve Stepnisky, 2019, s. 105).

Sembolik etkileşimci yaklaşım, aile gibi toplumsal kurumları birincil sosyal yapılar olarak ele alır ve sosyal etkileşimin yalnızca dış gözlemle mümkün olabileceğini

ileri sürer. Bu bakış açısına göre aile, etkileşim halinde olan bireylerin birliğinden meydana gelir. Ailedeki kişi, kolektif ya da bireysel olarak belirlenmiş olan, diğer aile üyelerinin rol beklentilerini ve normlarını fark eder ve aile içinde belirli sayıda rollerle tanımlanmış bir konumda bulunur (Güçlü, 2018, s. 76-77).

Sembolik etkileşimci kuram, aile içi ilişkilerin zamana bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini vurgulayarak, bu dinamik yapının aile kavramının yeniden tanımlanmasını gerektirdiğini savunur. Bu kurama göre, geleneksel anlayışta aile bir kez kurulduğunda, ömür boyu sürecek sabit bir birliktelik olarak görülmektedir; ancak sembolik etkileşimci perspektif, aile yapılarının sürekli olarak yeniden inşa edildiğine dikkat çeker. Böylece boşanmalar, ahlaki olarak hikmetini kabul etmekte zorlanmanın yanında, toplumsal değer yargılarına bir başkaldırı ya da ebeveynlik sorumluluklarından kaçış olarak algılanmaktadır. Fakat geleneksel değerler ve tutumlardaki kapsamlı değişimlere bağlı olarak aileyle ilgili sembol ve değerlerde de birtakım değişiklikler olduğu söylenebilmektedir (Kalkıner ve Kasapoğlu, 2011, s. 5).

Sembolik etkileşimcilik düşüncesinin ana tezi, sembollerin taşıdığı anlamların duruma bağlı olarak farklılaşabileceğidir. Düşünce, niyet ve davranışların etkileşimli bir çevre ve bağlamda şekillenebileceğini öne süren sembolik etkileşimci yaklaşım doğrultusunda ailedeki bireylerin çeşitli deneyim ve bağlamsal niteliklerinin birbirlerini etkileyebileceği, yeni perspektifler sunabileceği ve risk alma ile inisiyatif kullanma konusunda teşvik edebileceği düşünülebilir. Bireylerin yaşadığı tecrübelerin çeşitliliği, aynı ortamda bulunan nesnelerin farklı bireylerde farklı anlamlar (semboller) üretmesine neden olabilir. Ailedeki kişilerin bir konuya çeşitli perspektifler ve bu perspektifler arasındaki etkileşimle yeni anlayışlar meydana gelebilir (Yener, 2018, s. 71).

Birey, günlük hayatında da sürekli etkileşim içerisinde. Örneğin, evlilik yapması, aile oluşturmaları, evlilik seçimlerini etkilemesi bu tezinin açıklamalarıyla uyumludur. Eş seçiminde, düzenleyeceği düğün, çocuğu ne zaman dünyaya getireceği ve onların eğitim yöntemleri gibi tüm tercihler bu etkileşim ve anlamlandırma sürecinde oluşmaktadır. Birey, çevresindeki evlilikleri gözlemleyerek ve böylece anlamlandırarak kendi gerçekliklerini de değerlendirip eyleme geçmektedir (Şentürk, 2020, s. 317-318).

Yirmili yaşlara kadar günde en az 15 saat süresince bir arada bulunan değişik özelliklere ve rollere sahip aile bireylerinin birbirleriyle etkileşimde bulunması ve benzeşmesi kaçınılmazdır. Benliğin meydana gelme süreci ailede başlar ve bireyler arasındaki anlaşma sonucu biçimlenir. Benliğin oluşumu kimliği biçimlendirir (Gecas, 1982, s. 14). Toplumun rol beklentileri ve kimlik birleşimi, bireylerin yaşamdan ne beklediklerini de etkilemektedir. Örneğin sorumluluklarıyla özdeşleşmiş ve gelenekçi bir aile kültüründe gelişen bireyin geleceğe dönük beklentisi de muhafazakâr ve rolüne bağlı bir karakterdir. Davranışları da bu yönde şekillenecektir. Bu durumda, kültürün kurumlar aracılığıyla bireylerin davranışlarını etkileme süreci uzun vadeli bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır (North, 1990, s. 12). Böylece, sembolik etkileşimci kuramsal yaklaşımı, bireysel ve kolektivist aile yapısına çeşitli öneriler sunmaktadır. Kolektivist ailelerin bireyleri, benliklerini aile çatısı altında birleştirmiştir ve davranışların değerlendirilmesi aile perspektifine dayanmaktadır.

1.2.4. Alış-Veriş Kuramsal Yaklaşımı

Gündelik davranışlara yönelik incelenen kuramlardan biri de alışveriş teorisidir. Alış-veriş teorisinin çeşitli varyasyonları bulunmaktadır. Toplumu ve bireylerin doğasını anlamaya yönelik çeşitli varsayımlar ve bu varsayımlardan doğan farklı beklentileri açıklayan birçok alış-veriş teorisi bulunmaktadır.

Alışveriş teorisi, toplumsal davranışları, değişen maddi ve aynı zamanda maddi olmayan ürün ve hizmetlerin etkisiyle açıklayan Mauss'un antropolojik araştırmalarına değin uzanabilir. Mauss'a göre, etkileşim maddi ve maddi olmayan ürün ve hizmetlerin bireyler arasında karşılıklı alışverişiyle sağlanmaktadır. Teoriyi destekleyen, birbirleriyle sıkı ilişki içinde olan dört varsayım bulunmaktadır. İlki, bireyler faydayı artıran ve maliyeti azaltan etkileşimleri tercih ederler. İkincisi, bireyler geleceği öngörmek amacıyla geçmişteki değişim deneyimlerini kullanırlar. Üçüncüsü, etkileşimler yalnızca onlara yararlı olduğunda sürdürülür. Sonuncu varsayım ise, sosyal değişimlerde güç "dengesizliklerden" doğar ve eğer biri diğerine bağımlıysa, bu durumda o güç kaybedilir ve diğer taraf onu kendi payına alır (Victor, 2005, s. 31).

Toplumsal alış-veriş teorileri, ekonomik temellere dayanan bir ilkeye dayanmaktadır. Bireyler ürün ve hizmet sunar; buna karşılık, arzuladıkları ürün ve

hizmetleri almak isterler. Alış-veriş teorisyenleri, toplumda mevcut olan etkileşimin ekonomik ticarete benzer olduğunu düşünmektedirler. Toplumsal ticarete hem maddi hem de manevi olmayan unsurlar arasında değişim mümkün görülmektedir. Bu teoride mevcut olan karşılıklılık modeli ile veren ve karşılık bekleyen bireyler bir arada bulunmaktadır. Sosyolojik alış-veriş teorisinin ilerlemesi, Peter M. Blau'nun yaptığı değişiklikler ve George C. Homans sayesinde gerçekleşmiştir. Homans'ın alışveriş teorisi, bireyin davranışlarının ya ödül kazanma ya da cezadan kaçınma amacıyla şekillendiği varsayımına dayanmaktadır (Poloma, 2017, s. 72-77).

Homans'ın alışveriş teorisi birçok düşünceden etkilenmiştir. Ancak ona göre, teorinin merkezinde davranışçılıktan kaynaklanan temel önermeler yer almaktadır. Homans'ın önerileri en az iki insanın etkileşimde bulunduğu durumlara atıfta bulunsa da bu önermelerin psikoloji temelli olduğunu belirtir. Homans, psikolojik prensipleri desteklese de bireyleri ayrı ayrı değerlendirmez. İnsanların toplumsal bir yapıya sahip olduğunu ve zamanlarının büyük bir kısmını diğer bireylerle etkileşimde geçirdiğini kabul eder. Toplumsal davranışları psikolojik prensiplerle açıklamaya çaba gösterir. Homans, bireylerin fiziksel ve soyut değişimlere katılan en az iki kişiyi kapsayan toplumsal davranışa yoğunlaşır. Bu tür davranış, onu sergileyen bireylere maliyeti bakımından çeşitli seviyelerde görünür. Genel olarak kendi alış-veriş teorisinde temel toplumsal hareketleri ödül ve ceza bağlamında açıklamaya gayret eder. Homans, psikolojik boyuta odaklanan teoriler oluşturmak istemektedir; bu durum, alışveriş teorisinin temel çerçevesini meydana. Homans'ın alış-veriş kuramını, aktörün rasyonel bir kâr arayıcısı olduğu fikriyle ifade edebiliriz. Homans alış-veriş süreçlerinin bireysel ve toplumsal seviyelerde eş olduğu fikrine inanmaktadır. Fakat bu süreçlerin bir araya gelerek büyük ölçek olguları ortaya çıkarması durumunun daha karmaşık olduğunu da kabul eder (Ritzer ve Stepnisky, 2019, s. 119-123).

Alışveriş kuramına sosyolojik düzeyde önemli katkılar sunan bir diğer kuramcı Peter M. Blau'dur. Blau, görünüşte Homans'ın davranışçı psikoloji temelli yaklaşımından etkilenmiş gibi görünse de yaklaşımı temelde ondan farklılık arz eder. Homans'ın bireysel davranış açıklama yönelik psikolojik indirgemeci eğiliminin aksine, Blau daha çok bireysel psikolojinin ötesine geçen yapısal özellikler ve grup dinamikleri üzerine yoğunlaşır. Her ne kadar Blau, Homans'ın mikro düzeydeki teorik çabalarını takdir etse de, bu çabaların indirgemeci doğasını eleştirir ve mikro analizlerle

makro ölçekteki karmaşık toplumsal yapıların yeterince anlaşılamayacağını ileri sürer (Poloma, 2017, s. 93-94).

Bu sebeple Blau, makro yapı ve süreçleri incelemek amacıyla, sosyal alışveriş süreçleri üzerine kendi mikro düzey teorisinin bir genişlemesine dayanan kapsamlı bir çerçeve oluşturmuştur. Simmel'in sosyal yaşam görüşüne dayanarak, çekim, onay, karşılıklı etkileşim ve mantıklı davranış gibi psikolojik süreçlerle oluşan toplumsal birlikteliklerin genel yapısını ifade eder. Ayrıca o, görüş farklılıkları, çatışmalar ve çözülme süreçlerinin yanı sıra grup oluşumu, uyum ve sosyal entegrasyonu da toplumsal etkileşim süreçleri bakımından değerlendirir (Cook, 2000, s. 2671).

Blau, teorik bakış açısına insanların neden birbirleriyle işbirliği yaptığı boyutundan başlamaktadır. İnsanların birçok zevki sosyal yaşamdan kaynaklanmaktadır. İnsan ortaklıklarına katılmak, beraberinde maliyetler ve bu maliyetlerin dağıtımını da getirebilir. İnsanlar, birbirlerine hemen ya da görünür bir karşılık beklemeden iyilik veya yardımda bulunurlar. Fakat, genelde bunun karşılığında sosyal kabul bulurlar ya da en azından diğer kişinin gelecekte bir gün onlara bir iyilik yapma ihtimalini düşünürler. Bu durumdan yola çıkarak, sosyal yaşamda hedonizm ve egoizm çeşitli nesneler üzerinde yoğunlaşır ve bu da bireyleri arzu etmedikleri şeyleri arzuladıkları şeylerle değiştirebilecekleri durumlara sokar. Böylece Blau, her durumda insan ortaklığının ticaretini ima ettiğini savunmaktadır (Waters, 2008, s. 116-117). İnsanlar arasında kâr ve zarar temelinde şekillenen mantıklı ilişkilerin var olduğunu ifade etmek mümkündür. Bireylerin gerçekleştirdiği alışverişler yalnızca maddi temellere dayanmamakta, aynı zamanda duygu ve düşünce gibi manevi unsurlar da içermektedir. İnsanlar arasındaki bu sosyal düzeydeki bağlantı, her açıdan bir alış-veriş ilişkisi gibidir.

Alışveriş teorisi aile ölçeğinde ele alındığında akla gelen önemli figürlerden biri David Heer olmaktadır. Herr, aile içindeki eşler arasındaki güç dengesinin, evlilik ilişkisinde yatırılan kaynakların karşılaştırılmasına dayandığını belirtmektedir. Bu çerçevede eşlerin bu alışverişi yatırıma dönüştürdüğü kaynaklar büyük bir önem taşımaktadır. Eşlerden birinin ne kadar çok kaynağı varsa, o kadar dışarıda ilişkiler kurma olasılığı yükselir (Sayın, 1990, s. 66-67). Burada bahsedilen kaynak sadece ekonomik açıdan ele alınmamalıdır; alışverişte kullanılan bu kaynaklar manevi kaynaklar da olabilir.

Bu kuramsal çerçevede evlilik, karşılıklı bir uzlaşma ve alışveriş süreci olarak tanımlanır. Bireyler eş seçiminde hem kendi sunabileceklerini hem de karşı tarafın potansiyel katkılarını değerlendirerek en avantajlı seçeneği belirlemeye çalışırlar. Bu karşılıklı değerlendirme sürecinde en etkili değişkenlerden biri fiziksel çekiciliktir. Ataerkil toplum yapılarında kadın güzelliği, evlilik piyasasında en değerli “sermaye” olarak görülmüştür. Bu durum, kadınların dış görünümüne ilişkin hassasiyetlerini tarihsel olarak şekillendirmiştir. Erkekler ise çoğunlukla ekonomik güçleri üzerinden değerlendirilirken, kadınların işgücüne katılımının artması, onların erkeklere olan ekonomik bağımlılıklarını azaltmış ve geleneksel evlilik dinamiklerini dönüştürmüştür (Macionis, 2008).

1.2.5. Gelişimsel Kuram Yaklaşımı

Sembolik etkileşimci yaklaşım ile benzerlikler taşıyan bu yaklaşım, aileyi karşılıklı etkileşim halinde olan üyelerden oluşmaktadır. Ailedeki rolleri çiftler halinde (baba- koca, oğul-erkek kardeş gibi) birbiriyle bağımlı gibi değerlendirilir. Herkesin rolü, karşılıklı etkileşimin nasıl devam edeceği ve yaş ilerledikçe rollerdeki değişiklikler normlarla saptanmıştır. Süreç, evlilikle başlamaktadır ve eşlerden birinin ölümüyle sona ermektedir. Aile, kan bağı olan bir çiftten oluşmakta, çocukların doğmasıyla karmaşık bir yapı kazanmaktadır; ardından çocukların meslek sahibi olmaları veya evlenmeleriyle başlangıçtaki çift haline geri dönmektedir. Ailenin, bir basamaktan bir başka basamağa geçişi aile yapısında ve kompozisyonunda değişiklik oluşturmaktadır. Yapısal değişikliklerle her aşamada aile farklı görevlerle karşı karşıya kalmaktadır (Duvall ve Miller, 1985: Akt. İçli, 1997).

Gelişim kuramı, ailedeki her bireyin belirli kurallar doğrultusunda rolünü nasıl sürdüreceğini, bu rolleri icra edenlerin yaşlarıyla nasıl değişiklik göstermesi gerektiğini ifade eder. Ailenin süreçleri, evrelere göre gerçekleşir. Bu süreç eşler arasında başlar, çocukların dünyaya gelmesiyle karmaşık bir hale gelir ve gelişimini sürdürür. Sonuç olarak çocukların evlenmesi ve bir meslek edinmeleri, yaşlı bir çiftin oluştuğu sona ulaşır. Yedi ailevi evre sınıflandırması bulunmaktadır. Bunlar arasında ilki, dört yıldan az süreyle evli ve çocuksuz olan çiftlerin dönemi, ikincisi çocukların 6 yaşından daha küçük olduğu dönem, üçüncüsü çocukların 6-12 yaşları arasındaki dönem, dördüncüsü

çocukların 13-18 yaşları arasındaki dönem, beşincisi on sekiz yaşını geçip hala ailesiyle yaşayan çocukların dönemi, altıncısı akrabalık ilişkilerini aşan dönem ve sonuncusu ise emeklilik dönemidir (Sayın, 2020, s. 167-168).

Aile kurmak adına evlenen bireyler çeşitli aşamalardan geçmektedir. Zaman zaman eşler farklı sosyal roller almaktadır. Çiftlerin yaşları, meslekleri, eğitim durumları, gelir düzeyleri ve dünya görüşleri zaman içerisinde değişiklik gösterebilir. Buna benzer olaylara yönelik tepkiler, yaşam beklentileri gibi konular sabit olmayıp; olaylara, değişen durumlara ve rollere bağlı olarak çeşitlenebilmektedir. Bu nedenle, evlilik zamanla değişim ve dönüşüm yaşamaktadır, durağan kalmamaktadır (Şentürk, 2019, s. 71). Gelişimsel kuramsal yaklaşım, ailenin yaşamın döngüsü içinde sahip olduğu inançları pekiştirir. Yaşam döngüsü kavramı, ailelerdeki iç bağımlılık seviyesinin var olduğu fikrini alır. Aileyi dış sosyal çevreyle ve aile bireyleri arasındaki etkileşimle etkilenen bir yapı olarak gören bu bakış açısında iki süreç yer alır. Bu iki sürecin değişmesiyle hem aile hem de birey değişir. Her gelişim aşamasında belirli görevler yerine getirilir. Bu perspektifin ana kavramları aile, yan kapalı sistem, aile yaşam döngüsü ve gelişimsel görevlerdir (Leslie ve Korman, 1989). Şahbudak (2016, s. 63)'a göre bu teori, aile davranışlarının üç farklı boyutuna odaklanmaktadır. Bunlardan ilki anne babaların rol beklentilerinin gelişimsel görevlerdeki değişimi, ikincisi çocukların, rol beklentilerindeki gelişimsel görevlerindeki değişimi ve son olarak ta aile yaşam döngüsündeki belli başlı bazı aşamalarda kültürel bazda ailenin gelişimsel görevlerindeki farklılaşmadır.

Bu teorik yaklaşımın merkezinde, aile ve aile ortamındaki bireyler bütün olarak yer alır. Evlilikle kurulan aile yapısı, son eşin vefatıyla sona ermektedir. Tam bir organizma gibi ortaya çıkar, olgunlaşır, ilerler ve zamanla dönüşüm geçirir. Her aşamayı yaşam döngüsü içinde görevleri olan bir unsur olarak değerlendirir. Bu kuramsal bakış açısı, ilk çocuğun dünyaya gelmesinden başlayarak ailede meydana gelen dönüşümleri ve tüm çocukların yuvadan ayrıldığında eşler arasındaki etkileşimi incelemeye yöneliktir (Güçlü, 2018: 82). Bu kuramsal bakış açısı, aileyi incelerken dış çevreye ve aile içindeki etkileşim öğelerine dikkat etmektedir. Ailedeki gelişim aşamaları, sürekli bir döngü halinde ilerlemektedir. Bu döngüsellik her zaman aynı şekilde gerçekleşmez; sosyal çevreyle etkileşim sürdükçe aile içindeki rollerinde de değişiklikler gözlemlenebilir (Baykan, 2020, s. 89).

1.2.6.Sistem Kuramı Yaklaşımı

Sistem, farklı unsurlardan oluşan anlamlı ve tutarlı bir olgular kümesidir. Sistem, neredeyse her yerde kullanılabilen bir matris olup, onu oluşturan materyal türüyle isimlendirilmektedir. Sistemlerin yöntemsel biçimine sistem kuramı denir ve sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Koyuncu, 2019, s. 45). Sistem yaklaşımı, ailelerin sosyal sistemler olarak nasıl işlediğine dair bazı düşünceler sağlamaktadır. Yaşayan ve açık sistemlerin özelliklerini bilmek, aile işlevlerini ve yapısını anlamaya yardımcı olur. Sistem, her bir bileşenin diğerleriyle belirli bir bağlantısının bulunduğu ve bu bağların nedensel bir düzen içinde hem dolaylı hem de doğrudan ilişkili parçalar veya unsurların bir bütün oluşturduğu şekilde tanımlanabilir (Şahbudak, 2016, s. 56).

Genel anlamda sistem teorisi, biyolojik organizmalar, ekosistemler, insan bilişi ve bilgi işleme ile ilgili olayların ortak bir dizi ilkeye dayalı olarak hareket ettiğini öne sürer. Kuram, sosyal sistemlerin çevrelerinden ayrılarak oluştuğunu ve ardından içlerinde daha karmaşık ayrımlar geliştirdiğini öne sürer. N. Luhmann'a göre sosyal sistemler, dünyanın karmaşıklığını basitleştirdiğinde ortaya çıkmaktadır. Zira dünya, son derece karmaşıktır ve insanlar bu karmaşıklığı iyi idare edemezse, dünya tarafından yok olmaya yüz tutar. Sistem her zaman etrafındaki ortamdan daha basittir. Yani sistem, sınırlamalar belirleyerek ve çevresindeki unsurları göz ardı ederek kendine özgü bir alan yaratmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2019, s. 74-75).

Sistem kuramı, dairesel ve döngüsel nedensellik ilkesine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, aile bireylerinden herhangi biri tarafından başlatılan bir davranış, yalnızca diğer üyelerin değil, aynı zamanda bu davranışı başlatan bireyin de tutum ve tepkilerini etkileyerek tüm sistemi dönüştürme potansiyeline sahiptir. Sistem teorisinde öne çıkan kavramlar, aile sisteminin örgütsel yapısı ile ilgili bütünlük, hiyerarşi ve sınırlar; iletişim ile ilgili sözel ve sözel olmayan tüm davranışlar; aile üyelerinin etkileşim biçimleri ve işlevde bulunma yollarını içeren kurallardır. Aile sistemi bozulduğunda, sistemi onarma ile ilişkili aile dengesi, ailenin işlevselliği için gerekli değişim sağlamak üzere dönüt sağlayan bilgi ve aile sistemindeki yüzeysel ya da köklü değişimler de sistem yaklaşımında öne çıkan konular arasında yer alır (Doğan, 1994).

Sistem kuramının iki ana başlangıç noktası bulunmaktadır. 1.) Aile, karşılıklı ilişkiler açısından oluşan dinamik bir sistem olarak değerlendirilir. 2.) Diğer tüm sistemlerde olduğu gibi, aile sistemi de sürekliliğini sağlamak ve işlevselliğini korumak için belirli kurallar ve yapısal ilkeler doğrultusunda işler (Canatan, 2018, s. 47). Sistemin bileşenleri ve aile fertlerinin yer aldığı konumlar, birbirleriyle yakın bir şekilde değişkenlik göstermektedir. Bütün bu roller, aileyi uyumlu hale getiren yapıyı meydana getirmektedir. Aile, bir sistem olarak hem iç hem de dış değişimlere uyum gösterebilmelidir (Güçlü, 2018, s. 74-75). Bu teorik bakış açısı, ailede meydana gelen her türlü değişimi bütün olarak, uyumlu ve kendi içinde sistematik bir şekilde incelemektedir.

Sistem teorisinin birinci varsayımı “bütünlük ve düzen”, ikinci varsayımı “hiyerarşik yapı” ve üçüncü varsayımı ise “homeostasis” ilkesidir denilebilir. Düzen ve bütünlük varsayımına göre toplam, parçaları kadar değildir; daha büyüktür. Bütünün özelliklerini anlayabilmek için parçaların birleştirilmesi yeterli değildir. Sonuç olarak ailedeki her birey birbirine bağlıdır ve sürekli olarak karşılıklı bir etkileşim içinde bulunan karmaşık bir bütün oluştururlar. Hiyerarşiye dayalı yapı ilkesine göre, sistem bağımsız alt sistemlerden meydana gelmektedir. Son varsayımı olan “homeostasis” a göre, sistem, bütünlüğünü sürdürebilmek amacıyla, değişen çevre koşullarına göre kendini ayarlamaktadır (Akgün, 2013, s. 88).

1.2.7. Feminist Kuramsal Yaklaşım

Kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik cinsiyet farklarının ötesinde 1970'lerde feminist teorisi çerçevesinde tartışılmakta olan yeni bir ayrım ve kavram olarak, toplumsal cinsiyet kavramı gündeme gelmektedir. Toplumsal cinsiyet, hem kadın hem de erkek bireylere dair toplumsal ve kültürel bir kavram olarak değerlendirilir. En genel ifadesiyle, kadınlar ve erkekler arasındaki ayrımların yalnızca biyolojik cinsiyetle sınırlı olmadığı, bu iki cinsiyetin toplumsal ve kültürel boyutta belirli cinsiyet rollerini de içerdiğini vurgulamak için kullanılan bir terim olduğu söylenebilir.

Feminist bakış açısı, kadının sadece ailede değil, insanlık tarihi içindeki yerini anlamının önemine vurgu yapan, aile ilişkilerini, çatışma ve sömürü gibi konuları patriarkal ve cinsiyet kavramları üzerinden irdeleyen bir düşünce biçimidir. Giddens,

feminist kuramları toplumsal dünyayı incelemede toplumsal cinsiyetin temel rolünü ve özellikle kadınların deneyimlerinin özgün özelliğini vurgulayan sosyolojik bir perspektif olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2012).

Bu teorik yaklaşım, evlilik ve aile meselesinin eksikliklerinin giderilmesi için kadın deneyiminin temel alınması ve yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre ailenin eşitlikçi bir yapı sergilemediği, birçok toplulukta erkeklerin güç kaynaklarına çok daha fazla erişim sağladıkları, aile sistemlerinin çoğunlukla, erkek egemen olduğu ifade edilmekte ve güç kaynaklarını kadınların da edinmesi gerekliliği ele alınmaktadır (Şahbudak, 2016, s. 66).

Çocuklarla ilgilenme (bakım vs.) konusuyla ilgili iş bölümündeki eleştiriler, 1970’lerde ortaya çıkan feminist hareketlerin, sosyolojik annelik incelemeleriyle sorgulanmaya başlamıştır. Öncelikle, odağa anne olma tecrübesi konulmuştur. İkincisi, bir grup feminist teorisyen, anneliğin kadınların toplumsal statüleri ve toplumsal cinsiyete göre iş bölümündeki etkisi ve önemi üzerine odaklanmıştır. Bunun yanı sıra feminist perspektifler, anne olmanın yanı sıra babalığın da değerlendirilmesine yol açmıştır. Kadınların çocuk doğurma ve yetiştirme deneyimleri ile anneliğin kadın kimliği üzerindeki etkisi ve çocuk sahibi olmanın toplumsal düzeyde yarattığı kültürel baskılar, başta Ann Oakley’nin çalışmaları olmak üzere pek çok ampirik araştırmada kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Söz konusu çalışmaların pek çoğunda, kadınların çocuk edinme ve onlara bakım sağlama yönünde içgüdüsel istekleri olduğu varsayımına güçlü bir şekilde karşı çıkılmaktadır. Anne olmanın getirdiği tatminsizlikler ve hayal kırıklıkları (özellikle evde kalmak gerektiğinde) ele alınmıştır (Marshall, 1999, s. 32).

Günümüz dünyasında annelik kavramının; siyasetin, medyanın, feminist ya da kültürel incelemelerin önemli bir odak noktası haline geldiğini ifade etmek mümkündür. Birçok farklı anlatım aracılığıyla annelik, kadınlar için çeşitlilik sunmaktadır. Bu seçeneklere örnek olarak; anneliği kabullenmek, reddetmek ya da tartışmak sayılabilir (Öztan, 2015, s. 91).

Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi adlı eserinde Wollstonecraft, annelik olgusunu farklı yönlerden ele alıp açıklamıştır. Kadın, gerçek mutluluk ve erdem tatmini duygusunu annelik yoluyla tadar ve anneliğin getirmiş olduğu tüm görev ve sorumlulukları bu mutluluk duygusu ile yerine getirir. Kadın böylece aile bireyleri arasında saygınlık kazanır ve hayranlık uyandırır (2015, s. 211-212). Wollstonecraft,

kadınların ilk ve öncelikli görevlerinin akılcı varlıklar olarak kendilerine olduğunu ifade eder ve ikinci görevlerinin ise yurttaşlık görevinin bir parçası olarak gördüğü annelik görevi olduğunu ekler (2015, s. 215). Bunun yanı sıra günümüzde çocukların bakımının kadın cinsinin bir görevi olarak görüldüğünü ve bu görevi kadınların layıkıyla yerine getirmeleri gerektiğini ifade eder. Ancak çocuğu büyütürken ebeveynlerin, çocuğu kötülöklere karşı koruyup, iyi duyguların yeşertilmesi hususunda eşit ölçüde sorumlulukları olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu duyguların başında karşılıklı sevgi duygusu olduğunu ifade eder. Sevginin ebeveynler ve çocuk arasında karşılıklı olması gerektiğini söyler çünkü tersi bir durumda arada oluşan bağ zayıf bir bağ olacaktır (2015, s. 225-226).

Wollstonecraft anneliğı o kadar önemsemiştir ki ona göre annelik görevinin ifa edilmesini aksatan tüm unsurların açığa çıkarılmasının ve bunların ne şekilde yokedileceğine yönelik fikirlere odaklanmıştır (2015, s. 260). Bununla birlikte kadınların annelik görevlerini yerine getirirken kendilerini ihmal etmeyip, kendilerine özen gösterebilir, ev işlerini yapabilir, zihinlerini geliştirebilir hatta edebiyatla, sanatla da ilgilenebilir ve çok yönlü bir hayat yaşayabileceklerini ifade etmiştir (Wollstonecraft, 2015, s. 279).

Nancy Chodorow, *'Anneliğın Yeniden Üretimi: Toplumsal cinsiyetin sosyolojisi ve psikanalizi'* adlı kitabına 'kadın anne' şeklinde başlamaktadır. Kadınlar, sadece çocuk doğuran ya da onları emzirmekle yükümlü kişiler değildir, çocukların beslenmesi, bakılması, büyütölmesi yanında, çocukla duygusal bağ kurulması, çocuğun duygusal, ahlaki ve hatta bilişsel gelişimi uğruna çaba sarfetmek büyük ölçüde kadınların sorumluluğundadır. Annelik sadece çocuğu doğurmakla veya emzirmekle bağdaştırılmaz. Bireylerin benliklerinin meydana gelmesinde anneliğın en fazla vurgusunu Chodorow yapmıştır. Ona göre cinsiyet kimlikleri, toplumda insanların kendilerinden beklediğı ekonomik ve toplumsal rollere hazırlamaktadır. Kadınların toplumda üstlendikleri annelik rolü, yalnızca bireysel bir görev değil; aynı zamanda aile yapısından toplumsal cinsiyet ilişkilerine, iş bölümündeki cinsiyet temelli ayrımlardan dini normlara kadar pek çok yapısal unsurla yakından ilişkilidir. Aile içi ve dışındaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, anneliğı belirleyen önemli etkenler arasında yer almaktadır (Chodorow, 1978).

Mitchell günümüz kapitalist toplumlarında anneliğin çalışmanın yerini alan bir etkinliğe dönüştüğünü vurgulamıştır. Ebeveynlik, çalışmanın yerini alan bir etkinliğe dönüşmekte ve bu durumda çocuk aynı işçinin ürettiği meta gibi annenin üretmiş olduğu bir nesne olarak görülmüştür. Kadın kendi çocuğu üzerinde duygusal noktada hak sahibi olsa dahi, hukuksal ve maddi yönden kendisi de çocuğu da babaya bağlıdır. Annelik toplumda ne kadar fazla yüceltilse de aslında toplumsal ve iktisadi açıdan o kadar güçsüz görünmektedir (Mitchell, 2006: 52). Mitchell'e göre kadın, çocukların toplumsallaştırma kimliğine büründüğünde sadece biyolojik açıdan anne olma rolü kültürel bir işe dönüşmektedir. Kadının toplumsal bağlamda en genel tanımı, çocukların yetiştirici olmasıdır. Yine bu bağlamda Mitchell'e göre uygunluk ve kaçınılmazlık farklı şeylerdir ve kadının toplumsallaştırma işlevine uygun olması durumu, fizyolojik açıdan süt verme kabiliyeti ve zor işleri yüklenebilme konusunda görece yeteneksizliğine bağlıdır (2006, s. 62).

Beauvoir “anne biyoloji” nin aslında kadınlığın geleneksel tanımları ile şekillendiğini şu ifadeleri ile belirtmektedir: *“Kadının tüm organik yapısı türün devamı için uyarıldığından bu yana annelik, kadınların doğal çağrışımı haline gelmiştir. Ama bu tanımları reddetmiştir ve beden kadınların fiziksel durumunun bir parçası olsa da mutlak determinizmi empoze etmemiştir. Aslında üreme, “biyolojik şansın insafına” olmaktan çıktı ve şimdi “insanın istemli kontrolü altında” oldu. Kadın sorunları, onların biyolojik işlevlerinden çok erkek-üstün kültür sebebiyle ortaya çıkmıştır”* (Akt. Allen, 2005, s. 218). Çalışma hayatının talepleri, özellikle erkek çalışanların çocuk bakımına katılımını çoğu zaman engelleyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Erkekler, düşük ücret alsalar ve iş yükü nedeniyle yorgun olsalar bile, çocuk bakım sorumluluğunun tamamını kadınların üstlenmesini doğal bir durum olarak görmeye yatkındırlar. Bu gerçeklik, bir kariyer seçebilecek olan kadınları evlerinde oturmaya itmektedir. Pek çok kadın rekabetçi kariyerizmin sevgi dolu ilişkileri beslemeye pek az zaman bıraktığını ifade etmektedir. Kimsenin tam zamanlı ebeveynler olmak için işlerini terk eden erkeklerden bahsetmemesi, roller hakkındaki cinsiyetçi düşüncenin ne derece hüküm sürdüğünü göstermektedir (Hooks, 2016, s. 103).

Berkday ise anneliği toplumsal cinsiyet bağlamında ele almıştır. Değişen toplumsal kurallar ile kadının kamusal alana girmesi erkek kimliği üzerinde tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Ulusun inşasına, sadece simgesel biçimde katkıda

bulunmasını istedikleri kadınları ötekileştirerek ve o kadınları iyi zevcelik ve annelik rolleriyle sınırlandırmışlardır (Berktaş, 2015, s. 109). Toplumun devamını sağlamak amacıyla meydana gelen aile kurumu için olmazsa olmaz olarak kabul edilen çocuk, feminist bakış açısına sahip düşünürlerce kadını anne olmaya zorlamaktadır. Buradan hareketle bu düşünürler, toplumun sosyo-kültürel değerlerinin biçimlenmesi noktasında anneliğe farklı bir pencereden bakmayı önermişlerdir.

1.3. SOSYO-PSİKOLOJİK AÇIDAN ANNELİK VE AİLE HAYATI

1.3.1. Sosyo-Psikolojik Düzlemde Annelik

1.3.1.1. Sosyolojik Açıdan Annelik

Toplum, belli kurumları ve bireyleri içerisinde barındıran kapsamlı bir yapıdır. Tarih boyunca insanlığın geçirmiş olduğu evrelere baktığımızda, kültürün toplumun oluşmasında yardımcı olduğu söylenebilir. Toplumun hem sosyal hem de kültürel değerleri o toplum tarafından onaylanıp kabul edilen değerler olduğunu söylemek mümkündür. Toplumda genel kabul gören sosyo-kültürel değerlerin, insan yaşamı üzerinde etkili olan norm, töre, gelenek ve kurallar bütününe içerdiği söylenebilir.

Toplumda herhangi bir geleneğin sona ermesi illaki geleneksel kavramların insanların aklı üzerindeki güçlerini yitirecekleri anlamına gelmesi demek değildir. Tam tersine bazen gelenek canlılığını yitirdikçe ve başlangıç hafızalardan silindikçe eskide kalan düşünce ve kategorilerin gücü daha da zorlayıcı bir hal alır; hatta zorlayıcı güçlerini ancak öldükten sonra tam manasıyla sergileyebilme imkanına kavuşurlar ve sonuç olarak insanlar ona karşı artık karşı gelemeyen bir hal alırlar (Arendt, 2012, s. 42-43).

Her kültürde kadınlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılan annelik bilgisi ve içinde bulunulan dönemin şartlarına göre değişiklik gösteren bir annelik profili ve ideali vardır. Kadın bu ideali içselleştirip kabul edebilir veya aynı şekilde reddedebilir.

Sosyolojik perspektiften bakıldığında annelik en genel tanımıyla, “*Anne olmanın pratik gerçekliklerini ve toplumsal önemini kapsayan bir terim*” şeklinde tanımlanmaktadır (Marshall, 1999, s. 31). Burada asıl ifade edilen şey anneliğin toplumsal bir konu olup, toplumla yakından ilişkili bir olgu olduğudur. Her toplumun

kendi kültürü içerisinde var olan gelenek ve görenekleri çerçevesinde bir annelik pratiği oluşmaktadır.

Annelik, sosyologlar tarafından anne olmak ile bağlantılı sosyal beklentiler, deneyimler ve daha çok yapıları işaret etmek için kullanılan bir terimdir. Günümüzde annelik genel olarak; hem kadının gelişim sürecinde üstlendiği belirgin bir görev ya da gelişiminin önemli bir ayağı hem kimliğinin vazgeçilmez bir parçası hem de kendisine bağımlı bir çocuğun bakımından sorumlu olan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır (Seçer, 2010, s. 15).

Toplum içerisinde kadınlara, kendilerine ait bir evren olarak aile olma sunulmuştur. Kadınların kendileri gibi aile de aslında doğal bir şey gibi görünmektedir, oysa aile kültürel bir olgudur. Ailenin oluşmasında veyahut oynadığı rolde, kadınların karakteri ya da rolünden daha fazla ölçüde kaçınılmaz olan hiçbir durum yoktur. Aynı zamanda aile içerisinde kadın, huzur ve bolluk imgeleridir (Mitchell, 2006, s. 2).

Geleneksel bakış açısıyla bakıldığında, kadını başka bir hedefe yönelme zorunluluğundan kurtaran ve ona somut bir özerklik kazandıran şeyin çocuk olduğu söylenebilir. Kadının çocuk sahibi olması onun anne olmasını sağlamıştır ve çocukla birlikte toplumda yetkin bir birey olma özelliğine kavuşup, varlığını bu şekilde doğrulamaktadır (Beauvoir, 2010, s. 110). Bu sayede kadın toplum tarafından kabulünü, annelik vasıtasıyla pekiştirip yetkinliğe kavuşmuştur.

Annelik, sadece günün belli bir saatinde yerine getirilen bir görev değil de aksine tam zamanlı ve bırakılması mümkün olmayan bir görevdir. Ebeveynliğin bilinen bir zamanı ve kabul edilen bir karşılığı olmadığından yeni anne olan bireylerin bu durumlarla aniden karşılaşmaları sonucu kendilerinde yorgunluk, şaşkınlık ve hızla gelişen tükenmişlik duyguları gelişebilmektedir. Sonuç olarak da anne, sosyal kurumlar tarafından yeterli ölçüde desteklenmeyen, gerekli ve toplumsal açıdan faydalı bir hizmeti sunmaktadır (İlden-Koçkar, 2015, s. 208).

Bir başka açıdan bakıldığında ise annelik ve anneliğin gerektirdiklerine dair genel bir sosyal anlayış yoktur çünkü kültürden kültüre farklılıklar olabilir. Sosyoloji tam bu noktada bireylerin ebeveyn olma seçimlerini ya da ebeveyn olurlarsa kaç çocuk sahibi olmak istediklerini değil de aile kurulduktan sonraki duruma odaklanır. Sosyoloji, ebeveynin bir çocuk sahibi olduğunda, kendi zamanını nasıl harcadığıyla ilgilenmez, onun için önemli olan ebeveynliğin gizli maliyeti olarak karşımıza çıkan ‘anne’

faktörüdür. Çünkü genellikle ister çalışsın ister çalışmasın çocuğa bakma görevi anneye verilmektedir. Bu noktada günümüzün modern toplumlarında annelere ebeveynliğin maliyeti çeşitli şekillerde yansıtılmaktadır (İlden-Koçkar, 2015, s. 209).

Toplum içerisinde var olan cinsiyet temelli yerleşik düşünceler kadınların uğraşlarındaki ve statülerindeki değişimler üzerinde etkili olabilmektedir. Kadınlar kendi toplumsal statülerini ailenin toplumsal statüsü ile özdeşleştirirler ve aile bireylerinin statü hareketliliklerini kendi sosyal hareketlilikleri olarak algırlar. Böylelikle onları ailenin erkek üyelerinin statülerini yükseltmeye, üretime daha düşük statülerde katılmaya ve emeklerinin karşılığını alamamaya yönelik büyük ölçüde tepkisiz kalmaya ve haklarını birlikte aramamaya yöneltir (Özbay, 1995, s. 156). Sosyo-kültürel bir olgu olarak ele alınan annelik, genel itibarıyla toplum ve kültürle iç içe olan ve ondan beslenen bir olgudur. Böylece kadın yaşamı boyunca hayatın her evresinde türlü sorumluluklarla karşı karşıya kalmakta ve bu sorumlulukların bilincinde ailesine ve çevresine “iyi anne” olma rolünü gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

1.3.1.2. Psikolojik Açıdan Annelik

Welldon’a (2001, s. 42) göre, kadınlıkla annelik işlevini birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Bunun nedeni ise anneliğin doğasının; biyolojik, duygusal, hormonal, kültürel ve toplumsal boyutların tamamıyla iç içe geçmiş olması ve bu etkenlerin yalnızca kadınla ilişkili bir yapı oluşturmalarıdır. Böylece Welldon annelik ve kadınlığın kuvvetli bağlarla bağlı olduğunu ifade ederek aslında kadınların anneliğin çoğu özelliklerini içinde barındırdığını söylemektedir.

Kadının anneliğe hazır olması, aslında onun zihinsel, fizyolojik, psiko-sosyal açıdan da olgun olması ile mümkündür. Annelik hem olgun kadınlık hem de kadının kimliği açısından önemli olmakla birlikte yeni bir başlangıçtır (Yavuzer, 2013, s. 15). Buradan hareketle annelik, kadını var eden bir kimlik ve onun toplumda belli bir konumda olabilmesi için bir unsurdur. Sosyo-kültürel düzlemde kadınlık ve annelik o kadar iç içe geçmiştir ki kadının anne olması hali adeta kaçınılmaz bir hal almıştır.

Anne, çocuğu dünyaya getirdikten sonra, çocuğun iç dünyasını, duygularını ve başkalarıyla olan ilişkilerini biçimlendirmektedir. Çocuklar nasıl davranacaklarını, sezgilerine nasıl güveneceklerini annelerinden öğrenmektedirler. Anne vasıtasıyla öğretilen ev ve aile ile ilgili pek çok alışkanlık da yetişkin erkekler tarafından devam

ettirilmektedir (Dunn-Mascetti, 2000, s. 148). Çocuğun cinsiyeti ne olursa olsun çocuk kendisine öğretmen olarak annesini almaktadır. Çocukların hem psikolojik hem de toplumsal süreçleri anne üzerinden inşa edilmektedir. Anneliğe verilen bu sorumluluk makro ölçekte tüm toplumu da etkilemektedir.

Geleneksel açıdan bakıldığında, kadına somut bir özerklik kazandıran, onu başka bir amaca yönelme zorunluluğundan kurtaran, kadını toplum içinde yetkin bir birey kılan, kadının cinsel ve toplumsal açıdan kendisini gerçekleştirmesini sağlayan ve varlığını doğrulayan şey çocuktur (Beauvoir, 2010, s. 110).

‘Anne olamamışlık’ terimi, kadınların çocuk odaklı bir yaşam biçimi benimsemelerini meşrulaştıran bir kavramdır. Çocuğun ve annenin hemen her an beraber olmaları durumu, bütünlüğün toplumu kötülüklerden koruyacağı inancından yola çıkarak anne ve çocuk koparılamaz bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Bunun reddi, anne olamamanın sonucunu doğurmaktadır (Bayraktar, 2011, s. 84).

Evlilik, insanların korunaklı bir biçimde üremesini öngören bir tasarı olmuştur. Bu tasarı, kadının tek başına çocuk bakımını üstlenmesi yerine erkeğe de çocuk büyüme sorumluluğunu vererek, çocuk büyüme konusunda kadın-erkek yardımlaşmasını içermektedir. Çocuklar ise mülkiyetin devamını sağlayan ve yaşlı ebeveynlerinin bakımını üstlenmesi gereken kişilerdir. Bu minvalde, kadının yetişkinlik döneminde oynadığı iki temel rol bulunmaktadır. Bunlardan ilki annelik diğeri doğurganlıktır (Hufton, 2005, s. 42).

Anne sevgisi sadece toplumsallığın bir ürünü değildir, çünkü anne sevgisi doğum kontrolünün ve çocuk egemen ailelerin bulunmadığı dönemlerde dahi varlığını göstermiştir. Örneğin ilk Hristiyan toplumlarıyla ilgili bazı metinlerde, ölmek üzere olan bir annenin kendinden sonra çocuklarına kimin bakacağına ilişkin endişe taşıması gösterilebilir. Toplumsal açıdan bakıldığında ise anne sevgisi sınırlıdır, uzun yıllar boyunca annenin çocuk bakımını üstlenmesi beklenmemiştir (Heritier vd., 2013, s. 92). Anne gebeyken düşlediği bebek yerine doğumla birlikte canlı bir bebekle karşılaşır ve bu karşılaşmada annenin bebeğe yüklediği anlam kalıcıdır. Annenin kucağına getirilen bebeğe dair arzusu doğum anındaki dürtüsel güç kadar güçlü değildir. Çünkü bebekle iletişime geçme arzusu yoğun ve tüketici doğum süreciyle kesintiye uğramıştır. Annenin bebeğiyle bağ kurması için onu kucağına

alması gerekir. Bu bağ, hem anne hem de çocuk için çok önemlidir. Böylesi kritik ve hassas olan bağ kurma sürecinde ise anne, ailenin diğer kadınları tarafından desteklendiği bir ortamda annelik yapmak ister (Abreveya, 2015, s.202).

Kadınlar erkeklerle karşılaştırıldığında itiraz etmeden zorunlu olduğunu düşündüğü işleri gerçekleştirmektedir. Çünkü kadınlar bu işlerin erkeklerden çok kendilerinin yapabileceğini düşünmektedirler. Kadının bu zorunlu işleri birden fazladır. Kadın pişirir, eker, biçer, satın alır, çocuk doğurur, çocuğu besler ve onun tüm bakımını üstlenir, çocuklarının büyümesine yardımcı olsun diye erkeğe de destek olur ve ona da bakar (French, 1993, s. 254). Aile ve toplumda var olan cinsiyet temelli yerleşik algılar kadınların uğraşlarındaki ve statülerindeki değişimler üzerinde de etkilidir. Kadınlar toplumsal statülerini ailenin toplumsal statüsü ile özdeşleştirmektedir. Aile üyelerinin statülerindeki hareketliliği kendilerinin sosyal hareketliliği olarak algırlar. Bu durum onları ailenin erkek üyelerinin statülerini yükseltmeye, üretime en az seviyede katılmaya ve emeklerinin değerini alamamaya yönelik büyük ölçüde tepkisiz kalmaya ve haklarını birlikte aramaya yöneltir (Özbay, 1995, s. 156).

1.3.2. Aile Hayatında Karşı Karşıya Kalınan Sorunlar

1.3.2.1. Ev İşi Paylaşımı ve Çocuk Bakımı

Moser'e (1989, s. 11) göre hem kadınlar hem de erkekler; üretim, üreme ve toplumsal düzenin sağlanması gibi çeşitli alanlarda farklı roller üstlenmektedir. Erkekler genellikle üretim odaklı tek bir rolü yürütürken, kadınlar ise alışveriş, ev işleri ve çocuk bakımı gibi pek çok sorumluluğu aynı anda, sınırlı bir zaman içerisinde yerine getirmek zorunda kalmaktadır. (Blackden ve Wodon, 2005, s. 34). Türkiye'de hala geleneksel anlamda toplumsal cinsiyetçi iş bölümünün hüküm sürmesi nedeniyle kadınların toplam çalışma saatleri erkeklere oranla daha uzundur. Bu fark büyük ölçüde ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumlulukların eşit oranda paylaşılmamasından kaynaklanmaktadır (Memiş, Öneş ve Kızıllırmak, s. 2012). Kadınlar ister çalışan ister ev kadını olsun, ev içi alanlar öncelikli yaşam alanları olarak görülmekte ve bu alanlarda yürütülen işler genellikle ücretsiz kabul edilmektedir (Deem, 1995, s. 2). Kadınların birincil rollerinin ev içi faaliyetler olarak görülmesi, onların zamanlarının büyük bir bölümünü evde

geçirmelerine neden olmaktadır. Zamanın bu şekilde kullanımı, toplumsal cinsiyet rollerinin evdeki iş bölümünü nasıl şekillendirdiğini de ortaya koymaktadır. Toplumsal normlar, çocuk bakımı, ev işleri ve tamirat gibi bazı faaliyetleri kadın işi veya erkek işi olarak kategorize etmektedir.

Kadının erkeğe göre daha fazla sorumluluk taşıdığı ev içi iş yükü paylaşımının nasıl şekillendiğine dair üç farklı teori bulunmaktadır. Bunlar; Güç/Bağlı Kaynaklar Teorisi, Zaman Uygunluğu Teorisi, İdeoloji/Sosyalizasyon Teorisidir. Bağlı kaynaklar teorisi, Robert O. Blood ve Donald M. Wolfe tarafından geliştirilmiştir. Bağlı kaynaklar kuramı, bazen takas kuramı olarak da adlandırılır ve eğitim, meslek, gelir ve statü gibi faktörlerin eşlerin ilişkideki bağlılık gücünü belirlediğini belirtir. Bu teorinin anal varsayımı, gücün dengesinin evliliğe daha fazla kaynak yönlendiren tarafa doğru kayacağı yönündedir (Blood ve Wolfe 1960, s. 12). Burada bahsi geçen kaynak, bir eser tarafından diğerine sunulan her türlü imkandır. Bu olanaklar: sosyal kaynaklar olarak ilişkiler ve arkadaşlıklar, ekonomik kaynaklar olarak gelir, kişisel kaynaklar olarak eğitim ve iletişim şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Blood ve Wolfe, 1960). Kaynaklar kuramında esas mesele kimin ne kadar çalıştığı değil, hangi kişinin yapılacak işe karar verdiğidir.

Erkeklerin kazançlarındaki artış iş dağılımını düşürürken, kadınların kazançları ise iş paylaşımını daha adil bir hale getirmektedir (Antill ve Cotton, 1988). Bianchi'nin (2000) kuramı, bağlı kaynaklar teorisini güçlü bir şekilde destekleyerek, kadının aile gelirine katkısı arttıkça ev işlerinin azalırken; erkeğin ev işlerine daha fazla katıldığını göstermektedir.

İkinci bir kuram olan zaman uygunluk kuramı ise, bağlı kaynaklar kuramına benzer şekilde takas prensibiyle eşlerin ev işlerine ayırabilecekleri zaman ve ev işi miktarı dikkate alınarak belirlenir. Eşlerin kendi işlerine ayırdıkları vakit ile yapılacak ev işi miktarı arasında ilişki vardır (Shelton 1992; Bionchi vd., 2000). Kadın ev dışında çalışıyorsa ev işlerine ayıracağı zaman azalır ve kadın dışarıda çalıştığı için yapamadığı işleri erkeğin yapması beklenir. Bu kurama göre eşin ne kadar para kazandığına bakılmaksızın, çalışma durumuna bağlı olarak ev içi iş yükü paylaşımı yapılır. Erkek, kadının kazandığı paranın miktarından ziyade bir meslek sahibi olmasını değerli bulup ona ev içi işlerinde yardım eder (Kamo, 1988, s. 179). Bu kuramın bir diğer yönü olan ev içi işlerin miktarını etkileyen önemli faktörlerin başında çocukların varlığı, yaşı ve

sayısı yer almaktadır. Bazı çalışmalar, çocuk sayısının ve küçük çocukların bulunmasının erkeklerin ev işlerine olan yükünü artırdığını göstermektedir (Geerken ve Gove, 1983; Pleck, 1985).

İdeolojik sosyalizasyon teorisi, kadınlar ve erkekler arasında iş yükü dağılımının toplumda zamanla yerleşen toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla gerçekleştiğini öne sürer. Toplumsal cinsiyet ideolojisi, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkları temel alarak bu bireylere uygun olan davranış ve rollerin bulunduğu dair bir inanç ve düşünceye dayanır. Chesters'a (2012) göre, bu rol dağılımı, kamusal alanı erkek, özel alanı ise kadın olarak kabul ederek, mevcut iş yükünü esasen bu iki alan arasında dağıtmaktadır. Geleneksel cinsiyet rolünü üstlenenlerde tamamen cinsiyete dayalı bir iş bölümü bulunmaktadır: Erkekler dışarda para kazanırken, kadınlar ev işlerini yerine getirmektedir. Yani bir erkeğin ne kadar geleneksel bir rol üstlenmişse, o kadar az çalışmaktadır. Eşitlikçi cinsiyet rollerini benimseyen partnerlerin ev işlerini daha adil bir biçimde paylaşmaları beklenmektedir (Model, 1981). Bu kurama göre, ev içi iş yükünün paylaşımını belirleyen kaynaklar ve zaman uygunlukları, rasyonel bir takasla değil, eşlerin benimsediği toplumsal cinsiyet ideolojilerine dayanır (Johnson ve Johnson, 2008).

Farklı araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, kadınların daha fazla istihdamı, eşler arasındaki iş paylaşımını etkilememektedir. Kadının bir işte çalışmasının ev içindeki iş paylaşımını etkilemesi için evin geçimini sağlaması gereklidir. Fakat daha fazla dikkati çeken durum, erkeğin işsiz kalmasıdır. İşsiz olan erkeklerin bulunduğu hanelerde roller eşit şekilde dağılmasa da kadın işten eve döndüğünde ev işlerinin büyük bir kısmını üstlenmeye devam etse de, geleneksel iş bölümünden iş paylaşımına kayma eğilimi gözlemlenmektedir. Yine de ev işlerinin ve çocuk bakımının büyük bir kısmı kadının sorumluluğundadır.

Dikeçligil, Başer ve arkadaşlarının (1998) tarihli bir alan araştırmasında, “kariyer-meslek” sahibi kadınların, doktor, mimar, akademisyen gibi, geleneksel rol kalıplarına sahip olduğu, “kariyer-meslek” sahibi kadınların diğer kadınlardan daha az ev işi yapmalarına rağmen, ailelerinde geleneksel rol paylaşımının sürdüğü tespit edilmiştir. Fatura ödeme, ev içi tamiratın büyük ölçüde erkek işi olduğu, ütü yapma, çocukların günlük bakımı, kahvaltı hazırlama, yemek pişirme, çamaşır ve bulaşık yıkama, evin temizliği ve düzenlenmesinin yüksek oranda kadın görevi olduğu sonucunu

göstermektedir. A alışveriş yapmak, çocukların boş zaman aktivitelerine katılımı ise eşlerin birlikte üstlendiği bir görevidir. Sonuç olarak, "kariyer-meslek" sahibi kadınların ailelerinde erkeklerin ev işlerine katılımı daha yüksek olsa da geleneksel rol dağılımının sürdüğü gözlemlenmiştir. Fine, kariyer mesleklerden akademisyenlerin ev içi rollerinin dağılımı üzerine yaptığı araştırmada, “Her başarılı akademisyen erkeğin arkasında bir kadın var, ama her başarılı akademisyen kadının arkasında soyulmamış bir patates ve biraz ilgi bekleyen bir çocuk var...” (2011, s. 111) ifadesiyle, öğretim üyesi annelerin geleneksel ev içi rollerini sürdürdüklerine vurgu yapar.

Ev içi işlerin paylaşımıyla ilgili dikkat çeken önemli bir detay, çocukların varlığı veya yokluğu, sayı ve yaşlarıyla ilgilidir. Pleck (1985) çocukların sayısının ve yaşının erkeklerin ev işlerine katılım oranının arttığını söylemiştir. Shelton (1992) erkeklerin ev işlerine katkıda bulundukları hanelerde dahi, eşlerin çocukları olduğunda eşitlikçi ev içi iş dağılımının önemli ölçüde aksadığını belirtmekte ve annelerin çocuk bakımına eşlerinin harcadığından çok daha fazla zaman ayırdığını vurgulamaktadır. Erkeklerin ev ve çocuk bakım sorumluluklarını üstlendiklerinde, genellikle daha çok hoşlandıkları işleri tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Örnek vermek gerekirse, erkekler çocuklarla oynarken kadınlar yemek pişirme ve temizlik işlerini yapmaktadır.

1.3.2.2. Aile Hayatı ve İşin Birlikte Yürütülmesi

Kadınların çalışma hayatına katılımı ve ardından devam etmeleriyle ilgili yasalarda cinsiyet temelli ayrımcılık bulunmamakla birlikte, kadınların işe alma, mesleklerini sürdürebilme veya kariyerlerinde ilerleyebilme potansiyellerini gerçekleştirmeleri konusunda bazı sorunlar yaşanmaktadır. Belli başlı mesleklerin kadınlara uygun işler olarak toplumsal kabul görememesi, görev paylaşımında adil davranılmaması ve iş piyasasındaki iş ve mesleklerin ‘kadın işleri’ ve ‘erkek işleri’ olarak ayrışıp toplumsal kabul görmesinden dolayı, kadınlar ancak geleneksel kadın mesleklerinde yoğunlaşmakta, görece daha düşük ücret ve statülü işlerde çalışmaktadırlar (Çubukçu ,2006). Tüm bu sorunların da çalışan kadınların daha fazla strese girmelerine sebep olduğu söylenebilir.

Toplumsal yaşamda daha fazla yer alan kadınlar çeşitli sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunlar çeşitlendikçe stres seviyeleri yükselmiştir. Çalışma arkadaşlarıyla kurulan

ilişkiler, iş ortamında yaşanan zorluklar, yöneticilerle olan etkileşimler ve sonuçları, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik, terfi konusundaki eşitliksizlik gibi stres faktörleri, aile içindeki huzuru da etkilemektedir. Kadın çalışanların iş yaşamında erkeklere kıyasla yükümlülükleri birkaç kat daha zordur. Çünkü iş yaşamındaki yükümlülüklerinin yanı sıra anne ve eş olarak da değişik rolleri vardır. Kadınların hangi alanda çalışırlarsa çalışsınlar bu kimliklerini korumaya çalışmaları, psikolojik baskılarını da artırmıştır. Devlet, bu konuda kadınların çalışma hayatındaki yükünü azaltmak için destek sağlayarak gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Yine de çalışan kadınlarda çeşitli stres faktörlerine rastlanabilmektedir. Erkek çalışanlar eve döndüklerinde sorumlulukları bir ölçüde düşerken, kadınların eve geldikten sonra da görev ve sorumlulukları sürmektedir. Eşin ve çocukların bakımı, ev işlerinin yanı sıra iş yerindeki yorgunluk geçmeden başka aktivitelere yönelmektedir. Bu denli fazla sorumluluk, işi başarıyla tamamlamak için ilave gayret göstermeyi gerektirmekte ve bazı işler, bütün bu çabaya rağmen ister istemez aksamaktadır. Bu şekilde problemler baş göstermeye başlamaktadır. Eş ve çocukların talepleri tam olarak yerine getirilmediği için çalışan anneden şikâyet edilmeye, çevredeki bireyler ise onu “yetersiz kadın” olarak görmeye başlamaktadır; bu durum annenin özgüvenini yitirmesine ve çalışma ortamında daha fazla stres yaşamasına yol açmaktadır.

Çalışan anneleri etkileyen unsurlardan biri de suçluluk duygusudur. Bu duygu, çocuklarını evde bırakıp gitmesi durumunun onların gelişimini ve başarısını etkileyebileceği endişesini taşıdıklarındandır. Bir ebeveyn olarak anneden beklenen en önemli şey, çocuğa ilgi göstermesi ve kurduğu iletişimle çocuğun “değerliyim”, “mutluyum”, “güvendeyim” hissini yaşamasını sağlamasıdır. Çocukla geçirilen zamanın kalitesi ve onunla olan iletişim şekli en önemli unsurdur. Bir sorunla karşılaşıldığında “anne çalışmasaydı bu sorun ortaya çıkmazdı” şeklinde bir çıkarım yapmak yanlıştır. Meseleleri ve nedenleri doğru şekilde ilişkilendirip, net tanımlar yaparak çözüm yollarını etkili bir şekilde belirlemektir (Yeşilyaprak, 2004, s. 108). Dolayısıyla çalışan anneler için zorluk kendilerinin fark ettiklerinden daha çok olabilmektedir. Her işe yetişeceğim endişesiyle de tükenmişlik sendromu yaşamaya başlayıp yaşamdan da artık zevk alamamaktadırlar. Oysa annenin çocuğuna ilgi ve sıcaklık göstermesi kendisinin hem psikolojik hem de fiziksel olarak sağlıklı ve mutlu olmasına bağlıdır (Yörükoğlu, 1985, s. 25).

Geleneksel aile yapısında, kadınların ev işleriyle, erkeklerin ise ailenin geçimini sağlamakla yükümlü oldukları varsayılmaktadır. Teknolojik ve ekonomik gelişmeler sayesinde kadınların ev içindeki sorumluluklarının azaltılması amaçlanmıştır. Elektrikli ev aletleri ve hazır gıda ürünleri, çalışan annelere ev işlerinde kolaylık sağlasa da, yapılan araştırmalar bu durumun kadınların işe ayırdığı zamanı azaltmadığını ortaya koymaktadır. Kadınlar, ev işlerinin paylaşımında sınırlı destek gördüklerinden, üzerlerindeki sorumluluk yükü ve rol çatışmaları nedeniyle hem fiziksel hem de duygusal olarak yorgun düşmektedir. Bu durum hem aile yaşamını hem de iş hayatını olumsuz etkilemektedir (Kutanış, 2008, s. 121). Dalkılıç'ın (2015) gerçekleştirdiği bir çalışmada, çalışma hayatında yer alan annelerin deneyimleri değerlendirilmiştir. Bu kadınlar, çalışmanın kendilerine özgüven kazandırdığını, çocuklarının geleceğine katkı sunduğunu düşündüklerini, kendi kazançlarını elde etmelerinin onlara güç verdiğini ve çocukları için iyi bir rol model olduklarına inandıklarını dile getirmiştir. Ayrıca çalışma hayatının zihinlerini tazelediğini, yaşamlarını daha düzenli hale getirdiğini, kendilerini tamamlanmış hissettiklerini ve bakış açılarını geliştirdiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte; zaman yetersizliği, sürekli bir yerlere yetişme stresi, çocuklarının yanında olamamak ve önemli anları kaçırmak gibi sebeplerle suçluluk ve vicdan azabı hissettiklerini de ifade etmişlerdir (Dalkılıç, 2015, s. 461).

Çalışan annelerin gün içinde iki işte birden çalıştıkları ve ev-iş yaşam dengesini sağlamakta güçlük çektikleri başka bir görüş olarak gündeme gelmektedir. Çalışan kadınların iş ve evdeki yükümlülüklerini dengelemeleri "Süper Kadın Sendromu" olarak adlandırılmaktadır. Çalışan anneler, bir yandan toplumun kendilerine yüklediği geleneksel rolleri sürdürmek için gayret göstermektedirler. Kadınlar, seyahatlerini, toplantılarını ve çalışma saatlerini ev ve çocuklarına göre ayarlamak zorunda kalmaktadırlar (Eyuboğlu vd., 2000; Akt. Kutanış, 2008, s. 110). Bu bağlamda, kadınların ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik çeşitli kimlik yönetimlerine başvurdukları gözlemlenmektedir. Kadın, kimlik yönetimini iş yerindeki davranışlarıyla ve anneliğinin rolünü kendi kimlik algısında değerlendirerek sağlamaktadır. Yani, iş yaşamı ve anneliği dengelemek konusunda ana rolü üstlenen, çalışan kadının kendisidir (Seçer, 2015, s. 48).

Çalışan annelerin iş ve aile yaşamları arasında sağlıklı bir denge kurabilmelerinde, çalıştıkları kurumların sunduğu destekler belirleyici bir rol

oyunmaktadır. Bu doğrultuda, “aile dostu iş yeri” uygulamaları çalışan annelerin hayatlarını kolaylaştırma amacı taşımaktadır. Bu tür uygulamalar genellikle çocuk bakımına yönelik destekler ve esnek çalışma modelleri gibi düzenlemeleri içermektedir. Kurumların bu destekleri sunmaktaki temel hedefi, çalışan annelerin iş yaşamındaki verimliliğini artırmak, işe devamsızlık oranlarını düşürmek ve personel sirkülasyonunu azaltmaktır. Aile dostu politikalar, aynı zamanda iş ortamının niteliğini yükseltmeyi ve annelerin kuruma olan bağlılıklarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Otluoğlu, 2015, s. 99).

1.4. ÇALIŞMA HAYATI VE ANNELİK

1.4.1. Çalışma Hayatı

Çalışma kavramsal olarak çok geniş bir çeşitlilikle ortaya konulan faaliyetler bütünü olarak kullanılabilir. Daha geniş bir tanımla çalışma; yalnızca keyif için yapılmayan, fiziksel ve zihinsel çaba gerektiren, ekonomik olduğu kadar sembolik anlam da taşıyan amaçlı bir insan etkinliği olarak ele alınabilir. Gönüllü olarak yürütülen işler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Her ne kadar bu tür faaliyetler maddi bir karşılık içermese de, çoğu zaman ücretli istihdamdaki benzer görevleri kapsamakta ve benzer ölçüde tatmin ile sosyal fayda sağlamaktadır (Zencirkıran ve Baştürk, 2019, s. 1). Çalışma, hayatımızı idame ettirmek ve daha çok hayatta kalmak için yaptığımız şeydir diyebiliriz. Hayatımızı devam ettirebilmek için yiyecek, giyecek, barınma, ısınma, gibi ihtiyaç duyduğumuz şeyleri satın almak için çalışmak durumundayız. Ayrıca, gelenekler, özsaygı gibi şeyler için de çalışmaya ihtiyaç duyarız. Sahip olduğumuz değerler, normlar tarafından da çalışmamız beklenir ve bir nevi başkaları tarafından da çalışmaya zorlanabiliriz.

Çalışma, en basit haliyle, çaba ve emek anlamına gelmektedir diyebiliriz. Çalışmanın tarihsel arka planına bakıldığında karmaşık bir hal aldığı söylenebilir. Antik dünyada çalışmak, toplumda onurlu olmayan insan davranışı olarak görülmekteydi. Yani çalışmak avam bir kitle olmanın hatta köleliğin bir işaretiydi. Daha sonraki Hristiyan toplumlarında ise Tanrı'nın insana verdiği bir ceza olarak görülmekteydi. Protestanlara gelindiğinde ise onlar sıkı çalışmayı, kıyamet gününde kurtuluşa erenlerin arasına seçilmenin bir işareti olarak görmeye başlamışlardır.

Liberal politik düşüncede ise çalışanlar, ekonomik olarak “bağımsız olmak”, toplumun tam anlamıyla yetişkin bir üyesi olmanın bir işareti olarak görülmekteydi (Strangleman ve Warren, 2015, s.1-2).

Watson (2008), çalışmayı sosyolojik açıdan ele alırken, öncelikle görev temelli bir yaklaşımı benimsemiş, ardından bunun bireylerin kazançlarıyla olan bağlantısını değerlendirmiştir. Bu tür bir bakış açısı, çalışmayı yalnızca belli görevlerin yerine getirilmesi için harcanan çabayla sınırlandırmakta ve ekonomik bir faaliyet olarak görmektedir. Ancak geçim sağlama kavramı, sadece temel fiziksel ihtiyaçları karşılamaktan ibaret değildir. Çalışma süreci, çevreyi dönüştürerek bireylerin yalnızca hayatta kalmalarını değil, aynı zamanda daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşmalarını da mümkün kılar. Bu yönüyle çalışma, yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda kültürel ve toplumsal boyutları da içeren çok yönlü bir olgudur (Yıldız, 2010, s. 135).

Tarih boyunca ekonomik yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümler diğer etmenlerle birlikte toplumların çalışmaya bakışları üzerinde etkin olmuşlardır. Örnek verilecek olursa, göçebe ve avcı toplayıcı bir topluluğun zaman ve yer anlayışı herhangi bir farklılaşma içerisinde olmamaktadır. Günümüzde üretim ve tüketim sürecinin olması, toplumda var olan üyelerin devamlı bir biçimde yer değiştirmeleri vb. etmenler onların çalışma süresi ile serbest zaman ayrımı yapmalarına olanak tanımamaktadır. Göçebe toplumların yerleşik düzene geçmesiyle çalışmanın derin bir anlam kaybı yaşamasına şahit olmuşuzdur. İş bölümü, artı-ürün, mülkiyet vb. gibi oluşumlar çalışma anlayışında farklılaşma getirmiştir. Serbest zaman düşüncesi ile; esirleri çalıştırma çalıştırma gibi yeni zihni formlar oluştu. Çalışma olumsuz bir anlam kazandı. Üstelik, bu yeni anlam tahmin edilenden çok daha uzun bir süre devam etmiştir. Yerleşik düzenle birlikte kölelik düzenine geçilmesinde esirlerin büyük rolü olduğu söylenebilir. Çünkü kölelik, insan üzerinde hak sahibi olma anlamına gelmekteydi. Eski Roma'da kural olarak esirler ve köleler çalışır, hür insanlar ise yönetim, savaş, güzel sanatlar tarzı faaliyetlerde bulunurlardı. Geçmişten günümüze her toplulukta maddi ve manevi kültür kodları, o topluluğun hakim zihniyet yapısının temel unsurlarını oluşturmaktadır. Maddi kültür unsurlarındaki farklılaşma sürekli enerji tasarrufunu yani bir başka ifadeyle verimlilik artışını sağlamaktaydı. Çalışma ilişkilerindeki değişim maddi kültürdeki farklılaşmadan çok daha yoğun bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bunun nedeni, manevi kültür

kodlarında meydana gelen değişimlerin çalışma düşüncesi üzerinde etkili olması olarak ifade edilebilir (Gezgin, 2000, s. 62-64).

Çalışmanın özünü emek olgusu ve emeğin endüstriyel üretimin içinde yer aldığı yapı itibarıyla endüstri ilişkilerinin toplumsal boyutları meydana getirmektedir. Çalışma sosyolojisi, tarihsel ve yapısal nitelikleriyle birlikte çalışma olgusunun farklı biçimlerini, özellikle sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplum olarak isimlendirilen dönemlere yoğunlaşarak inceleyen bilimsel bir alandır. Bu noktadan baktığımızda anaerkil dönem dışında hiçbir toplum, sınıfsal hiyerarşilerin varlığından muaf olmamışlardır. Örnek verilecek olursa, ilkel topluluklarda çalışma, gereksinimlerinin karşılanması ya da biriktirme kaygısı olmadan diğer bireylerin görmesi için yerine getirilen bir etkinliği ifade etmekteydi (Meda, 2004, s. 36).

Engels tarihteki üç büyük boyun eğen çalışma biçiminin; kölelik, seryaj ve ücretli çalışma olduğunu ifade etmiştir. Aristo ise bir zanaatkar ve köle arasında fazlaca bir farkın bulunmadığını düşünmektedir. Aralarındaki tek ve önemli olan fark, kölenin tek bir kişi için çalışmasına karşın zanaatkarın tüm toplum için çalışmasıdır (Meda, 2004: 44). 16.ve 18. yüzyıllarda daha çok eve iş verme sistemi hakim olmuştur. Bu sistem usta ve işçilerin evde çalışarak büyüyen pazarlar için üretimi örgütlemesini anlatmaktadır. Bu sistemde üreticiler üretim araçlarına sahipken hammaddelere sahip değillerdir. 19.yüzyıldan günümüze kadar uzanan zaman diliminde ise Sanayi Devrimi'nin ana teması olan fabrika temasında hammaddeler ve üretim araçları işverene ait olmuştur. Çalışma olgusunun feodal toplumdan kapitalist topluma doğru süregelen dönüşümü bilindiği üzere ticaret kapitalizmi ve sonrasında sanayi kapitalizminin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir (Topateş, 2022, s. 16-17).

Çalışmanın evriminde sanayileşmenin etkisi önceki sosyal evrim dönemlerinden çok daha baskın olmuştur. Örneğin çalışma sosyolojisinin üç büyük ismi olarak gösterebileceğimiz E. Durkheim, K. Marx ve A. Gorz'un kavrama ilgileri daha ziyade endüstri devrimi sonrasında aldığı dönüşümlere ilişkindir. Durkheim, geleneksel toplumlarda toplumsal düzenin, onun mekanik dayanışma olarak isimlendirdiği bir biçimde gerçekleştiğine inanıyordu. Bu dayanışma şekli küçük ölçekli toplumlarda insan yaşamı ile çalışma arasındaki temel ve basit ilişkilere göndermelerde bulunuyordu. Bu tarz toplumlarda iş bölümü karmaşık değildi fakat modern bir kentsel sosyal sistemde iş bölümü daha karmaşıktır. Sanayi toplumlarında topluluklar sosyal

dayanılmaya bir bölümün diğerine daha fazla karşılıklı bağımlı olmasıyla erişebilmektedirler. Endüstriyel verim açısından iş bölümünün gerekli olması durumu, bireylerin geçmişte olduğundan daha çok diğerlerine bağımlı olması anlamına gelmekteydi (Strangleman-Warren, 2015, s. 19).

Çalışma ile ilgili görüşlerine değinilmesi gereken bir diğer isim K. Marx diyebiliriz. Marx'ın çalışmaya dair teorik ilgisi, kapitalist sistemin gelişiminin anlaşılması, bu sistemi tarih, siyaset, felsefe alanlarını birleştirilerek anlaşılması ve toplumsal gelişimi anlamak için ise çalışmayı hayati önemdeki bir şey olarak görmek olarak ifade edebiliriz. Marx, modern dönemde kapitalist sistem altındaki üretimin, çalışma ve çalışma örgütlenmesini radikal bir biçimde değiştireceğine inanmaktaydı. Marx emek sürecinin bileşenlerini tanımlarken amaçlı eylem olarak çalışma, işin üzerinde yapıldığı nesne ve bu işin araçları şeklinde bir sınıflama yapmıştır. Marx'ın ifade ettiği bir diğer önemli nokta ise sermayenin satın aldığı şeyin emek değil emek gücü olduğudur. Sermaye, emekle hammaddenin maliyeti ile ürünlerin satıldığı zamanki fiyatı arasındaki farktan kar eder. Marx bu yüzden kapitalizmi bir sömürü sistemi olarak görür. Çünkü sistem refahını bu artık değerinin aşırmasından edinmektedir (Strangleman-Warren, 2015, s. 14-17).

Marx, sınıf savaşını toplumsal tarihin dinamiği olarak görmektedir. Buradan hareketle manifestonun başlangıç ve bitiş cümleleri, onun hakkındaki düşüncelerimizin bir ispatıdır. Bu bağlamda, kendi içinde sınıf kendisi için sınıf ayrımı onun çalışma olgusuna bakışını yansıtmaktadır.

Hem Marx hem de Durkheim özel alandan ziyade daha çok kamusal alanla ilgilenmişlerdir. Erkeklerin kamusal alanı domine etmeleri ve kadınların daha çok özel alanla sınırlandırılması daha çok cinsiyetçi olmuştur denebilir. Zamanın hakim söylemi erkeleri daha aktif, rekabetçi, akılcı varlıklar olarak ele almaktadır işte bu sayede kamusal alana daha uygun görmekteyken kadınları, doğaya daha yakın, daha duygusal ve pasif varlıklar olarak görmektedir. Dolayısıyla evin özel alanına daha uygun görülmekteydiler. Bu hakim düşünce bu teorisyenlerin de ilgilerini ve fikirlerini etkilemiştir. Örneğin, Durkheim *İş Bölümü* adlı eserinde kadınlarla erkeklerin kendi doğalarını yerine getirdiklerini öne sürmüştür (Strangleman-Warren, 2015, s. 25).

Son olarak Gorz'a geldiğimizde; Gorz, post-modern toplumun inşa sürecinde özellikle çalışan grupların, öncelikle işçi sınıfının yaşadığı değişimi Marksist bakış

açılarından farklı bir perspektifle ele almaktadır. Ona göre, iş hayatındaki değişiklikler, klasik Marksist teorilerin tahmin ettiği şekillerin çok ötesinde bir evrim göstermektedir (Gezgin, 2000, s. 68).

Günümüzde çalışma kavramı, genellikle modern toplumların bir sonucu olarak değerlendirilir. Çalışma, özellikle sanayi topluluklarında ekonomik rasyonalite kuralları çerçevesinde biçimlenmiş ve bireylerin kimlikleriyle kaynaşmıştır. Çağdaş birey için çalışma, yalnızca ekonomik bir eylem olmanın ötesine geçerek, toplumsal kimliğin şekillenmesinde ve bireyin sosyal ortamla etkileşimi açısından önemli bir araç haline almıştır. Bu çerçevede çalışma, sadece bir yaşam aracı olmanın ötesine geçerek bireysel ve toplumsal kimliğin bir unsuru haline gelmiştir (Yıldız, 2010, s. 158).

1.4.2.Çalışma Hayatında Annelik

Sosyo-kültürel düzlemde bir olgu olarak ele alınan annelik, çalışma hayatında da aktif bir şekilde devam etmekte olup anneliğe ilişkin inanışların ve kuralların da toplum içinde sosyo-kültürel hayattan beslendiğini göstermektedir. Çalışma yaşamı içinde annenin karşılaşmış olduğu her türlü sorun ve sıkıntı da yine sosyo-kültürel açıdan ele alınmaktadır. Kamusal alanın daha çok erkek egemen bir alan olarak görülmesi, kadının çalışma hayatında yaşadığı sıkıntılarla baş etmesini zorlaştırabilmektedir.

Toplumda kadının görevleri denildiğinde akla ilk gelen, annelik veya ev kadınlığıdır. Oysaki insanlık tarihine bakıldığında kadının anne ve ev kadını olmak dışında ekonomik hayata da katkıda bulundukları gözlemlenmiştir. Geçmişten günümüze kadar her dönemde kadın, ev işlerini yürütmek, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak gibi görevleri yapmaktadır (Razon 1983' den Akt. Beyenal, 2019, s. 229).

Tarihsel süreçte kadınlar ve erkekler arasında doğal bir iş bölümü meydana gelmiştir. Cinsiyete dayalı farklılıkların, bireylere belirli özel yetenekler kazandırdığı ve bu yeteneklere uygun görevlerin bulunduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Sosyologlara göre, kadın ve erkekler arasındaki görev dağılımı, görünmez ve örtük bir anlayışa dayanmaktadır. Kadınların gelir elde eden bireyler olmalarına rağmen, genellikle aileye yönelik sorumlulukları üstlenmeleri beklenirken; erkekler ise ekonomik geçim sağlama rolünü üstlenmektedir. Bu tür beklentiler, bireylerin sosyalleşme süreçleri sırasında kazandıkları geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin güçlenmesine sebep olmakta;

kadın ve erkek rolleri arasındaki farklılık ise toplumsal cinsiyetin daha belirgin hale gelmesine neden olmaktadır (Giddens, 2012, s. 260).

Ev işlerinin çoğunu kadınların üstlendiği, zira ailenin bakımı ile kadının evdeki pozisyonu arasında sağlam ve nispeten kalıcı bir bağın bulunduğu görüşleri öne çıkmıştır. Ebeveynler arasında anneler, çocuk bakımıyla ilgili görevlerde eşlerine kıyasla çok daha fazla zaman geçirirler. Sosyologlar, bu adaletsiz görev paylaşımının erkeklerin ve kadınların çeşitli alanlarda sorumlu olmaları ve farklı alanlarda çalışmalarının gerekliliği anlayışından kaynaklandığını savunmaktadırlar. Aile içinde anne, para kazanan kişi olsa bile babanın sağlayıcı, kadının ise ailesine yönlendiren taraf olması beklenmektedir. Bu beklentiler, bireylerin toplumsal ilişki süreçlerinde kazandıkları geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirmektedir. (Giddens, 2012, s. 260).

Sanayi Devrimiyle birlikte kadınların çalışma hayatına girmesi mümkün olmuştur. Sanayileşme ile birlikte değişmeye başlayan toplum yapısı, üretimin konumlanmasında erkek ve kadının rollerini belirlemiştir. Dünyada başlayan bu değişimle birlikte çalışan kadınların mevcudu artış göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte, aile ve sosyal yapı da değişip dönüşmektedir (Nebioğulları, 2019, s. 14). Kapitalizm ve sanayileşmeyle birlikte, çocukların küçük yaşlardan itibaren okula gitmeye başlaması o zamana kadar ‘anne’nin görevlerinden biri olarak görülen çocukların hayata ve dine dair ilk eğitimlerinin verilmesini de evin dışına taşınmaya başladı. Böylelikle bu dönemlerde aile içinde kadının, annenin temel görevleri ev işleri, çocuk ve eşlerin bakımı yanında çocukların ve eşin ihtiyaç duyacağı kişisel, duygusal ihtiyaçları karşılamak ve sosyal ilişkileri geliştirmelerini sağlamak olarak özetlemek mümkün olabilmektedir (Chodorow, 1978).

Ann Oakley (1974)’e göre ev hanımlığı rolü, modern endüstri toplumunda tamamen kadınlara verilmiştir ve kadınlar ekonomik açıdan erkeklere bağımlıdırlar. Ev işleri, genellikle özel alanda yürütülen ve maddi bir karşılık içermeyen faaliyetler olarak tanımlanır. Bu işler, çoğu zaman toplumda prestijli görülmez ve ev kadınları, ücretli çalışanların sahip olduğu sosyal güvencelerden –örneğin sağlık sigortası, emeklilik hakkı ve ücretli izin– yararlanamazlar. Bu tür işler genellikle sıkıcı, renkten uzak ve kişisel doyum sağlamayan görevler olarak değerlendirilir. Oakley’e göre, ev kadınları bu görevleri yerine getirirken monotonluk, toplumsal izolasyon ve zaman baskısı gibi

olumsuzluklarla karşı karşıya kalmakta ve ev kadınlığı rolü; bitmek bilmeyen, gelişim imkânı tanımayan bir yaşam pratiği olarak görülmektedir (Ecevit, 2012, s. 26).

Kadın ister anne olsun ister olmasın çalışma hayatında yer alması üzerinde durulması gereken bir konudur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırdan kente göçler vb. toplumsal değişmeler sonucunda kadının çalışma hayatına girmeye başladığını söylemek mümkündür.

Türkiye’de kadın, 1950’lerden itibaren kırsaldan kente yapılan göçle ortaya çıkan kentleşme ile birlikte işgücü piyasasında yer almaya başlamıştır. Zamanla kadınların iş gücü piyasasındaki yerleri ve çalışma yöntemleri de dönüşüm geçirmiştir. Bu değişimin sektörel boyutunun nasıl olduğu göz önünde bulundurulması gereken bir meseledir. Bir ülkedeki istihdamın sektörel dağılımı, o ülkenin gelişmişlik seviyesinin önemli bir belirtisidir. Kalkınmanın ilerlemesiyle birlikte tarım sektöründe istihdam azalırken, tarım dışı alanlarda artış göstermeye başlamıştır. Bu durum, kadınların istihdamı açısından da aynı şekilde geçerli olmuştur. Gelişen ülke ve bölgelerde kadın iş gücü tarım alanında yoğunlaşırken, gelişmiş uluslar kadınların daha çok çalıştığı alan hizmet sektörü olmaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerde aile işçiliğinin yerini ücretli kadın iş gücü almaktadır (Berber ve Yılmaz Eser, 2008, s. 2).

Kadınlar, üretim aşamalarının çeşitli kısımlarında görev almakta ve farklı sektörlerde çalıştırılmaktadır. Fakat, erkeklerle benzer iş ortamlarında yer aldıklarında, genellikle görev paylaşımı açısından farklılık göstermektedirler. İş hayatına dair yapılan analizler, kadınların genellikle alt düzey yönetim rollerinde, özellikle kadınlardan oluşan takımların liderliğini üstlendiklerini; erkeklerin ise üst düzey yöneticilik pozisyonlarına ulaşmada daha avantajlı olduklarını ortaya koymaktadır. İş türlerine göz atıldığında, kadınların genellikle fiziksel beceri gerektirmeyen, el işçiliğine dayanan, parçaların bir araya getirilmesi veya üretime hazırlık gibi basit görevlerde çalıştığı; erkeklerin ise teknik beceri gerektiren, sermaye yoğun, makine kullanımı isteyen ve üretimin tamamlayıcı aşamalarında yoğunlaştığı görülmektedir (Ecevit, 1998).

Çalışan anne kavramı, haftada 40 saat veya daha fazla ev dışında bir başka işte çalışan bir anneye işaret etmektedir. Akla getirdiği ilk meslek grupları hakimlik, doktorluk gibi kariyerli meslekler olmaktadır. Başka bir tanımlama da ise, çocuğu veya çocukları olan ve haftada asgari 10 saat ev dışındaki herhangi bir işte faaliyet gösteren kadın olarak ele alınmaktadır (Seçer, 2010, s. 31). Buradan hareketle aslında istihdam

edilen bir kadın/anne, hem çalışma hayatının içinde kendisinden beklenen sorumlulukları yerine getirme durumuyla hem de çocuğa ebeveynlik yapmakla sorumlu tutulmaktadır. Günümüz toplumlarında kadın ve istihdam kelimeleri birbirlerine zıt olarak algılandığı için “çalışan anne” kavramı durumu daha karmaşık bir kavram olarak algılanabilmektedir.

Kadının anne olmasının ardından, sosyal durumu ve toplumun ona dair bakışı değişiklik göstermektedir. Zira toplum, annelik kavramını diğer tüm kavramlar gibi sosyal, kültürel ve siyasal bağlamlarda incelemektedir. Bu nedenle, çeşitli zaman dilimlerinde anneliğin anlamı farklılık göstermektedir. Annelik, tarihsel çerçevede bir kimlik ve rol olarak genellikle özel alanla bağlantılı olup, kamusal alandan dışlanma eğilimindedir. Bu durum, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü üzerinde pekiştirici bir etki yaratmaktadır (Türkdoğan, 2013, s. 36).

Annenin çalışması durumu mesleki doyumun yanı sıra ekonomik bağımsızlık da sağlar. Çalışan kadının kendi benliğine olan saygısını arttıran en önemli faktörler hiç kuşkusuz mesleki doyum ve ekonomik bağımsızlık olmuştur. Annenin aile bireyleriyle kaliteli birliktelik geçirmesi için zamanı doğru kullanması önemlidir. Bilinçli bir çalışan anne, mesleğini yapıyor olmanın ve ekonomik bağımsızlığının huzuru ve doyumunu içinde çocuğuyla ortak faaliyetler yapabilir ve bu birlikteliği etkili bir biçimde geçirebilir (Yavuzer, 2018, s. 57-58). Yani kadının çalışması, kalıp yargıların empoze ettiği anneliği gerçekleştirmeye engel olacak bir duruma işaret etmemektedir.

Kadınların çalışma hayatlarıyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok çalışma süreleri ve bunların değerlendirilmesi üzerine olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin Hablemitoğlu’nun yapmış olduğu çalışma kadınların daha çok yarı-zamanlı işleri tercih etmeleri ile ilgili olmuştur. Hatta yaptığı bu çalışmaya göre kadınlar yarı-zamanlı çalıştıklarında yaşamdan erkeklere oranla daha fazla zevk aldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, çocuk sahibi olan kadınların genellikle geçici ve gönüllü yarı-zamanlı işleri tercih ettikleri belirtilmiştir (Hablemitoğlu, 2004, s. 66).

Aile içinde sorumlulukları olan bir annenin, tam zamanlı olarak çalışabilmesi için öncelikle uygun bir sosyo-ekonomik ortamda yaşıyor olması gerekmektedir. Yani, söz konusu anne belli bir sınıfa üye bulunmalı, içinde yaşadığı ekonomik ortamın seviyesi ve tipi ev ekonomisinin kısmen toplumsallaşmasına olanak tanımış olmalıdır. Eğer tam zamanlı ücret karşılığı yapılan iş ve ev işi, anne tarafından tam olarak üstlenilemiyorsa

ortaya yeni bir yükümlülük biçimi çıkmaktadır. İşinden kazandığı ücrete ilave olarak, yerine getiremediği ev işleri için mal ve hizmetleri, ticari ya da ticari olmayan bir bedel üzerinden satın almayı sağlayacak bir gelir kazanmak zorunda kalmaktadır (Garabaghi, 1986'dan Akt. Burç, 2016, s. 30).

Kadınlar, eşlerinden çocuklarına, sosyal çevrelerinden işverenlere ve sendikalara kadar toplumun her kesimi tarafından, dışarıda tam zamanlı işte çalışsalar bile, ev ve çocuk bakımının ana sorumlusu olarak algılanmaya devam edilmektedir. Bu perspektif, kadınların doğduğu ve sosyalizasyon süreciyle benimsediği toplumsal değerlerle belirlenmektedir. Bu yüzden kadınlar, ailedeki stresin kaynağını kendi iş hayatlarında bulmaya yönelmektedir. Ücretli işlere, ailevi sorumlulukların yanında düşük bir önem atfettiklerinden, bazı kadınlar tam zamanlı işlerini sonlandırmakta ya da yarı zamanlı çalışmayı seçmektedir (Hablemitoğlu, 2004, s. 70). Bu durumdan da anlaşılacağı üzere kutsallık atfedilen annelik rolü kadının kendi kimliğinin de önüne geçmektedir. Böylelikle düşük ücret karşılığında kendisini daha da değersiz hisseden kadın, çalışma yaşamında ikincil konuma itilmekte ve çalışma yaşamından uzaklaştırılmış olmaktadır.

1.4.3. Tarihsel Perspektiften Kadının Çalışma Hayatına Katılımı ve Elde Ettiği Haklar

1.4.3.1.Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Kadın İşgücü

Kadınların küresel düzeyde iş gücü piyasasına aktif şekilde katılımı, birbirini izleyen sosyo-ekonomik ve tarihsel dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte kadınların ev dışındaki üretim süreçlerine dahil olmaya başladıkları gözlemlenmiştir. Üretimin özel alandan çıkarak kitlesel ve fabrikasyon temelli bir yapıya bürünmesi, daha fazla emek gücüne olan ihtiyacı artırmış; bu da kadınların kamusal alandaki üretim faaliyetlerinde yer almalarını zorunlu kılmıştır. Kadınlar artık sadece ev içi sorumluluklarla değil, aynı zamanda gelir elde eden bireyler olarak toplumsal yaşama katılmışlardır. Kamusal alanda görünür hale gelen kadınlar, bu süreçte hem ekonomik haklar hem de sosyal kazanımlar elde etmeye başlamış, böylece kadın hareketi açısından önemli bir ivme yakalanmıştır.

Baltalimanı Anlaşması ve Tanzimat Fermanı ile birlikte, Osmanlı Devleti'nde kapitalist üretim biçiminin yerleşmesiyle eş zamanlı olarak sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olan kadınların iş gücüne katılımı sağlanmıştır denilebilir. 19. yüzyılın sonlarında, köylerdeki kadınlar halı tezgahlarında her bir ilmek için para kazanırken, Osmanlı'da burjuva veya orta sınıf kadınları ise gayri müslim okullarda ya da aile içindeki eğitimle çalışma hayatına atılmışlardır. Osmanlı döneminde kadınların kamudaki iş gücüne katılımı, özel sektördeki katılımlarından daha sonra olmuştur. Küçük sanayi atölyelerinde, yani özel sektörde kadınların çalışmaya başlaması 19. yüzyılın ortalarından sonra gerçekleşmiştir. Aynı dönemle örtüşen bir başka durum, kadınların sağlık ve eğitim sektörlerinde kamu hizmetine katılmaları, öğretmenlik ve hemşirelik meslekleriyle başlamıştır (Aslan, 2006, s. 120-126).

1845 ile 1857 yılları arasında köle ve cariyelerin alımı yasaklanmıştır. 1856 yılında miras konusunda kız ve erkek çocuklarının eşit haklara sahip olması için ilk adım atılmış olup, kız ve erkek çocuklarının eşit olmasa da pay almaya başladığı söylenebilir. Kız çocuklarının eğitim hayatında yer almasının yanı sıra çalışmaya katılmaları da tarihsel olarak önem taşımaktadır. 1860'lı yıllarda "Terakki-i Muhadderat Dergisi"nin çıkması, sadece kadınlara yönelik ilk yayın olmasıyla değil, aynı zamanda kadınların kendi deneyimlerini yazmaya başlamaları bakımından da büyük bir öneme sahiptir. 1870 yılında ilk kadın okul müdürü atanmış ve kadınlar için ilk öğretmen okulları açılmaya başlamıştır (Öztekin, 2019, s. 61). 1886 yılında tamamen kadınlar tarafından bağımsız olarak kurulan ilk kadın dergisi olan "Şükufeza", Arife Hanım tarafından çıkartılmıştır. Diğer dergilerden farklı olmasını sağlayan en belirgin özelliklerinden biri, kadına yalnızca ev içindeki roller atfetmemesi ve bu konularda yazılara yer vermemesi durumudur. 1895 yılında tarihin en uzun süre yayınlanan kadın dergisi olan "Hanımlara Mahsus Gazete", Fatma Aliye Hanım ve Şair Nigâr Osman'ın da bulunduğu, çoğunluğu kadınlardan oluşan bir ekip tarafından basılmıştır (Çakır, 2016).

1913-1915 yılları arasında yapılan Endüstri Sayımı verilerine göre, ülkedeki önemli sanayi kuruluşlarında çalışanların yaklaşık üçte birini kadınlar oluşturmaktaydı (Makal, 2010, s. 18). Osmanlı İmparatorluğu döneminde, bugün Marmara, Ege ve Karadeniz Bölgeleri olarak adlandırılan coğrafyalarda faaliyet gösteren tütün işletmeleri ile Adana ve İzmir çevresindeki pamuk işleme alanlarında, ayrıca İzmir, Aydın ve

Menteşe yörelerindeki üzüm ve kuru yemiş üretim süreçlerinde kadınlar çalışma hayatında etkin bir şekilde yer almışlardır. Tarıma dayalı sanayi kuruluşları, üzüm ve kuru incir gibi gıdaları hazırlama, pamuk ve tütün gibi ürünleri ise kullanılabilir hale getirme işletmeleri, kadınların en fazla istihdam edildikleri işletmelerdir (Yaşar 2007, s. 13).

Osmanlı Devleti döneminde kadın ve çocuk iş gücüne yönelik artış özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında belirginleşmiştir. Bu dönemde savaş koşulları nedeniyle erkeklerin askere alınması sonucu oluşan iş gücü açığı, ekonomik ve ticari faaliyetlerin sürdürülebilmesi adına kadınların çalışma hayatına katılımını zorunlu hale getirmiştir (Makal 2010, s. 19).

1.4.3.2. Sanayi Devrimi Öncesi Kadın İşgücü

Tarih boyunca kadınlar, bulundukları dönemin özelliklerine göre çeşitli biçim ve statülerde ekonomik faaliyetlerde etkin bir şekilde rol almışlardır. Sanayi Devrimi'nden önce kadınların; köle, serf, çırak ve kalfa gibi çeşitli pozisyonlarda çalışma hayatına dahil oldukları bilinmektedir.

İlkel toplumlarda bireyler göçebe bir yaşam tarzı seçmişlerdir. Hayatlarını avlanma ve toplama ile sürdürmüşlerdir. Erkekler avcılıkla meşgulken "evde yiyecek ve giyecek hazırlama, ev içi işleri, onarım işleri; ev dışında ise tarım öncesi zamanda bitki ve meyve toplama, tarım döneminde toprağı işleme, hayvanlarla ilgilenme gibi görevler kadınların sorumluluğunda olmuştur" (Ersöz, 1999, s. 46). O döneme ait araştırmalar, kadınların toprağı şekillendirip pişirerek çömlük ürettiklerini ve tezgâh kullanarak ipler dokuduklarını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, kadın ve erkeğin aile içindeki ve toplumsal rollerdeki paylaşımlarının tarih boyunca mevcut olduğunu göstermektedir.

Günlük ihtiyaçların karşılanmasına odaklanan toplum yapılarında, kadınların her bakımdan yüksek bir statüye ve toplumsal saygınlığa sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle, avcı-toplayıcı topluluklarda genellikle kadınların merkezde olduğu, yani anaerkil bir aile düzeninin var olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, dönemin koşulları içerisinde kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılıklara bağlı olarak şekillenen iş bölümünü açıkça ortaya koymakta ve kadın ile erkeğin aile içi ve toplumsal rolleriyle ilgili paylaşımın insanlık tarihinin en eski dönemlerinde belirginleşmeye başladığını

göstermektedir (Aytaç, 2002, s. 18). Zamanla göçebe yaşam biçiminden yerleşik yaşama geçmiştir. Hayvanların evcilleştirilmesi, hayvan gücünün tarımda kullanılması ve bu sayede tarımdaki ilerlemeyle yerleşik hayata geçiş, madencilik, balıkçılık gibi yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuş, toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarında önemli değişiklikler yaratmıştır (Yankın, 1989 s. 9).

Tarımda sabanın bulunması ve tekerleğin tarımda kullanılmasının başlaması, geçmişte ortak yapılan tarım işini “erkek işi” haline dönüştürmüştür (Yaprak, 2003, s. 29). Kadınlar ise yemek, temizlik, çocuk bakımı, dikiş-nakış gibi geleneksel ev işleriyle zaman geçirerek, aktif üretin süreçlerinden hızla evlerine çekilmişlerdir. Böylece ataerkil aile düzeni ortaya çıkmıştır. Bu ataerkil aile düzeninin ortaya çıkması hem aile hem de toplum yaşamında cinsiyete dayalı yeni bir iş bölümü ile birlikte yerleşik hayata geçişin en önemli sonuçlarından biri olarak görülmüştür (Sevültekin, 2002, s. 18).

Yerleşik hayata geçişten, X. yüzyıla kadar devam eden dönem kölelik düzeni olarak bilinmektedir. Bu dönemin önemli özelliği iş gücünün aile üyeleri ve köleler tarafından yapılması ve her iki koşulda da emek karşılığında bir ücretin verilmemesidir (Yaprak, 2003, s. 30). Kadınlar, kölelerin büyükçe bir kısmını oluşturmaktadır. Ataerkil aile yapısının hâkim olduğu bu dönemde, ailenin lideri olan erkek, aile üyeleriyle birlikte kölelerin de tam hâkimiyetine sahipti. Ancak kadın köleler, erkek kölelerle benzer seviyelerde güç ve performans sergileyerek üretime faydalı katkılarda bulunduğu için, kadın ve erkek köleler arasında bir ayrım yapılmıyordu (Aytaç, 2002, s.18).

Kadın ve erkek köleler, üretimde eşit şekilde yer alarak benzer bir performans sergiliyorlardı. Egemen gruplar, büyük çiftlik sahipleri ve tüccarlar, köleleri istedikleri gibi kullanmaktaydılar. Köle erkek ile köle kadın arasında herhangi bir fark yoktu. Her ikisinin de çalışmaları istismar ediliyordu. Üretim araçlarına sahip değildiler ve özgürlükleri de yoktu (Tayanç, 1977, s. 30). Onuncu yüzyıla kadar devam eden kölelik düzeni, yerini bu yüzyıdan itibaren feodal düzene bırakmıştır. 10 ve 15. yüzyıllar arasında var olan feodal düzen, feodal beylerin, derebeylerin ya da senyörlerin mutlak hakimiyetinin söz konusu olduğu dönemdir. Feodal toplumda serfler, işledikleri toprak ve üretim araçları üzerinde mülkiyet değil yalnızca kullanma hakkına sahip olduğundan kadınlar da doğrudan çalışma faaliyetine dahil olmuşlardır ancak kadınların çalışma şartları erkeklerinkinden çok daha fazla zordu. Ev işlerinde, atölye ve madenlerde,

balıkhanelerde, tarlada, çiftlikte her türlü işte çalışmışlardır. Aldıkları ücret de erkeklerden az düşük olmuştur (Aytaç, 2002, s. 19).

Avrupa'nın bazı kırsal alanlarında, kadın gündelikçiler; hayvan bakımı, mandıracılık işleri, koyun kırkımı, bahçe işleri, ot biçme, çamaşır yıkama ve ekmek yapma gibi görevlerde çalışmak üzere istihdam edilmekteydi. Tarımsal alanda kadınlara sunulan yatılı işler ise daha çok büyük çiftliklerle sınırlıydı ve genellikle süt sağma, peynir ve tereyağı üretimi gibi geleneksel olarak kadınlara atfedilen görevleri kapsamaktaydı. Ailelerine yakın kalabilme imkânı ve yaşam tarzlarında ani bir değişiklik yaşamama avantajı sunduğu için, bu tür çiftlik işlerine olan talep oldukça yüksekti (Opitz, 2005, s. 279). Meslek loncalarında çalışan kadınlarla yerel tüccarları birbirleriyle karşılaştırdığımızda, loncalara üye olan kadınların daha fazla kar elde etmelerinin yanında daha iyi bir eğitime sahip olduklarını ifade edebiliriz. Çoğu zaman büyük miktarda paraların döndüğü karışık ticari işlemler en azından temel aşamada okuma, yazma ve matematik becerileri gerektirmekteydi; basit bir seyyar satıcı ya da pazarcı kadın bu bilgi olmadan da yapabiliirdi (Opitz, 2005, s. 282). Orta çağın sonuna gelindiğinde ise özellikle lonca nizamnamelerinde kadınları dışlamaya yönelik bazı değişikliklerin yer aldığı işaret edilmektedir. Kadınları mesleki yaşamdan dışlamaya yönelik olan bu çabalara karşı kadınlar her ne kadar savaşımış olsalar da bu çoğunlukla kaybedilen bir savaş olmuştur (Opitz, 2005, s. 286). Sonuç olarak aile bütçesine az bile olsa bir katkıda bulunabilmek için zor şartlar altında çalışan kadınların evlerinde yerine getirmek zorunda oldukları işlerle birlikte üzerlerine aldıkları yük gün geçtikçe ağırlaşmıştır diyebiliriz.

1.4.3.3. Sanayi Devriminden Sonra Kadın İşgücü

18. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra hızlanan teknolojik gelişmeler, üretim sürecinde önemli değişiklikler ve dönüşümler yaratmıştır. Teknolojik yeniliklerle eş zamanlı olarak sanayi yatırımlarının artması, evde veya kendi işinde çalışan bireylerin fabrikalara yönelmesine neden olmuştur. Bu olgu birçok ülkenin ekonomisi açısından önemli bir değişimi temsil etmekte olup "sanayi devrimi" olarak adlandırılmıştır (Çolak, 2001, s. 30).

Makineleşmenin başlamasıyla birlikte yoğun emek ve sermaye kullanımını beraberinde getiren endüstrileşme, özellikle İngiltere’de, o zamana dek tarım ve ticaret yoluyla sermaye birikimi yapmış ülkelerde kapitalist bir ekonomik düzenin oluşmasını sağlamıştır. Rekabetin serbestliği, özel mülkiyet ve kâr amacı güden kapitalizm, ilerleme ve gelişimini liberalizmde bulmaktadır. Liberal düşünce yapısı, devletin ekonomik müdahalelerine karşı durarak, serbest piyasa ve rekabetin doğası gereği toplum için en iyi sonuçları sağlayacağı inancını taşımaktadır. Bu düşünce tarzında devletin rolü ekonomik yasaların işleyişine müdahale etmemek, bireylere tam anlamıyla bir ekonomik özgürlük sağlamaktır. Ancak, birey için ilerici bir görüş olan liberal düşünceler, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler konusunda gerçekçi bir yaklaşım olmaktan oldukça uzak kalmıştır. Bireylerin çalışma ve yaşam koşulları giderek zorlu hale gelmiş, zenginleşen kapitalist bir ekonomi ile birlikte sürekli yoksullaşan bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır (Koray 2000, s. 50). Meydana gelen sosyal problemlerden en fazla kadınlar ve çocuklar etkilenmiştir. Sanayi devrimi ile hem konumu hem de rolü değişen kadın, liberalizmin etkisi ve kapitalizmin ekonomideki hâkimiyeti ile iş yaşamında önemli değişiklikler yaşamıştır.

Sanayi Devrimi’yle birlikte İngiltere’de hız kazanan çitleme hareketi, verimsiz kabul edilen toprakların üretime kazandırılmasına olanak sağlamıştır. Sanayi Devrimi, teknolojik yeniliklerin büyük çoğunluğunun ortaya çıktığı İngiltere’de başlamış ve özellikle tekstil alanında etkisini göstermiştir. Tekstil sektöründeki bu değişimin temelinde ise yünlü sanayi yer almaktadır. Bu nedenle, yün hammaddesi sağlayan hayvancılığın gelişmesi ve bu hayvanların beslenmesi için gerekli yem ihtiyacının karşılanması, 18. yüzyıl İngilteresi’nde tarımsal bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, çayırların çevrelenerek otlak alanlarına dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşmiş ve "çitleme hareketi" olarak adlandırılmıştır. Bu sayede marjinal topraklar tarımsal üretime kazandırılmıştır (Çolak, 2001, s. 30).

Kadının ücret karşılığı çalışmaya başlaması, çalışma alanların da cinsiyete uygun yeni işlerin doğmasına yardımcı olmuştur. Kadın istihdamındaki artışla beraber tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne doğru işgücü akımı olmuştur. O dönemlerde kadınlar işgücü düşük ücretler ve yoğun çalışma şartları altında çalıştırılarak, erkek işgücünün düşük maliyetli ikamesi olarak görülüp, yoğun bir sömürüye maruz kalmışlardır.

Kadınların ücretli iş gücü pazarına girmelerinin en temel nedeni ekonomik faktörler olmuştur. 19. yüzyılda, işçilere verilen yetersiz ücretler, aile reisinin gelirinin düşüklüğüne ve kadınların aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla iş gücüne katılmalarına yol açmıştır. İşverenler, pek çok işte düşük maaşlara razı olan kadınları istihdam etmeyi tercih etmiştir (Karataş, 1989, s. 30). Diğer yandan, o dönemde yaygın olan ekonomik anlayışın, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesini temel alarak katı liberal bir yaklaşım sergilemesi, kadınlara verilen ücretlerin erkeklerden çok daha düşük olmasına neden olmuştur (Aytaç, 2002, s. 20). Bu nedenle, bu dönem kadın iş gücünün düşük maaşlarla zorlu çalışma koşullarında çalışmak zorunda kalması, kadın istihdam sorununu gündeme getirmiştir. Bu süreçte kadınlar ağırlıklı olarak tekstil alanında istihdam ediliyordu. Yeni tekstil fabrikalarında genellikle kadın işçiler istihdam edilmiştir. Vasıfsız dokuma ve eğirme işleri yapılan fabrikalarda çalışanların yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Anne olan kadınlar için çalışma koşulları biraz daha zorlayıcı hale gelmekteydi. İşlerini kaybetme korkusu yaşayan anneler, doğumdan üç hafta sonra fabrikaya geri dönüyordu ve bazen bebekler fabrikaya getirilerek, anne yalnızca mola zamanında bebeğini emzirebiliyordu. Bazı kadınlar orada doğum yapana dek çalışıyordu ve evdeki abi veya ablalarına sakin durmaları için afyon verebiliyorlardı (Humphries, 2022, s. 59–68). Yaşanan olumsuz gelişmeler, endüstri devriminin ortaya koyduğu kadın işgücü sorununu daha da derinleştirmekteydi. Ancak bu durumu yalnızca kadın işgücü sorunu olarak yorumlamak da yanlış olacaktır. Zamanla artan kadın işgücü sorunu, toplumsal bir soruna dönüşmüştür.

19. yüzyılda batıdaki ülkelerin birçoğunda sanayileşme dokuma imalatı ile başlarken toplam işgücünün hatırı sayılır bölümünü kadınlar oluşturmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru kimya, otomotiv sanayilerinin gelişmesi kadınların istihdamını azaltmıştır. Buna karşılık I. ve II. Dünya Savaşı'nın olduğu yıllarda kadın işgücünü ekonominin bütün kesimlerinde sayısı artmıştır. Bu artışın sebebi emek arzı ve emek talebi ile ilgilidir. Erkeklerin savaşa gitmeleri ile kadınlar, aile reisi konumuna yükselmiş olup, ailenin geçimini sağlamak amacıyla ekonomik bir gelir karşılığı emek piyasalarına girmek isterken; erkeklerin savaşta olmaları nedeniyle ekonomide işgücü talebinin artması da kadınların emek piyasalarına girmelerini kolaylaştırmıştır. Savaşlar sebebiyle hizmet sektöründe kadınların sayısında artış görülmüştür. Kadın işgücünün tarım dışı sektörlere kayması durumu Sanayi Devrimi ile başlamış; ancak II. Dünya

Savaşı sonrasında ivme kazanmıştır (Tokol, 1999, s. 19). Sanayi Devriminden sonra çalışma hayatında kadın işgücü için ikinci dönüm noktası olan I. Dünya Savaşıyla birlikte kadınlar daha farklı iş alanlarına girmişlerdir. Taksi şoförlüğü, sayaç okuyuculuğu, asansörcülük gibi işlerde çalışmışlardır. 1914–1918 tarihleri arasında İngiltere’de 1.345,00 kadının çalışma hayatına girdiği belirtilmiştir. Genel işgücü içerisindeki sayıları da 5.966,00’dan 7.311,00’e yükselmiştir. 1921–1931 döneminde çalışma hayatına giren kadınların ise daha çok elektrikli aletler, yiyecek, iplik gibi kuruluşlarda ve özellikle ticarete girdikleri görülmüştür. 1929 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte kadın işgücü sayısı azalmaya başladıysa da II. Dünya Savaşı sırasında tekrar bir artış yaşanmıştır. 1950’de 15–64 yaş arasındaki kadın nüfusunun gelişmekte olan ülkelerde %50’si, gelişmiş olan ülkelere ise, %47’si aktif olarak çalışma hayatında yer almışlardır (Karataş, 1989, s. 36).

Çalışma yaşamının en önemli evresi olan Sanayi Devrimi ile başlayan ücretli kadın işgücü istihdamı, yaşanan tüm ekonomik krizlerden ve savaşlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Devletin çalışma hayatına müdahalesiyle getirilen yasal düzenlemelerle birlikte daha iyi koşullar altında çalışma imkânı bulurken, ilerleyen zamanlarda yeni liberal düşüncenin ilgi odağı olup çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmaktan kurtulamayacaktır.

Sanayi Devrimi hem dünyada hem de Türkiye’de kadın istihdamı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Daha önce el işi, ücretsiz tarımsal faaliyetler ve çocuk bakımı gibi alanlarda yer alan kadınlar, bu süreçle birlikte ücretli emek gücünün bir parçası haline gelmiştir. Ancak, kadınların üretime katılması artmasına rağmen, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler Sanayi Devrimi sonrasında da varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Levent, vd., 2018, s. 249).

1.4.3.4. Cumhuriyet Döneminden Günümüze Kadın İşgücü

Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında kadınlar üretimde yer almaya başlamışlardır. Ülkenin batısında hem hizmet hem de üretim alanlarında, dışarıda çalışan kadın sayısında bir artış yaşanmıştır. Yaygın ifadelerle, o dönemlerde Türkiye’deki kadınların sadece az bir kısmının iş kurma isteği ve bu nedenle bir mesleği

sevdığı bilinmektedir. Ayrıca, kadınların önemli bir bölümü ekonomik koşullar dolayısıyla aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla iş hayatına adım atmıştır.

Cumhuriyetin başlarında kadınların çalışma hayatında bazı ilerlemeler meydana gelmiştir (Önder, 40). Eğitimde Birleştirme Yasası yani “Tevhidi Tedrisat” ile eğitim, kadınlara erkeklerle aynı eğitim imkânı veren tek bir sistem altında toplanmıştır. 1926'da Türk Medeni Kanunu, İsviçre Medeni Kanunu'nun örnek alınmasıyla yürürlüğe girmiştir. Bu sebeple, erkekler ve kadınlar yasa önünde eşit kabul edilmiştir ve çok eşlilik yasaklanmıştır. Aynı yasayla, eşlerin ayrılması, çocuğun velayeti, miras ve mahkemede ifade gibi davalarda kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olmuştur. Ayrıca, boşanmadan sonra kadınlara “kendi eşlerini seçme hakkı” tanınmıştır. Bu yasa kadınları daha önce sahip olmadıkları yeni haklarla çevrelemekte ancak hala kocasına tabi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, kadının temel görevi hala ev işçiliği ile ilgili faaliyetler olarak görülmüştür. Dolayısıyla ataerkil temelli aile de iş bölümü hakimdir (Ural, 2015, s. 273). Cumhuriyet döneminde kadınlar, kendi meselelerine dair yayıncılık faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1920 ve 1930'lu yıllarda "Süs", "Ev Öğretmeni", "Asar-ı Nisvan", "Kadın Yolu", "Türk Kadın Yolu", "Turkuaz", "Bayanlar Diyarı", "Cumhuriyetin Kadını" isimli dergiler yayımlanmıştır. Cumhuriyet döneminde temel amaç, kadınları iş alanlarında, sosyal hayatta, eğitimde ve siyaset arenasında daha belirgin ve etkili kılmaktır. Bu perspektiften incelendiğinde, tarım sektöründe çalışan kadınlar kendilerine sunulan iş alanlarında yerlerini edinmişlerdir. Cumhuriyet dönemi boyunca tarım dışındaki uzmanlaşmış mesleklerde kadınlar için çalışma imkânları sunulmuştur. Cumhuriyet kadınları, birey olarak değerlendiriliyordu ve "modern ve ulusal kimlik" ile dikkat çeken yeni sistemde kadın, rejimin niteliğini yansıtan bir ayna olarak algılanmaktaydı. Bu nedenle kadın sorunlarına ilişkin alanların devlet denetiminde tutulmasına özen gösterilmiştir ve ne yazık ki kadınlar bu dönemde bağımsız bir kadın örgütü oluşturamamışlardır (Cevri, 2020, s. 13).

Yine bu dönemde kadınlara yönelik faaliyetlere yasal açıdan baktığımızda ilk olarak 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na rastlamaktayız. Bu kanunla yetişkin işçilerin yanı sıra çocuk ve kadın işçilerin çalışma yaşı, işin konusu ve diğer çalışma koşullarını düzenleyen koruyucu hükümler getirilmiştir. 1936 yılında, 3008 numaralı ilk "İş Kanunu" uygulamaya konulmuştur. Bu yasa, kadınların çalışma hayatındaki haklarının korunması açısından büyük bir öneme

sahiptir. Ancak, 3008 sayılı kanunda ücret eşitliği ilkesine yönelik bir düzenleme yer almamaktadır (Aydın, 1999, s. 76). 3008 sayılı İş Kanunu'nda, kadınların işe alımının yasak olduğu işlerle doğum haliyle ilgili herhangi bir koruma maddesi yer almamaktadır. 1593 sayılı Kanunun 155 ve 177. maddeleri, hamile kadınların doğumdan üç ay önce ve üç ay sonra bebeğe zarar verebilecek işlerde çalıştırılmamasını ve doğumdan üç ay sonra çalışmaya başladıkları ilk altı aylık süreçte günde iki saat emzirme izni tanımıştır. 23 Haziran 1937 tarihinde, 3229 sayılı yasa ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 45. sözleşmesi onaylanmıştır. Dolayısıyla, "Kadınların Maden Ocağı ve Yer Altında Çalıştırılmama" ifadesi bulunmuştur. 1945 yılında yürürlüğe giren "İş Kazaları" ve "Analık Sigortası Kanunu" ile anne olan kadın çalışanlar için sosyal güvence sağlanmıştır (Güzel, 1990, s. 37). 1945 yılında kabul edilen "İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ile Analık Sigortası Kanunu" Türkiye'de yürürlüğe giren ilk sigorta yasası olmuştur. Bu yasayla annelik durumu olan kadın işçilere ilk defa sosyal güvence sağlanmıştır (Altan, 1980, s. 70).

Kırdan kente göç süreciyle birlikte hız kazanan şehirleşme, Türkiye'de kadınların tarım dışı iş gücü piyasasında yer almaya başlamasını 1950'li yıllardan itibaren görünür hale getirmiştir. Artan kentleşmeyle beraber aile yapısında meydana gelen değişiklikler, kadınların hem toplum içindeki statülerini hem de çalışma yaşamındaki konumlarını zamanla dönüştürmüş ve şekillendirmiştir (Berber, Eser 2008, s. 3).

1990 yılına kadar kalkınma planlarında kadın politikaları ve cinsiyet eşitliği ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. 1990-1994 döneminde "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı" kapsamında kadınların sorunları ilk defa temel ve önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Eğitim, istihdam ve sağlık gibi sektörlerdeki ilerlemelerin kadınlar üzerinde etkili olacağı öngörülmüştür. 1996-2000 yılları arasında gerçekleştirilen "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma" Planı'nda, insan kaynakları konusunda kadın sorunları, nüfus ve aile planlaması alt başlığıyla toplumdaki kadınların olumsuz koşullarını düzeltme amacıyla yer almıştır (Cevri, 2020, s. 20).

2000 yılı sonrasında Türkiye'de toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşanan derin değişimlerle birlikte, kamunun ekonomik faaliyetlerdeki etkisi azalmış, tarım sektörü de önemini yitirmeye başlamıştır. Bu yapısal dönüşüm sonucunda işsizlik önemli ölçüde artmış ve uygulanan politikalar bu soruna çözüm üretmede yetersiz kalmıştır. Bu süreçten en çok etkilenen kesim ise kadın iş gücü olmuştur (Karabıyık,

2012, s. 232)1990’larda Türkiye’de her üç kadından biri iş gücüne katılırken, 2000’li yıllarda bu oran her dört kadından birine gerilemiştir. Kadınların istihdam oranındaki bu düşüş, özellikle kırsal bölgelerde kayıt dışı çalışmanın yaygınlığı ile açıklanabilir (Erdoğan, Yaşar, 2018, s. 22-23).

Türkiye'nin 1964 yılında yürürlüğe koyduğu Ankara Anlaşması ile başlayan Avrupa ile entegrasyon süreci, küreselleşme yolunda en önemli bölgesel bütünleşme adımlarından biri olarak değerlendirilmektedir. 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği ise, Avrupa Birliği üyeliği hedefi doğrultusunda Türkiye için hem dünya pazarlarında rekabet gücünü artırma hem de ekonomik kalkınmayı destekleme açısından önemli bir fırsat olarak görülmüştür (Erdinç, 1999, s. 118-119). Kadınların, çalışma şanslarını arttırdığı düşünülen küreselleşme için iyi ve daha da yüksek bir statü için umutlar da artmıştır. Ancak, maddi bakımdan, ücretsiz işçi konumunda oldukları halde ekonomik özgürlüklerinden faydalanamadıklarından dolayı çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır (Alexander, 2013, s. 42).

Şubat 2017 verilerine göre, Türkiye'deki tüm sektörleri kapsayan iş gücü istatistiklerine cinsiyet açısından bakıldığında, toplam yaklaşık 26 milyon istihdam edilen kişinin 18 milyonunu erkekler, 8,3 milyonunu ise kadınlar oluşturmaktadır. Bu rakamlar, erkeklerin iş gücüne katılım oranının kadınlara kıyasla belirgin şekilde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, kadınların iş gücüne katılımını artırmaya yönelik çeşitli politika ve uygulamaların geliştirilmesi gereklidir (Koç vd. 2018, s. 29).

Kadınların eğitim seviyelerinin yetersiz olması, yüksek nüfus artışı, tarım sektöründe çalışan sayısının azalması, erken emeklilik, ortalama eğitim süresinin uzaması, sermaye birikimindeki yetersizlik, kayıt dışı ekonominin varlığı, düşük ücretler nedeniyle iş gücüne katılmama, kısmi çalışma olanaklarının yeterince geliştirilmemiş olması, köyden kente göç ve iş hayatıyla ilgili yasaların yetersizliği gibi nedenlerden kadınların istihdam oranı düşüktür (Ayvaz Kızılgöl, 2012, s. 91-92).

1.4.4. Çalışma Hayatında Anne ve Toplumda Annelik Algısı

İnsanlık tarihi boyunca çalışma olgusu var olmuş, bu süreçte kadınlar çoğunlukla kölelik, çıraklık ve yamaklık gibi rollerde yer almıştır. Ancak kadınların günümüzdeki

anlamıyla iş yaşamına katılımı, 18. yüzyılın sonlarına, Sanayi Devrimi'nin etkilerinin hissedilmeye başladığı döneme denk gelir. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim organizasyonunun değişmesi ve düşük maliyetle çalıştırılabilecek iş gücüne olan ihtiyaç, kadınların işgücüne katılımını tetiklemiştir. Bu süreçte, tarım dışı iş alanlarında da kadınlara yer verilmiş, özellikle satış ve hizmet sektöründe kadınların varlığı artmıştır. Nitelikli iş gücüne gerek duyulmayan büyük tekstil fabrikalarının yaygınlaşmasıyla, kadınlar ev içi ücretsiz işlerden ve tarımsal üretimden çıkarak ücretli emek gücüne dahil olmuştur. Ancak kadınlar bu dönemde düşük ücretle, uzun saatler çalıştırılarak, erkek emeğine alternatif olarak görülmüştür (Yılmaz ve ark., 2008, s. 91). Türkiye’de ise kadının iş yaşamındaki konumu genellikle eğitim düzeyine göre şekillenmektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınlar, toplumun kadın cinsiyetine uygun gördüğü, aynı zamanda daha yüksek statüye sahip işlerde çalışmayı tercih etmektedir. Ancak ataerkil yapının hâkim olduğu Türkiye’de kadınlar, hâlâ öncelikli olarak ev ve aile sorumluluklarını üstlenen bireyler olarak görülmekte ve bu nedenle iş yaşamı ile aile yaşamı arasında denge kurma konusunda zorluklar yaşamaktadırlar (Ergöl vd., 2012, s. 44).

Ülkemizde sosyal yaşam tarzı büyük oranda erkeğin ev geçimine katkı sağladığı, tek gelirlilik esasına dayalı aile yapısına bağlıdır. Buna karşılık, ekonomide sıkça ortaya çıkan krizler nedeniyle erkeğin işsiz olma olasılığı oldukça fazladır. Bunun yanı sıra, sadece işsizlik nedeniyle değil, iş kazaları, hastalık ve çalışamazlık gibi durumlar da tek kazananlı haneleri yoksulluğa sürüklemektedir. Günümüzde dünya genelinde, yoksullukla mücadele stratejileri arasında, tek kazananlı hane modelinin yerine çift kazananlı hane modeli desteklenmeye çalışılmaktadır. Kadınların iş gücüne katılmasıyla birlikte, çift gelirli aile yapısına geçiş, kadınların evde daha fazla söz hakkına sahip olmasını sağlarken, hane gelirini artıracak; kadınların yaratıcılık, beceri ve yeteneklerini geliştirerek, yoksulluk riskini belirli ölçüde azaltacaktır (Karabıyık, 2012, s. 240). Ancak günümüzde kadınlara atfedilen sosyal rol nedeniyle sabır, itaat, uysallık gibi özellikler, düşük ücretli, değersiz, yoğun emek, rutin, sıkıcı, dikkat isteyen ve fiziksel işlerde yoğunlaşmalarını sağlamaktadır. Toplumun kadınlara biçtiği rollere uygun olarak el becerisi gerektiren işler, sosyal konularla ilgili işler veya kadınların ev içi sorumluluklarının dışı yansıması olarak değerlendirilen eğitim, bakım ve temizlik işleri genel anlamda "kadın işi" olarak tanımlanmaktadır. Çalışma hayatındaki kadın-erkek

dengelesizliği nedeniyle yüksek gelirli ve nitelikli bazı işler kadınlara kapatılmakta, kadınlar eşit işe eşit maaş alamamakta, yarı zamanlı, düşük statüde ve kayıtdışı işlerde çalışmaları, kadınların hayatındaki ikincil pozisyonlarının birer göstergesi olarak değerlendirilebilir (Ulutaş, 2009, s. 27-28).

Araştırmalar, lkemizde çalışan kadınların büyük bir kısmının ekonomik mecburiyet nedeniyle işgücüne dahil olduğunu ortaya koymaktadır. Bizde kadınların çoğu, ailelerini desteklemek ya da aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla iş hayatında yer almaktadır. Ailesinin yaşam düzeyini arttırmak, ailesinin zenginliğini geliştirmek için çaba gösteren çalışanlar, belirli bir alanda eğitim almış veya herhangi bir alanda uzmanlaşmış olanlar azınlıktadır. Ekonomik nedenlerden ötürü çalışan kadınlar, koşulların zor olması halinde dahi iş hayatlarına devam etmekte sıkıntı yaşamaktadırlar. alışmak zorunda olmayan kadınlar, aile yapısını etkileyen zorluklar ve annelik görevlerini olumsuz yönde etkileyen engellerle karşılaştıklarında, ya belirli bir süreliğine iş hayatını bırakmakta ya da tamamen çalışmaktan vazgeçmeleri söz konusu olmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, evlilik ve annelik, kadının işinden ayrılmasında ya da çalışma hayatına ara vermesinde en önemli sebeplerdir. alışan kadın, ocuk sahibi olmaya karar vermeden önce çocuğun bakımına kimin destek olacağını düşünmelidir.

Pek çok gelişmekte olan ülkede, kadınlara yönelik modern ve ücretli iş olanaklarının sınırlı olması ve kadın emeğinin çoğunlukla ev içi hizmetler ya da enformel sektörle sınırlı kalması, kadınların fabrika işlerine olan talebini artırmıştır (Ulutaş, 2009, s. 30). Bu durum, kadının aile içindeki sorumluluklarının artmasıyla birlikte, çalışma hayatına girip girmeme konusunda bir karar verme süreci yaşamasına neden olmaktadır. Kadının iş yaşamı ile aile yaşamı arasında denge kurabilmesi için, ev içindeki yükün paylaşılması ve devletin yasal düzenlemeler aracılığıyla kadınlara destek sağlaması büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı erkeklere kıyasla daha düşük seviyelerdedir ve zamanla bu katılım oranının azaldığı görülmektedir. Ancak alışma hayatı yalnızca ekonomik özgürlük sağlamaz; aynı zamanda kadınların özgüvenini artırır, sosyal saygınlık kazandırır ve aile içindeki konumlarını da olumlu yönde etkiler. Yasal düzlemde kadınlar için herhangi bir ayırım bulunmamakta, hatta kimi durumlarda pozitif ayrımcılık uygulanmaktadır. Fakat kadına atfedilen geleneksel roller, onların aile içi sorumluluklarını ağırlaştırmaktadır (Korkmaz

ve Korkut, 2012, s. 45). Ayrıca kadınların iş yaşamında erkeklere göre daha fazla kayıt dışı çalıştıkları da bilinmektedir; bu durum kadınların gelecek beklentilerini düşürmekte ve iş gücüne katılımını olumsuz etkilemektedir (Önder, 2013, s. 48).

Kadınların öznel kimliklerini oluşturma süreci içinde “iyi bir anne olma”, “iyi bir eş olma”, “iyi bir evlat olma” gibi toplumsal gerçeklikler meslek edinme ve kariyer yapmanın yanında önem verilen diğer konulardır. Bu süreç yerel dinamiklerin meydana getirdiği kültürel kodlarla bir sonraki kuşağa aktarılır. Diğer bir ifadeyle bu kültürel kodlar yerel gerçekliklerin bir yansıması olarak kadınların öznel kimliklerini oluşturma sürecinde toplumsal ilişkilerden beslenen önemli değerler sistemidir (Aktaş, 2019).

Sanayi Devrimiyle birlikte kadınların iş yaşamına girmesi mümkün olmuştur. Sanayileşmeyle değişmeye başlayan toplum, üretimin konumlanmasında erkek ve kadının rollerini ve çalışma alanlarını belirlemiştir. Dünyada başlayan bu değişimle birlikte çalışan kadınların miktarı giderek artış göstermeye başlamıştır. Böylelikle, aile ve toplumsal yapı da değişip dönüşmüştür (Nebioğulları, 2019, s.14). Kapitalizm ve sanayileşmeyle birlikte, çocukların küçük yaşlardan itibaren okula gitmeye başlaması o zamana kadar ‘anne’nin görevlerinden biri olarak görülen çocukların hayata ve dine dair ilk eğitimlerinin verilmesini de evin dışına taşınmaya başladı. Böylelikle bu dönemlerde aile içinde kadının, annenin temel görevleri ev işleri, çocuk ve eşlerin bakımı yanında çocukların ve eşin ihtiyaç duyacağı kişisel, duygusal ihtiyaçları karşılamak ve sosyal ilişkileri geliştirmelerini sağlamak olarak özetlemek mümkün olabilmektedir (Chodorow ,1978).

Buradan hareketle aslında istihdam edilen bir kadın/anne, hem çalışma hayatının içinde kendisinden beklenen sorumlulukları yerine getirme durumuyla hem de çocuğa ebeveynlik yapmakla sorumlu tutulmaktadır. Günümüz toplumlarında kadın ve istihdam kelimeleri birbirlerine zıt olarak algılandığı için “çalışan anne” kavramı durumu daha karmaşık bir kavram olarak algılanabilmektedir.

Annenin çalışması durumu mesleki doyumun yanı sıra ekonomik bağımsızlık da sağlar. Çalışan kadının kendi benliğine olan saygısını arttıran en önemli faktörler hiç kuşkusuz mesleki doyum ve ekonomik bağımsızlık olmuştur. Annenin aile bireyleriyle kaliteli birliktelik geçirmesi için zamanı doğru kullanması önemlidir. Bilinçli bir çalışan anne, mesleğini yapıyor olmanın ve ekonomik bağımsızlığının huzuru ve doyumunu içinde çocuğuyla ortak faaliyetler yapabilir ve bu birlikteliği etkili bir biçimde

geçirebilir (Yavuzer, 2018, s. 57-58). Yani kadının çalışması, kalıp yargıların dayattığı anneliği gerçekleştirmeye engel olacak bir duruma işaret etmemektedir.

Devletlerin çalışma hayatında annelikle ilgili uyguladığı politikalar zamanla ve ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Bu politikaların değişiminde, kapitalist devletin uzun vadeli ihtiyaçları ile kısa vadeli taleplerin çatışması etkilidir. Pek çok ülkede, özellikle Kuzey Avrupa'da, nüfusun yaşlanması ve yaşam süresinin uzaması sosyal güvenlik sistemleri için ciddi bir tehdit olarak değerlendiriliyor ve kadınların doğurganlığı, genç nüfus potansiyeli oluşturmak amacıyla teşvik edilmektedir. Doğumdan sonraki izin sürelerinin uzatılması ve bu süreçte kadınların önceki maaşlarının büyük oranda devam etmesi, bu hedefe yönelik uygulamalardır. Diğer yandan, yarı zamanlı istihdam seçenekleri, kadınların işgücü piyasasında varlıklarını sürdürmeleri ve kapitalist sistemin en önemli ihtiyaçlarından biri olan işgücü piyasasının esnekliğine katkıda bulunmaları açısından önem taşımaktadır. Kapitalist toplumda, kadınların çocuk bakımı ve ücretli çalışma saatlerini dengeleyebilmesi için talep edilen esneklik, aslında işgücü piyasalarının ihtiyaç duyduğu bir durumdur. Bu yüzden annelik ve çocuk bakımıyla ilgili politikalar her zaman işgücü pazarlarının gereksinimlerine öncelik tanımaktadır. Kapitalist toplumsal sistem, önceki toplumsal üretim sistemlerinden aldığı annelikle ilgili değer yargılarını anneliği şekillendirmek amacıyla kullanmaktadır (Bahçe, 2008, s. 80-81).

1.4.5. Çalışma Hayatında Anne Rolündeki Kadının Yaşadığı Sorunlar

Günümüz dünyasında kadınların iş yaşamına katılımı, yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda aile içindeki rollerini de şekillendiren önemli bir unsurdur. Aileyi kurma ve sürdürme sorumluluğunu eşiyle paylaşan kadınlar, aynı zamanda anne rolünü üstlenirken, çalışma yaşamının yüklerini de omuzlamak zorunda kalmaktadırlar. Ev dışında ücretli bir işte çalışmak durumunda kalan kadınlar, bu ikili sorumluluk nedeniyle çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmakta; bu durum yalnızca kadını değil, tüm aile bireylerini çeşitli yönlerden etkilemektedir. Kadına güç ve değer kazandıran temel unsur annelik olmakla birlikte, bu rol yalnızca ev hayatıyla sınırlı kalmayıp yaşamın her alanına nüfuz eder. Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları zorluklar işe başlamadan önce bile kendini göstermeye başlamakta; işe başladıktan sonra ise hem

işyerinden hem evden hem de aile ilişkilerinden kaynaklanan çok yönlü sıkıntılarla devam etmektedir. Çalışan annelerin yaşadığı bu sorunlar, ne kadar istenmese de, evde artan gerginlik ve potansiyel çatışmalarla sonuçlanabilmektedir. Fakat, zorluklar da sorunlar da denetim altında tutulacak ve ailenin geleceğini tehdit etmeyecek ise, annenin eğitim, sağlık, yargı, emniyet, ticaret, finans, turizm-, ulaştırma, sanat, siyaset, vb. birden fazla değişik alanda yönetici, memur, işçi, hizmetli, asgari ücretli konumda çalışıp ailesinin refahına katkıda bulunmasının hiçbir sakıncası olamaz (Kalaycı, 2021, s. 205-206).

Kadının iş hayatına başlamasına engel olan faktörler ekonomik, sosyal ve demografik olarak sıralanabilir. Eğitim ve yeteneklerin yetersizliği, kalitesiz işlerde çalıştırılma, emeklilik hakkının elde edilmesindeki zorluklar gibi engeller ekonomik engeller arasında yer alır. Kadına atfedilen roller, toplumsal baskı ve cinsiyet eşitsizliği gibi engeller sosyal açıdan engeller olarak kabul edilmektedir. Evlilik, anne olma ve kırsaldan şehre göç gibi sınırlamalar demografik engeller olarak kabul edilebilir (Sağlık vd., 2018, s. 110). İş dünyasında bulunan kadınların en büyük problemi, işgücü pazarında emeklerinin yeterince değer görmemesidir. II. Dünya Savaşı sonrası kadınların iş hayatına katılımından günümüze kadar çıkarılan yasalar, kadınların çalışma hayatında korunmasını hedeflemiştir. Ancak, yasaların yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Toplum genel olarak kadınları eğitimleri ve iş hayatları yerine anne ve eş rolleri ile değerlendirmekte; ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi görevleri üstlenmelerini talep etmektedir. Bu durum, çalışma hayatındaki kadınların iş yükünü erkeklere kıyasla iki katına çıkarmaktadır. Kadın işgücü, daha çok emek yoğun, niteliksiz, daha az kazançlı ve geleneksel sektörlerde çalıştırılarak kadınların ekonomik bağımsızlık kazanması önlenmektedir (Ekmekçi, 2004, s. 82).

Çalışma hayatına atılan kadınların, mesleki eğitim eksiklikleri, iş yaşamının sunduğu doğal zorluklar, ev ve iş yükünü birlikte taşımanın getirdiği zorluklar gibi sorunlarla mücadele ettikleri söylenebilir. Tarım sektöründe yer alan kadınların milli gelir hesaplamalarında göz önünde bulundurulmaması, kadın emeğinin göz ardı edilmesine yol açmıştır (Bolcan, 2006, s. 33). Buradan yola çıkarak kadınların çalışma hayatındaki sorunlarının hukuki ve işin gerekliliklerinin yanı sıra sosyal bir zemin taşımakta olduğunu söyleyebiliriz. İş dünyasına adım atan kadınlar, aile yaşamında da sorunlar yaşayabilirler. Ev işleri, iş ile aile arasındaki çatışmalar ve çocuk bakımıyla

ilgili problemler bunların en başında yer almaktadır. Türkiye, batıdaki ülkelere göre daha yüksek evlilik oranlarına sahiptir ve evlilik hayatını olumsuz etkileyecek ya da süresini kısaltacak problemler daha az görülmektedir. Bu da evlilik yaşamının daha uzun süre devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan, TÜİK verilerine göre, ülkemizde ilk evlilik için tercih edilen ortalama yaş son 3 yılda yükseliş göstermiştir. 2016 yılında kadınların ortalama evlenme yaşı 24,5, erkeklerin ise 27,6 iken; 2019'da kadınlarda 25, erkeklerde ise 27,9 olarak gözlemlenmiştir. Bu veriler çerçevesinde kadınlarda evlilik yaşının artması, doğurganlık dönemlerini kısaltarak nüfus piramidini doğrudan etkilemektedir (Ural, 2015, s. 274). Aile içinde bireylerin karşılaştıkları iş temelli sorunlar boşanma istatistiklerine de yansımaktadır. Ülkemizde boşanma oranının giderek yükseldiği görülmektedir. 2018 yılında 143.573 çift boşanmışken 2019 yılında bu sayı 155.047 olmuştur. Kaba boşanma hızı ise ortalama %0,2 dir. Boşanan her beş kadından biri iş koşullarının doğrudan veya dolaylı doğurduğu nedenlerden boşanmaktadır (Güner, 2008, s. 30).

Kadınların iş yaşamındaki başarısını etkileyen faktörler ise, evdeki sosyal konumları ve üstlendikleri rolleridir. Günümüzde kırsal ve kentsel kesimlerde çekirdek aile yapısı hâkimdir. Endüstrileşme ve göç olgusuyla birlikte kentlerde ortaya çıkan ve geçiş süreci özellikleri taşıyan bir aile tipinden daha bahsedilmektedir. Bu aile; gecekondulu ailesidir. Kentsel aile üzerine yapılan araştırmaların çoğunda ‘gecekondulu ailesi’ne odaklanılmıştır. Bu aile tiplerinde, aile bireyleri arasındaki rol durumları ve dağılımları, özgürlükleri vs. farklılıklar göstermektedir. Ayrıca değişen zaman ve ilişkiler, aile yapıları üzerinde de etkiler yapmaktadır. Ülkemizin demografik serüveni düşünüldüğünde 1950’lerden günümüze değin çok ciddi değişimlerin yaşandığı görülmektedir. O dönemde nüfusun yaklaşık %75’i kırsal alanlarda yaşarken, bugün nüfusun %85’ten fazlası kentlerde yaşamaktadır. Bu dönüşümün büyük ölçüde 1980 sonrasında gerçekleştiğini de belirtmek gerekmektedir (Yasa, 1962).

Kadınlar hem aile hem de iş yaşamını birlikte yürütmek için esnek süreli ve part-time işlere katılarak tercih yapmamaktadırlar. Kadınların en son çalıştıkları işten ayrılma nedenleri: evlenme %24, çocuk sahibi olma %14, hamilelik %7 ve aile bireylerinden birinin sağlık sorunu %5 olarak tespit edilmiştir (Kurt,2009, s. 17). Kadınlar, çocuk bakım sorumluluğu nedeniyle çoğu zaman iş hayatından uzak kalmaktadır. Doğum öncesi ve sonrası için tanınan yasal izin süresi genellikle yetersiz

kalmaktadır. Özellikle bebeğin ilk aylarında hem anne sütüne olan ihtiyaç hem de annenin duygusal ilgisi ve şefkati, bu sürenin kısa olmasını sorun haline getirmektedir. Annenin ev dışında bir işte çalışabilmesi, genellikle çocuğun bakımını üstlenecek kişi ya da kurumların varlığına bağlıdır. Doğum izinlerinin sınırlı olması, çalışan kadınları bir yandan iş hayatına devam ettirirken bir yandan da çocuklarının bakımını nasıl organize edeceklerini planlamaya zorlamaktadır. Aile üyelerinden destek alınamadığında, çözüm olarak bakıcılar ya da kreşler tercih edilmektedir. Ancak iş yerlerinde kreş imkanlarının sınırlı olması nedeniyle, anneler özel kreşleri tercih etmek zorunda kalmaktadır. Bu tercihler ise büyük ölçüde kadının maaşına bağlıdır. Geliri yeterliyse çocuğunu kreşe gönderebilir ya da bir bakıcı tutabilir; ancak maddi imkânı yoksa, kadın çoğu zaman iş yaşamından çekilmek zorunda kalmaktadır (Cevri, 2020, s. 50).

1.4.5.1.Mesleki Eğitimde ve Kazanılan Ücrette Eşitsizlik

Bireyde temel bazı davranışların gelişimini sağlayan eğitim, sosyalleşmenin ilk aşamasını oluşturur. Eğitim, toplumsal eşitsizlikleri arttırabildiği gibi azaltma potansiyeline sahip olduğundan, modern ve sanayi toplumlarının gelişimiyle birlikte en temel kurumlardan biri olmuştur (Burgess vd. 1999, s. 81). Çağdaş toplumların eğitim yapısı, sanayi yapısının ihtiyaçları ve gereksinimleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Belli başlı standart ve kriterlere sahip, genellikle mavi yakalı iş potansiyeline göre şekillenen, bilginin üretiminden ziyade kullanımını ve tüketimini esas alan, bireylere sadece bilgi ve beceri sağlamayı amaçlayan, ancak onların yaratıcılıklarına fazla ihtiyaç duymayan bir sistem tasarımıdır (Drucker, 1994). Eğitim, kadınların iş gücüne katılımı konusunda anahtar rol oynamaktadır. İş gücüne katılma konusunda daha istekli olan kentlerdeki lise ve üniversite seviyesine sahip kadınlara karşılık eğitim seviyesi aşağı doğru bir eğilim gösterdikçe iş gücüne katılmada isteksiz hale gelen kadınlar sadece kriz durumlarında veya erkekler iş göremeyecek halde ise iş gücüne dahil olma eğilimi içinde olurlar (Günaydın, Cavlak 2015, s. 7).

Toplumların gelişmişlik düzeyi, sınıf yapısı ve meslek gruplarına göre şekillenen eğitim sisteminde kadınlar ve erkekler arasında önemli oranda eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu dengesizliklerin nedenleri arasında ekonomik koşullar, düzensiz kentleşme, iş göçler, bölgesel farklılıklar, kültürel farklılıklar ve toplumsal cinsiyet

rolleri gibi birçok etken yer almaktadır. Kadın ve erkek arasındaki bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve kadınların toplumsal yapının etkin bir parçası olarak kabul edilmesi, ancak eğitim yoluyla mümkün olabilmektedir (Doğan Günday, 2011, s. 43). Eğitim, aynı zamanda bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farkların azalmasında da kritik bir role sahiptir. Eğitimi teşvik etmek, daha bilinçli nesiller yetiştiren kadınların aile planlaması konusunda da daha etkin olmalarını sağlar. Böylece çocuk sayısının azalmasıyla nüfus artış oranı kontrol altına alınabilir ve bu durum uzun vadede ülke ekonomisine olumlu katkılar sunar (Berber ve Yılmaz Eser 2008, s. 14). Gerek ekonomik faaliyetlerin özelliğini gerekse de iş gücüne katılım oranlarını belirleyen bir etmen olarak eğitim durumu gözlemlenmektedir. İş gücüne katılım oranlarının artması, eğitim seviyesinin yükselmesiyle mümkün olmaktadır. Kadınlarda eğitim seviyelerine uygun olarak iş iş gücüne katılım oranlarındaki fark erkeklere oranlara çok fazladır (Kavak, 1997, s.23). Kadının çalışma hayatına atılabilmesi için temel başlangıç hiç şüphesiz eğitim ve öğretim işlemleridir. Bu amaçla atılacak en önemli adım kız çocuklarının okutularak eğitim seviyelerinin çıkabilecek en üst seviyeye kadar taşınması ve meslek sahibi olmalarını sağlamaktır.

Ücret, iş gücü piyasasında bulunan insanların ekonomik refahını en çok etkileyen unsurlar arasında yer almakta olup, milli gelirin farklı gelir grupları arasında dağılımını belirlemesi açısından sosyal adaletin bir göstergesidir. Ancak, birçok gelişmiş ve gelişen ülkede, kadınların eğitim düzeyi ile iş gücüne katılım oranı artış gösterse de günümüzde dünya genelinde kadınlar erkeklere kıyasla daha az gelir elde etmektedir (Güler ve Gürler, 2016, 52).

Kadın ve erkek arasındaki ücret farkları, tarihin her döneminde, ekonomik ve siyasi sistem ne olursa olsun neredeyse tüm ülkelerde görülmektedir ve bu nedenle evrensel olarak tanımlanabilir. Ücret farklılıklarının değişik yönleri mevcuttur. Boyutlardan biri ekonomik olup, bu boyutta ücret farklılıkları en genel hatlarıyla iş gücünün kalitesi ve dolayısıyla verimliliğindeki farklılıkla açıklanmaya çalışılmaktadır. Diğer bir yön ise toplumsal olandır. Bu boyutta, iş gücünün niteliği ve verimliliğinde bir değişiklik olmasa bile, sadece kadınlar ve kadın emeğiyle ilgili toplumsal değer yargılarından kaynaklanan ücretlerin kadınlar aleyhine belirlenmesi, cinsiyete dayalı bir ayrımcılığa işaret etmektedir. Kesinlikle, her iki boyut birçok durumda iç içe geçmiş olup, ayrı ayrı ele alınmaları mümkün değildir (Makal, 2001, s. 140).

Özel sektörde birçok alanda kadın çalışanlara yönelik “eşit işe eşit ücret” ilkesinin yeterince uygulanmadığı görülmektedir. Kadınlar, aynı işi yaptıkları erkek meslektaşlarına kıyasla daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalabilmektedirler. Aynı mesleki pozisyonlarda yer alsalar dahi, kadınların genellikle daha düşük ücretin verildiği sektörlerde yoğunlaştıkları ve bu nedenle ortalama gelirlerinin erkeklerden daha az olduğu dikkat çekmektedir (Yılmaz, Zoğal, 2015, s. 18). Erkeğin ailedeki liderliği ve evin ekonomik destekçisi olarak görülmesi, kadının maddi olarak erkeğe bağımlı olduğu inancı ile kadınların insan sermayesi yatırımlarında erkeğe nazaran daha az pay alması, kadınların daha düşük maaşlar almasına neden olmaktadır. Kadınların ev işleri dolayısıyla yarı zamanlı işler seçmeleri, gelirlerinin aile bütçesine destek vermesi açısından değerlendirilmektedir ve kadın işi olarak tanımlanan belirli meslek ve alanlarda (öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik vb.) yoğunlaşmaları ile ilişkilidir. Emeğin yoğun olarak sergilendiği alanlarda çalışan kadınlar, yasaların eşitsizliği ve sendikalaşma oranlarının düşük olması nedeniyle erkeklerle kıyaslandığında daha düşük ücretle çalışmaktadırlar (Ecevit, 2000, s. 70). Ülkemizde gerçekleştirilen çeşitli araştırmalarda, cinsiyete dayalı maaş dengesizliği çerçevesinde kadınlar ve erkekler arasındaki ücret adaletsizliği ve bu adaletsizliğin nedenleri incelenmiştir.

1994 yılına ait hane halkı harcama anketlerine dayanan bir araştırmaya göre, kamu sektöründe çalışan kadın ve erkeklerin maaşları birbirine oldukça yakınken, özel sektörde belirgin ücret farklarının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, aynı çalışmada, kamu işletmelerinde ödenen ücretlerin özel sektördekilere kıyasla daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (Tansel, 1999, s. 21). 2015 yılında İstanbul’un çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen bir tüketici davranışları anketine göre ise, kadınlar ve erkeklerin ortalama eğitim düzeyleri benzer olmasına rağmen, erkeklerin ortalama gelirlerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Onuk, 2017, s. 714-715). Cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal sonuçlar da doğurmaktadır. Bu adaletsizlik, kadın çalışanların motivasyonunu düşürerek mevcut düşük ücretlerin daha da gerilemesine yol açmakta, bu durum da gizli işsizliğin kadınlar arasında artmasına neden olmaktadır. Ayrıca ücret eşitsizliği, yalnızca mevcut kadın çalışanları değil, iş gücüne katılmayı düşünen kadınları da olumsuz etkileyerek iş piyasasına girişlerini zorlaştırabilmektedir (Şen, 2018, s. 321).

1.4.5.2. İşyerinde Duygusal ve Cinsel Taciz

Cinsel taciz; saldırgan, utandıran, korkutup sindiren, gözdağı veren veya aşağılayıcı olan, istenmeyen herhangi bir cinsel davranışa denilmektedir. Mağdur kişilerin, fiziksel ve psikolojik sağlığı, sosyal ve ekonomik yaşamı, işteki verimliliği, işinde yükselmesinde son derece yıkıcı etkileri olan cinsel taciz, hukuksal olarak da mağdurların kişilik haklarının elverişli koşullarda, elverişli bir ortamda çalışma haklarının ihlalidir (Oktay, 2001, s. 75).

Cinsel tacize maruz kalanların çoğunluğu kadınlardır. Cinsel taciz, medeni durumu, fiziksel duruşu, geçmişi veya mesleki konumu gözetmeksizin, bütün kadınları kapsamaktadır. Araştırmalar, cinsel tacize maruz kalan ve yüksek risk altında olan grupları şu şekilde tanımlamaktadır: 30 yaşın altındaki bekar, genç kadınlar, eşini kaybetmiş, boşanmış veya ayrı yaşayan kadınlar, özellikle bakmakla yükümlü oldukları yakınları olanlar, bu durumu en fazla yaşayan kesimi oluşturuyor. Cinsel taciz, doğrudan ya da dolaylı olarak, fiziksel eylemler veya sözler yoluyla gerçekleştirilebilir (Oktay, 2001, s. 1-2). İş hayatında, erkekler geleneksel olarak erkek işi olarak görülen alanlara kadınların girişini engellemek için cinsel tacizi kadınları korkutma yöntemi olarak kullanabilirler. Taciz, kadın yöneticilerin yetkilerini zayıflatmak amacıyla da gerçekleştirilebilir.

Cinsel taciz, çalışan kadınlar arasında iş gücü kaybının artmasına neden olan etkenlerin başında yer almaktadır. Zira bu durumdan çıkmak, genellikle işten çıkmayı gerektirir. Bir işletmede cinsel taciz, başarılı bir çalışanın işten ayrılmasına neden olduysa, bu durum işletmenin rekabetçi yeteneğini olumsuz etkileyecektir. Cinsel taciz, sadece mağdur üzerinde etki yapmamakla birlikte, diğer tüm çalışanları da etkileyebilir. Bu sıranın ne zaman kendisine geleceğini ya da böyle bir duruma maruz kalabileceğini düşünen çalışanların verimliliğinde azalma yaşanabilmektedir (Yeşiltaş, 2005, s. 147-153). Tacize verilen en belirgin yanıt, tacizden kaçınmaya çalışmak ve durumu yüz yüze karşılaşmadan bastırmaktır. Bu durumu, yönetici ya da iş arkadaşlarından yardım istemek gibi unsurlar etkileyebilir. En sık görülen tepkiler, taciz deneyimiyle ilgili duyguları veya düşünceleri reddetmek, tacize tolerans göstermek, tacizin sonuçlarını inkâr etmek, bu durumu yok saymaya çalışmak ya da kendini suçlamaktır. Yapılan bir araştırma, cinsel tacize maruz kalan kadın çalışanların yalnızca %10'unun durumu resmî kurumlara bildirdiğini ortaya koymuştur. Bu düşük oranın başlıca nedenleri

arasında; kadınların bu tür olayları dile getirdiklerinde toplum tarafından dışlanabileceklerine inanmaları, şikâyetlerinin bir sonuç doğurmayacağına olan kanaatleri ve ayrıca işyerinde gereksiz sorun çıkardıkları düşüncesiyle işlerinden olma korkuları yer almaktadır (Solmuş, 2005, s. 5).

Cinsel tacizde olduğu gibi, duygusal tacizden de en çok etkilenen grup kadın çalışanlardır. Kadınların erkeklere kıyasla daha duygusal bir yapıya sahip olmaları, bu tür davranışlardan daha derin etkilenmelerine yol açmaktadır. Çalışanları yeterince çaba göstermemekle suçlamak, bitirilmesi imkânsız teslim tarihlerinde iş istemek, sürekli geçmiş hataları hatırlatmak, çalışanı başkalarının önünde küçük düşürmek, işten çıkarılmakla tehdit etmek, aşırı iş yüklemek veya yaşını öne sürerek yetersiz olduğunu ima etmek gibi davranışlar iş yerindeki duygusal tacize örnek olarak gösterilebilir (Solmuş, 2005, s. 6). Yapılan çeşitli araştırmalar, duygusal tacizin iş hayatındaki diğer stres kaynaklarından daha yıpratıcı etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Bu tür tacize maruz kalan çalışanlarda uykusuzluk, öfke, dikkat dağınıklığı, depresyon, işe karşı yabancılaşma, sosyal ilişkilerde uyumsuzluk, verim düşüşü, sürekli kaygı hali, güvensizlik ve işten ayrılma eğilimi gibi birçok olumsuz durum gözlemlenmektedir (Gürdal, 2006, s. 61).

1.4.5.3.İşe Alma ve İşte Yükselme Sürecinde Yaşanan Eşitsizlikler

İşgücü piyasasında işverenlerin erkekleri ağırlıklı istihdam etmesi ve işe alımda toplumsal cinsiyet temelinde eşit olmayan tutumları, kadınların işgücüne katılımını ciddi şekilde engellemektedir. İşverenlerin erkek işgücünü tercih etmelerinin arkasında erkek çalışanların sunduğu maddi avantajlar önemli bir etken olabilmektedir. İşverenler, kadın çalışanların hamilelik, doğum izni, süt izni, çocuk ve yaşlı bakımı gibi durumları nedeniyle doğrudan ve dolaylı maliyetleri üstlenmekten kaçınmaktadırlar. Diğer taraftan, işverenler uzun çalışma süreleri ve kadınların çalışmasına izin verilmeyen pozisyonları dikkate alarak erkek işgücünü kadın işgücüne tercih edebilirler (Dirik, 2016, s. 37-38). Kadınlara tanınan doğum öncesi ve sonrası izin hakları ile işe döndükten sonra verilen süt izni, işverenler tarafından ek maliyet unsuru olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle kadın çalışanlar, işverenler açısından daha yüksek maliyetli iş gücü olarak görülmektedir. Bu durum, kadınların istihdam edilme olasılığını

azaltmaktadır (Doğan, 2012, s. 94). Kurumlar, toplumun değer yargılarından bağımsız, apayrı yapılar değildir. Kurumlar da içinde bulunulan toplumun birer parçasıdır ve o toplumun değer yargılarından etkilenmektedir. Toplum da kadına karşı var olan ön kabuller, işe alınmada ve yükselmede kadınların karşısına çıkmaktadır. Toplumsal anlayışa göre, kadınlar nispeten daha duygusaldır, erkeklere nazaran daha az yeteneklidir, rekabetçi ve mücadeleci değildirler. Birçok toplumda iyi bir yöneticide bulunması gereken özelliklere kadınların sahip olmadığı varsayılmaktadır ve bu düşünce biçimi, aynı toplum içinde kurumların kadınlara bakış açısını da etkilemektedir (Gürdal, 2006, s. 61).

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin çoğunda işletmelerin, kadınların fizyolojik ve psikolojik özelliklerini ön planda tutarak, işe alma ve yerleştirme süreçlerinde cinsiyet ayrımcılığına dayanarak kariyer basamaklarında bir engel teşkil ettiklerini söyleyebilmek mümkün olmaktadır. Kadın işgücü ihtiyacını şekillendiren kültürel ve sosyal faktörler, toplumsal cinsiyeti temel alan iş bölümü ve toplumsal cinsiyet rolleri sayesinde kadınlar; hasta, yaşlı, çocuk bakımından ve ev işlerinden yükümlü kılınmaktadır. Sonuç olarak, kadınlar iş bulma ve işgücü piyasasında yer edinme konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Ülkemizdeki kadın işgücü için talebin düşük oluşu ve çalışma hayatında cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık, kadınlar için uygun kabul edilen işlerin kısıtlı olması ve şartlar ile birlikte düşük maaşlar, iş yaşamını kadınlar açısından cazip bir seçenek olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Kadınların çocuk büyütmek için kariyer süreçlerini yavaşlatmaları ya da durdurmaları, yönetimin üst basamaklarına ulaşmaları için çok önemli bir engeldir. Kadınlar genel olarak aile ve çalışma hayatındaki rollerini dengeleme arayışı içindedirler. Yani, yönetimin üst basamakları için çoğu zaman gerekli zamanı ayıramazlar. Çalışma hayatındaki bir kadının ilk zamanlar çok yüksek bir motivasyonu ve ailesinin, çalışması yönündeki desteklerine rağmen aile içindeki rolü ve sorumlulukları yüzünden üzerinde hissettiği baskı, kariyerindeki performansının azalmasına sebep olabilmektedir (Aldemir, 2001, s. 209).

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGULAR

Bu bölümde, alan araştırmalarından elde edilen bulgular, kuramsal temel çerçevesinde yapılan literatür incelemesiyle birlikte değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına, derinlemesine yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin tematik analizi ve anketle toplanan verilerin SPSS kullanılarak analiz edilmesiyle ulaşılmıştır. Nitel ve nicel verilere ait sonuçlar bir araya getirilip sunulmuştur.

Ankete katılan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile araştırma değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistikleri şu şekildedir:

Araştırma 305 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. 26-57 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}=36,66\pm4,39$ olup 167'si (%54,8) 26-35 yaş aralığında 138'i (%45,2) 36 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların 291'i (%95,4) evli iken 14'ü (%4,6) bekardır. 136'sı (%44,6) lisans, 30'u (%9,8) yüksek lisans ve 139'u (%45,6) doktora mezunu olan katılımcıların 163'ü (%53,4) akademisyen iken 142'si (%46,6) öğretmendir. Katılımcıların 35'i (%11,5) okul öncesi, 57'si (%18,7) ilköğretim, 50'si (%16,4) ortaöğretim ve 163'ü (%53,4) yükseköğretim düzeyinde eğitim veren kurumlarda çalışmaktadır. Katılımcıların 50'sinin (%16,4) bir, 94'ünün (%30,8) iki, 97'sinin (%31,8) üç ve 64'ünün (%21) dört çocuğu bulunmaktadır.

Tablo 2.1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Yaş	26-35 yaş arası	167	54,8
	36 yaş ve üzeri	138	45,2
Medeni Durum	Evli	291	95,4
	Bekar	14	4,6
Eğitim Düzeyi	Lisans	136	44,6
	Yüksek Lisans	30	9,8
	Doktora	139	45,6
Meslek	Akademisyen	163	53,4
	Öğretmen	142	46,6
Çalışılan Eğitim Kurumu Düzeyi	Okul Öncesi	35	11,5
	İlköğretim	57	18,7
	Ortaöğretim	50	16,4
	Yükseköğretim	163	53,4
Çocuk Sayısı	Bir Çocuk	50	16,4
	İki Çocuk	94	30,8
	Üç Çocuk	97	31,8
	Dört Çocuk	64	21,0

Araştırmanın değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistikler ise şu şekildedir:

Araştırmada katılımcılara Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum Ölçeği, Çalışma Düşüncesi Ölçeği ve Annelik Rolü Algıları Ölçeği uygulanmıştır. Bu kapsamda katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumlarını, çalışma düşüncelerini ve annelik rolü algılarını tespit etmek amacıyla betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen bulgular Tablo 2.2’de verilmiştir.

Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutum ölçeğinden almış oldukları ortalama puan $\bar{x}=2,06\pm0,32$ ’dir. Katılımcıların, annelerin iş yaşamına ilişkin genel yaklaşımlarının düşük düzeyde olumlu, hatta tarafsızlık sınırında olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, geleneksel cinsiyet rolleri halen etkili olduğunu, anneliğin “temel” rol olarak algılandığını ve çalışmanın bu role “ikincil” bir katkı sağladığını düşündürülebilir.

Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları alt boyutlar açısından incelendiğinde önyargı/stigma alt boyutundan $\bar{x}=2,04\pm0,57$ puan alındığı tespit edilmiştir. Bu puan, katılımcıların toplumda çalışan annelere karşı olumsuz yargılarla karşılaşma ihtimalinin az olduğuna işaret eder. Fakat bu puan yine de olumlu sayılmıyor, daha çok nesnel bir tutumu yansıtıyor. Yani bireyler bu meselede kesin bir toplumsal onay yerine, hâlâ içselleştirilememiş ya da gizli önyargılarla karşılaşabilmektedir. Özerklik/bağımsızlık alt boyutundan $\bar{x}=1,96\pm0,0,50$ puan alındığı tespit edilmiştir. Burada en düşük puan elde edilmiştir. Bu, katılımcıların, çalışan annelerin özerkliği ve bireysel karar verme yetenekleri konusunda zayıf bir görüşe sahip olduklarını ortaya koyar. Kadınların çalışma arzusunun onları daha özgür hale getireceği fikri, toplumda yeterince kabul görmemiştir. Bu sonuç, sosyolojik açıdan ataerkil değerlere devam edildiğini ortaya koyar (Connell, 2009; Chodorow, 1978). Aile ve sosyal uyum alt boyutundan $\bar{x}=2,17\pm0,55$ puan alındığı tespit edilmiştir. Bu puan, diğerlerine nazaran biraz daha fazladır. Bu, çalışan annelerin aile ve sosyal çevreye uyum sağlama yeteneklerinin daha makul bulunduğu anlamına gelir. Dolayısıyla kadınların istihdamı, artık aile yapısını tamamen tehdit eden bir etken olarak değerlendirilmemektedir; ancak yine de "kısıtlı bir onay" durumu mevcuttur. Son olarak annelik becerileri alt boyutundan $\bar{x}=2,07\pm0,56$ ortalama puan aldıkları tespit edilmiştir. Bu alt boyuttan elde edilen sonuçlar ise, toplumun çalışan annelerin çocuk bakımında yeterli olup olamayacaklarına ilişkin kararsız ya da kısmen olumsuz bir tutum sergilediğini düşündürmektedir. Bu bulgu, annelikle ilgili “doğal yetkinlik” beklentisinin çalışanklıkla çatıştığı fikrini yansıtır.

Çalışma düşüncesi ölçeğinden katılımcıların $\bar{x}=4,20\pm0,56$ ortalama puan aldığı saptanmıştır. Bu değer epey yüksektir. Bu durum, bireylerin iş yaşamına dair genel görüşlerinin son derece olumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, çalışmayı yalnızca ekonomik bir ihtiyaç olarak değil; aynı zamanda kimlik oluşturan, toplumsal yarar sağlayan ve kişisel haz veren bir süreç olarak görmekteydiler. Bu noktada, çalışma yalnızca maddi kazanç sağlamanın yanı sıra bireyin öz güvenini, aidiyet hissini ve sosyal kimliğini pekiştiren çok yönlü bir anlam ifade etmektedir (Moser, 1989; Gecas, s. 1982).

Katılımcıların çalışma düşünceleri alt boyutlara göre incelendiğinde hizmet alt boyutu ortalamasının $\bar{x}=4,14\pm0,58$; kimlik alt boyutu ortalamasının $\bar{x}=4,22\pm0,60$;

mesleki vatandaşlık alt boyutu ortalamasının $\bar{x}=4,19\pm0,60$; başkalarına bakma alt boyutu ortalamasının $\bar{x}=4,22\pm0,61$ ve kişisel tatmin alt boyutu ortalamasının $\bar{x}=4,20\pm0,63$ olduğu saptanmıştır. Kimlik ($\bar{x} = 4,22 \pm 0,60$) ve kişisel tatmin ($\bar{x} = 4,20 \pm 0,63$) alt boyutlarından alınan yüksek puanlar, katılımcıların çalışma yaşamını kimliklerini şekillendiren ve bireysel anlam oluşturma alanı olarak algıladığını göstermektedir. Kadınlar bakımından değerlendirildiğinde, çalışma hayatı yalnızca üretim yapmak değil, aynı zamanda kamusal görünürlük ve toplumsal değer elde etmek anlamına da gelmektedir (Beauvoir, 2010; Badinter, 2017). Başkalarına bakma ($\bar{x} = 4,22 \pm 0,61$) ve hizmet ($\bar{x} = 4,14 \pm 0,58$) alt boyutlarında elde edilen yüksek puanlar, çalışmanın toplumsal sorumluluk ile bütünleşen bir anlam ifade ettiğini göstermektedir. Bu sonuç, özellikle kadınların çalışmayı yalnızca kişisel kazanç değil, aynı zamanda topluma ve aileye destek olma aracı olarak değerlendirdiklerini ima etmektedir. Kadının çabası burada sadece üretimle değil, aynı zamanda bakım emeği ve toplumsal yararlılıkla da değer bulmaktadır (Chodorow, s1978; Gilligan, 1982). Mesleki vatandaşlık ($\bar{x} = 4,19 \pm 0,60$) boyutundaki yüksek seviyedeki olumlu tutum, katılımcıların çalışmayı toplumsal aidiyet, sorumluluk ve ortak değerler katkısı açısından ele aldıklarını göstermektedir. Bu yöntem, bireyin yalnızca kendi yaşamını değil, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumla olan etik bağını da göz önünde bulundurduğunu gösterir (Marshall, s. 1999).

Katılımcıların annelik rolü algıları ölçeğinden almış oldukları ortalama puan $\bar{x}=4,19\pm0,49$ 'dur. Bu değer oldukça yüksek bir seviyededir. Bu durum, anneliğin katılımcılar arasında derinlemesine içselleştirilen, büyük bir sorumluluk ve değer atfedilen bir toplumsal rol olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Kadınlar için annelik rolü sadece biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda ahlâki, duygusal ve sosyal beklentilerle şekillenen kültürel bir sorumluluk olarak deneyimlenmektedir (Badinter, 2017; Chodorow, 1978). Bu sonuç, Türkiye'deki toplumda anneliğin kutsanmış ve idealleştirilmiş bir norm olarak devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların annelik rolü algıları alt boyutlar kapsamında incelendiğinde annelik rolü gelişimi ve performansı alt boyutu ortalamasının $\bar{x}=4,20\pm0,51$ olarak saptanmıştır. Bu alt boyuttan elde edilen yüksek ortalama puan, kadınların annelik rollerini zamanla geliştirmeye, bu rolde yeterlilik sergilemeye ve anneliği bir “öğrenim ve gelişim süreci” olarak değerlendirdiklerine işaret etmektedir. Bu durum, toplumsal yapı içinde kadının

annelik aracılığıyla değer kazandığını ve bireysel başarının da bu rolde kayda değer bir kriter haline geldiğini göstermektedir. Özellikle çağdaş toplumlarda kadının üretkenliği sadece iş hayatı aracılığıyla değil, aynı zamanda annelik "başarısı" üzerinden de gözlemlenmekte ve yorumlanmaktadır (Gilligan, 1982). Bu bağlamda, annelik başarısı kişinin toplumsal olarak kabul edilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Son olarak annelik görevi ve başarısı alt boyutu ortalamasının $\bar{x}=4,18\pm0,50$ olduğu görülmüştür. Bu alt boyutta elde edilen yüksek puan, anneliğin bir “görev” ve “başarı” kategorisi olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu görev, çocuğun sadece fiziksel ihtiyaçlarını karşılamadan yanı sıra, duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimini de destekleyen çok yönlü bir sorumluluk olarak tanımlanmaktadır. Katılımcıların anneliğe ilişkin başarı algılarının yüksek olması, annelikten kaynaklanan özsaygı ve toplumsal değer algısının güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, kadının sosyal statüsünü artırma çabasının annelik aracılığıyla dolaylı bir şekilde gerçekleştiğini de düşündürülebilir (Bora, 2001; Chodorow, 1978).

Tablo 2.2. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.
Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum Ölçeği	305	1,00	3,48	2,06	0,32
Önyargı/Stigma	305	1,00	4,80	2,04	0,57
Özerklik/Bağımsızlık	305	1,00	5,00	1,96	0,50
Aile ve Sosyal Uyum	305	1,00	4,83	2,17	0,55
Annelik Becerileri	305	1,00	4,80	2,07	0,56
Çalışma Düşüncesi Ölçeği	305	1,00	5,00	4,20	0,56
Hizmet	305	1,00	5,00	4,14	0,58
Kimlik	305	1,00	5,00	4,22	0,60
Mesleki Vatandaşlık	305	1,00	5,00	4,19	0,60
Başkalarına Bakma	305	1,00	5,00	4,22	0,61
Kişisel Tatmin	305	1,00	5,00	4,20	0,63
Annelik Rolü Algıları Ölçeği	305	1,00	5,00	4,19	0,49
Annelik Rolü Gelişimi ve Performansı	305	1,00	5,00	4,20	0,51
Annelik Görevi ve Başarısı	305	1,00	5,00	4,18	0,50

2.1. Annelik ve Annelik Rolü Algıları

Annelik, sadece biyolojik bir süreç olmamakla birlikte; ayrıca kültürel olarak oluşturulan, toplumsal olarak yorumlanan ve bireysel olarak yaşanan çok yönlü bir deneyimdir. Kadınların “anne” rolünü benimsemeleri, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle oluşurken; annelik, birçok toplumda kadın kimliğinin ayrılmaz bir bileşeni

olarak gösterilmektedir (Chodorow, 1978). Bu açıdan annelik, kadınlar için hem bir aidiyet ve değer alanı oluştururken hem de çeşitli roller arasında denge sağlama zorunluluğunu doğuran karmaşık bir kimliktir.

Günümüz toplumlarında annelik, sadece bakım sağlama ve ev içi işlerle sınırlı bir alan olmaktan çıkmış; kadınların iş hayatında aktif olduğu bir çerçevede yeniden şekillendirilmektedir. Çalışan anneler, aile ve iş hayatı arasında sürekli bir denge sağlamaya çalışmaktadır. Bu çaba, annelik deneyimini bireysel olarak yorumlamanın yanı sıra; toplumsal normlar, kültürel idealler ve kurumsal yapılarla devamlı bir etkileşim içinde ortaya çıkardığını gösterir (Bora, 2001; Badinter, 2017). Bu nedenle annelik, kişisel duygularla toplumsal talepler arasında gidip gelen karmaşık bir sosyal olgudur. “Annelik ve Annelik Rolü Algıları” çalışmaya ait ilk temayı oluşturmaktadır. Bu temanın üç kategorisi bulunmaktadır. İlki “Annelik Kararı ve Beklentiler” ikincisi “Annelik Rolü Algısını Etkileyen Etmenler” ve üçüncüsü ise “Çocuk Yetiştirme ve Annelik Roller” dir. Katılımcılar tarafından “Anne olmaya nasıl karar verdiniz? Anneliğe bakışınız anne olmadan önce ve anne olduktan sonra değişiklik gösterdi mi? Anne olmadan önce ve anne olduktan sonra çalışma hayatındaki çevrenizin davranışları hakkında neler söyleyebilirsiniz? Çalışırken çocuğunuzdan ayrı olmak annelik rollerinizi yerine getirmenizde engel teşkil etmiş midir?” gibi sorulara verilen cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler ve yine bu bağlamda katılımcılara uygulanan anketten elde ettiğimiz bulgular birinci temanın alt kategorilerinde ele alınıp değerlendirilecektir.

2.1.1. Annelik Kararı ve Beklentiler

Tunceli merkezde bulunan MEB’e bağlı okullarda çalışan anne öğretmenlere ve Munzur Üniversitesinde görev yapan anne akademisyenlere “Annelik Kararı ve Beklentiler” konusunda kendilerine yöneltilen “Anne olmaya nasıl karar verdiniz? ve “Anneliğe bakışınız anne olmadan önce ve anne olduktan sonra değişiklik gösterdi mi?” gibi sorular sorulmuştur. Görüşmeye katılanlar bu sorulara birbirlerine benzer yanıtlar vermişlerdir:

“Sanırım bu biraz içgüdüsel bir şey. Çünkü ben anneliği zaten seviyorum, hani işte mantıksal olarak bakmıyorsunuz olaya, artık kendinizi hazır hissettiğinizde, bütün koşullar hazır olduğunda sorumluluğunu almak istediğiniz bir birey oluyor ve şey diyorsunuz ben artık bir çocuğa bakmalıyım. Şöyle aslında 2 durum var: daha erken olsaydı o dönemdeki okuma hayatı, lisansüstü dönem çok

sancılı bir dönem aslında daha zor olacaktı. Mesela yüksek lisansınız 2 yılda biteceğine 3 yılda bitecekti. Ya da doktora süreciniz ben onu dolu dolu yaşadım onu 6 yılda bitirdim, belki çocukla daha zor olacaktı ya da çalışmak istediğim alanda daha fazla konsantre olamayacaktım. Onu o süreçte bilemiyorum. Çünkü şu an baktığımda eve iş götüremiyorum. Sadece onunla ilgilenmek istiyorum zaten çocuk ta sadece onunla ilgilenmemi istiyor. O yüzden sadece tahmin yapabiliyorum. Ama bazı anne babalar görüyorum onlar erken yaşta anne oluyorlar hatta eğitimlerini de yapıyorlar, hatta lisans okuyan anne babalar var ve zorlanmıyorlar, inanılmaz bir güç veriyor Allah onlara. Yani öyle düşünüyorum. Ama tabi ki bazen ileri ki yılları düşündüğümde mesela benle oğlum arasında 34 yaş bir fark olacak, onun yirmili yaşlar civarında olmasını tercih edebildim aslında, ona aslında geç sahip olmuşum gibi hissediyorum. Ee inanılmaz derecede çok seviyorum. Ve normalde katlanamayacağınız her şeye onunla katlanabiliyorsunuz. Çok zor olmasına rağmen çok güzel bir duygu, iyi ki yaşadım diyorum” (K1, A).

“Aslında karar verdim diyemem böyle 30 yaşına falan geldiğimde böyle çok içgüdüsel bir şekilde anne ve çocukları gördüğümde ve çok mutlu oluyordum böyle hani ve çocuğum olsun istiyordum ve gerçekten bu anlamda böyle karar vermekten ziyade çok içgüdüsel olarak anne olmak istiyordum yani sürekli de istiyordum bence benim evliliğimde de önemli bir etkidir evet” (K9, A)

Bazı katılımcıların annelik tercihini “içgüdüsel” ve “doğal bir istek” şeklinde tanımlamaları, anneliğin biyolojik ve doğal bir rol olduğuna dair toplumsal söylemi yansıtmaktadır. Bu ifade, Chodorow’un (1978) “anneliğin toplumsal olarak yeniden inşa edildiği” argümanını güçlendirir. Chodorow'a göre annelik sadece biyolojik bir durum değildir, aynı zamanda kadınlara kültürel olarak öğretilen bir rol olup bu rol, nesilden nesile geçmektedir. Literatürde, anneliğin doğuştan gelen içgüdüsel bir eğilim olarak ortaya çıktığını ve kutsal bir kimlik biçimi olarak idealize edildiğini öne süren çeşitli çalışmalara da rastlanmaktadır (Doğan Koçak, s. 2024).

Araştırmaya katılan akademisyenlerin bazıları ise yukarıda ifade edilenin aksine anne olmaya aslında çok da sıcak bakmadıklarını ama biyolojik yaşın ilerlemiş olması kaygısı ve plansız anne olma deneyimleri yüzünden anne olduklarını ifade etmişlerdir:

“Anne olmaya hiç karar veremedim açıkçası. Aslında anneliğe çok sıcak bakmıyordum, evlenirken de eşimden tek ricam ben çocuksuz bir evlilik yürütmek istiyordum dedi. Tabi o bunu kabul etmedi. Ben de bir çocuğa ikna oldum. Bizim hikayemiz öyle başladı. 3 sene sonra ilk çocuğu düşünelim dedik. Ama eşimden iki sene sonra tekrardan 1.yi düşünebilir miyiz hazır mısın? İster misin? diye teklifler gelince düşünelim dedim. İlk çocuğumuz öyle oldu. 2. çocuğu da ben istedim eşim istemedi. İkinci çocuğumuz da öyle oldu” (K3, A).

“Benim aslında evlenme mantığım şu, insan bence çocuk istiyorsa evlenmeli yoksa gerek yok. Şuradan şey de çıkmasın çocuk yapmak için de evlenmedim sadece, kimse boşanmak için evlenmez yani. Biz anlaşılmadık boşandık zaten 34 yaşında da olduğum için geç evlendim. Bizim akademik sürecimizden kaynaklı bir durum maalesef. Geç evlendiğim için çocuk olsun istedim. Ne tam anlamda planlama ne mucizevi bir şey oldu. Herhangi bir korunmada olmadı. Olağan akışında oldu her şey” (K4, A).

“Anne olmaya acaba pişman olur muyum çünkü pişman olursun dediler, açıkçası çocuk düşünmüyordum geç evlendim anneliği de açıkçası pişman olursun dediler acaba anne olur muyum evet anne olmazsan hani o duyguyu ulaşamazsan pişman olabilirsin işte ileriki yaşlarda düşünmek çocuk yapma riski, daha zor oluyor falan dediler acaba dedim hani pişman olur muyum böyle, ya pişman olursam diye başladım ama iyi ki anne olmuşum yani bilmeseydim demeyecektim büyük bir ihtimalle ama iyi ki olmuş iyi ki anne olmuşum diyorum ben bile kendimi böyle hayal edemezdik herkes aynı şekilde söylüyorum hiç çocuk düşünmeyen biriyim belki de hani uygun zamanda doğru kişiyle yapılmış evlilikten sonra belki bu düşünceleri taşıyorum belki daha erken evlenseydim bu şekilde konuşmayacaktım açıkçası bilemiyorum ama her şey zamanında güzel oluyor” (K5,A).

“5 sene sonra, biraz ben de özgürlüğümü yaşayayım evliliğimi yaşayayım ve bu da şart yani şart bence böyle bir şey hemen anne baba olmak bence iyi bir şey değil çünkü daha kendimi tanımadan eşini tanımadan oturtmadan tabii eş olmadan hemen anne baba olmak bence çok riskli bir şey çünkü hani tahammül sınırlarım nedir eşini tanıman gerekiyor mu seni tanıması gerekiyor birbirinizi tolere edebilmeyi öğrendikten sonra anne baba olmak gerekiyor bence çünkü o noktadan sonra çocuk tahammül bırakmayan bir olgu yani birbirinize destek olmayı önceden bunu bir pratiğin yapacaksınız ki normal hayatta karı koca olarak daha sonra anne baba olmak önemli diye düşünüyorum 5 sene sonrasında ya artık hani anne olabilirim diye düşünüp fark oldum ben sanırım diye evliliğimizde doya doya yaşadık hani gezdik içimizde uhde bir şey kalmadı ondan sonra çocuk yapabiliriz diye evet bence doğru zamanda öncesinde tahammül edemeyebilirdim hani daha hayatımı yaşamadım ben evliliğimi yaşamadım deyip o süreçte zorlanabilirdik, ilişki önce oturması gerekiyor bence daha sonra annelik geliyor” (K6,A).

Görüşmelere katılan bazı akademisyenler, annelikle ilgili kararlarını düşünerek almadıklarını, toplumsal baskılar, eşlerinin beklentileri ya da biyolojik yaşlarının ilerlemesinden kaynaklanan endişeler nedeniyle aldıklarını ifade etmiştir. Bu durum, feminist teörinin “zorunlu annelik” eleştirisini pekiştirmektedir. Bu veriler, anneliğin sadece bireysel bir tercih olmadığını, aynı zamanda toplumsal normlar tarafından şekillenen bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır. Rich (1976), anneliğin bu boyutunu “kurumsal annelik” olarak tanımlar; bu durum, kadınların özgür tercihlerinden değil, normatif yapılar tarafından belirlenen bir kimliktir. Benzer bir biçimde, Badinter (2017) anneliğin yüceltilmesi sebebiyle kadınların belirli bir yaş

döneminde çocuk sahibi olmaya mecbur kaldığını belirtmektedir. Bu da görüşmelerde ifade edilen "geç kalma" ve "pişmanlık duyma" endişelerinin sosyolojik temelini kavramamızı sağlamaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğu da yukarıda anne olmaya karar verirken yaşadıkları kaygıları dile getiren akademisyenlerin çoğu gibi aslında anne olmaya karar verirken bazı endişelerini ifade etmişlerdir:

“Yani aslında ben hiç hazır değildim yeni evliydim çünkü tamam otuzdan sonra evlendim çünkü ondan önce evlilik bana göre, yani insan o kadar sorumluluk yüklenmemeli daha çok hayatını yaşamalı benim tercihim, daha sonra ben aslında birkaç yıl şey istiyordum hani eşimle zaten uzaktayız farklı şehirler olsun ben eşimin çok istemesiyle istedim ondan dolayı” (K10, Ö).

“Hani yani şey ülkenin durumu yüzünden biraz endişeliydim, hani yapalım mı? yapmayalım mı? Ama sonuçta hani 33 yaşındayım hani artık yani ya yapacaktık ya da hiç çocuksuz öyle olacaktı. Sonra düşündük kendi çocuğumuz olsun dedik ama sonra tam pandemiye denk gelmesi falan bizi bayağı bir yani yıprattı öyle şey yani ülkenin durumundan dolayı biraz kararsızdık. Psikolojik olarak aslında hazırdım ama o sonrasındaki 20 aylık bir uykusuz süreç çok yıprattı” (K13, Ö).

“Yani planlıydı ilkinde hazırdım, ikincisi planlı olmadı, sürpriz oldu. İkinci olduktan sonra zorluklar başladı yaşamaya da devam ediyorum. Gel gitlerim oldu açıkçası aldırma konusunda. Çünkü bu şehre daha yeni atanmıştım. Daha yeni hayat kurmaya başlıyorduk daha 1 yıldır buradayız çünkü endişeler de vardı. Sonra işte kriz oldu, sürpriziyle geldi. Öyle devam ediyorum” (K14, Ö).

Katılımcı öğretmenlerin paylaştığı tecrübeler, anneliğin bir yaşam kararı olarak planlanmış olmaktan çok; eşin etkisi, ekonomik zorluklar, toplumsal beklentiler ve bireysel hazırlık durumları arasında dalgalanan bir süreçle gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum, simgesel etkileşimcilik kuramı ile açıklanabilir. Bu kurama göre annelik, biyolojik bir durum olmaktan ziyade günlük etkileşimler içinde anlam kazanan toplumsal bir roldür (Blumer, 1969). Katılımcılar, anneliği kendi yaşam öyküleri, eşleriyle olan bağları ve toplumla olan ilişkileri üzerinden yorumlamaktadır. “Eşim çok istediği için çocuk yaptım” (K10, Ö). Örneğin, bu ifade, bireyin eşin beklentisine yanıt vererek toplumsal beklentilere göre davranma eğiliminde olduğunu gösteriyor. Literatürde de anneliğe dair kararların birçoğunda eş baskısı, biyolojik yaş, toplumun yargısı gibi nedenlerle rasyonel planlamadan ziyade kararsızlık ve belirsizlikle şekillendiği belirtilmiştir (Nebioğulları, 2019).

Öğretmenlerden bir tanesi ise tam tersi aslında çocuk için hazır olduğunu ve gerçekten anne olmaya sıcak baktığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Evet hazırdım çünkü evliliğimizin ikinci yılında anne olmalıyım dedim, 27 yaşındaydım artık anne olmak istiyordum, bedenen gerçekten hissediyordum bunu yani etrafımda çoğu arkadaşım da bunu görüyordum hani çocukları var seviyorum falan. Kendi çocuğum neden olmasın ya dedim, eşim de istiyordu o şekilde ilk çocuğumuz oldu ama ikinci çocuğumuz sürpriz bir şekilde onu kabullenmem çok uzun süre mi aldı çünkü daha büyük olan 15 aylıktı hamile kaldığımda daha beni emiyordu onun psikolojisinden çok uzun bir süre kurtulamadım hani isteyerek olmadı ama sonuçta bir suçmuş gibi yani çünkü sütüm büyüğüne yaramıyordu çünkü ishal olmuştu sürekli ishal yapıyordu beni emdikçe ve mamaya dönmek zorundaydım çok büyük vicdan azabı yaşadım yani süreçte” (K11,Ö).

Bu ifade, annelik sürecinin ne denli çok katmanlı ve duygusal yoğunlukta bir deneyim olduğunu etkileyici bir şekilde vurguluyor. Kadınların annelik ile olan bağlarının zamanla nasıl evrildiğini, içsel arzularla sosyal faktörlerin nasıl birbirine girdiğini hem birinci hem de ikinci çocuk örnekleri üzerinden incelemek mümkün. Genel olarak görüşmeye katılan anne rolündeki akademisyenler ve öğretmenler sıklıkla anneliği “içgüdüsel”, “endişe”, “sürpriz”, “tamamlayıcı”, “zor ama güzel”, “sorumluluk”, şeklinde kelimelerle ifade etmişlerdir. Anneliğin aslında çok zor, ama zor olduğu kadar da güzel bir şey olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğu aslında evlenme kararını çocuk için verdiğini ve çocuk olunca aslında tamamlanabileceklerini dile getirmişlerdir. Geç evlilik yapan katılımcıların aslında anne olmadaki en büyük sebebin anne olmak için biyolojik yaşın geçme kaygısı olmuştur.

Ayrıca bir diğer önemli husus olan anneliğe bakışın, anne olmadan önce ve sonrasına dair karşılaştırmada akademisyenlerin ifadesi şu şekilde olmuştur:

“Çok değişti anne olmadan önce anneliği çok istiyordum ama benim için belki de yalnızlık korkusu vardı işte şey birinin beni gerçekten yoğun bir şekilde sevmesi vardı hani ama anne olduktan sonra kendimle olan isteklerim geri planda aklıma bile gelmiyor tamamen işte anne olmanın verdiği bu özveriyi sorumluluk onlara bir şey olacağı kaygısı, onların geleceği, hani kendi sağlığım bile yani eskiden benim için yaşamak ve ölüm çok da anlamlı değildi hani yaşıyorsam yaşıyorum öleceksem öleyim diyordum ama şimdi diyorum ki 80 yaşında falan sağlıklı yaşayayım ki böyle kızlarımı üzmem istemiyorum hani anne kaybı falan olmasın onların sağlıklı büyümelerinde onların yanında olayım yani sadece kendimi değil de aslında kendimi düşündüğüm bile söylenemez yani çocuklarımı düşünüyorum onlarla mutlu olmak istiyorum ne bileyim onların saçını taramak işte üniversiteye gittiklerini görmek aşık olduklarını görmek bir şeyleri başardıklarını görmek onlara fikir verebilmek böyle iyi güçlü böyle başarılı bir anne olmak istiyordum çünkü kızlarımın öyle olmasını istiyorum yani yani ön

evlenmeden önce anne olmakta ki güdüm kendimse anne olduktan sonra tamamen çocuklar. Anne olmadan önce çocuğum olsun işte toplumda bir kadın, bir anne bir yerim olsun tamamen çok ataerkil düşünce yapısıydı. yani yalnız kalmak hiç yalnız kalmak istemiyordum arkadaşlarım işte ailem kardeşlerim hepsi evlenmiş, çoluk çocuğa katılmıştı benim motivasyonum oydu ama hani en büyük motivasyonum yalnızlıktı yani çok samimiyetimle ama şimdi yani şu an yalnızlıkla ilgili yaşadığım acı, çocuklarıma bir şey olacağını yanında aklıma bile gelmiyor.” (K9, A).

“Annelik çok zormuş, yani anne olmadan önce bu kadar zor olabileceğini bilmiyordum. ne kadar zor olabilir ki diye bakıyordum aslında, ama öyle değilmiş çok zormuş. Bildiğim halde yine olurdu anne. Çünkü çocuk çok güzel bir şey ben öyle düşünüyorum. İnsan belli bir evreden sonra hayatında onu da istiyor. Ne kadar zor olsa da hatta bazen lanet ediyorsun, hatta yaptığım şey doğru mu Allahım diyorsun gerçekten bazen dayanamıyorsun. Hep bakıcı için şeyi düşündüm bazen sen kendi çocuğuna bile tahammül edemiyorsun ki hiç tanımadığın bir insan nasıl tahammül etsin. ...İşe gidiyorsun geliyorsun, işteki mesaini tamamlıyorsun eve gidiyorsun oradaki mesai başlıyor, dinlenme diye birşey yok. Ona vakit ayırıyorum yoksa vicdan azabı çekiyorum. O dengeyi tutturalabilmek gerçekten çok zor. O yüzden anne olmadan önce gerçekten bu kadar zor olduğunu bilmiyordum. Annelik çok zormuş. Uykusuz kalıyorsun sabaha kadar ben sonra kalkıp derse geldiğimi bilirim” (K4, A).

Anneliğin kadın yaşamındaki dönüşümünü, öncesi ve sonrasıyla önemli bir rol ve kimlik değişikliği olarak sergilemektedir. Anlatıların merkezinde, anneliğin sadece bir “bireysel tercih” olmadığı, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve duygusal olarak şekillenen bir deneyim olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda bu sonuçları yorumlamak için en uygun kuramsal çerçeve olarak sembolik etkileşimcilik teorisi ve feminist teori öne çıkmaktadır. Simgesel etkileşimcilik, kişinin rollerini sosyal etkileşim içinde oluşturduğunu ve yeniden şekillendirdiğini ileri sürer (Blumer, 1969). Katılımcı (K9, A)'nın açıklamasında belirtildiği gibi:

“Anne olmadan önce çocuk sahibi olma isteğim yalnızlık korkusuydu... fakat şimdi onların geleceği için varım.”

Bu dönüşüm, bireyin annelik görevini önce toplumun beklentilerini karşılamak ve kişisel eksiklikleri gidermek için bir araç olarak, daha sonra ise fedakârlık odaklı bir kimliğe dönüştüğünü gösterir. Annelik rolü burada içgüdüsel değil, etkileşim yoluyla gelişmektedir. Kadının etrafındaki dünya, çocukla olan bağı ve günlük yaşam alışkanlıkları, anneliğin anlamını sürekli olarak yeniden şekillendirmektedir (LaRossa & Reitzes, 1993). Adrienne Rich (1976), anneliği iki ayrı kategoriye ayırır: “deneyim” ve “kurum”. Deneyim kişiseldir fakat kurum, kadını özveri ile tanımlar. Tam da bu bağlamda katılımcılardan (K4, A)'nın bu ifadesi oldukça çarpıcıdır:

“Annelik çok zormuş... ama yine de olurdu, çünkü çocuk çok güzel bir şey...”

Kadın burada anneliği hem ulvi hem de yorucu bir tecrübe olarak deneyimlemekte, duygusal çaba sarf etmekte (Hochschild, 1983) ve bunu toplumsal normlarla harmanlayarak alışılmış hale getirmektedir. Feminist kuram açısından bu, anneliğin idealize edilen beklentileri ile bireyin sınırları arasındaki çatışmayı gösterir (Badinter, 1992).

“Tabii korkularım vardı anne olmadan önce çok tedirginliklerim vardı anne olabilir miyim tahammülüm olur mu başarabilir miyim gibi, sonra denize atlamak gibi hani deniz atlamadan önce diyorsun ya soğuk mudur şey midir bir tedirginlik olur atladıktan sonra alıştınız yani o tedirginlikler ya bayağı bir yorucu bir süreç ama akıntıya kaptırıp kendini bir anda anne oluyorsun. tabii ki süreç içinde kesinlikle kitaplar falan hiçbir şey bilmiyor yetmiyor tabii kesinlikle ben sayısız kitap okudum pandemi dönemindeydim ya hamilelikte eve kapandım bize idari izin verdiler sayısız kitap okudum kesinlikle yani kitap okumak çok yanlış, şöyle de oluyor onu uydurmaya çalışıyorsunuz uymayınca bu sefer ben kötü bir anneyim moduna giriyorsunuz bu sefer eksikliğini hissediyorsunuz veya annenler geliyor anneanne, babaanne geliyor onlardan çevreden o şeyi bekliyorsunuz o kitaba uydurmaya çalışıyorsunuz onları da onlar da uymayınca bir öfkelenme oluyor bu sefer bir çatışma içine giriyorsunuz onlar geleneksel yöntemle sen kitap yöntemiyle yapmaya çalışıyorsun ama annelik içgüdüğü denen bir şey var onu susturmaya çalışıyorsunuz hayır kitapta bu yazıyor diye ve her çocuk özel her çocuğun kendi tarzı var kendi yani her çocuğa farklı şekilde davranılmalı mesela emzirme sürecinde emzirmeyi bırakma sürecinde o kitaplardan okuduğum kadarıyla. ...Uzmanlar bilmiyor her çocuk farklı, milyonlarca çocuk var hepsi farklı kesinlikle tek bir bilgi yok ve onu annelik içgüdüğü hem en güzel kitap bence onu uyguladığınızda zaten yani o öyle bir bağ kuruyorsunuz ki şu an mesela oğluma diyorum ki şuan kakan gelmiş eşim şaşırtıyor nereden anladın bilmiyorum diyorum ama neticede oğlum da bakıyor 3 yaşında suratıma bakıyor hani nereden anladın der gibi ama annelik iç güdüğü öyle bir şey ki ben onun o an kakasını geldiğini anlayabilecek düzeydeyim yani sence o sesi dinlemek gerekiyor kitaplar falan, ikinci çocuğum olsa ben kitap okumam annelik içgüdüğü yeter çünkü deneyim öğrendi yani şey öğrenilen bir şey her çocuk farklı hale diyorum hala çocuk farklı ikinci çocukta tamamıyla farklı deneyimler yaşamış olacağım yeni bir kitap yeni bir şey yani o çocuk bir kitap yani yeniden okumam gereken bir kitap tamamıyla farklı içindeki bilgiler o yüzden o uzmanların yazdığı kitaplar yeterli gelmeyecektir birinci çocuğumda kendimin bilgiler de yeterli gelmeyecektir. Sadece onunla kurduğum bağ bana anlatacaktır onu ne olduğunu kendini anlatacaktır yani karakteri de yani çocuğa sonradan bir eklemiyorsun çocuğun karakterini değiştiremiyorsun çocuğun karakterini işte evet ona göre davranman gerekiyor” (K6, A)

“Anneliğe bakışım anne olduktan sonra değişiklik gösterdi hem de çok büyük değişti yani ben herhangi bir çocuğun sevmemiş bir insanım yani çok tatlı ne kadar tatlı dememişimdir. İlginç yoktu hiç yoktu işte bir kucağıma alayım dediğim bir çocuk yok mesela yani oğlum olana kadar. Biraz kişisel ilişkilerde de mesafeli biriyimdir. Yani kardeşlerimde hep bundan dem vurdu. ...şimdi mesela önce kulağıma bir çocuk ağlaması geldiğimde dikkatimi çekmiyordu ama şu anda mesela bir çocuk ağlaması duyduğunda niye ağlıyor acaba artık evet yani o

değiştiriyor gerçekten öğrencilerime bakış açımı da değiştirdiğini de düşünüyorum aslında. Yani hani yani belki de profesyonelce olmayabiliyor aslında bazen de hani bakış açım da bazen öğrenciye kızdığım zaman diyorum ki birisinin oğluma kızmasına istemem hani o benim daha sertleşmemi engelliyor ya da işte volümümün yükselmesini engelliyor gibi geliyor hani öğrenci ne kadar haksız olsa da ya da işte çalışmadığı için bir şey yaptığında öyle bir durumum olduğunun farkındayım ben de beni öyle bir değişim yarattığını farkındayım işte diyorum ya hani çocuklar ilgimi çekiyor mesela erkek çocukları ilgimi daha çok çekiyor bilmiyorum öyle bir değişiklik var duygularımda da mesela birisinin zarar gördüğünü duyduğumda ya da işte şey olduğunda hani bir çocuk yetiştirmek çok zor ve bunun bu şekilde yitip gitmesi gibi düşünceler bana hani şey yükü ağır oluyor yani mesela birisinin çocuğunu kaybettiğini duyduğumda üzülüyorum hani çok kolay değil çok zor süreçler yetiştirmek ve belli bir yaşa getirmek belki de geleceğe dair kaygılar da bunu etkiliyor aslında bu düşüncelere itiyor diye düşünüyorum hani nasıl bir dünya nasıl bir gelecek çocuk için bu belirsizlikte belki öyle düşünmeye itiyor olabilir” (K7,A).

Her iki katılımcı da anneliği öğrenilerek ve deneyimle gelişen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu yöntem, sosyal inşacılık teorisiyle doğrudan örtüşmektedir. Sosyal inşacılığa göre annelik, bireyin sosyal etkileşimleri, kültürel standartları ve kişisel ilişkileri aracılığıyla oluşan bir kimliktir (Berger ve Luckmann, 1966). Katılımcının “çocukla bağ kurarak annelik içgüdüsünü geliştirdiği” ifadesi, anneliğin biyolojik değil, etkileşimsel olarak oluşan bir süreç olduğunu göstermektedir (Blumer, 1969).

“O çocuk bir kitap, yeniden okumam gereken bir kitap... karakterini değiştiremiyorsun; ona göre davranman gerekiyor” (K6, A). Bu, anneliğin kişiselleştirilmiş ve özgün bir deneyim olduğunu, her çocuğun annelik hikâyesinin yeniden yazıldığını gösterir.

İlk katılımcı, toplumsal normlara göre “iyi anne” olabilmek için kitaplar okuyup pratik yaptığını, ancak bunun kendisine baskı ve yetersizlik hissi yarattığını belirtmektedir. Bu, feminist teoride “zorunlu annelik ideolojisi” ve “annelik mitleri” ile kesişir. Özellikle Elisabeth Badinter (1992), anneliğin içgüdüsel bir zorunluluk olarak yüceltilmesinin, kadınları sürekli yeterli veya yetersiz hissettiren bir yapıya dönüştüğünü öne sürer. “Ben kötü bir anneyim moduna giriyorsunuz... uzmanlar bilmiyor her çocuk farklı” (K6, A). Bu ifade, annelik bilgisinin standart normlarla değil, bireysel deneyimle şekillendiği fikrini desteklemektedir.

İkinci katılımcının “çocuklardan hoşlanmamasına rağmen anne olduktan sonra duygusal dünyasının değişmesi” durumu, matrescence (anneliğe geçiş) kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu dönem, bireyin psikolojik, sosyal ve biyolojik açıdan yeniden şekillendiği bir geçiş sürecidir (Stern, 1998). “Öğrencime öfkelendiğimde, ‘o

da birinin çocuğu’ diyorum, bu benim ruh halimi yumuşatıyor” (K7, A). Bu ifade, anneliğin yalnızca çocuğa değil, tüm insan ilişkilerini değiştiren bir kimlik haline geldiğini belirtir. Literatüre bakıldığında Orchard (2023) ve arkadaşları matrescence süreciyle kadınların iç dünyalarında hem annelik hem bireysellik arasında duygusal çatışmalar yaşadığını saptamıştır. Yine aynı şekilde Raphael-Leff (2001), anneliğin yalnızca olumlu duygular değil, aynı zamanda çelişkili hislerle de dolu olduğunu çalışmasında ileri sürer. Raphael-Leff’e göre, annelik deneyimi her bireyde farklı şekilde yaşanmaktadır; bu durum anneye ait geçmiş deneyimler, bağlanma biçimleri ve kültürel normlarla etkileşim içerisinde. Bu bağlamda, annelik tecrübesi “mevcut bilgi” ya da “tek bir gerçek” aracılığıyla değil, kadınların bireysel uygulamalarıyla oluşmaktadır.

Yukarıda ifade edilenlerin aksine bazı akademisyen anneler aslında yetişmiş oldukları ailede kendi kardeşlerine baktıklarını veya çevresinde çok fazla anne rolündeki kadınla büyüdüklerinden dolayı anneliğe bakışlarının, aslında öncesinde ve sonrasında çok büyük farklılıklar göstermediğini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Anne olmanın kendi içerisinde çok fazla özveri gerektirdiğini kendi ailemizden de çevremizden de biliyoruz zaten, ama kendi çocuğunuz olunca bunları birebir yaşamak bu duyguyu tasdik etmiş oldu yani. Gerçekten inanılmaz bir özveri ve emek var. Ben önce ve sonra pek bir fark hissetmedim çünkü benim çevremdeki annelerde çok fazla böyle emek veren, her şeyini çocuğuna göre ayarlayan fedakâr annelerden. Benim annelik şeyim de böyle oldu yani. Benim çevremde belki farklı bir yaklaşım olsaydı belki ben de o şekilde hareket edecektim çevre bunda çok etkili oluyor” (K2, A).

“Ben annelik hiç düşünmüyordum aslında bunun alt sebebi iki kız kardeşim var biriyle 13 diğeriyle 9 yaş aralığım var. Dolayısıyla onlara da annelik yaptığım için sıkıcı geliyordu yani birilerinin tekrar sorumluluğunu almak. Herkes o konuda beni takdir ediyor Hilal iyi bir anne oldun diye. Çünkü çocuklara öncesinde tahammülüm yoktu öyle söyleyeyim yani. Ama insanın kendi çocuğu olunca tahammül noktası iyi oluyor” (K3, A).

Katılımcıların annelikle ilgili aktardıkları tecrübeler, anneliğin sadece biyolojik ya da psikolojik bir durum olmadığını; bununla birlikte toplumsal etkileşim ve öğrenme sayesinde oluşturulan bir toplumsal rol olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, sosyoloji disiplininde önemli bir konuma sahip bazı aile teorileri ve toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımlar aracılığıyla anlamlı bir şekilde değerlendirilebilir. Örneğin; (K2, A)’nın annelik konusundaki değişen yaklaşımı, çevresindeki annelerin davranışları tarafından

etkilenmiştir. “Benim çevremdeki annelerde çok fazla böyle emek veren, her şeyini çocuğuna göre ayarlayan fedakâr annelerden...” ifadesi, Mead (1934) ve Blumer'in (1969) çalışmalarıyla bağlantılı olarak, bireyin sosyal rollerini etkileşim yoluyla edinmesi anlayışıyla örtüşmektedir. Toplumun anneliğe dair sağladığı semboller, anlamlar ve davranış kalıpları, bireyin “anne nasıl olmalıdır” sorusuna verilecek yanıtı şekillendirmektedir. Diğer yandan katılımcı (K3, A)'nın “çocuklara tahammülü yokken” kendi çocuğuyla annelik rolünü üstlenmesi, feminist teorinin kadına yüklenen ‘doğal annelik’ rolüne yönelik eleştirisiyle açıklanabilir (Chodorow, 1978; Rich, 1976). Bu literatür, anneliğin biyolojik bir zorunluluk olarak kabul edilmesine karşı çıkarak, bu rolün toplumsal yapılaşma süreciyle kadına dayatıldığını öne sürmektedir. Ayrıca yapılan bu çalışmayı literatürde destekleyici bulgularla da destekleyebiliriz. Sadıkoğlu (2023) çalışmasında, postmodern toplumda annelik kimliğinin, idealize edilmiş ve özveri temelli beklentilerle şekillendiğini belirtmektedir.

Akademisyen annelerin anne olmadan önceki ve sonraki deneyimlerinden farklı olarak öğretmen annelerin çoğu aslında anne olmadan önce ve sonra çok büyük değişiklikler yaşamadıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Anne olmadan önce de çocukları seviyordum, gerçekten seviyordum hani böyle sadece şey değil ama mesela böyle şeye baktığımız zamanda çocuk bakmak çok zor olduğunu ay çok zor bir süreç olduğunu da görebiliyordum anne olduktan sonra bence biraz daha duygusallaştım bu defa hani bütün çocuklar, haberlerde izlediğim her çocuk için böyle gözlerim dolmaya başladı falan hani öncesinde tabii ki çok üzüliyordum ama böyle serttim çok net görülüyordu. Uykusuzluk böyle beni çok şey yaptı ama onun dışında böyle hani iyi ki de olmuş her yerde diyorum hani o uykusuz dönemde de çok güzel şeyleri var hani çocukla yani her an çok özel zorlukları o güzel şeyler zorlukları kapatıyor” (K13, Ö).

“Değişiklik olmadı ama o anaç duygusu daha farklı illaki o süreç yükleniyor. Zaten ilkinde kendim büyüttüm tüm aşamalarında kendim vardım, pandemi süreciydi. Pandemi de doğum yaptım. Kimse yoktu sadece eşim ve ben. Çok zorluk yaşadım. Evet, o süreçte zaten sonradan karar verdim. KPSS sürecinde çocuğum varken hazırlandım. İyi ki de olmuş diyorum” (K14, Ö).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen bulgular, anneliğin yalnızca biyolojik bir süreç olmadığını, aynı zamanda duygusal, toplumsal ve kültürel değişimlerle iç içe geçmiş çok boyutlu bir deneyim teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda katılımcıların, annelik öncesi ve sonrası dönemlere ilişkin karşılaştırmalı anlatımları hem kişisel değişimi hem de toplumsal normların etkisini net bir şekilde göstermektedir. Katılımcı (K14, Ö)'ün, pandemi sırasında doğum yaptığı ve bu dönemi sadece eşiyile geçirdiği açıklaması, kadınların annelik döneminde toplumsal destek

ağlarına olan ihtiyaçlarını ve yalnızlığın etkilerini ortaya koymaktadır. Bu durum, toplumsal destek yetersizliği kapsamında Cowan ve Cowan (2000) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarla desteklenmektedir. Çiftlerin ilk çocuklarının ardından yaşadıkları değişimleri araştıran bu çalışmada, yalnız kalan annelerin stres seviyelerinin daha fazla olduğu ve annelik rollerini daha zor benimsedikleri belirlenmiştir. Katılımcı (K13, Ö)' nün “anne olduktan sonra bütün çocuklara karşı daha hassas hale geldiğini” söylemesi, anneliğin duygusal bir değişim süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür tecrübeler, Raphael-Leff'in (2001) *Psychological Processes of Childbearing* adlı eserinde açıklanan “annelik psikodinamikleri” ile yakın bir bağlantı içindedir. Raphael-Lef eserinde anneliğin doğumla birlikte fiziksel yanı sıra zihinsel ve duygusal bir yeniden yapılandırmayı da getirdiğini vurgulamaktadır.

Katılımcıların anneliğin sunduğu zorluklara rağmen bu deneyimi “iyi ki olmuş” biçiminde değerlendirmesi, anlam yaratma ve olumlu yeniden çerçeveleme ile bağlantılı hale getirilebilir. Bu durum, anneliğin bireyde kimliksel bir doyum sağladığını ve “zorluklara rağmen değerli” olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda matresence (annelik erginliği) kavramı öne çıkmaktadır.

Katılımcıların annelikle ilgili paylaşımları, anneliğin sadece bireysel bir yükümlülük ya da biyolojik bir kimlik değil, aynı zamanda bir ilişkiler ağı içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. “Pandemide yalnız kaldım” ya da “eşimle birlikte atlattık” gibi cümleler, annenin karşılaştığı zorlukların sadece ona özgü olmadığını, bu tecrübenin eş, çocuk ve geniş aile üyeleri ile olan ilişkiler içinde biçimlendiğini göstermektedir. Aile sistem kuramı da bu durumu desteklemektedir; bu kurama göre aile, karşılıklı etkileşim halinde olan bireylerden oluşan bir sistemdir ve sistemin bir parçasında meydana gelen bir değişiklik, tüm bireyleri etkileyebilir (Özabacı ve Erkan, 2014). Bu çerçevede annenin hissettiği duygusal ya da fiziksel zorluklar, eşin yardımı veya aile üyelerinin tutumlarıyla belirlenmektedir. Bu nedenle annelik süreci, sadece kişinin içsel gücüyle değil, aynı zamanda sistemin genel işleyişi ve destek yapılarıyla da doğrudan bağlantılıdır.

Görüşme yapılan öğretmenlerden biri ise çoğunluğun aksine anne olduktan sonra çok ciddi psikolojik sıkıntılar yaşadığını hatta pedagog desteğiyle anne çocuk arasındaki bağlanma sorununa çözüm yolları aradığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Şöyle diyeyim anne olmadan önce bilmiyorum hiç düşünmüyordum anneliği, ya aslında şöyle söyleyeyim hani olmaz diye düşünüyordum benden anne

olmaz diye düşünüyordum o yüzden hiç düşünmüyordum yani hatta evlenmeyi düşünmüyorum hani en başta, ondan sonra zaten süreç yani anne olduktan sonra zaten başka hiçbir şey olamadığımı fark ettim sadece anne yani kendim yok, eşim yok, eşimle ikimize ayırdığımız vakit yok işte sadece anne. İkinci çocuk olduktan sonra ve ilk süreçlerinde depresyona girdim zaten ben lohusa depresyonunun ardından işte kendi yaşayacağım bir depresyon, yani hatta pedagoga destek aldık. Aslında küçük çocuğumla bir sıkıntı yaşadık güvenli bağlanma sıkıntımız vardı o yüzden pedagoga görüşmeye gittik, asıl pedagog kendimize yönelmemiz gerektiğini söyledi zaten çünkü hiç birbirimize vakit ayırmıyorduk, kendimize de vakit ayırmıyordu ki eşim emniyette çalışıyor o yüzden çok yoğun mesaisi yok zaten ben de zaten çocuklara 2 çocuğa yetmeye çalışırken o süreçte zordu yani. Tek çocukla belki hani çok düz bir hayatım olur ben çünkü çok planlı bir insanım planlı programlı bir insanım ikinci çocuktan sonra bütün her şey altüst olunca plan dışı olunca evet bir de hiçbir şey yetişemeyince büyük bir vicdan azabı yani” (K11, Ö).

Katılımcının ifadesinde öne çıkan “anne olduktan sonra başka hiçbir şey olamadım”, “eşimle kendimize vakit ayıramadık”, “güvenli bağlanma sorunu yaşadık” gibi vurgular, anneliğin yalnızca biyolojik bir gerçeklik değil, aynı zamanda çok katmanlı psikososyal bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu tecrübe, özellikle aile sistem teorisi çerçevesinde anlam kazanabilir. Katılımcıların ifadeleri değerlendirildiğinde, anneliğin kadınların yaşamındaki diğer tüm kimlik rollerinin önüne geçtiği ve bireysel benliğin büyük ölçüde "sadece anne" kimliğine dönüştüğü gözlemlenmektedir. Özellikle eş ilişkilerinin ihmal edilmesi ve ebeveyn rollerinin dengesiz bir şekilde kadına yüklenmesi, aile sistemindeki uyumu bozmaktadır. Bu durum, aile sistem teorisi açısından incelendiğinde, bireyin psikolojik zorluklarının sistemin diğer unsurlarıyla olan ilişkilerinden bağımsız olmadığı sonucuna varılmaktadır. Nitekim Erten (2023), işçi ailelerinde benzer bir şekilde, rol dağılımı eksiklikleri ve eş desteği yetersizliğinin bireylerde psikolojik zorlanmalara neden olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Yıldırım (2020), Bowen’ın kuramı çerçevesinde aile üyeleri arasındaki duygusal bağların zayıflamasının sistem içindeki dengeyi bozduğunu ve özellikle kadın bireylerde tükenmişlik, yalnızlık ve depresyon gibi sonuçlar yarattığını ifade etmektedir. Bu nedenle, anne olduktan sonra yalnızlaşan ya da eşleriyle duygusal bağları zayıflayan bireylerin “kendilerine zaman ayıramama”, “eşleriyle iletişim kuramama” gibi sorunları, sistemin düzgün çalışmadığını göstermektedir. Bu açıdan, annelik deneyiminin sadece bireysel bir değişim değil, aynı zamanda aile sisteminin tümüyle bağlantılı bir yapı olduğu ifade edilebilir.

Annelerin ifadelerinin geneline bakacak olursak annelik deneyimleri, toplumsal cinsiyet rollerinin, aile yapılarının ve bireysel kimliklerin nasıl şekillendiğini ve

değiştirdiğini gösteriyor. Annelik hem toplumsal beklentilerin hem de kişisel deneyimlerin bir yansımasıdır. Kadınlar, annelik sürecinde kendi kimliklerini yeniden şekillendirirken, toplumsal normlarla karşılaşır, bazen bunlara karşı çıkar ve bazen de bu normlar doğrultusunda şekillenir. Annelik, aynı zamanda kadınların empati kapasitesini, sorumluluk duygusunu ve toplumsal adalete dair duyarlılıklarını artıran bir deneyimdir. Bu deneyimler, kadınların sadece bireysel olarak değil, toplumsal düzeyde de dönüşüm geçirmelerine yol açar. Pandemi gibi izolasyon yaratan süreçlerde, annelik çok daha zorlu hale gelmiştir. Kadınlar, evdeki çocuklarıyla ilgilenirken aynı zamanda iş, eğitim ve diğer sorumlulukları dengelemeye çalışmıştır. Bu durum, kadınların ev içindeki rollerini, iş gücündeki yerlerini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gözler önüne sermiştir. Kadınların yalnızca annelik sorumluluklarını değil, aynı zamanda eve ek gelir sağlama veya iş yaşamını sürdürme sorumluluğunu da üstlendiği bu süreçte, annelik daha fazla yük ve duygusal zorluk yaratmıştır.

2.1.2. Annelik Rolü Algısını Etkileyen Faktörler

Annelik, sadece biyolojik bir süreç olmamakla birlikte; toplumsal, kültürel ve kurumsal unsurlarla biçimlenen çok yönlü bir sosyal kimliktir. Kadınların bu rolle ilgili algıları; yaş, eğitim seviyesi, mesleki pozisyon ve çalıştıkları kurum gibi sosyo-demografik değişkenlerle yakından ilişkilidir (Raphael-Leff, 2001; Sadıkoğlu, 2023). Annelik deneyiminin hem psikolojik hem de kültürel kodlarla şekillendiğini; bireysel istekler ile toplumsal beklentilerin sürekli bir gerilim oluşturduğunu belirtir. Bu gerginlik, kadının annelik rolüne ilişkin algılarını etkiler. Toplumsal cinsiyet normları, kadınlara annelikle bağlantılı görevler yüklerken, bu normlar eğitim düzeyi, yaş, sınıf durumu ve çalışılan yer gibi değişkenlerle iç içe geçerek çeşitlenir (Badinter, 1992; Sadıkoğlu, 2023). Örneğin yüksek öğrenime sahip kadınların annelik rolüne dair görüşleri, geleneksel normlardan daha ayrışarak, daha birey odaklı bir annelik anlayışına dönüşmüştür. Fakat bu evrim, rol çatışmalarını da yanında getirir. Kadın, bireysel başarı, kariyer ve bağımsızlık hedeflerine yönelirken; aynı zamanda toplumsal olarak “ideal anne” olma baskısıyla da mücadele eder (Bora, 2001). Annelik rolü algısı, bireyin sosyal statüsüne, yaşam tecrübelerine ve mevcut olduğu yapısal koşullara göre değişebilen dinamik bir özelliğe sahiptir. Bu çerçevede, yaş, çalışılan kurum türü, eğitim seviyesi ve mesleki statü gibi sosyo-demografik unsurlar, annelik rolüyle ilgili

algı üzerinde etkili faktörler olarak görülmektedir. Araştırmada, ilgili değişkenlerin annelik rolü algısı üzerindeki etkisini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi analizleri kullanılmıştır. Bu analizler, gruplar arası önemli farklılıkların belirlenmesine olanak tanımış ve annelik rolünün nasıl hissedildiğine dair nicel verilerle desteklenen bir değerlendirme altyapısı sağlamıştır.

2.1.2.1. Katılımcıların Yaş Durumuna Göre Annelik Rolü Algıları

Araştırmada katılımcıların annelik rolü algılarının yaş değişkeni açısından farklılık gösterip göstermediğini incelemek adına yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 2.3.'de verilmiştir. Analizde katılımcıların annelik rolü algılarının yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır ($t_{(303)}=2,485$; $p<0,05$). Buna göre 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların annelik rolü algısı ortalaması ($\bar{x}=4,25\pm0,29$) 36 yaş ve üzerindeki katılımcılara ($\bar{x}=4,12\pm0,65$) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bulgudan daha genç yaştaki katılımcıların annelik rolü algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yani “Katılımcıların annelik rolü algıları yaşa göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.3. Annelik Rolü Algılarının Yaş Açısından İncelenmesi

Değişken	Yaş	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
Annelik Rolü Algıları	26-35 yaş arası	167	4,25	0,29	2,485	0,01*
	36 yaş ve üzeri	138	4,12	0,65		

* $p<0,05$

Nebiogulları (2019) tarafından yapılan “Çalışan/çalışmayan annelerin ebeveynlik öz yeterlik algısı ile 11–13 yaş çocuklarının algıladığı anne tutumu ve benlik saygısı arasındaki ilişki” başlıklı yüksek lisans tezinde de yaşınn annelik tutumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Genç annelerin öz yeterlik seviyelerinin daha fazla olduğu, çocuklarla daha etkin bir iletişim sağladıkları gözlemlenmiştir. Yine aynı şekilde Şanlı ve Öztürk (2012) tarafından ortaya konulan çalışmada da, okul öncesi yaştaki çocukları bulunan annelerin çocuk yetiştirme yaklaşımlarını etkileyen unsurlar analiz etmiştir. Araştırmada, annelerin yaş, eğitim ve çalışma durumu gibi demografik özelliklerine bağlı olarak çocuk yetiştirme tutumlarında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Özellikle genç yaşta, eğitim seviyesi düşük ve çalışmayan annelerin aşırı

korumacı ve sert disiplin tutumlarının yükseldiği tespit edilmiştir. Buna karşın, annenin çocuk yetiştirme üzerine bilgi edinmesi ve kendini yeterli hissetmesi durumunda demokratik yaklaşımın yükseldiği belirlenmiştir. Sadıkoğlu (2023)'ün postmodern dönemde annelik tecrübesini araştıran çalışmasında da, kadınların yaş ilerledikçe anneliğe dair beklentileri, öncelikleri ve tutumlarının değiştiği; özellikle 30 yaş altı kadınlarda anneliğe daha "hazır hissetme" ve idealize etme eğiliminin daha fazla olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların çalıştıkları kuruma göre annelik rolü algılarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

2.1.2.2. Katılımcıların Çalıştığı Kuruma Göre Annelik Rolü Algıları

Katılımcıların annelik rolü algılarının çalışılan kurum açısından farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmış olup bulgular Tablo 2.4.'de sunulmuştur. Yapılan analizde katılımcıların annelik rolü algılarının çalışılan kurum açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($F_{(3,301)}=16,534$; $p<0,05$). Anlamlı farklılığın hangi ikili gruplar arasında olduğunu incelemek amacıyla Post Hoc testlerinden Scheffé testi uygulanmıştır. Bulgu, anlamlı farklılığın yükseköğretim kurumlarında çalışan katılımcılar ($\bar{x}=4,35\pm0,38$) ile okul öncesi ($\bar{x}=4,12\pm0,30$), ilköğretim ($\bar{x}=4,01\pm0,17$) ve ortaöğretim ($\bar{x}=3,91\pm0,84$) kurumlarında çalışan katılımcılar arasında olduğunu göstermektedir. Bulgudan yükseköğretim kurumlarında çalışan katılımcıların annelik rolü algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylece “Katılımcıların annelik rolü algıları çalışılan kuruma göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.4. Annelik Rolü Algılarının Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi

Değişken	Çalışılan Eğitim Kurumu Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss.	F	p	Farklılık
Annelik Rolü Algıları	1.Okul Öncesi	35	4,12	0,30	16,534	0,00*	4>1,2,3
	2.İlköğretim	57	4,01	0,17			
	3.Ortaöğretim	50	3,91	0,84			
	4.Yükseköğretim	163	4,35	0,38			

* $p<0,05$

Araştırma bulguları, annelik rolü algısının sadece bireysel nitelikler değil, aynı zamanda çalışılan kurumsal yapının özelliklerinden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle yükseköğretim kurumlarında görev yapan kadınların daha güçlü bir annelik algısına sahip olmaları, kurumsal destek, esneklik ve akademik yapının sağladığı özgürlük ortamıyla bağlantılıdır. Literatürde bulunan benzer sonuçlar, annelik deneyiminin bireysel değil, yapısal koşullarla iç içe geçmiş bir sosyal süreç olduğunu göstermektedir.

Çalışmadan elde edilen bu bulgu, kadınların faaliyet gösterdikleri kurumsal yapının annelik anlayışlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Özellikle üniversiteler, göreceli olarak daha esnek çalışma saatleri, akademik takvim avantajı, idari destek, kreş olanakları ve entelektüel çevre gibi unsurlar nedeniyle anneliği daha bütünsel ve öz yeterlilik hissiyle yaşama fırsatları sunmaktadır (Sayıl vd., 2009). Benzer biçimde, Doğrul ve Dikmen (2023) çalışmasında da sosyal destek sistemlerinin annelik algısını olumlu yönde etkilediği ve özellikle çalışma ortamının destekleyiciliğinin bu süreçte belirleyici olduğu vurgulanmıştır.

2.1.2.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyine Göre Annelik Rolü Algıları

Araştırmada katılımcıların annelik rolü algılarının eğitim düzeyi açısından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak adına tek yönlü varyans analizi uygulanmış olup analiz sonuçları Tablo 2.5.'de verilmiştir. Yapılan analizde katılımcıların annelik rolü algılarının eğitim düzeyi açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır ($F_{(2,302)}=24,793$; $p<0,05$). Anlamlı farklılığın hangi ikili gruplar arasında olduğunu saptamak için Post-Hoc testlerinden Scheffé testi uygulanmıştır. Analizde anlamlı farklılığın doktora mezunu ($\bar{x}=4,39\pm0,36$) katılımcılar ile lisans ($\bar{x}=4,00\pm0,48$) ve yüksek lisans ($\bar{x}=4,14\pm0,67$) mezunu katılımcılar arasında olduğu tespit edilmiştir. Bulgu, doktora mezunu katılımcıların annelik rolü algılarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Böylece “Katılımcıların annelik rolü algıları eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.5. Annelik Rolü Algılarının Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi

Değişken	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss.	F	p	Farklılık
Annelik Rolü Algıları	1.Lisans	136	4,00	0,48	24,793	0,00*	3>1,2
	2.Yüksek Lisans	30	4,14	0,67			
	3.Doktora	139	4,39	0,36			

*p<0,05

Bu bulgular, annelik rolüne ilişkin algının yalnızca kişisel duygular ve deneyimlerle değil, aynı zamanda kadının eğitsel birikimi ve toplumsal duruşuyla da ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Daha yüksek eğitim seviyesi olan bireyler, annelik görevini yalnızca biyolojik bir rol olarak değil, aynı zamanda düşünceli, planlı ve sosyal bir pozisyon olarak kavrayabilmektedir; bu da rolün “başarıyla” yerine getirildiğine dair izlenimi güçlendirmektedir. Bourdieu’nun kültürel sermaye teorisi bu durumu açıklamada son derece etkilidir: Eğitim seviyesi arttıkça birey, sosyal ve psikolojik açıdan daha donanımlı olur; bu da karmaşık ve çok yönlü bir rol olan annelik gibi bir durumu daha yüksek bir algıyla içselleştirmesine olanak tanır (Bourdieu, 1986). Bunun yanı sıra, yükseköğretim düzeyindeki kadınların annelikle ilgili beklenti ve sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde düzenledikleri ve bunun olumlu bir rol algısına dönüştüğü gözlemlenmektedir.

Annelik rolü algısı ve eğitim düzeyi ilişkisini inceleyen benzer çalışmalar da mevcuttur. Bilgin, Z., ve Ecevit Alpar, Ş. (2018) “Kadınların maternal bağlanma algısı ve anneliğe ilişkin görüşleri” adlı eserlerinde annelerin eğitim düzeylerinin annelik rolü algılarını ve maternal bağlanma düzeylerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Araştırma, annelerin eğitim düzeyleri ile maternal bağlanma algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Yılmaz, H., Ülker, M., ve Yılmaz, A. S. (2018) “Kadınlarda ebeveynlik rollerine ilişkin kendilik algısının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” başlıklı çalışmalarında, kadınların ebeveynlik rollerine dair öz algılarının sosyo-demografik faktörler, özellikle eğitim seviyesi ile olan ilişkisini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, ebeveynlik algısını etkileyen eğitim seviyesinin önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmalar, annelik rolü anlayışının yalnızca kişisel deneyimlerle değil, ayrıca eğitim seviyesi gibi yapısal etkenlerle de belirlendiğini göstermektedir. Eğitim seviyesi

yükseldikçe, kadınların annelikle ilgili görüşlerinin daha olumlu ve bilinçli bir biçim aldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, annelik deneyiminin sosyal ve kültürel çerçevede nasıl şekillendiğini kavramak açısından önemlidir.

2.1.2.4. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Rolü Algıları

Annelik rolüne dair algılar, bireylerin bulundukları meslek gruplarına göre belirgin bir şekilde değişkenlik göstermektedir. Özellikle akademik alanlarda görev alan kadınlar, mesleklerinin sunduğu esneklik ve özerklik sayesinde annelik rollerini daha olumlu bir şekilde yaşamaktadırlar (Aytaç, 2010). Buna karşın, daha katı mesai saatlerine ve yüksek performans beklentilerine sahip mesleklerde yer alan kadınlar, iş ve annelik rolleri arasında daha fazla çatışma yaşamaktadırlar ve bu durum annelik algısını olumsuz yönde etkileyebilir (Güçlü, 2018). Ayrıca, sosyolojik literatürde, çalışma ve anne kimliğinin etkileşimi de kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bozkurt (2015), çağdaş toplumlarda mesleki rollerin bireysel kimlik gelişiminde önemli bir etki yarattığını ve bunun özellikle kadınlar için annelik rolleriyle bir çatışma yaratabileceğini belirtmektedir. Bu çerçevede, araştırılan kurumun yapısı ve mesleğin niteliği, annelik rol anlayışının oluşumunda etkili unsurlardan biridir.

2.1.2.4.1. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Rolü Gelişimi ve Performansı

Araştırma kapsamında katılımcıların annelik rolü gelişimi ve performansının meslek açısından farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Analizden elde edilen bulgular Tablo 2.6’da verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda annelik rolü gelişimi ve performansının katılımcıların mesleklerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır ($t_{(303)}=6,241$; $p<0,05$). Bulgu, akademisyen ($\bar{x}=4,36\pm0,39$) katılımcıların annelik rolü gelişimi ve performansı düzeylerinin öğretmen ($\bar{x}=4,02\pm0,56$) katılımcılara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Böylece “Katılımcıların annelik rolü gelişimi ve performansı mesleklerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.6. Annelik Rolü Gelişimi ve Performansının Meslek Açısından İncelenmesi

Değişken	Meslek	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
Annelik Rolü Gelişimi ve Performansı	Akademisyen	163	4,36	0,39	6,241	0,00*
	Öğretmen	142	4,02	0,56		

*p<0,05

Bu bulgu, akademik meslek gruplarındaki esnek çalışma koşulları, bireysel bağımsızlık ve iş yükünün kendi başına yönetilmesi gibi faktörlerin annelik başarısını olumlu etkilediğini göstermektedir. Sosyolojik bir açıdan bakıldığında; akademik mesleklerin bireylere sağladığı görece zaman esnekliği, uzaktan çalışma fırsatları, bağımsız araştırma süreçleri ve resmi izin hakları, annelik rollerini daha etkin ve verimli biçimde yerine getirebilmelerine olanak tanımaktadır. Öğretmenlik gibi daha katı çalışma saatleri ve sınıf içi sorumluluklar gerektiren mesleklerde, annelik rolü ile mesleki roller arasında daha fazla çatışma yaşanabileceği ifade edilebilir.

Dalkılıç (2015) çalışmasında kadın akademisyenlerin iş ve annelik rolleri arasındaki dengeyi kurarken daha az rol çatışması yaşadıkları, akademik mesleklerin zaman esnekliği sağladığı bulunmuştur. Yine başka bir çalışmada Ergöl ve ark. (2012), kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamı arasında denge kurarken, öğretmenlere kıyasla daha esnek çalışma saatlerinden yararlandıklarını ve annelik rollerini daha rahat gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir.

Akademisyen ve öğretmen anneler, annelik rolünü anlama ve bu rolü çalışma hayatıyla ilişkilendirme konusunda benzerlikler gösterirken belirgin farklılıklar da taşırlar. Her iki grupta da annelik, kadın kimliğinin önemli bir parçası olarak kabul edilmekte ve "iyi bir anne" olma idealinin etkisi belirgin şekilde hissedilmektedir. Konuyla ilgili katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Benim çalışma şartlarım daha uygundu, o yüzden bu fikir aklıma gelmedi. Ama başka anneleri düşündüğümde gerçekten sabah 8 de bankacı gibi mesai saatleri uzun olan kişiler için bahsediyorum, sabah 8 akşam 6 gibi çalışıyorlar. İlk 2-3 yıl içinde anneyle çocuk arasında o bağ gelişmezse sonraki yıllarda bu çocuğun daha fazla etkilendiğini anne çocuk bağının çok fazla kurulamadığını düşünüyorum. Ama o anlamda ben bence bizim mesleğimiz daha uygun daha şanslı. Tüm öğretmen gruplarında diye düşünüyorum” (K1, A).

“...Yani aile büyüklerimiz yoktu. İzinlerimi de birleştirmiştım dolayısıyla 5 ayı tamamladıktan sonra işe başladım. Ondan sonraki süreçte de yaz tatiliydi zaten ben çocuğu getirdim belki de rahat bir iş ortamının olması. Daha esnek çalıştığımız için. Okulda ona bakan bi ablamız vardı o da öğrenciydi, o da üniversite. içerisindeydi bana sürekli eşlik etti. O yüzden bakıcıya bırakmayı düşünmedim” (K3, A).

“İkinci çocuk olduktan sonra her ay işi bırakmayı düşünüyorum her ay bir istifa yazıyorum falan siliyorum çünkü vicdan ya sadece vicdan yetememek o düşünce. İkinci çocuk doğduğunda ilk süreçte kimse yoktu çünkü covid zamanıydı ben de zaten doğuma girmeden önce covid olmuştum kayınvalidem yanımdaydı o da covid olmuştu çok ağır geçirdiği için bir daha yanıma gelemedi yani 5 aylık olana kadar kendim baktım. 5 aylıktan sonra kayınvalidem geldi. Hala düşünüyorum işi bırakmayı çünkü çok koşturmacalı geçiyor hayatımız sabah onları bırakma bazen anne ben çok uşüyorum yatmak istiyorum dediği zaman bile yani içim o kadar cız ediyor ki yani küçücük çocuğu ben bu zamanda yani bu yaşta hayata çok hızlı adapte etmiş oluyorum yani kesinlikle” (K11, Ö).

Görüşme yapılan katılımcılardan akademisyen bir anne esnek çalışmanın annelik rolünü gerçekleştirmesinde kolaylık sağladığını ifade ederken öğretmen bir anne annelik rolünü gerçekleştiremediği için her ay istifa etmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Birinci katılımcı (K1, A) ifadesinde, akademisyenlik mesleğinin diğer mesleklerle kıyaslandığında annelik görevleriyle daha uyumlu bir yapı sergilediğini belirtmiştir. Sabah 8 akşam 6 mesai saatlerinde çalışan bankacılık gibi meslek gruplarındaki annelerle karşılaştırıldığında, akademisyenlik mesleğinin daha esnek ve çocuğun gelişimi için daha uygun zaman dilimleri sağladığı ifade edilmektedir. Katılımcının bu açıklaması, meslek tercihlerinin annelik rolünü nasıl destekleyebileceğine dair bir bilinç taşıdığını ve bireysel yaşamın yapısal imkanlarla nasıl birleştiğini göstermektedir.

İkinci katılımcının (K11, Ö) açıklaması, annelik ile iş yaşamı arasındaki çatışmayı daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde destek sistemlerinin (büyükanne, aile yardımı vb.) işlevini yitirmesi, kadının hem çocuk bakımını hem de iş sorumluluklarını yalnız başına üstlenmeye çalışmasına yol açmıştır. Bu durum, aile sistemindeki sosyal destek yapıların yetersizliğiyle, bireyin üzerindeki yükü önemli ölçüde artırmıştır. Özabacı ve Erkan (2014) tarafından da belirtildiği üzere, aile içindeki rollerin dengelenmesinde destek sistemlerinin yetersizliği, bireylerin psikolojik tükenme ve rol çatışması yaşama ihtimalini yükseltmektedir. Katılımcının “her ay istifa etmeyi düşünüyorum” sözü, bu çatışmanın kişisel düzeyde ne denli yoğun ve yıpratıcı olabileceğini gözler önüne sererken; annelik sorumluluğunun "vicdan"

aracılığıyla içselleştirildiğini ve iş yaşamından vazgeçme aşamasına geldiğini göstermektedir.

Bu üç ifade bir arada ele alındığında, anneliğin sadece bireysel bir tercih değil; toplumsal, yapısal ve kültürel unsurların etkisiyle gelişen bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle iş dünyasında kadınların annelik görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları zorluklar, toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri açısından yeniden ele alınmalıdır. Örneğin, Aytaç (2010), çalışan kadınların annelik ve kariyer rolleri arasında sürekli bir denge sağlama çabası içinde olduklarını, özellikle pandemi gibi kriz dönemlerinde bu dengenin daha da hassas hale geldiğini ifade etmiştir. Özetle, katılımcıların açıklamaları, annelik ile çalışma yaşamı arasındaki ilişkinin yalnızca bireysel kararlarla sınırlı olmadığını, mevcut yapısal koşullar, destek sistemleri, toplumsal cinsiyet normları ve mesleki düzenlemeler tarafından da etkilendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, sosyolojik bir bakış açısıyla anneliğin sadece biyolojik bir tecrübe olmadığını, aynı zamanda sosyo-kültürel olarak inşa edilen ve yeniden oluşturulan bir kimlik olduğunu teyit eder mahiyettedir.

2.1.2.4.2. Katılımcıların Mesleklerine Göre Annelik Görevi ve Başarısı

Katılımcıların annelik görevi ve başarısının meslekleri açısından farklılık gösterip göstermediğini incelemek adına uygulanan bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 2.7’de verilmiştir. Analizde katılımcıların meslekleri açısından annelik görevi ve başarısı ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($t_{(303)}=6,993$; $p<0,05$). Buna göre akademisyen ($\bar{x}=4,36\pm0,40$) katılımcıların annelik görevi ve başarı düzeyleri öğretmen ($\bar{x}=3,98\pm0,53$) katılımcılara kıyasla daha yüksektir. Böylece “Katılımcıların annelik görevi ve başarısı mesleklerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.7. Annelik Görevi ve Başarısının Meslek Açısından İncelenmesi

Değişken	Meslek	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
Annelik Görevi ve Başarısı	Akademisyen	163	4,36	0,40	6,993	0,00*
	Öğretmen	142	3,98	0,53		

* $p<0,05$

Elde edilmiş olan bu bulgu sosyolojik bir perspektiften incelendiğinde, mesleki konum, eğitim seviyesi, işin esnekliği ve kurumsal yardım gibi unsurların annelik algısını şekillendirdiği belirtilebilir. Özellikle akademik alanda görev yapan kadınların, daha esnek çalışma saatlerine, evden çalışma fırsatına veya uzun süreli izin haklarına sahip olmaları hem annelik hem de iş yaşamındaki rolleri arasındaki dengeyi daha kolay sağlamalarına yardımcı olabilmektedir. Çalışmada özellikle akademik katılımcıların annelik rolünün gelişimi ve başarı seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir şekilde, Özçelik ve Çavuş'un (2020) araştırmasında yüksek eğitilmiş kadınların iş-yaşam dengelerini daha iyi sağlayabildikleri ifade edilmiştir. Ayrıca, akademik meslekler bireysel inisiyatifi ve özerkliği artırdığından, kadınlar annelik görevlerinde daha fazla sorumluluk hissetmekte ve bu rolü daha başarılı bir şekilde yerine getirdiklerini dile getirebilmektedirler. Bu durum, Pierre Bourdieu'nun (1986) "kültürel sermaye" kavramıyla da ifade edilebilir. Eğitim düzeyi ve mesleki saygınlık yükseldikçe, bireyin ebeveynlik yeteneği ve görüşü de gelişmektedir.

Akademisyenlerin esnek çalışma saatlerine sahip olmaları, araştırma ve öğretim işlerini kendi planlarına göre belirli oranda yönetmelerine olanak tanımış, annelik rollerinin gelişiminde daha olumlu bir algı oluşturmalarına katkıda bulunmuş olabilir. Gerçekten de Demir ve Şahin (2021) tarafından pandemi sürecinde çalışan annelere yönelik gerçekleştirilen bir çalışmada, iş koşullarının ve kurumsal desteklerin annelik tecrübesini ve tükenmişlik seviyelerini doğrudan etkilediği ifade edilmiştir. Akademisyenler arasında esnek çalışma olanaklarının daha yaygın hale gelmesi, annelik görevlerini yerine getirme ve başarı algısını güçlendirmektedir. Benzer bir şekilde, Özdemir ve Karagöl (2022) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, öğretmenlerin yoğun iş yükü ve sabit çalışma saatleri sebebiyle annelik rolleriyle iş hayatını dengelemekte zorluklar yaşadığı ve bu durumun annelikle ilişkili duygusal yükü artırdığı belirlenmiştir. Bu sonuç, öğretmenler arasındaki annelerin performans algısının neden daha düşük olduğunu açıklamaktadır. Sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bu bulgular yapısal işlevselci teori çerçevesinde incelenebilir. Toplumda her bireyin birden fazla görev aldığı ve bu görevlerin uyumlu biçimde icra edilmesinin toplumsal düzen açısından önemli olduğu kabul edilir (Parsons, 1955). Eğer bir kişi iş rolü ile aile (annelik) rolü arasında bir çatışma yaşıyorsa (örneğin öğretmenlerde görüldüğü gibi), bu durum kişinin her iki rolündeki performans algısında

olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Buna karşılık, kurumsal düzenin (örneğin üniversitelerdeki esnek yapı) annenin diğer görevlerine uyum sağlamasına olanak tanınması hem kişisel doyumu hem de toplumsal işlevi olumlu yönde etkileyebilir.

2.1.3. Çocuk Yetiştirme ve Annelik Roller

Bu tema altında katılımcılara “Anne olmadan önce ve anne olduktan sonra çalışma hayatındaki çevrenizin davranışları hakkında neler söyleyebilirsiniz?”, “Çalışırken çocuğunuzdan ayrı olmak annelik rollerinizi yerine getirmenizde engel teşkil etmiş midir?” şeklinde sorulan sorulardan ilkinde anne akademisyenlerin bazılarının verdiği yanıtlar şu şekildedir:

“Çevrem biraz daha esnekliğe izin verdi anne olduktan sonra özellikle çocuklar küçükse. Özellikle yöneticiler size biraz daha toleranslı davranabiliyorlar. Anne olmadan önceki etkileşim gibi bir etkileşim olmuyor tabi ki çevrenizle. Önce karşıdan bir talep, davet geliyor hani siz çocukları bahane edince işte hasta şöyle böyle deyince sonra artık yavaş yavaş teklif gelmemeye başlıyor. Bunun geçici bir süreç olduğunu biliyordum ve zaten ailece takılmayı da çok sevdiğim için ben çok etkilenmedim. Zaten arkadaşlarım da bunun farkındaydı. En azından çocukların bu bebeklik döneminde kendimize bir kota koyduk” (K2, A).

“Herkes artık sana anne moduyla bakıyor. Çünkü öncelik çocuk her şeyden önce o geliyor. İnsanların sohbeti de öyle oluyor artık. Merhaba nasılsın çocuk nasıl? Anne olduktan sonra onunla özdeşleşiyorsun. Aslında baba değil hep anne. Babayla bağdaştırılmıyor genelde hep anne. İşte yardımcı oluyorlar mesela hocam sen çocukla ilgilen biz yaparız diyor arkadaşlar. Burada hep yardımcı oldular, ders saatine kadar sordular çocuk için. Bu çok önemli çalışan anne için ama anlayış göstermeyen yöneticilere maruz kalan arkadaşlarım var ama ben hiç yaşamadım. “Sen niye ek ders için uğraşıyorsun sen git çocuğunla ilgilen” diyen yöneticiler var. Sen annesin anneysen çocuklarınla ilgilenmen gerekiyor kafası hakim. Ben zaten biliyorum kendi önceliklerimi bunu senin hatırlatmana ihtiyacım yok ki. Okuldayken de düşünüyorum mesela acaba uyudu mu acaba anneannesine zorluk çıkardı mı? ...En önemli şey çocuğun büyümesi. İş yemek hiç umurumda olmadı...” (K4, A).

“Genellikle o iş arkadaşları ben çok destek gördüm iş arkadaşlarımdan, yöneticim de sağ olsun aynı şekilde hani her türlü desteği sunacağını söyledi yani engelleyici bir şeyle karşılaşmadım ama işte idari görev sorumluluklar yapılması gereken işler hiç bitmediği için onlarla da şey kalmıyor onların tutumları gayet iyi ılımlı olumluydu yaşadığım sürece de biliyorlardı anlayışlı vardı o konuda hiç sıkıntı yaşamadım. hani anne olmadan önceki tavırları olduktan sonra da devam etti ya evet biraz daha yumuşak gibi bir şey oldu diyebilirim yani hani süreç

dediğim gibi o süreci onlarda hani çok yıprandım için hani bildikleri için daha böyle anlayışlı davrandılar ama tabii şey oluyor mesela arkadaşlar hani bir etkinlik yaptığın zaman katılamıyorsunuz bazen bekar olmak da şu açıdan iyidir falan diyorum öyle bazen bekarlığı özliyorsunuz yani bekarken rahat hani insan daha şey oluyor ama tabi çocuksuz şimdi mesela düşünemiyorum olmasaydı hayal edemiyorum” (K5, A).

Anne olmak, bir kadının yaşamında sadece kişisel bir değişim değil, aynı zamanda sosyal çevresiyle olan etkileşimlerinde köklü değişiklikler meydana getiren bir dönüm noktasıdır. Sosyolojik incelemeler, bu değişimin bireysel tecrübeden ziyade, kültürel normlar, aile yapıları ve toplumsal cinsiyet kavramları tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. “Anne olduktan sonra çevrelerinin kendilerine karşı tutumlarının değiştiğini” ifade eden katılımcıların ifadeleri, aile kuramları ve mevcut literatür açısından değerlendirildiğinde kayda değer bulgular sunmaktadır. Katılımcıların çoğu, annelik deneyimi sonrası hem ailede hem de iş yerinde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin güçlendirildiğini belirtmiştir. Bu sonuç, feminist teorinin belirttiği gibi, anneliğin kadını mahrem alana hapseden bir sosyal rol haline getirildiğini ortaya koymaktadır (Erdem vd., 2022). Özellikle Türkiye’de, annelik sadece bireysel bir tercih değil, kadının toplumsal olarak ana görevi olarak tanımlanmakta ve bu rol aracılığıyla saygı elde edilmektedir (Dedeoğlu, 2012). Katılımcıların “eşim yerine benim ilgilenmem bekleniyor” veya “baba yardım ettiğinde takdir ediliyor” şeklindeki sözleri, anneliğin kadın için zorunlu, babalık için ise isteğe bağlı bir rol olarak tasarlandığını net bir şekilde göstermektedir (Bektas vd., 2022).

Anne olan kadınların sosyal çevrelerinden yardım alması olumlu bir durum gibi görünse de, bu yardım genellikle normatif bir denetimle eşlik etmektedir. Yardım sağlanırken annenin tutumları ve seçimlerinin doğruluğu da sorgulanmaktadır. Katılımcılar, özellikle büyükanneler ve diğer aile büyüklerinin sağladığı desteklerin, geleneksel yöntemlerin uygulanması biçiminde tezahür ettiğini belirtmişlerdir (Bektas vd., 2022). Bu durum, aile sistemleri kuramı açısından değerlendirildiğinde, yeni doğan bebeğin aile sistemine dâhil olmasıyla ortaya çıkan rol belirsizlikleri ve sınır sorunlarıyla açıklanabilir (Özabacı ve Erkan, 2014). Diğer taraftan katılımcıların ifadeleri sembolik etkileşimcilik teorisi (Mead, 1934) ile de yorumlanabilir. Zira, annelik kimliği sosyal etkileşimler aracılığıyla yeniden şekillendirilmekte ve bireyin

kendine bakış açısının yanı sıra çevresinin ona yönelik tutumu da bu kimliğin oluşumunu etkilemektedir. “Anne olduktan sonra bana artık farklı bir şekilde bakıyorlar” ifadesi, Mead’in “benlik, başkalarının bize karşı tutumları aracılığıyla şekillenir” görüşüyle tam olarak örtüşmektedir.

Görüşme yapılan anne akademisyenlerin ifadelerinden de anlaşılabacağı gibi çevreden görülen destek hem annelik rollerini yerine getirmelerinde yardımcı olurken aynı zamanda verilen desteklerle de iş yaşamı anne için daha rahat hale getirilmiştir. Akademisyenlerin görece daha esnek çalışma saatlerine sahip olmaları işi ve evi bir arada götürmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu konuda anne öğretmenlerin ifadeleri ise şu şekilde olmuştur:

“Çalışma hayatımdaki yöneticim çocuğumun prematüre olmasının verdiği zorluğu biliyordu o yüzden anlayışlıydı derslere gelip gitme konusuyla ilgili .Benim için biraz zordu yani onun prematüre oluşuyla alakalıydı ben ona daha çok sabır gösteriyordum işte bunu yapma diyorlardı işte hani bekleme onu o kadar yemek yemesini bekleme falan, diyordum ki hani bunun düzeni bu hani böyle olması gerekiyor bunu ben daha çok şeye bağlıyordum prematüre olmasına mesela bir de benim ablam vardı tabii ki evli o çocukların böyle cam fanusta yetiştiriyor gibiydi işte her şey işte soğuğa çıkarmaz sığağa çıkarmaz devamlı onu eleştiriyordum o yüzden onları yapmadım bu benim örneğimdi ya da işte bir şeyi yemesi için ağzına tepmedim çünkü ablam yapmıştı ters tepmişti çocuklarda ben biraz etrafıma baktım. Ben mesela kızımı bir yaşındayken parka götürmekte şeydi böyle bir de pandemi dönemiymiş işte götüreceğim getireceğim yıkayacağım her yere dokunacağım herkes var şeyim vardı onu kırdım ben bir yaşından sonra eve döndük hani parka da gitmeli hani toprağa da dokunmalı, ama o pandeminin de çok etkisi vardı bende hani şey bulaşır korkusuyla çünkü 6 aylıkken pandemi çıkmıştı” (K10, Ö).

“Yani çevremdeki insanlar genelde çok aşırı ince eleyp sık dokuduğumu düşünüyorlar aşırı hassas olduğumu düşünüyorlar, ben hep hassas bir insanım yani çevremdeki insanlara kime sorsanız zaten hani hep ince düşünürüm karşımdakini kırmak istemem hani o düşünmeden o istemeden ben bir şeyleri yerine getiririm hani böyle olduktan sonra bu çocuk da daha da bir hassaslaştım daha da ince şeyler bulmaya çalışıyorum falan yani çevremdeki insanlar bu şekilde çok detaycı olduğumu söylüyorlar. Bundan önceki çalıştığım okulda haftanın 2 buçuk günü çalışıyordum o yüzden süt iznimi kullandırtmıyorlardı bana zaten haftada 2 buçuk gün geliyorsun o yüzden oradan kısıtlım demişlerdi benim için de sıkıntı değil çok küçük bir yerdi çünkü Merzifon ilçesindeydim yine öğle arasında gidip gelebiliyordum çocuğumun yanına. Burada zaten öyle bir şey yaşamadım” (K11, Ö).

“Artık mesela anne olduktan sonra hani bekar arkadaşlar hani toplandığı zaman artık çok çağırmamaya başlıyorlar o da hani şeyden değil çünkü çocuk var hani gelemeyeceğini biliyorlar bazen söylüyorlar yani ya işte eşini bırak çocuğu şuraya bırak falan şey oluyor ya öyle bir baskı şeklinde değil. Bizim müdürümüz o ilk zamanlar bana çok yardımcı olmuştu süt iznimi rahatça kullanabiliyordum. Bir

de çevremdekiler daha gergin olduğumu söylemeye başladılar değişim yaşadığımı dile getirdiler.” (K13, Ö).

Katılımcı öğretmenlerin görüşleri, annelik tecrübesinin bireyin yalnızca kişisel değil, aynı zamanda sosyal çevresiyle olan etkileşimlerini de nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Annelikten sonra bireylerin daha duyarlı, daha korumacı ve çevresel etkenlere karşı daha hassas oldukları gözlemlenmektedir. Aynı zamanda iş hayatında özellikle yöneticiler ve iş arkadaşları tarafından annenin özel ihtiyaçlarına (örneğin süt izni, esneklik sağlama) yönelik düzenlemeler yapılması, çalışanın sadece profesyonel kimliğiyle değil, annelik kimliğiyle de değerlendirildiğini göstermektedir. Bu değişimler yalnızca bireyle sınırlı kalmayıp, çevresindeki insanların bireye dair tutumlarında da bir dönüşüme neden olmaktadır: Örneğin, bekar arkadaşların artık daha az davet göndermesi ya da çevrenin annenin duyarlılığını daha çok ön plana çıkarması gibi. Bu bulgulardan hareketle katılımcıların ifadeleri sistem kuramı ve yapısal işlevselcilik kuramıyla açıklanabilir.

Sistem kuramına göre, aile yapısında bir bireyde gerçekleşen bir değişim, sistemin diğer üyeleri ve genel yapıyı etkiler. Çocuğun doğumu bir rol değişikliği getirir; bireyin hem iş yaşamı hem de sosyal yaşamı bu yeni role göre yeniden şekillenir (Minuchin, 1974). Katılımcıların yaşadığı “sosyal çevreyle farklı ilişkiler”, sistemin yeniden oluşumunu simgelemektedir. Parsons'a göre ise ailenin temel işlevlerinden biri, çocukların sosyalizasyonu ve aile üyeleri arasındaki görev dağılımıdır. Anne, özellikle erken çocukluk döneminde bakım veren olarak rol alır ve toplum bu rolü destekleyerek iş hayatında annelere farklı bir muamele yapar. Süt izni verilmesi, iş arkadaşlarının görev devralması gibi durumlar bu “işlevsel destek” örnekleridir.

Araştırmanın bu bulgularını destekleyen çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Sadıkoğlu, Z. Z. (2021), “Yeni Anneliğin Sosyolojisi: Postmodern Zamanda Anne Olmak” adlı çalışmasında anneliğin sadece bireysel bir deneyim olmadığı, çevresel koşullar ve sosyal destek mekanizmaları ile şekillendiği vurgulanmaktadır. Yine aynı şekilde Dedeoğlu, S. (2012), “Türkiye’de Çalışan Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet, Emek ve Aile İlişkileri” adlı eserinde çalışan annelerin iş yaşamında karşılaştığı zorluklar, esneklik talepleri ve toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini kitapta kapsamlı şekilde ele almıştır.

Genel olarak görüşmeye katılan anne rolündeki akademisyenler ve öğretmenler anne olmadan önce ve anne olduktan sonra çalışma hayatındaki çevrelerinin davranışları hakkında konuşurken sıklıkla “zorluk”, “sabır”, “hassasiyet”, “gerginlik”, “destek”, “anlayış”, “esneklik” gibi kavramları kullanmışlardır.

Görüşmeye katılan anne akademisyenler ve öğretmenlerin çalışırken çocuklarından ayrı olmanın annelik rollerine ne gibi etki ettiğine dair ifadeleri de şu şekilde olmuştur:

“Mümkün olduğunca bütün etkinliklerine katıldım. Destek vermeye çalışıyorum. Engeller oldu annelik rolleri yerine getirmemde ama ben onları aşmaya çalışıyorum. Bir de şey sınırlarına çok saygılı davranmaya çalışıyorum yani okul dönemi içerisinde 6-8 saat okulda ondan sorumlu olan öğretmeni var ben öğretmen işine karışmam onu yönlendirmeye çalışmam. Ama nedir bir veli etkinliği vardır velinin katılması lazımdır, destek verilmesi gerekir ilk önce benim elim kalkar, ben destek veririm diyerekten. Bir de benim iki oğlumda biraz inatçı ben bilirciler dolayısıyla bazen şey diyorum ben 47 yaşındayım oğlum bu böyle değil. Ama o kadar sarılıyor ki doğrusuna onu da kırmak istemiyorum. Kişiliğini kimliğini belki oluşturmak istiyor. Ama bazen tabi sabır kalmayabiliyor” (K3, A).

“Ben hiç öyle düşünmedim, sonuçta çalışan bir anne olduğum için hem çalışmalıyım hem de çocuklarıma yetebiliyordum. Sütümü sağıp dolaba koyuyordum. Çalışıyordum evet ama döndükten sonra evdeki işleri ben kendim yapıyordum. Emziriyordum da. Ben yetebildiğimi düşünüyorum. Hatta belki bir süre çocuklardan uzak kalmanın anne için psikolojik olarak daha olumlu bir etkisinin olabileceğini düşünüyorum. Çünkü bütün gün sabahdan akşama kadar, bazen geceleri hep çocukla olunca onlar hasta falan oluyordu çünkü. Onlarda ayrı kalmak bir süre sizin psikolojiniz için de yenilenmek için de önemli oluyor. İşim dışında evde olduğum saatlerde çocuklarla tamamen ben ilgilendiğim için emzirme, oyun oynama, altını değiştirme her şeyle tamamen ben ilgilenebiliyordum” (K2, A).

“Ben ettiğini düşünmüyorum çalışan annelerin çocuklarının daha güçlü olduğunu düşünüyorum ya tabii ki hani şey anneyle kurulan bağ önemli ama bence biz o bağı kurduğumuzu düşünüyorum çocuğumla akşam eve gidince yani bunun yerine getiriyorum kesinlikle full onunla ilgilendiğim için ben şey yapmıyorum yani hani öyle bir kaygım yok işte yemek hazır, onun yemeğini hazır olması benim için önemli biz bir şekilde bir şey yiyebiliriz, işte onun hastalanmayacağı kadar evin temiz olması önemli ben çok böyle temizlik takıntısı olan bir insan değilim kimi insan öyledir yani her taraf işte cam gibi olmasına gerek yok çocuğun enfeksiyona da yani enfeksiyonu bakteriyel şeyi de görmesi lazım tabii ki pis olmaması lazım bu sürecin en yanlış şey yok ya toz olmasın ama çocuğun belli şeylerle tanışması lazım, günümüzde çok alerjik çocukların olmasının nedeni de bu kadar çok temizlik olması mikroppla hiç karşılaşmamış oluyor o yüzden çok önemsemiyorum yani yeteri kadar temiz olmalı yeteri kadar her şeyi yeteri kadar ama çok çok mükemmel ne aramıyorum, aramıyorsunuz zaten yapamıyorsunuz yani mesela eskiden işte gelen misafirler şey diyor çok düzenliydi mesela işte şimdi değil umurumda mı hiç değil sıfır, takmıyorum ... sürekli toplayamazsın kendi kendimi yorma derdine girmiyorum zaten yeterince yoruluyorum” (K5,A).

Katılımcıların beyanları hem mesleki yaşam hem de annelik görevlerini yerine getirme gayretlerini net bir şekilde göstermektedir. Çalışan anneler, annelik görevlerini iş yaşamı zorluklarına rağmen sürdürebilmek için zaman yönetimi, duygusal dayanıklılık ve öncelik verme yöntemleri oluşturmuşlardır. Özellikle ev ve iş yükü arasında denge sağlamaya çalışmak, bireylerin çoklu rol çatışması yaşadığını göstermektedir. Bu tespitler, Greenhaus ve Beutell'in (1985) geliştirdiği iş-aile rol çatışması teorisi ile birebir örtüşmektedir. Greenhaus ve Beutell'e göre iş ile aile arasındaki çatışma, zaman, stres ve davranışsal taleplerin çatışması aracılığıyla meydana gelir. Katılımcıların mesai bitiminden sonra evde tamamen çocuklarla ilgilenmeleri, bu çatışmayı azaltma yöntemi olarak değerlendirilebilir.

Katılımcılar, annelik sorumluluklarını yerine getiriyor olsalar da “önceliklendirme” ve “esneklik” ile devam ettiklerini belirtmişlerdir. Bu, Parsons'un (1955) aile içi iş bölümü teorisiyle örtüşmektedir. Parsons'a göre, ailede kadının “duygusal destek ve bakım” görevi temel işlevdir. Kadının çalışması, bu işlevden tamamen feragat ettiği anlamına gelmiyor; bununla birlikte, bu işlevi devam ettirmek için yeni yaklaşımlar oluşturuyor. Özellikle “çocukla akşamları kaliteli zaman geçirme”, “önceliği çocuğun ihtiyaçlarına verme” gibi ifadeler, Minuchin'in (1974) geliştirdiği Aile Sistemleri Teorisi açısından önemlidir. Minuchin'e göre aile bir yapıdır ve bireyler birbirleriyle ilişkilidir. Anne işte olsa da çocuğun ilişkisinin güçlendirilmesi çabası sistemin dengesini korumaya yöneliktir. Literatürde benzer çalışmalara da rastlamak mümkündür. Özkan Değirmenci (2022) de çalışmasında, çalışan annelerin iş-aile dengesinde, profesyonel kimlik ile annelik rolünün uyum içinde yönetilebileceğini, fakat bu süreçte çevresel desteklerin (eş, iş arkadaşları, yöneticiler) kritik rol oynadığını belirtmiştir.

Anne akademisyenlerin büyük bir çoğunluğu çalışırken annelik rollerini yerine getirmede zorluk yaşamadıklarını dile getirirken bazı akademisyenler pişmanlıklar yaşadıklarını ve pişmanlığın getirmiş olduğu vicdan azabıyla işten eve gittiklerinde çocuklarına karşı daha çok sorumluluk hissiyle dolduklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Vicdani olarak insan kendini rahatsız hissediyor. Çocuğa fazla zaman ayıramadığın zaman pişmanlık duyuyorsun. Evin içindeyken de aslında çok ta yapmıyorsun ama ondan ayrılınca kötü hissediyorsun. Ondan çok uzak kalınca ona sürekli sarılıyorum sanki suç işlemişim gibi” (K4, A).

“Şöyle şimdi değil ilk çocuğumu doğurduğunda 6 buçuk 7 aylıkken part time da olsa işte derse gelip gidiyordum o beni üzmüştü yani çünkü eşimi çağırıyordum hani emzirmek istiyordum çünkü hiç mama falan vermek istemedim buraya getir ya da ben gidip koşa koşa çocuğuma emzirip geliyordum o zamanlar üzülüyordum ama çok fazla problem olmadı çünkü dediğim gibi zaten çok part time gidiyorduk hani çok pandemi vardı. Kesinlikle ben eve gittiğimde hiçbir şey yapmıyorum çocuklarımla ilgileniyorum her şeyi bırakıyorum net yani bu konuda yani çünkü hani eskiden mesela eşime şunu yap bunu yap yok yani şu anda bir de doçentliğimi de aldım ben onun kaygısı da kalmadı bir de gerçekten İngiltere’de ben çok hırpalandım çok üzuldüm yani büyük kızım tolere edebiliyordu ama küçük kızım tolere edemiyordu yani o yüzden diyor eve gidiyorum temizlik de yapsam ne bileyim çamaşır da assam yemek de hepsinde kızlarım içindeler ben öyle televizyonu açayım falan anlamıyorum kavga ediyoruz bağırıyoruz çağırıyoruz ama hep beraberiz yani. Yetebilmeye çalışıyorum eğlenerek bir şeyler yapıyoruz şey yapmıyorum ya yani evim ve çocuklar onlar uyuyana kadar okulla ilgili hiçbir şey yapmıyorum” (K9, A).

Yukarıda yer alan katılımcıların ifadeleri, annelik görevinin çalışma hayatıyla nasıl iç içe geçtiğini ve bu iki alan arasında yaşanan duygusal çatışmaları ortaya koymaktadır. Özellikle “vicdan azabı”, “çocuğa sarılma isteği” ve “eve dönünce tamamen çocuklarla ilgilenme” gibi ifadeler, anneliğin sadece fiziksel bir bakım süreci değil, aynı zamanda güçlü bir duygusal çaba gerektirdiğini göstermektedir. Bu ifadeler, kadının iş hayatında varlığını devam ettirirken annelik ve mesleki rollerini dengelemeye çabaladığını ve bu süreçte zaman zaman rol çatışmalarıyla karşılaştığını göstermektedir.

Kadının hem iş hem de aile rollerini sürdürme çabası, sınırlı zaman ve enerji kaynakları nedeniyle çatışmalara yol açmaktadır. Örneğin, katılımcıların “eve gittiğimde tamamen çocuklarımla ilgileniyorum” ve “işte ayrı kaldığımda suçluluk duyuyorum” ifadeleri, işten aileye yansıyan rol çatışmasını tipik olarak göstermektedir (Greenhaus & Beutell, 1985). Katılımcıların ifadelerini açıklamaya yarayan bir diğer kuram sistem kuramıdır. Aile bir sistemdir ve bireyde meydana gelen değişim (örneğin anne olma ve işe dönme) tüm sistemi etkiler. Anne çalışmaya başladığında, aile içindeki roller, sınırlar ve beklentiler yeniden düzenlenir. Özellikle annenin “eve gittiğinde her şeyi bırakıp çocuklarına yönelmesi” bu sistemde annenin bakım verici rolünün baskınlaştığını gösterir (Minuchin, 1974). Duygusal emek teorisi de bulguları açıklamaya yardımcı bir teori olmaktadır. Kadınların hem iş ortamında hem de aile içinde duygusal beklentileri karşılama zorunluluğu, özellikle annelik gibi yüksek duygusal yatırım isteyen rollerde belirgin bir şekilde ortaya çıkar. (Hochschild, 1983).

Katılımcıların “suçluluk hissetmek” ve “çocuklarla kaliteli vakit geçirme isteği” gibi ifadeleri, annenin duygusal emeğini artıran unsurlardır.

Görüşmeye katılan anne öğretmenler akademisyenlerin aksine çalışma hayatında annelik rollerini yerine getirirken daha çok zorlandıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Evet engel olarak düşünüyorum zaten o yüzden her ay tekrar tekrar işi bıraksam mı bıraksam diye düşünüyorum ama sonradan kendime diyorum ki zaten çocuğum ilkokula başlayacak ortaokula başlayacak hani bu süreçte ben evde zaten yalnız kalacağım en azından ekonomik olarak hani kendimi rahatlatmaya çalışıyorum ekonomik olarak çocuğuma daha rahatım yani daha rahat sayanlar sunabilirim kesinlikle o şekilde kendimi teselli ediyorum” (K11, Ö).

“Bana ihtiyacın var mı ağlıyor mu ya da ağlıyorsa işte karşıdaki onun dediğini anlıyor mu o sıkıntıyı olur da olur zaten şu an ikinciye düşünüp gidip gelme arasındayım hani ona yetemezsem, şimdi o kızımı ben büyüttüm 4 yaşına kadar olan böyle bir imkanım yok hani haksızlık etmiş olur muyum diye bakmak gerek dışarı vermek çok mantıklı mı ? onlar birer soru işareti” (K10,Ö).

“Benim eşim uyku konusunda biraz şey, sabah erken derslerim olduğunda geldiğinde aklım sürekli çocukta kalıyor çünkü işte eşim uyanır mı sürekli böyle teneffüslerde arıyordum çocuk ne yapıyor sürekli bir teftiş halindeydim o biraz vicdan azabı gibi oldu. Bakıcı bulamamıştık, eşim bakıyor sabahları sabahta böyle çok uyanamıyor böyle şey değil o yüzden okulun ilk saatlerinde öyle gergin oluyordum. Eşim ev işi konusunda yardımcı oluyordu ama pek te öyle büyütülmemişi o yüzden mesela yemek yapmayı bilmiyor hiç ama onun dışında temizlikte yardımcı olmaya çalışıyordu, yani hani okuldaki öğretmenlik bitip bir de evde annelik rollerinin olması zor oluyordu. Dediğim gibi eşim böyle çok evlenmeden önce evde hiç temizlik bile yapmamış bir insan şeyden sonra yapıyordu ama yani yapabildiği kadar o da. Çocuğun yememesi, uymaması o yüzden ekstra yük bindiriyordu” (K13, Ö).

Yukarıda belirtilen öğretmen katılımcı ifadeleri, çalışan annelerin hem mesleklerinde hem de evde çift yük taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların “iş bırakma düşüncesi”, “çocuğuma yeterince bakamama endişesi”, “vicdan azabı” ve “evde de işler bitmiyor” gibi ifadeleri, iş ve aile rolleri arasındaki çatışma ile doğrudan bağlantılıdır. Öğretmenler, akademisyenlere kıyasla daha katı çalışma saatlerinden dolayı annelik rollerini sürdürmekte daha fazla zorluk çektiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin evdeki iş dağılımında hâlâ kadının üzerine daha fazla sorumluluk yüklediği gözlemlenmektedir.

Kadınlardan başarılı bir kariyer inşa etmeleri ve geleneksel annelik görevlerini tam olarak yerine getirmeleri beklenmektedir. Bu beklenti, kadınların devamlı bir yetersizlik ve suçluluk duygusu hissetmelerine neden olmaktadır. “Eşimin yanımda olmaması”, “ev işlerinin bana yüklenmesi” gibi ifadeler toplumsal cinsiyet kuramıyla

örtüşmektedir (West & Zimmerman, 1987). Aile içindeki rollerin, bireylerin değişimiyle birlikte yeniden organize edilmesi gerektiği vurgulanır. Ancak, bu roller doğru biçimde yeniden tanımlanmadığında, aile üyeleri (özellikle anneler) aşırı yüklenmiş ve tükenmiş hissedebilirler. “Evde hem annelik hem öğretmenlik hem ev işleri” gibi birikmiş yükler, aile sisteminin dengesizliğine işaret eder (Minuchin, 1974). Özkan Değirmenci, H. Ö. (2022)’nin çalışmasında da annelerin yaşadıkları deneyimler benzerlik taşımaktadır. Çalışmasında çalışan annelerin iş yaşamında annelik nedeniyle daha fazla sosyal ve duygusal yüklerle karşılaştıkları, buna rağmen yapısal desteklerin yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Bu bulgular, çalışan annelerin özellikle öğretmenlik gibi daha belirgin ve saat kısıtlaması olan mesleklerde iş-aile çatışmasını daha fazla deneyimlediklerini ortaya koymaktadır. Sadece bireyler seviyesinde değil, sosyal ve kurumsal seviyede yapısal destek eksikliğinin bu çatışmayı yükselttiği görülmektedir.

Görüşmeye katılan öğretmenlerden biri ise yukarıdaki ifadelerin aksine aslında her ikisinin de birlikte yürütülebileceğini hatta annenin kendi işine odaklandığında çocuğuna da daha faydalı olabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Her şeye yetiyordum valla. Mesela öğlen koşarak eve gidiyordum sabah öyle mesela hani işte çalışıyorsunuz 12 de eve yemeğe gidiyorsunuz ya giderim bu bir saatlik zaman var ya yani inanır mısın bir aylık dolu zaman gibi geçerdi bizim oynardık, zıplardık bize yetiyordu kızımın çok sevgi dolu mesela o çok sevilen bir çocuk o şanslı bir çocuk yani hem benim ailem hem eşimin ailesi çok sahiplendik, ben onun öyle sahiplenmeleri de benden kaynaklanıyordu, kabul ettim, çocuğu kabul ettim ve onu çok iyi bir noktaya getirdim. İkisini yıllarca hocam ikisi pazar çantası gibi düşünün her iş çıkışı geziyoruz zaman geçiriyoruz biri okuldan geliyor ikisi okulda. Yıllar içerisinde benden gitti tabii ki de ama yaptıklarımın pişman değilim çocuklarıma iyi bir birey olmayı, olmaları için çok çalıştım ki öyleler çok şükür yani iyi insan olsunlar dedim hep yani şu meslek bu meslek değil iyi bir insan olmaları için çok çalıştım gerçekten” (K12, Ö).

Katılımcının açıklaması, çalışmanın ve anneliğin birbiriyle çelişmediğini, tam aksine doğru bir şekilde düzenlendiğinde hem annelik görevlerinin hem de bireysel kariyerin tatmin edici şekilde sürdürülebileceği fikrini yansıtmaktadır. Annelik ile iş hayatı arasındaki bağlantının, bir zıtlık değil, uyum ve denge perspektifinde şekillendirilebileceği anlaşılmaktadır. Özellikle “çocuğu kabul etmek”, “sevgi dolu bir ilişki kurmak”, “hem iş hem annelik sorumluluğunu içtenlikle taşımak” gibi kavramlar, anneliğin yalnızca özveri değil, aktif bir kimlik inşa süreci olduğunu ortaya

koymaktadır. Bu durum, anneliğin bireysel öz-yeterlik algısını güçlendirebileceğini ve hem birey hem de çocuk için olumlu sonuçlar yaratabileceğini akla getirmektedir.

Parsons'ın yapısal işlevselci teorisine göre aile, toplumsal işlevlerin devamlılığını sağlamak amacıyla duygusal destek ve sosyalleşme işlevlerini yerine getirir. Annenin çalışma durumu bu görevleri yerine getirmesini engellemeli değildir; önemli olan rollerin dengeli bir şekilde devam ettirilmesidir. Katılımcının “iyi insan olsunlar diye çok çalıştım” vurgusu, ailenin çocuklara değerleri iletme ve onları topluma kazandırma rolüyle örtüşmektedir (Parsons ve Bales, 1955). Erdem, G. vd. (2022)’in çalışmaları da yukarıda ifade edilmiş olan bulguları destekler niteliktedir. Bu çalışmada da türk annelerinin aile yaşamında bireysel kimliklerini sürdürme ve annelik rolüyle denge kurma çabaları vurgulanmıştır. Bu görüşmeden elde edilen sonuçlar ise anneliğin iş hayatıyla çatışmaması gerektiğini, uygun destek ve zaman yönetimi ile her iki alanın da birey ve ailesini güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, geleneksel “annelik=ev kadını” kavramını aşarak çalışan kadınların çok yönlü kimlik oluşturmalarını destekleyen modern sosyolojik yaklaşımlarla örtüşmektedir.

Görüşme yapılan anneler, annelik ve çalışma hayatını dengelerken yaşadıkları zorlukları, pişmanlıkları, vicdan azaplarını, ancak aynı zamanda bu sürecin onlar için nasıl anlamlı ve önemli bir deneyim haline geldiğini ifade etmişlerdir. Bu anlatılar, annelerin iş hayatı ile çocuk yetiştirme sorumlulukları arasındaki dengeyi bulmaya çalışırken karşılaştıkları çeşitli engelleri, toplumsal beklentileri ve bireysel seçimleri bizlere göstermektedir. Çoğu anne, çocuğuna kaliteli zaman ayırmaya özen gösteriyor, ancak iş ve annelik arasındaki dengeyi kurarken zaman zaman pişmanlık ve vicdan azabı yaşıyorlar. Bu dengeyi sağlamak için aile desteği, toplumsal esneklik ve kişisel fedakârlık önemli etmenler olarak öne çıkmaktadır. Bu temanın altında görüşmecilerden sıklıkla “vicdan azabı”, “pişmanlık”, “zaman yönetimi”, “çocuğa yetebilme”, “iş-anne rolü dengesi” gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu kavramlar, annelerin günlük yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini, karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukları aşmaya yönelik stratejileri anlamamıza yardımcı olmaktadır.

2.2. Çalışan Bir Kadın Olarak Annelik ve İş Hayatı Dengesi

Araştırma dahilinde çalışan bir kadın olan annenin iş hayatının anneliğini ne ölçüde etkilediğini, işini yaparken ne gibi zorluklarla karşılaştığını derinlemesine görüşmeler ve anket verilerinden hareketle anne akademisyenler ve öğretmenlerin aktarımları ile açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Çalışma Düşüncesinin Annelik Rollerindeki Yansımaları

Kadınların iş gücüne dahil olması, sadece ekonomik üretkenliğe katkıda bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda bireysel kimlik, sosyal statü ve öz değer anlayışları üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle anne olma rolü ile ekonomik yaşam arasında sağlanan denge, çağdaş toplumlarda kadın kimliğinin çok yönlü bir biçimde yeniden şekillendirilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, çalışma anlayışı kişinin sadece iş hayatına değil, aynı zamanda annelik rolündeki tutum ve davranışlarını da etkileyebilmektedir. Bu bölümde daha çok anneliğin çalışma hayatındaki tutumları ve algıları üzerinden anlamlandırmalar yapılacaktır. Bu anlamlandırmalar anket verileri ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular üzerinden yapılacaktır.

2.2.1.1. Katılımcıların Kişisel Tatmininin Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi

Araştırma kapsamında katılımcıların çalışma düşüncelerinin kişisel tatmin boyutu ortalamalarının eğitim düzeyi açısından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek adına tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2.8.'de sunulmuştur. Analizde katılımcıların çalışma düşüncelerinin kişisel tatmin boyutu ortalamalarının eğitim düzeyi açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($F_{(2,302)}=16,614$; $p<0,05$). Hangi ikili gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğunu ortaya koymak adına uygulanan Scheffé testi sonucunda anlamlı farklılığın lisans mezunu ($\bar{x}=3,98\pm0,67$) katılımcılar ile yüksek lisans ($\bar{x}=4,32\pm0,77$) ve doktora ($\bar{x}=4,39\pm0,48$) mezunu katılımcılar arasında olduğu saptanmıştır. Bulgudan lisans mezunu katılımcıların kişisel tatmin düzeyi ortalamalarının daha düşük olduğu

sonucuna ulaşılabilir. Böylece “Katılımcıların kişisel tatmin düzeyleri eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.8. Kişisel Tatminin Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi

Değişken	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss.	F	p	Farklılık
Kişisel Tatmin	1.Lisans	136	3,98	0,67	16,614	0,00*	1<2,3
	2.Yüksek Lisans	30	4,32	0,77			
	3.Doktora	139	4,39	0,48			

*p<0,05

Bu bulgular, eğitim seviyesi arttıkça bireylerin iş yaşamından elde ettikleri kişisel memnuniyetin yükseldiğini ortaya koymaktadır. Yüksek lisans ve doktora derecesine sahip bireylerin, iş hayatında kazandıkları bilgi, beceri ve statü artışı sayesinde daha fazla kişisel anlam ve tatmin geliştirdikleri belirtilebilir. Yüksek eğitim seviyesinin, bireyin mesleki kimlik gelişimini ve işte kendini gerçekleştirme hissini desteklediği literatürde sıklıkla belirtilmektedir (Super, 1990; Savickas, 2013). Bu kapsamda elde edilen bulgu, bireysel başarı ve mesleki yeterlilikle ilgili duyulan tatminin eğitimsel deneyimle orantılı olarak geliştiğini ortaya koymaktadır. Sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, eğitim düzeyinin bireyin iş hayatındaki “öz-yeterlik algısını” ve “toplumsal itibarı” artırarak çalışma hayatına daha güçlü bir anlam katmasına imkân tanıdığı söylenebilir. Modern toplumlarda bireyin kendini gerçekleştirme ihtiyacının (Maslow, 1943) çalışma yaşamı aracılığıyla önemli ölçüde karşılandığı göz önüne alındığında, eğitim seviyesinin bu ihtiyacın tatminine katkıda bulunduğu ifade edilebilir.

2.2.1.2. Katılımcıların Çalışma Düşüncesinin Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi

Araştırmada katılımcıların çalışma düşüncelerinin çalışılan kuruma göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Analizde elde edilen bulgular Tablo 2.9 'de verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların çalışma düşüncelerinin çalışılan kurum açısından anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir ($F_{(3,301)}=12,071$; $p<0,05$). Anlamlı farklılığın hangi ikili gruplar arasında olduğunu incelemek için uygulanan Scheffé testi sonucunda ortaöğretim kurumlarında çalışan katılımcılar ($\bar{x}=3,90\pm0,491$) ile okul öncesi ($\bar{x}=4,22\pm0,39$), ilköğretim ($\bar{x}=3,99\pm0,45$) ve yükseköğretim ($\bar{x}=4,35\pm0,43$) kurumlarında

çalışan katılımcılar arasında saptanmıştır. Bulgu, ortaöğretim kurumlarında çalışan katılımcıların çalışma düşüncelerinin diğerlerine kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. Böylece “Katılımcıların çalışma düşünceleri çalışılan kuruma göre farklılaşmaktadır.” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.9. Çalışma Düşüncelerinin Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi

Değişken	Çalışılan Eğitim Kurumu Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss.	F	p	Farklılık
Çalışma Düşüncesi	1.Okul Öncesi	35	4,22	0,39	12,071	0,00*	3<1,2,4
	2.İlköğretim	57	3,99	0,45			
	3.Ortaöğretim	50	3,90	0,91			
	4.Yükseköğretim	163	4,35	0,43			

*p<0,05

Bu sonuç, kurumsal yapıların, çalışanların işle ilgili tutumlarını doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir. Ortaöğretim kurumlarında daha fazla bürokrasi, müfredat yükü, öğrenci-veli beklentilerinin yüksekliği gibi etkenler, çalışanların iş tatmini ve motivasyonunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yükseköğretim kurumlarında ise daha fazla akademik bağımsızlık, esnek çalışma saatleri ve araştırma yapma özgürlüğü gibi unsurlar, bireylerin çalışma düşüncelerini olumlu şekilde etkileyebilmektedir.

Böylesi farklılıklar, yapısal işlevselci kuramın iş yerindeki roller ve beklentilerin bireylerin motivasyonuna olan etkisini açıklayan perspektifleriyle de örtüşmektedir (Parsons, 1955). Çalışılan kuruluşun sağladığı iş ortamı, özerklik seviyesi ve işin önem derecesi gibi yapısal unsurlar, bireylerin işlerine yönelik algılarını şekillendirmektedir.

Özellikle öğretmenlerin iş doyumu ve motivasyon düzeylerinin, görev yaptıkları kurum türüne göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, katılımcıların çalışma ile ilgili düşüncelerinin çalıştıkları kurumlara göre belirgin bir şekilde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, literatürde yer alan farklı araştırmalarla da desteklenmektedir. Mesela, İş ve Güneş (2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, ortaöğretimde görevli öğretmenlerin iş motivasyonlarının, bulundukları okul türüne bağlı olarak değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Özellikle mesleki ve teknik Anadolu

liselerinde çalışan öğretmenlerin iş motivasyonlarının, diğer okul türlerinde çalışan meslektaşlarına göre daha az olduğu tespit edilmiştir (İş ve Güneş, 2024). Benzer bir şekilde, Taş ve Selvitopu (2020)'nin araştırmasında, lise öğretmenlerinin iş tatmin düzeylerinin mesleki motivasyonlarıyla sıkı bir bağ içinde olduğu ve bu ilişkinin görev yapılan kurumsal yapıdan etkilendiği belirlenmiştir (Taş ve Selvitopu, 2020). Bunun yanı sıra, Dere (2022)'nin çalışmasında da öğretmenlerin iş doyumu seviyelerinin demografik değişkenlere bağlı olarak çalıştıkları kurumsal ortama göre farklılık gösterdiği belirtilmiştir (Dere, 2022). Bu bulgular genel bir çerçeve içinde incelendiğinde, eğitimcilerin görev yaptıkları kuruluşun yapısal özelliklerinin, kişisel iş memnuniyeti ve çalışma isteği üzerinde önemli bir etkisi olduğu ifade edilebilir. Araştırma sonuçları, yapısal-işlevselci teorinin belirttiği gibi, bireylerin bulundukları kurumların işlevleri ve beklentileri doğrultusunda rollerini ve tutumlarını yeniden şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmalar, öğretmenlerin iş tatmini ve motivasyon seviyelerinin, çalıştıkları kurum türüne bağlı olarak önemli farklılıklar sergilediğini göstermektedir. Özellikle ortaöğretim okullarında çalışan öğretmenlerin, diğer eğitim aşamalarına kıyasla daha az iş tatmini ve motivasyon seviyelerine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu veriler, araştırmamızda ulaştığımız sonuçları pekiştirmekte ve literatürde benzer eğilimlerin var olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.1.3. Annelik Sonrası Çalışma Hayatı ve Özel Hayat Dengesi: Ekonomik Zorunluluklar ve Sosyal Yaşam

Araştırma kapsamında Tunceli merkezde çalışan anne öğretmenlere ve Munzur Üniversitesinde görev yapan anne akademisyenlere “Anne olmak, çalışan bir kadının özel hayatına (arkadaşlarla program vb.) nasıl yansır?” ve “Anne olduktan sonra çalışmayı bırakmayı düşündünüz mü? Ya da tam tersi aile ekonomisine daha çok destek olmalıyım diye mi düşündünüz? gibi sorular sorulmuştur. Görüşmeye katılan akademisyen anneler bu sorulara şu şekilde yanıtlar vermişlerdir:

“Yine destek olmadığı için sosyalleşemiyorsunuz istediğiniz kadar. Çünkü bebeğin başlı başına ihtiyaçları var. Oturmak istemiyor, onunla bir yerlere birlikte gitmek isterdim ama o keşfetmenin derdinde bense sohbet etmenin derdindeyim, olmuyor. O yüzden anne sosyalleşmek istiyorsa mesai saatleri dışında bebeği 1 saatliğine bile olsa bebeği bırakabilmeli. Ve o kişi anneanne ya da babaanne

olmalı, çünkü sanırım kadınlar o çocuğun bakımını daha iyi üstlenebiliyor. Yani o aç oldu mu ne yiyebileceğini, üstünü ne zaman değişmesi gerektiğini yani onlar bir erkeğe göre daha iyi bildiği için. Daha iyi olabileceğini düşünüyorum. Mesela eşim çok çok sever gezdirmeyi ama tabi ki yeme ihtiyaçlarından dolayı bebeğin kriz anlarında sanki anneler daha iyi bakabilir” (K1, A).

“Çok kötü yani 3 sene boyunca evdeydim çıkamadım yani biraz bu şeyden de kaynaklı bırakabileceği kimse de yoktu 2 sene pandemi ile geçmişti zaten ben de hani ilk anneliğin verdiği şeyle kimseyle bırakamadım cesaret edemedim. baba geç geldiği için olmuyordu, çünkü henüz dokuzda geliyor zaten yorulmuş o saatte de benim çıkmam şey olmuyor yani daha öncesinde program yapılıyor o yüzden hani çok az çıkabildim şimdi hani daha özgürüm 3 yaşına geldiği için komşulara bırakabiliyorum en azından yani aslında daha küçükken de bırakılabilir de pandemi dönemi benim için en büyük şeyim oldu şanssızlığım oldu veya aileler olsa burada çok rahat bir şekilde bırakıp gidilebilir yani çocuk bir yere kadar tamam özgürlüğü kısıtlıyor...” (K6,A).

“Yani şu an çocuğum da küçük olduğu için özel bir hayatım yok denecek kadar az, minimum düzeyde sosyal hayatım sosyal hayatım yok denecek kadar az bütün vaktimizi iş ve çocuğa ayırıyoruz bir de biz hani akademide olduğumuz için yani o eksiklikleri kapatmak için bulduğumuz her fırsatta ben hafta sonları da okula geliyorum, akşamları da okula geliyorum üniversiteye geliyorum 12 gece 11 de burada ders çalışıyorum evde hiç çalışamıyorum kızım bilgisayardan rahatsız oluyor istemiyor eve iş götürüyorum ama çok verimli çalışamıyorum öyle olunca da ben şey yapıyorum okula çok erken geliyorum yani arabanın bir gün içinde 3 kere gidip geldiği oluyor, çalışmak için bir zaman yaratmaya çalışıyorum hem çocuğuma hem eşime hem evime hem okula o da birden fazla da şey bölünmüş oluyorsun bir de biraz mükemmeliyetçi bir yapım var o beni çok yıpratıyor yani burada okulu tam istediğim gibi yürüyemiyorum evde evi tam istediğim gibi yürüyemiyorum anneliği odaklandığım zaman bura kalıyor, buraya odaklandığım zaman sanki anneliğim eksik kalıyor çocuğum da çok kıymetli onun bu zamanlar bir daha hiçbir zaman geri gelmeyecek yani böyle bölünüyorsunuz yani çok fazla yani çok da sosyal hayatında olduğunu söyleyemem bugün ilk kez bu kadar sosyalleştim öğlen yemeğine gittik mesela biraz uzun kaldık bu kadar. Okul dışında öyle bir sosyal hayatımız olmuyor, hafta sonları Ovacığa suyun kenarına gidiyoruz, kızım orada toprakla oynamayı çok seviyor orada dalıyor ben de kamp masamız, sandalyemiz var o masayı sandalyeyi götürüyorum orada ders çalışıyorum. Ben de orada biraz okuma yapıyorum eşim de biraz orada dinleniyor. Çok arkadaşlarla bireysel şeyler yapmıyoruz” (K8, A).

“Açıkçası ilk bebek yani bebek küçükken çok bunun tamamen özel hayattan soyutlanıyorsunuz soyutlanma yani ben kendi adıma söylüyorum soyutlamak da istiyorum çünkü bebeğimin yanında olmak istiyorum onun gelişimini takip etmek istiyorum hiçbir şeyini kaçırmak istemiyorum eskiden çok sosyal bir kadındım, haftada 2-3 gün mutlaka dışarı çıkıyordum. Ben evi bir otel gibi kullanıyordum çok nadir evde kalırdım şimdi de çok nadir dışarı çıkıyorum o da bana fazlasıyla yetiyor, bebekken daha hiç çıkamıyordum böyle yılda birkaç defa belki çıkabiliyorum onlar büyüdükçe daha çok bireyselleştim. Şu an işte en küçüğü 3 yaşında şu an haftada bir en kötü ihtimalle 2 haftada bir mutlaka çıkıyorum hani benimle zamana ihtiyacım var insan olarak rahatlamam lazım çünkü ben rahatladığını da daha iyi daha sağlıklı daha verimli daha keyifli bir anne oluyorum diğer türlü ben de yükleniyorum o yüzden eşimde bu anlamda beni destekliyor özel

hayatımı. ...kendim için hem kızlarım için olabildiğince sosyal hayatımı önemsiyorum” (K9, A).

Yukarıdaki katılımcı yorumları, anneliğin bireyin sosyal hayatı üzerindeki etkilerini ve çalışan annelerin yaşadığı rol çatışmalarını oldukça belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle annelik rolü, kişinin önceki yaşam biçimlerinde önemli değişiklikler meydana getirmekte, sosyal etkinliklere katılım azalmakta, çocuğun gereksinimleri bireysel ihtiyaçların önüne geçmektedir ve kadınlar arasında “annelik mi yoksa bireysel yaşam mı” çatışması ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılardan (K1, A) ve (K6, A) sosyal yaşamlarının çocuklarının bebeklik dönemlerinde ciddi şekilde kısıtlandığını ve onlara destek olabilecek bireylerin yetersizliği nedeniyle yalnızlaştıklarını belirtmektedirler. Diğer bir katılımcı olan (K8, A) akademik kariyer, ev yaşamı ve annelik rolleri arasında “bölünmüşlük” duygusunu yoğun bir şekilde deneyimlemektedir. (K9, A) ise bebeklik dönemindeki sosyal hayatından tamamen izole olduğunu, ama çocuk büyüdükçe bireyselleşme ve sosyalleşmenin yavaş yavaş yeniden başladığını ifade etmektedir. K8’in ifadelerinde de üzerini çizdiği “iyi bir anne olma” ya da “yeterli anne olma” kaygısıyla hareket ediyor olması durumu, çevreden gelen beklentilerin anneliğini şekillendirdiğini bizlere gösteriyor. Sarıtaş ve Bozkurt (2020) çalışmasında bu ifadeleri destekler bir çalışma ortaya koymuştur. Çalışmasında toplumsal olarak idealize edilen annelik anlayışının kadınlar üzerinde psikolojik baskı yarattığı, “mükemmel anne olma” beklentisiyle baş etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

Parsons (1955)’e göre aile, bireylerin sosyal rollerini şekillendiren temel kuruluşlardan biridir. Kadınların bakım ve duygusal destek sağlama rolleri, sistemin sürdürülebilirliği açısından gereklidir. Katılımcıların “sosyalleşme eksikliği” ile “bebeğe odaklanma” vurguları, bireysel değil, sistemik bir işlevin parçası olarak açıklanabilir. Böylece bu katılımcıların bu ifadeleri yapısal işlevselci teorinin bu yönüyle açıklanabilmektedir.

Ayrıca, çocuğun ailenin bir parçası olması, sistemde yeni rollerin ve sınırların ortaya çıkmasına yol açar. Annelerin sosyal yaşamlarının çocuklarının yaşıyla birlikte yeniden düzenlenmesi, sistemdeki yeniden yapılanmayı simgeler (Minuchin, 1974). Burada sistem kuramının da devreye girdiğini söylemek mümkündür. Ulaşılmış olan bu veriler, anneliğin kişisel bir deneyim olmanın ötesinde, yapısal ve kültürel dinamiklerle

biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Kadınların çalışma hayatı, annelik görevleri ve kişisel yaşamları arasında sağladıkları denge, toplumdaki cinsiyet normları ve sosyal destek ağlarıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle pandeminin etkileri ile kurumsal destek sistemlerinin yetersizliği, annelerin sosyal hayatlarını daha da kısıtlamıştır. Literatürde de yapılmış olan bu çalışmanın bulgularını destekleyici araştırmalar mevcuttur. Özellikle çalışan annelerin sosyal yaşamlarının kısıtlanması, tükenmişlik seviyelerinin artması ve annelik rollerinin toplumsal beklentiler doğrultusunda yeniden şekillenmesi gibi meseleler, birçok akademik araştırmada incelenmiştir. Örneğin, (Kırlioğlu vd., 2024) yapmış oldukları çalışmalarında, çalışan annelerin iş ve aile hayatında yaşadıkları zorlukları analiz etmişlerdir. Araştırma, çeşitli yaş gruplarındaki 15 kadının farklı mesleklerde ve kurumlarda çalıştığı bir ortamda yapılmıştır. Yapılan bu araştırma, çalışan annelerin sosyal hayatlarının çocuk bakım ve iş yükleri yüzünden kısıtlandığını göstermiştir. Yine aynı şekilde literatürden bir başka örnek olarak Babahanoğlu (2020)'nin "Çalışan Annelerin Yaşam Doyumları" çalışmasını örnek gösterebiliriz.

Yukarıda ifade edilenin aksine bir akademisyen anne ise özel hayat ve arkadaşlarla program yapma konusunda çocuğunu bir engel olarak görmediğini şu şekilde ifade etmektedir:

"Yok ben çocuğa engel olarak görmediğim için hiçbir aşamada engel olmadı. Ama ben bunu kafama koymuştum ben nereye gidersem çocuğum da gelecek. Akademik çalışmamda da sempozyumda da yurtdışı tatillerinde de, işlerde de tatillerde de beraber yürütücez. Bu noktada belki eşi başlangıçta ikna etmek zor oluyor ama ilk o adımı attıktan sonra gidiyor. Çünkü benim en başından beri aklımda hep beraber hareket etmek vardı. Eşim başta, işte ananeye bırakalım babaanneye bırakalım, işte beraber tatile gidelim, sempozyumda çocuğun ne işi var gibi düşünebiliyordu. İlkini yaptıktan sonra ve bunu gördükten sonra sorunsuz atlatabiliyoruz ya da az sorunlu atlatabiliyoruz. Ondan sonra hiç evde bırakmayı ya da hayatımızdan uzak tutmayı düşünmedik. Dolayısıyla ikisinde de aynısı oldu. Şehir dışına çıktığımızda büyüğünü bir defa bıraktım hastaydı, kıştı, küçüğünü de bir kez bir iki günlüğüne işim gereği bıraktım. Ama uzun sürelielerde hep beraber hareket ediyoruz" (K3, A).

Bu katılımcının açıklaması, annelik ile mesleki yaşam arasında geleneksel bir çatışma yaşamadığını, daha ziyade çocukla birlikte hayatı bütünleştirme yolunu seçtiğini ortaya koymaktadır. Katılımcı, annelik görevini bağımsız bir sorumluluk olarak değil, yaşamın her yönüne entegre edilebilecek bir unsur olarak görüp hayatını bu yönde idame ettirmektedir.

Bu durum en iyi şekilde sistem teorisi (Whitchurch ve Constantine, 1993) ile açıklanabilir. Sistem teorisine göre, aile sürekli etkileşimlerle işleyen dinamik bir yapıdır. Bu katılımcının ifadesinde aile dinamiği içinde çocuğun tam entegrasyonu sağlanmıştır ve çocuk, “engel” değil, sistemin aktif bir ögesi olarak algılanmaktadır. Aile sınırları esnek tutulmuş; bireysel ve ortak etkinlikler arasında denge oluşturulmuştur.

Diğer katılımcıların aksine bu katılımcının ifadesi, modern dönemde çalışan annelerin geleneksel çatışmaları aşarak daha birleşik bir annelik ve kariyer yaşam biçimi oluşturduklarını ortaya koymaktadır. Bu yöntem, özellikle eğitilmiş ve kurumsal destek alan kadınlarda daha sık rastlanmakta olup modern annelik biçimleri literatürüyle de paralellik göstermektedir.

Araştırmaya katılan bir diğer grup olan anne öğretmenlerden bir tanesinin ifadeleri yukarıda yer alan anne akademisyeni özel hayata vakit ayırma konusunda destekler nitelikte olmuştur:

“Yapıyordum program ben, çocuklarıma birlikte de yapıyordum. Bekar arkadaşlarım da çoktu, evliler de mesela çoktu. Benim engelli bir çocuğum olmasına rağmen parklara gidiyorduk, okey oynuyorduk ki Rozan çok zor bir çocuktu. Hem kendim zaman geçiriyordum tabi hem de onla vakit geçiriyordum yani. Zaten Rozan'la bir günün diğer güne benzememesi çok şey yani macera maceralı bir hayat yaşadık Rozan'la yani. Daha nasıl iyi bir seviyeye getiririm düşüncesi beni onlara sevk etti. Normal bireylerle bir arada olması ona daha farklı davranış farklı bir şey kazandıracak diye düşündüm yani kendisi gibi çocuklardan hani bizle aynı seviyede olacak insanlardan ne öğrenebilecek bizde bir tık üst olmaları lazım ki öğrenebilsin” (K12, Ö).

Katılımcının aktardıkları, engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği sıkıntılara rağmen, sosyal yaşamdan uzak kalmama ve çocuğunu toplumla birleştirme çabasını göstermektedir. Annenin bu tecrübeleri, annelik görevinin yalnızca bakım sağlamakla kalmayıp, çocuğun sosyal entegrasyonunu sağlama sorumluluğunu da kapsadığını ortaya koymaktadır. Bu, annelerin çocuklarının toplumsal kabulünü sağlamak amacıyla aktif olarak çalıştıklarını ve bu sırada kendi sosyal yaşamlarını da devam ettirmeye gayret gösterdiklerini göstermektedir. Aile sistemleri teorisi (Minuchin, 1974)'ne göre aile bireyleri daima karşılıklı etkileşim içindedir ve bir bireydeki değişim tüm sistemin üyelerini etkiler. Katılımcı annenin çocuğunu sosyal çevrelere entegre etme çabası, aile yapısının açık ve esnek yapısını göstermektedir.

Literatürde de benzer bulgulara rastlamak mümkündür. Örneğin, Karakuş ve Kırlioğlu (2019)'un çalışmalarında engelli çocuk sahibi annelerin sosyal hayatlarına katılımları ve destek ağları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında, annelerin sosyal destek arayışları ile toplumsal katılım çabalarının ön plana çıktığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine benzer bir çalışma da Bucuka (2022)'nin yaptığı çalışma olmuştur. Bucuka çalışmasında engelli çocuk annelerinin algıladıkları sosyal destek düzeyleri, dini başa çıkma yöntemleri ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki etkileşimini araştırmıştır. Araştırma sonunda sosyal destek ile yaşam doyumunu arasında olumlu bir ilişki tespit etmiştir.

Katılımcı annenin deneyimi, anneliğin sadece bakım sağlamakla kalmayıp aynı zamanda çocuğun sosyal entegrasyonunu sağlama sorumluluğunu da kapsadığını göstermektedir. Bu durum, annelerin çocuklarının toplumsal kabulünü artırmak için aktif bir şekilde çaba harcadıklarını ve bu süreçte kendi sosyal yaşamlarını da sürdürmeye gayret ettiklerini göstermektedir.

Görüşmeye katılan diğer öğretmenlerin ifadeleri ise şu şekilde olmuştur:

“Yani şu an zaten ben şehrimi değiştirdim o yüzden dışarıda çok sosyal arkadaşım yok önceki şehrimiz olsaydı büyük ihtimal sıkıntı yaşırdım ama onu da tercih ederdim genelde şöyle yapıyoruz çocuğu olan ailelerin tercih ediyoruz arkadaşımızdan da ama tek görüşmek istediğimde eşime bırakıyorum yani bu da çok sık olmuyordu zaten hani haftada bir belki 2 haftada bir ama genelde çocuğumla planlar yapıyoruz biz genelde. Daha çok küçükken de önemli çünkü ben de öyle bir şey 3 aylıkken de bütün ihtiyaçlarını giderip babaya bırakıyordum şey diyordum benim 2 saat boyunca nefes almaya ihtiyacım var kafamı dağıtmaya ihtiyacım var ben onu hep yapıyordum sadece bu çok sık yapamıyorum ama yapıyorum öncesinde de öyleydim biraz büyüdü yine ben sorumluluğu babaya bırakıyordum ben gidiyordum birkaç saat arkadaşlarım var kafamı dağıtmam gerekiyordu daha iyi yapıyordum tekrar deşarj olmak için deşarj çok daha mutlu dönüyorsun eve çocuğuna daha çok sabır gösteriyorsun söylediklerini daha çok anlatabiliyorsun yani onun için çok önemli...” (K10,Ö).

“Şöyle söyleyeyim çoğu etrafımda insanlar biliyorum kendine vakit ayırıyor özellikle arkadaşlarıyla dışarı çıkıp farklı aktiviteler yapabiliyor ama ben genelde hep çocuklarla ilgilenmeyi tercih ediyorum yani mesela çocukları evdeysem kreşe göndermemeyi tercih ediyorum ya da işten erken çıktım çocukları bir an önce evi alayım yanımda olsunlar istiyorum yani kendi özel hayatım yok daha çok onlarla vakit geçiriyorum” (K11, Ö).

“Tamamen bitirdi aslında sosyal hayatımı. Zaten dediğim gibi önce pandemi olduğu için de hiç çıkmıyordum hani çocuğum hastalanmasın küçük falan, sonrasında da eskiden böyle çok rahat takılabilir iken şimdi her şeyin işte mesela şu an okula gidiyor 4 buçuk yaşında işte onun giriş saati çıkış saati 3 buçuk saat okulda duruyor zaten her şeyimi ona göre ayarlıyorum arada bir arkadaşlarımla

çıkıyorum. Daha çok evlilerle çocuklularla takılıyorum çünkü onların çocuklarıyla oynuyorlar siz de bir yerde oturup çay kahve bir şey içebiliyorsunuz” (K13, Ö).

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak annelik, kadınlara toplumsal olarak yüklenen bir rol olup, pek çok kadının hayatını belirleyen temel bir kimlik unsurudur. Bu bağlamda, araştırmaya dahil olan annelerin ifadeleri, annelikle ilgili toplumsal beklentileri ve kadınların yaşadığı sosyal sorunları vurgulamaktadır. Anne olmak, sadece biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda önemli bir toplumsal sorumluluk da taşımaktadır. Anne görüşlerinde de belirtildiği gibi, çalışma hayatı ile çocuk bakımının kesiştiği zaman dilimi, annelerin sosyal yaşamlarını istemeden kısıtlamaktadır. Ancak, bazı anneler sosyal aktivitelere zaman ayırmanın gerekliliğini belirtmektedirler. Örneğin, bazı anneler çocuklarıyla zaman geçirmeyi tercih etmesine rağmen, bazen sosyal etkinliklere katılarak psikolojik rahatlama sağlamayı seçiyor. Bu tür söylemler, annelerin kendilerini yine kazanabilmeleri için dış dünya ile bağlantılarını devam ettirmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

(K10, Ö)’nün ifadesi, annelik görevlerini yerine getirirken kişisel ihtiyaçlarını da unutmadan hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, annelerin kendilerine yönelik bakım ve sosyal destek arayışlarının önemini vurgulamaktadır. (K11, Ö) nün ifadesi, annelik görevini öncelikli hale getirerek şahsi sosyal hayatını geri planda bıraktığını göstermektedir. (K13, Ö)’nün ifadesi, annelik rolünün toplumsal hayatı nasıl etkilediğini ve annelerin sosyal çevrelerini çocuklarına göre nasıl yeniden yapılandırıldığını göstermektedir.

Katılımcıların ifadeleri, annelerin kişisel gereksinimleri ile annelik yükümlülükleri arasında denge sağlama çabalarını ve sosyal hayatlarındaki dönüşümleri yansıtmaktadır. Bu konu, literatürde de benzer bir şekilde incelenmiştir. Kırlioğlu vd., (2024), yaptıkları araştırmada, çalışan annelerin iş ve ev hayatındaki zorlukları ele alınmışlardır. Katılımcılar, çocuk bakımı ve ev işleri yüzünden sosyal hayatlarının sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, annelerin sosyal destek ağlarına ihtiyaçları ön plana çıkmıştır. Bir başka araştırma da Kalaycı (2021), annelerin iş hayatında karşılaştıkları güçlükleri ve bu güçlüklerin aile yaşamı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırmada, annelerin iş ile aile yükümlülükleri arasında denge sağlama çabaları ve bu süreçte deneyimledikleri stres ön plana çıkarılmıştır.

Ayrıca çocuklarıyla evde kalmakta güçlük çeken annelerin yaşadığı zorlukların yanına pandemi dönemi de eklenmiştir; bu süreç, anneler için özellikle ciddi bir sosyal izolasyon dönemi olmuştur. Bu süreçte aile içerisindeki rollerin ve sorumlulukların yeniden düzenlenmesi, özellikle eşlerin çocuk bakımı ve aile desteğindeki katkıları, annelerin sosyal yaşamlarının oluşumunda önemli bir etken olmuştur. Görüşmecilerin sözlerinden yola çıkarak annelik, bir yandan toplumsal kurallar tarafından belirlenen bir rol iken, diğer yandan bireysel kimlik oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Sosyal yaşama katılım, eş yardımı, aile içindeki görev dağılımı ve pandemi süreci gibi faktörler, annelerin bireysel hayatları üzerinde etkili bir rol oynamıştır denilebilir. Görüşülen annelerin sıklıkla üzerlerinde durduğu ifadeler “sosyal hayat”, “pandemi”, “çocuk bakımı”, “sosyalleşme”, “özel hayat” şeklinde olmuştur.

Görüşülen anne akademisyen ve öğretmenlere Anne olduktan sonra çalışmayı bırakmayı düşündünüz mü? Ya da tam tersi aile ekonomisine daha çok destek olmalıyım diye mi düşündünüz? sorusu sorulmuştur. İlk olarak anne akademisyenlerin yanıtları şu şekilde olmuştur:

“Öyle bişey hiç düşünmedim. Belki de çocuklara bakım konusunda bir sıkıntım olmadığı için hani aile büyüklerim güvendiğim insanlar olduğu için. Çocukların bakımı ile ilgili sıkıntı yaşasaydım belki bir süre ücretsiz izin alabilirdim. Bakıcılarla ilgili pek olumlu düşüncem yok. Güven konusunda pek olumlu düşünmüyorum. Benim bir fırsatım vardı annelerle ilgili olarak, ama memleketimden uzak bir yerdeyim, annelerimin gelme durumu olmasaydı mecburen bakıcıya verme gibi bir durumum olsaydı tabi ki çok araştırarak belki bir bakıcı tutabilirdik. Ama hiç bakıcı olmadı ona da hiç sıcak bakmadım, hala da bakmam yani. Kamera ile evde bakıcıyı izlemeyi de doğru bulmuyorum ben. Bana göre büyük şans aile büyüklerinin olması bazılarına göre değil. Ben işte rahat çalışabiliyorsam evde çocuklarımın rahat olduğunu bildiğim için” (K2,A).

“Hayır ikisini de düşünmedim. Ben şöyle düşünüyorum çalışmayı neden bırakayım? Çünkü bir insan çalışırken çocuğuna da bakabilir. Bir kadın hepsinin üstesinden gelebilir diye düşünüyorum. Bir de çalışan bir anne modelinin çocuğa daha iyi bir örnek olacağını düşünüyorum. Bence anneler şu konuda yanılıyor, işte çocuğuma o dönemde daha fazla zaman ayırayım diyor ama zaten çalışsan da o zamanı yaratıyorsun, zor olsa da. O dönem mesela çalışmasan 1-2 yıl ara verip tekrar çalışma hayatına başladığın zaman çocuk için bu aslında daha zor oluyor. Çünkü annenin evde varlığına alışık oluyor. Mesela ben şimdi böyle bir sorun yaşamıyorum. Evden çıkarken mesela sürekli ona sarılıyorum ve diyorum ki oğlum ben gidiyorum ve mama alıp gelicem diyorum ve o zaten alışkın. Ben gittikten sonra ortalığı yıkma gibi bişey yok çünkü doğduğundan beri annesi gider ve tekrardan geri gelir. O yüzden çocuğun gelişimi içinde bunun da iyi bir şey olduğunu düşünüyorum. Bence kadın çalışmaya devam etmeli niye ara versin ki. Kadın için çok zor kabul işte çalış eve gel evde çocuk var tamam annem evde yapabiliyor ama. Evli olsam da evde tüm işlerin bana kalması da zor bir durum. Sanki kadın her işi yapar yapmak zorundaymış gibi bişeyleri var. Erkek ben

erkeğim deyip çekiliyor. İşi bıraksan bu sefer eve bağımlı oluyorsun ve aslında kendini de kötü hissediyorsun. Çünkü çalışan bir kadındın, hayatın içinde bir çaba gösteriyordun. Bu sefer evde sadece çocuk ve evinle ilgileniyorsun. İlk zamanlar çocuk doğuyor kucağına veriyorlar savunmasız ve sen onla baş başasın o annelik içgüdüsiyle hareket ediyorsun ve ihtiyaçlarını görmeye başlıyorsun” (K4, A).

Görüşmelere göre, bazı akademisyen anneler iş hayatından uzaklaşmayı düşünmemiş, tam tersine çalışan bir anne olmanın çocuk için gelişimsel açıdan yararlı olacağına inanmışlardır. Çalışmayı devam ettirmenin hem kişisel kimliklerini hem de sosyal rollerini pekiştirdiğini dile getirmektedirler. Bu ifadeler, annelik ve iş hayatının birbirini dışlamaktan ziyade, birbirini tamamlayan süreçler olabileceğini; kadının yalnızca “bakım veren” bir rol üstlenmekle kalmayıp, aynı zamanda üretken ve aktif bir birey olarak kalmasının önemini vurgulamakta. Ayrıca, bu görüşler, anneliğin yalnızca evde bulunmayı gerektirmediği ve çalışmanın kadın kimliği ile özgüveni açısından güçlendirici bir rol oynadığı iddiasını ortaya koymaktadır.

Araştırma sürecinde mülakat yapılan anne akademisyenlerin, annelik sonrası işten ayrılmayı düşünmedikleri ve aksine çalışmaya devam etmenin hem kendi kimliklerine hem de çocuklarının gelişimine olumlu katkıda bulunduğunu belirttikleri gözlemlenmiştir. Bu sonuç, feminist sosyolojinin cinsiyet rollerine dair eleştirileriyle uyumludur. Feminist kuram, kadınların sadece annelik ve ev işlerine hapsedilmesine karşı çıkarak, bireysel yaratıcılığın ve toplumsal katılımın önemini ön plana çıkarmaktadır (Connell, 2009). Görüşmelerde bazı katılımcıların, bu çalışmanın sadece ekonomik değil aynı zamanda psikolojik ve kimliksel bir gereklilik olduğunu dile getirmeleri, bu bakışı güçlendirmektedir. Literatürde de benzer bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin, Özkan Değirmenci (2022) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, çalışan annelerin iş gücünde dezavantajlı bir durumda oldukları ancak buna rağmen çalışmayı bırakmadan hem bireysel hem de toplumsal rollerini devam ettirdikleri ifade edilmiştir.

Akademisyenlerin büyük çoğunluğu aile ekonomisine katkıda bulunmaya devam etmeyi düşünmüştür fakat bir akademisyen çoğunluğun fikrinin aksine, çocuğa bakacak kimsenin olmamasından kaynaklı olarak ve çocuğu bakıcıya bırakmakta istemediği için birçok kez istifanın eşiğine geldiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Defalarca istifa etmeyi düşündüm, ilk zamanlarda değil bu 6 Şubat depremlerinden sonra 6 Şubat depreminden sonra benim kayınvalidem gelemedi Osmaniye de yaşıyor onlar gelemediler, onlar gelemediği için de benim annem de

biraz gelirken böyle sıkıntılar oldu yani genelde çok uzun kalmıyordu o süreçte çocuk da çok küçüktü yani bıraksam mı diye çok düşündüm çok ciddi düşündüm yani çocuğum ortada kaldı çünkü bir de küçük bir çocuk olunca onu yani bakıcıya veremiyorsun güven asla oluyor ben evime kamerada taktım ama yine de olmadı güven imkansız gibi bir şey” (K8,A).

Anne öğretmenlerin konuyla ilgili ifadeleri akademisyenlerin çoğunluğunu destekler nitelikte olmuştur. Katılımcı öğretmenlerin ifadeleri ise şu şekilde olmuştur:

“Ben çocuğum 4 yaşından sonra çalışan bir anneyim, ya aslında anne işinde kalmalı, bence kalmalısın eğer işi ona çok ağır değilse bunu ya da çocuğuna harcadacağı vakti işiyle harcadıp çocuğun eksik bırakmıyorsa anne çalışmaya devam etmeli sadece çocuk için işi bırakma yok asla hem kendi için çalışmalı farklı ortam görmeli aynı evde sürekli zaman geçirmekten o 4 yılında şey istiyordum bazen bir insan görüyüm tamam haftada bir görüşürsün ama her gün görmek ayrı mesela bir kafasını bir anne bu şekilde de dağıtabilir, yoğun olmadığı sürece bence anne çalışmalı çünkü daha sağlıklı ve daha çok yettiğini düşünüyor aslında hani çünkü çocuğunun istediğin birini alırken bazen tamam kısıtlamak önemli ama bazen de şey diyorsun almasam da olur ama çalışırken demiyorsun yani yine kısıtlıyorsun çünkü çocuğu her şeyi vermekte doğru değil ama özgürsün o özgürlük anneyi bence mutlu ediyor. İkinci çocukta da olursa 2 yıl ayrılmayı düşünüyorum çünkü bebeği kimseye teslim edemem hani bizim izin hakkımız var ücretsiz izine ayrılıyorsunuz. Bir bakıcıya bakışım iyi değil hani ailem olsa teslimim ama hani bakıcı hayır. 2 yıllık ücretsiz izin hakkımız var, 2 yıldan sonra bakıcı mı kreş mi kreş. Çünkü en azından resmi bir yer, diğer türlü bakıcı evde napacağını bilemem kestiremem ve televizyonda gördüğüm olaylar beni çok etkiler annemgil gelemes gelseler çok iyi olur direk onlara bırakırım ya da onların yanında olsam buradan sonra hani planım öyle olur ama yoksa 2 yıl çocuk benimle kalır sonrasında dışarıya çıkarım en azından hani o güveni sağlarız onun gelişimini ben sağlamış olurum içim rahat olur, mesela şu an kızım kreşte mutluyum çünkü bana anlatıyor yani bir de onu ben bilmiyorum artık şey konuşmayı da biliyor başına bir şey gelse anlatabiliyor güzel bir şey daha güvenilir” (K10,Ö).

“İşimi de çok seviyorum evimi de çok seviyorum, çocuklar a da yetişiyordum evet şu anda yetişiyorum yani isteyen yapabiliyor zaten yani bir engel değil bence. Özellik özel durumuma rağmen yani çocuğumdan dolayı mesela hani çocuğum var ben kendimi körelteyim olmadı” (K12, Ö).

“Ekonomik olarak çalışmak zorundaydım hani tamam bir sıkıntı çekmedik ama ikimizde çalıştığımız için çekmedik, gerçekten ihtiyaçları çok fazla hani bir çocuk yapmışsak ona tam anlamıyla bakalım bir niyetindeydik ben de eşim de o yüzden o konuda çalışmayı bırakmayı hiç düşünmedim ama okulda da çok zorlandım bence mesela şu büyük sorun hani Sağlık Bakanlığı şunu söylüyor 2 yaşına kadar çocuklarınızı emzirin evet emzirelim bence Milli Eğitim Bakanlığı da bununla ilgili bir çalışma yapmalı bir yaşından sonra okul idaresi direkt bize şu soruyla geliyor yasal iznin var mı yoksa ben karışmam hani o yüzden, Sağlık Bakanlığı şey diyor bütün doktorlar 2 yıl emzirin çocuğunuzu hani bir yıl kesin hani 2 yıla kadar da emzirin. Ben de bunu tercih ettim hani çocuk için daha sağlıklı olduğu için ama çalıştığım için bu konuda hani zorluklar yaşadım bence hani emziren anneleri 2 yıl önce istiyorsa tamam 2 yıldan sonra zaten sütiün işte bir değeri kalmıyor falan filan diyor doktorlar o yüzden çok şey yapmıyorum ama 2 yıl sağlıklıysa çocuk için önemliyse bence o 2 yıl tanınmalı hani bize hani idare şey düşündüm hani sana yasal bir izin vermişler mi hayır o zaman yok hani idarenin

inisiyatifine bırakılmamalı da evet hani net bir şey olmalı emziren anneler evet 2 yaşına kadar hani çocuklarının süt izni olmalı. Okul çarşıda evim Atatürk'teydi sanayinin orada, hani git gel bir öğlen arası gidip çocuğu emziriyordum, hiç yemek yemeden gidip derse koşturuyordum. İş ortamında da sorunlar yaşadım bence o bir düzenleme gerektiren bisi yani anne olunca bunu net bir şekilde görüyoruz” (K13, Ö).

Katılımcıların çoğu hem ekonomik sebepler hem de kişisel kimliklerini koruma amacıyla çalışma hayatını terk etmemeyi seçmektedir. Bu, kadının sosyal üretime dahil olarak kimliğini oluşturduğunu ortaya koyar. Özellikle MEB gibi kurumlarda annelere tanınan süt izni ve esnek çalışma haklarının yetersiz uygulanması, katılımcıların kurumsal destek eksikliği nedeniyle zorluk yaşadığını göstermektedir. Bu durum, yapısal işlevselcilik (Parsons, 1955) açısından kurumların bireysel rolleri desteklemekte yetersiz kalması şeklinde değerlendirilebilir. Kadınların çocuk bakımında hemen hemen tek başına bırakılması, erkeklerin destekleyici rollerinde yetersiz kalması toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gözler önüne sermektedir. Connell (2009)'un hegemonik erkeklik ve toplumsal cinsiyet gücü ilişkileri kavramları burada tam olarak örtüşmektedir. Toplumda kadınlara ev içi bakım görevi, erkeklere ise dış dünyada aktif rol verilmesi, annelerin istihdamını güçleştirmektedir. Annelik nedeniyle meydana gelen iş gücü ayrımcılığı da buradan anlaşılabilir (Connell, 2009). Türkoğlu Üstün (2020) tarafından yazılan “Kadının ücretsiz bakım emeğinin azaltılması kapsamında kurumsal çocuk bakım hizmetlerine erişim (kreş) hakkı” başlıklı makale, toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde kadının ücretsiz bakım yükünün hafifletilmesi ve kurumsal çocuk bakım hizmetlerine ulaşımın bir hak olarak kabul edilmesi gerektiğini önermektedir. Görüşme verilerimizdeki bakım sağlayıcıya güven azlığı, aile desteği arayışı ve kreş seçimleri bu çalışmanın vurguladığı noktalarla paralellik göstermektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, yaşamını devam ettirebilmek için çalışmaktan vazgeçme eğilimi yoktur. Ekonomik kaygılar, çiftleri daha fazla çalışmaya teşvik etmektedir. İlk iki yıl boyunca bebeğin süt ihtiyacı için annelere belirli ayrıcalıklar verilmesi gerektiği yönündeki talepler, annelerin açıklamalarında yer almıştır. Bazı anneler, esnek çalışma saatleri sayesinde emzirmek için olanaklar bulduklarını ve yoğun ders programlarına sahip bazı öğretmenler bu ders yüklerine rağmen çocuklarını daha iyi bir ortamda yetiştirmeyi hedefledikleri için işi bırakmaya cesaret edemediklerini ifade etmişlerdir.

2.2.2. Annelerin Çalışma Yaşamına Yönelik Tutumları ve Annelik Rollerinin Sosyo-demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

Aile, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği en önemli kurumlardan biridir ve kadınların hem annelik görevlerini hem de iş yaşamındaki durumlarını şekillendiren çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Geleneksel sosyal yapı içinde annelik, kadın kimliğinin ana unsuru olarak değerlendirilmektedir; kadının bakım veren, özverili ve ev içi yükümlülükleri üstlenen bir rol oynaması beklenmektedir (Connell, 2009). Ancak günümüzde artan kadın istihdamı, anneliğin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda sosyo-kültürel ve ekonomik yönleri olan bir sosyal rol olduğunu daha belirgin hale getirmiştir. Bu durum, kadınların çalışma yaşamına dair tutumlarında ve annelik rollerine ilişkin algılarında bazı değişimlere sebep olmaktadır. Bu bölümde, annelerin iş yaşamına yönelik tutumları ve annelik rollerini nasıl algıladıkları, sosyo-demografik özellikleri çerçevesinde istatistiksel analizler aracılığıyla kapsamlı bir şekilde irdelenecektir. Elde edilen sonuçlar, annelik ve işe dair yaşantının iç içe geçtiği çok katmanlı yapıyı daha iyi anlamaya yardımcı olmaktadır.

2.2.2.1. Katılımcıların Annelik Becerilerinin Yaş Açısından İncelenmesi

Katılımcıların annelik becerilerinin yaş değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek adına bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2.10.'da verilmiştir. Analizde katılımcıların annelik becerilerinin yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği saptanmıştır ($t_{(303)}=0,005$; $p>0,05$). Bulgu, annelik becerilerinin yaş grupları açısından benzer düzeyde olduğunu göstermektedir. Böylece “Katılımcıların annelik becerileri yaşa göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmamıştır.

Tablo 2.10. Annelik Becerilerinin Yaş Açısından İncelenmesi

Değişken	Yaş	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
Annelik Becerileri	26-35 yaş arası	167	2,08	0,49	0,005	0,99
	36 yaş ve üzeri	138	2,07	0,64		

Literatürde de benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar mevcuttur. İlk olarak Dursun ve Bıçakçı (2015) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, 1-3 yaşındaki çocukları olan annelerin annelik becerilerine ilişkin öz yeterlilikleri incelenmiş ve annenin yaşı ile annelik becerileri arasında kayda değer bir fark tespit edilmemiştir. Bu araştırma, annelik yeteneklerinin yaşa bağlı olarak değişmediğini göstermektedir. Aynı şekilde, Koç ve arkadaşlarının (2016) gerçekleştirdiği bir çalışmada, ebeveyn becerisi ile yaş arasında kayda değer bir fark tespit edilmemiştir. Bu sonuç, annelik yeteneklerinin yaşa bağlı olarak değişmediğini göstermektedir. Bu bulgular, annelik yeteneklerinin yaşla değişmediğini ve eğitim seviyesi, sosyal destek ağları ile kişisel deneyimler gibi diğer unsurların, annelik yeteneklerinin gelişiminde daha etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Sosyolojik bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bu bulgular annelik rolünün öğrenilen ve tecrübe ile şekillenen bir süreç olduğunu, biyolojik yaşı bu süreçteki etkisinin belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır.

2.2.2.2. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumların Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi

Araştırma kapsamında katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumlarının çalışılan kurum açısından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmış ve elde edilen bulgular Tablo 2.11’de verilmiştir. Analizde katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumlarının çalışılan kuruma göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır ($F_{(3,301)}=4,359$; $p<0,05$). Hangi ikili gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğunu ortaya koymak adına Post Hoc testlerinden Scheffé testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda anlamlı farklılığın ortaöğretim kurumlarında çalışan katılımcılar ($\bar{x}=2,21\pm0,43$) ile okul öncesi ($\bar{x}=2,07\pm0,29$), ilköğretim ($\bar{x}=2,01\pm0,21$) ve yükseköğretim ($\bar{x}=2,04\pm0,31$) kurumlarında çalışan katılımcılar arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ortaöğretim kurumlarında çalışan katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik daha olumlu tutuma sahiptir. Böylece “Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları çalışılan kuruma göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.11. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumların Çalışılan Kurum Açısından İncelenmesi

Değişken	Çalışılan Eğitim Kurumu Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss.	F	p	Farklılık
Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum	1.Okul Öncesi	35	2,07	0,29	4,359	0,01*	3>1,2,4
	2.İlköğretim	57	2,01	0,21			
	3.Ortaöğretim	50	2,21	0,43			
	4.Yükseköğretim	163	2,04	0,31			

*p<0,05

Ortaöğretim öğretmenleri, ergenlik dönemindeki öğrencilerle çalıştıkları için toplumsal cinsiyet rollerine, kariyer hedeflerine ve kadınların sosyal durumlarına dair daha fazla bilinçlenmiş olabilirler. Kadın öğretmenler, öğrencilere örnek olma amacıyla kadın istihdamını teşvik etme eğiliminde olabilirler. Connell'in (2009) toplumsal cinsiyet ve iktidar teorisine göre, kadınlar mesleki kimliklerini yeniden şekillendirirken yeni nesillere de bu kimliği örnek göstererek normatif tutumların değişimine yardımcı olurlar. Ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin ders programları genelde daha düzenlidir ve okul dışında zamanlarını organize etme fırsatları bulunmaktadır. Bu durum, iş ve annelik rollerini dengelemekte daha uygun bir ortam oluşturabilir. Bu durumu yaşayan kadın öğretmenler, işin anneliğe engel teşkil etmediği fikrini daha kuvvetli bir şekilde savunabilirler.

Annelerin çalışma konusunda tutumlarının, bağlı bulundukları kuruma göre değişiklik gösterdiğine dair literatürde birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalar, bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri algılarının ve kadınların işe yönelik tutumlarının; cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir durumu ve yaşamın büyük bir kısmının geçtiği yer gibi demografik değişkenlere bağlı olarak önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Çiçek ve Çopur'un (2018) araştırmasında, bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın istihdamına dair tutumları ile eğitim seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Lisansüstü mezunlarının, ilkökul mezunlarına kıyasla daha eşitlikçi cinsiyet rollerine sahip oldukları ve kadınların çalışma durumuna daha olumlu yaklaştıkları belirlenmiştir. Ayrıca, yaşamın büyük bir kısmının gerçekleştiği yerin de bu tutumlar üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu çerçevede, ortaöğretim kurumlarında görev alan bireylerin, kadınların iş hayatına katılmasına dair daha olumlu yaklaşımlar sergilemeleri, bu kurumların eğitim düzeyi,

kültürel yapıları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki bilinç seviyeleri ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir.

2.2.2.3. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumlarının Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi

Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumlarının eğitim düzeyi açısından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için tek yönlü varyans analizi uygulanmış ve elde edilen bulgular Tablo 2.12’de verilmiştir. Yapılan analizde katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumlarının eğitim düzeyleri açısından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir ($F_{(2,302)} = 1,265$; $p > 0,05$). Buna göre katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları eğitim düzeyleri açısından benzer düzeydedir. Böylece, “Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmamıştır.

Tablo 2.12. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumların Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi

Değişken	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{x}$	ss.	F	p	Farklılık
Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum	1.Lisans	136	2,09	0,32	1,265	0,28	-
	2.Yüksek Lisans	30	2,11	0,44			
	3.Doktora	139	2,03	0,30			

Elde edilen bu bulgular, annelerin eğitim seviyesi arttıkça çalışmaya dair tutumlarının her zaman daha olumlu olacağı varsayımını desteklememektedir. Katılımcılar, lisans, yüksek lisans veya doktora seviyesinde bulunsalar da kadınların annelikle birlikte iş hayatına katılımları konusunda benzer tutumlar göstermişlerdir. Bu durum, toplumsal cinsiyet normlarının yalnızca eğitimle kolayca değişmediğini; aksine bireylerin sosyal çevreleri, dini-ahlaki değerleri ve kurumsal kültür gibi unsurlardan da etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yapısal-işlevselci teori ile toplumsal cinsiyet teorileri çerçevesinde ele alınabilir. Yapısal işlevselci kurama göre (Parsons, 1955), kadınların geleneksel bakım sağlayıcı rolü sistemin devamını temin ederken; feminist bakış açıları, bu rolün kadınların toplumsal hayattaki konumunu kısıtladığını ve bu kısıtlamanın yalnızca yapısal değil, aynı zamanda sembolik ve ideolojik temellere dayandığını ileri sürer (Connell, 2009).

Katılımcıların, annelerin iş yaşamına ilişkin tutumları, eğitim seviyesine göre belirgin bir farklılık göstermediği bulgusu, literatürde nadiren görülen fakat bazı araştırmalarda benzer sonuçlarla karşılaşılan bir durumdur. Bu tür bulgular, eğitim düzeyinin tutumları belirlemede yeterli olmadığını, kültürel, dini ve toplumsal normların da etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çıtak'ın (2008) yüksek lisans tezinde, katılımcıların kadının iş hayatına ilişkin tutumları cinsiyet, cinsiyet rolleri, medeni durum, yaş, sosyoekonomik seviye ve ikamet edilen şehre göre karşılaştırılmıştır. Bu araştırmada, eğitim seviyesi kadının iş yaşamına karşı tutumunu önemli ölçüde etkilememiştir. Bu sonuç, yapılan bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

2.2.2.4. Katılımcıların Meslek Değişkenine Göre Önyargı/Stigma Algılarının İncelenmesi

Araştırmada katılımcıların önyargı/stigma alt boyutundan almış oldukları ortalama puanın meslek açısından farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak için bağımsız örneklem t testi uygulanmış olup yapılan analizden elde edilen bulgular Tablo 2.13'de verilmiştir. Analizde katılımcıların önyargı/stigma düzeylerinin mesleklerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür ($t_{(303)}=1,982$; $p<0,05$). Bulgudan akademisyen ($\bar{x}=2,10\pm0,64$) katılımcıların önyargı/stigma düzeylerinin öğretmen ($\bar{x}=1,96\pm0,48$) katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Böylece, “Katılımcıların önyargı/stigma düzeyleri mesleklerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.13 Önyargı/Stigmanın Meslek Açısından İncelenmesi

Değişken	Meslek	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
Önyargı/Stigma	Akademisyen	163	2,10	0,64	1,982	0,04*
	Öğretmen	142	1,96	0,48		

* $p<0,05$

Akademisyenlerin daha fazla önyargı/stigma seviyelerine sahip olmaları, akademik çevrede hâlâ mevcut olan geleneksel cinsiyet rollerinin ve normlarının etkisiyle izah edilebilir. Araştırma, akademisyenlerin önyargı/stigma seviyelerinin

öğretmenlere oranla daha yüksek olduğuna işaret ederken, akademik dünyada görünüşte eşitlik olmasına rağmen, kadınların annelik, bakım ve ev içi roller üzerinden değerlendirilmesi gibi cinsiyet temelli kalıp yargıların hâlâ etkili olduğunu düşündürmektedir. Akademik dünyada, özellikle kadınların hem üretken bir akademisyen hem de “ideal anne” rollerini eş zamanlı olarak üstlenmeleri bekleniyor; bu durum, kadınların profesyonel kimlikleri ile annelik görevleri arasında sürekli bir denge sağlama çabasına neden olmaktadır. Bu çift yönlü beklenti çatışması, bireyin hem kendi hem de çevresi bakımından önyargıların daha fazla hissedilmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle, bu keşif, toplumsal cinsiyet teorisinin öne sürdüğü gibi, bireyin mesleği ya da statüsünden çok, o mesleğin bağlı olduğu kültürel ve sosyal yapının cinsiyet rollerine ilişkin yargıların içselleştirilmesi ve yeniden üretilmesi üzerindeki etkisini sergilemektedir.

Elde edilen verilerden hareketle çıkan bu sonuç, akademik kurumlardada kadınların annelik ve kariyer rollerini devam ettirmeye çalışırken yaşadıkları toplumsal cinsiyet kaynaklı rol çatışmaları ile bağlantılıdır. Sonuç olarak, bu durum mesleki kimliğin dışsal değerlendirmeler aracılığıyla hasar gördüğü bir “damgalama süreci”nin (stigma) bir işareti olabilir. Dündar’ın (2022) otelcilik sektöründeki araştırmasında da benzer biçimde, mesleki damgalamanın bireylerin mesleki öz saygısını olumsuz yönde etkilediği; öz saygının ise kariyer bağlılığını olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede, akademik alanda çalışan kadınların annelik görevleri sebebiyle dolaylı olarak “yetersiz profesyonel” olarak görülmeleri, onların mesleki özsaygılarını ve aidiyet hislerini zayıflatarak kariyer motivasyonlarını da olumsuz şekilde etkileyebilir. Bu bulgu, yapısal işlevselci teori açısından incelendiğinde, kadına biçilen geleneksel “bakım sağlayıcı” rolün hâlâ kurumsal alanlarda görünmeyen engeller oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.2.5. Katılımcıların Meslek Değişkenine Göre Özerklik/Bağımsızlık Algılarının İncelenmesi

Araştırma kapsamında katılımcıların özerklik/bağımsızlık düzeylerinin meslek açısından farklılık gösterip göstermediğini incelemek adına uygulanan bağımsız örneklem t testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2.14’te verilmiştir. Buna göre

katılımcıların özerklik/bağımsızlık düzeyleri meslekleri açısından anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($t_{(303)}=-3,100$; $p<0,05$). Bulgu, öğretmen ($\bar{x}=2,05\pm0,62$) katılımcıların özerklik/bağımsızlık düzeylerinin akademisyen ($\bar{x}=1,87\pm0,35$) katılımcılara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Böylece “Katılımcıların özerklik/bağımsızlık düzeyleri mesleklerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 2.14. Özerklik/Bağımsızlığın Meslek Açısından İncelenmesi

Değişken	Meslek	n	$\bar{x}$	ss.	t	p
Özerklik/Bağımsızlık	Akademisyen	163	1,87	0,35	-3,100	0,00*
	Öğretmen	142	2,05	0,62		

* $p<0,05$

Kadınların tarihsel olarak bakım sağlayıcı roller üstlenmeleri, mesleki özerklik hissiyatlarını etkileyebilir. Özellikle eğitim alanında, kadınların daha fazla yer alması ve bu mesleğin toplumda kadınlara yönelik olarak görülmesi, öğretmenlerin bağımsızlık hissiyatlarını güçlendirebilir. Elde edilen bulgular öğretmenlerin akademik personelden daha fazla özerklik/bağımsızlık düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, meslek gruplarının çalışma yöntemleri, kurumsal yapıları ve sosyal rollerinden kaynaklanabilir.

Connell’ın hegemonik erkeklik ve toplumsal cinsiyet rejimlerine dair kavramsallaştırması, iş hayatındaki erkek hâkim yapılar nedeniyle kadınların bağımsızlıklarının sınırlı olduğunu öne sürer (Connell, 2009). Akademik çevre, genellikle özgürlükle ilişkilendirilse de kariyer hiyerarşileri, yayın baskısı ve cam tavan sendromu gibi unsurlar, kadın akademisyenlerin bağımsızlıklarını kısıtlayan yapılar içermektedir. Buna karşın öğretmenlik mesleğinde kadınların oranı daha fazla, mesleki hiyerarşi daha yatay olduğu için kadınlar daha fazla özerklik yaşayabilir. Bu, toplumsal cinsiyet temelli rol beklentilerinin ve kurumsal yapının doğrudan etkisini gösterir. Literatürdeki benzer araştırmalar bu sonuçları güçlendirmektedir. Köylü ve Gündüz (2019)’un yapmış olduğu “Öğretmenlerin Karar Alma Sürecine Katılım Düzeylerinin Örgütsel Bağlılık ve Psikolojik İyi Oluş ile İlişkisi” adlı çalışmalarında öğretmenlerin karar verme süreçlerine katılım oranlarının yüksek olduğu ve bunun örgütsel bağlılık ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, öğretmenlerin mesleki özerkliklerinin yüksek seviyelerde olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.3. Çalışan Annelerin İş-Yaşam Süreçlerinde Deneyimledikleri Zorluklar

Araştırmaya katılan annelere “Çalışan Annelerin İş-Yaşam Süreçlerinde Deneyimledikleri Zorluklar” konusunda kendilerine yöneltilen “Anne akademisyenlerin/öğretmenlerin özel ve akademik hayatlarında karşılaşılabilecek muhtemel zorluklar nelerdir?”, “Anne olmadan önceki ve olduktan sonraki çalışma hayatınızı karşılaştırırsanız neler söylersiniz?” gibi sorular sorulmuştur. Görüşmeye katılan akademisyen anneler bu sorulara şu şekilde yanıtlar vermişlerdir:

“Eğer benimki gibi çocuklar uyumuyorsa evde bir akademik hayatınız olmuyor. Yani eve gittiğinizde akademik tüm çalışmalarını okulda bırakmanız gerekiyor. Haliyle normalde 7-8 saat çalışacakken çalışmalarınız sadece okulla sınırlı oluyor. Evde çocuk oyun oynuyor ben bir makale okuyayım diyemiyorsunuz. Çünkü zaten çocuk sizinle oynamak istiyor, sizin öyle bir lüksünüz yok. Ve küçük yaş grubu, ilkokul olsa tamam o kendi başına oynarken siz kendi işinize bakabilir, gazete, makale okuyabilir film izleyebilirsiniz. Ama çocuk küçük olduğunda her şeyi anneye yapmak istiyor. Hatta bazen ev işlerini yetiştirmek bile problem oluyor. Çünkü ona da müsaade etmiyor onunla vakit geçirmemi istiyor. Yani kesinlikle işinizi eve getiremiyorsunuz. Ama akademisyen olmakta biraz da işi eve götürmektir diye de düşünüyorum. Özel hayatımı da aynı şekilde etkiliyor ama artık bunu da kabullenmek lazım. Ama bunu ayırdığımızda işi işte yapacaksın evdeki sorumluluğu da ona göre böleceksiniz böylelikle hiçbir sorun kalmıyor. Bunu kabullenmek lazım. Evet ben bir anneyim çocuğun bana ihtiyacı var ve bu geçici bir süreç. Onun en sağlıklı en doğru şekilde ve en güvenilir şekilde büyütmek lazım bunu sağladığımda sonraki yıllarda rahat edicez” (K1, A).

“Akademik hayatta karşılaşılabilecek zorluklar, akademik hayatın size sunmuş olduğu bazı şeylere yetişmekte zorlanabiliyorsunuz, bazı gecikmeler oluyor. Mesela ben ikinci çocuğuma hamileyken doktoramı savunma aşamasında 8 aylık hamileydim. 3-4 saat savunma sınavı olmuştu. Bu tabii benim için zordu. Bekar insanlara göre biraz geride kalmış olabiliyorsunuz. Onun dışında özel hayatta bir zorluk yaşamadım. Doktora dönemim zorlu geçti. Yani annelik diyoruz ama onun öncesinde hamilelik dönemi de çok sıkıntılı oluyor. O da bir süreç. Akademik hayat durağan bir şey olmadığı için ilerlemeniz gerekiyor. Başka öncelikler olunca da biraz gecikmeler oluyor. Hamilelik bir süreç, bebeklik de bir süreç, okula başlatana kadar 5-6 yıl bazında düşünürsek geniş bir şey oluyor. Yapmanız gerekenlerden biraz feragat etmiş oluyorsunuz” (K2, A).

Bu görüşmelerden elde edilen veriler hem yapısal işlevselcilik hem de toplumsal cinsiyet teorisi açısından anlamlı bir şekilde değerlendirilebilir. Parsons (1955) tarafından oluşturulan yapısal işlevselci teori, ailenin ana işlevlerinden biri olarak çocukların sosyalleşmesini ve duygusal destek sunma rolünü ön plana çıkarır. Bu

teoriye göre kadın, “bakım sağlayan” bir rol alırken erkek, “dışa dönük” rolde ekonomik kaynakları temin eder. Akademisyen annelerin çocuklarının erken yaşlarda sürekli bir ihtiyaç duyması, evde çalışma koşullarının yetersizliği ve akademik faaliyetlerini kurumsal saatlerle sınırlama zorunlulukları, bu teorinin “rol farklılaşması” kavramıyla açıklanabilir. Akademik görev ile annelik görevi arasındaki çatışma, sistemin işleyişini sürdürmek adına bireyin (annenin) rol kısıtlamalarıyla karşılaşmasına yol açmaktadır. Connell'in (2009) toplumsal cinsiyet ve iktidar teorisi, toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel normlarla şekillendiğini ve erkek merkezli bir sistemde kadınların emeğinin görünmez hale geldiğini öne sürer. Kadının hem akademik başarı hem de annelik görevlerini aynı anda üstlenmesi, sık sık “mükemmeliyetçi” bir performans talebiyle örtüşür. Katılımcıların “evde çalışamıyorum, çünkü çocuk benimle oynamak istiyor” ya da “makale okuyamıyorum, ev işlerini bile yetiştiremiyorum” sözleri, kamusal alanda üretkenlik beklenen kadının özel alanda duygusal emeği de üstlenmesi gerektiği toplumsal beklentisini yansıtmaktadır.

Akademisyen annelerin karşılaştığı zorluklar üzerine yürütülen araştırmalar, iş-yaşam dengesinin kurulmasında yaşanan engelleri ve bu durumun kariyer ilerlemesine olan etkilerini gözler önüne sermektedir. Literatürde benzer çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin, Çakmak Otluoğlu, Kurt Yılmaz ve Sürgevil Dalkılıç (2021) tarafından gerçekleştirilen nitel bir çalışmada, Covid-19 sürecinde akademisyen annelerin evden çalışma esnasında karşılaştıkları iş-aile çatışmaları ve akademik verimsizlik konuları öne çıkmıştır. Katılımcılar, akademik sorumluluklarını çocuk bakımı ve ev işleriyle dengelemenin zor olduğunu belirtmişlerdir.

“Akademik çalışmalarımı yapamıyorum bu açıdan şey istediğim ölçüde yapamıyorum, yazamıyorum dediğim gibi yazmam gereken durumlarda okulun biraz daha sakin olması gerektiği durum ne olabilir mesela bu yaz olabilir, öğrencinin olmadığı zamanlar olabilir, çok derse giriyoruz işte idari görevlerin getirdiği sorumluluklar çok fazla oluyor, toplantılar oluyor bu açıdan zor oluyor bu yazı değerlendirebilirim onun dışında mesela çocuk küçük olduğu için kongreye gitmek istiyorum gidemiyorum çünkü belli bir yaşa kadar çocuğun tek kalmaması gerekiyor güvenli bağlanma açısından yine en azından psikiyatristlerin söylediği öyle mesela evet yani izlediğim kadarıyla 2 yaş altında kalmaması gerekiyor ama belli bir kaynak da 3 yaşına kadar hani yalnız kalmaması daha doğrusu aynı neden uzun süreli ayrılmaması gerektiği söyleniyor ya beraber gitmemiz gerekiyor ya da hiç gitmemem bu çok büyük bir zorluk benim için. ...benim ailem İzmir’de oturuyor işte tatillere gittiğimizde hani bırak 2-3 günlüğüne atıyorum şuraya git buraya git düşünemiyorum 2-3 günlüğüne bırakamam yani hani ne yapar ne hisseder. Hiç ya onla ya onsuz yani hani çok önemli değil 2 sene sonra yapabilirim yani beraber yapabilirim 2 sene sonra beraber yapabiliriz sıkıntı değil yani” (K5, A).

“Bizim mesleğim gecesi yani bir saat aralığının olmaması, sürekli akademik yayın yapmak durumunda olmamız hani bir Milli Eğitim öğretmeni olsan 8-5 dersini anlatırsın akşam gelirsin evine daha sonra bütün gün çocuğumla eşinle ilgilenirsin ama ben evde çocuğumla ilgilenirken bile aklımda hep makalem var hep yazacağım yazamadığım makalem kitabım, sempozyum işte şu bu bildiri yani hep o akademik telaşlar hatta geçen gün çocukla böyle parka gitmiştik çocuğu sallarken ben bir makaleyi düşünüyordum bu arada eşim bizi videoya almış o kadar belli ki benim bir şey düşündüğüm yani ben hep bedenen oradayım ama ruhen yokum. Bazen korkuyorum yani bu da akademik telaşlardan dolayı yani hep aklımda yayınlar, makaleler, çalışmalar bir de anne olunca işte bu makale süreçleri çok aksadı yani dediğim gibi çalışmıyorum, istediğim sayıda yayın çıkaramıyorum o ama onu stresi benimle hep benimle ya onu bırakamıyorum evet ya normal dediğin gibi bir Milli Eğitim öğretmeni olsam farklı bir sektörde olsam o sektörü orada bırakır gelirim ama bizim öyle bir şeyimiz yok işte ben gece mesela dedim ya dün bu hafta mesela birkaç gece öyle uyumadığım oldu bir kaç gece alarm kurdum uyandım ya da hiç uyumadım sabah da geç kalkmadım yani sabah zaten kızım erken kalkıyor feragat etmek zorundayım” (K8,A).

Katılımcıların ifadeleri, özellikle akademisyen annelerin annelik görevleri ile akademik yükümlülükleri arasında karşılaştıkları çatışmayı net bir şekilde göstermektedir. Örneğin: “Ben evde çocuğumla ilgilenirken bile aklımda hep makalem var... bedenen oradayım ama ruhen yokum” (K8, A). Bu ifade, iş yaşamı ile özel hayat arasındaki sınırların belirsizleştiğini ve rol çatışmasının yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durumu analiz etmek amacıyla Greenhaus ve Beutell (1985) tarafından oluşturulan iş-aile rol çatışması teorisi son derece uygun bir yöntemdir. Bu teoriye göre, bireyin aynı anda birden fazla rolü olduğu zaman bu roller arasında çatışma meydana gelir ve bu durum bireyin psikolojik sağlığını ve performansını olumsuz bir şekilde etkileyebilir.

Katılımcılardan bir diğerrinin ifadesi; “Kongreye gitmek istiyorum ama çocuğu bırakamam ya beraber gideceğiz ya hiç gitmeyeceğim” (K5, A), aile sistemleri kuramı (Minuchin, 1974) perspektifinden incelendiğinde, çocuğun varlığı sistemdeki rollerin ve sınırların yeniden şekillendirilmesine yol açmaktadır. Özellikle “güvenli ilişki kurma” vurgusu, annenin çocuğuyla birincil bağ kurucu olarak yer almasına yol açar. Bu durum, sistem içindeki diğer rolleri (örneğin akademisyenliği) geri planda bırakabilir. Ayrıca, K8'in aşağıdaki ifadesi toplumsal cinsiyet normlarının nasıl benimsendiğini göstermektedir: “Ben normal bir Milli Eğitim öğretmeni olsam 8-5 dersimi anlatıp gelirim ama bizim öyle bir şeyimiz yok... (K8, A) Bu ifade, kadınların akademideki üretkenliğinin yapısal faktörler ve toplumsal cinsiyet rolleri tarafından nasıl şekillendiğini açığa çıkarır. Connell'in (2009) toplumsal cinsiyet teorisi bu açıdan

aydınlatıcıdır: Toplumsal cinsiyet, yalnızca bireysel davranışlarla değil, kurumsal yapılarıdaki adaletsizliklerle de şekillendirilmektedir. Üretkenliğe odaklanan kurumlar, akademi benzeri olmakla birlikte, kadınların bakım emekleriyle uyumsuz bir hızda işler. Literatürde elde ettiğimiz verileri destekler nitelikte çalışmalara ulaşmak mümkündür. İlk olarak Ekman & Bayram Değer (2024)'ün “Kadın Akademisyenlerin Mesleki Engelleri: Bir Üniversite Örneği” başlıklı çalışmasını örnek verebiliriz. Bu çalışma, evli ve çocuklu kadın akademisyenlerin, örgütsel şartlardan dolayı kariyerlerinde engellerle karşılaştığını göstermiştir. Özellikle, çocuk bakımının ve evdeki sorumlulukların akademik ilerlemeyi olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir. Bir başka örnek Bayar Türkoğlu (2022)'nin çalışmasıdır.

Bu çalışma “Kadın Akademisyenlerin Akademik İlerleme Kriterlerinde Anne Olma Deneyimleri” başlıklı çalışmadır. Bu nitel çalışma, kadın akademisyenlerin annelik tecrübelerinin akademik kariyer ilerleme ölçütleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Katılımcılar, ev işleri ve çocuk bakımından dolayı akademik faaliyetlere yeterli zamanı ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Bulgularımızı destekler nitelikte olan son çalışma Alas (2019)'un “Kadın Akademisyenlerin Kariyer Zorlukları ve İş Memnuniyeti Deneyimleri Üzerine Fenomenolojik Bir İnceleme” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma ise, kadın akademisyenlerin mesleki zorlukları ve iş tatminine dair yaşantılarını analiz etmiştir. Araştırmada, annelik ve ev içi yükümlülüklerin, iş-yaşam dengesini olumsuz etkilediği ve kariyer gelişimini engellediği tespit edilmiştir.

Akademisyenlerin açıklamalarına baktığımızda, genellikle kadınların toplumda çocuk bakımında ana sorumluluğu üstlenen kişiler olarak algılandıkları görülmektedir. Akademisyen olmalarına rağmen, annelik onların hem iş hayatlarında hem de sosyal yaşamlarında önemli bir sorumluluk yükü taşımaktadır. Görüşülen akademisyen anneler, çocuklarının bakımını ve gelişimini takip etme isteğinin, akademik ve profesyonel hayatlarına olumsuz etkide bulunduğunu dile getirmişlerdir. Akademisyen annelerin hem annelik görevleri (çocuk bakımı, ev işleri) hem de akademik sorumlulukları (yazma, seminer verme, ders hazırlama) kadınları iki kat daha zorlayan bir durum yaratmaktadır. Örneğin, çocukları küçükken annenin evde çalışması yapılamamaktadır. Anneler, çocuklarına bakarken akademik görevlerden vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar.

Anne öğretmenler de konuyla ilgili akademisyenleri destekler nitelikte ifadelerde bulunmuşlardır. Şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Bir ara yüksek lisans dedim sonra dedim ki yani bu yıla kadar hep bir dersler bir şeyler yoğunluklar onu yüklemek istemedim çünkü onun için de ona zaman ayırmam gerekti onun yerine o zamanı kendime çocuğuma ayırmak daha mantıklı geldi o yüzden yüksek lisans falan düşünmüyorum. Biz eşimle şey demiştik hani çalışmayı kapıda bırakıp eve öyle girmek ben bunu yapan biriyim bir de burası Tunceli olarak öğrenci sayısı az ve geldiğim gün sayısı da. ...Sonrasında evdeyim kendi özel hayatımdayım, gezeceksem geziyorum eve geçsem diye o yüzden birazda böyle vakit ayırabiliyorum tanıyorum benim bu aslında zamanım olduğu için böyle değilim. ...Biz kültür kısmı olduğumuz için meslek lisesindeyim bizde ders saatimiz kısıtlı o yüzden bana vakit var, hepsine vakit kalıyor ondan o yüzden ben buradaki yükü eve götürmüyorum” (K10, Ö).

“Kendimi geliştirmek istedim özellikle yüksek lisans yapmayı çok istiyorum üniversitede öğretmenlik yapmayı çok istiyorum bende üniversitedeyken en büyük hayalim buydu ama daha sonra çocuk sürecine girince gerçekten eşim çünkü çok yoğun çalışıyor eşimle paslaşabilsem belki o rahatlık gelecek ama emniyette çalıştığı için mesai kavramı yok ve bu yüzden de hani çocukların her şeyine ben yetişmek zorundayım yani ona vakit ayırmak yine çocuklardan zaman çalmak gibi geliyor bana bu yüzden erteliyorum biraz daha büyüsünler diyorum evet birazdan büyüdükten sonra istiyorum” (K11, Ö).

“Her şeyimi okulda yapıyorum. Sınavları yaptıktan sonra hani bir saat burada duruyorum sınav kağıtlarımı okuyup her şeyi e-okula giriyorum falan, kesinlikle yüksek lisansta evlenmeden önce yaptım evlendikten sonra da işte şey falan yurt dışı öğretmenliği falan çok istiyordum, yani dil tamam evde çalışıyorum. Çocuktan sonra dediğim gibi bakıcımız yok zor yani. Şimdi mesela kursa gitmek istiyorum ama akşam çocuğu bırakacak kimsem yok o yüzden eşim işte, o bayağı bir engel oldu. Yani dil olarak İngilizce B1 seviyesine kadar var ama onu geliştirmek istiyordum olmadı yani evde özel ders şeklinde baktım böyle o da konuşma üzerine daha çok istiyordum öyle de öğretmen çok bulamadım. Almanca istiyordum kursa gitmek o da olmadı. Şimdi çocuğum büyüdü artık bundan sonrası için şimdi görüşmüştük zaten yavaş yavaş başlayacağım artık 4 buçuk yaş zaten daha rahat artık büyüdü” (K13, Ö).

Katılımcı öğretmenlerden (K10, Ö) “Yüksek lisans falan düşünmüyorum... çocuğuma ayırmak daha mantıklı geldi” şeklindeki ifadesi, toplumsal cinsiyet rollerinin bireysel kariyer arzularını nasıl etkilediğini ortaya koyar. Kadınların annelikle bağlantılı “öncelik verme” tutumu, kişisel gelişim veya akademik ilerleme gibi konulardan vazgeçmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu durum, Parsons'un (1955) yapısal işlevselci teorisi çerçevesinde de incelenebilir: kadının bakım veren rolü, sistemin devamlılığı için idealize edilir; erkek ise ailenin geçimini sağlar. Bu rol dağılımı, kadını özel alandan kamuya itmektedir.

Bir diğerkatılımcı (K11, Ö) ise “Eşimle paslaşabilsem belki o rahatlık gelecek... ama eşimin mesai kavramı yok... her şeyine ben yetişmek zorundayım” şeklinde açıklama yapmıştır. Bu açıklama, aile sistemi kuramı (Minuchin, 1974) çerçevesinde incelendiğinde, ebeveynler arasındaki rol dağılımındaki dengesizliği ve sistemdeki yükün yalnızca bir ebeveyne (anneye) yüklenmesinin yarattığı baskıyı ortaya koyar. Kadının yalnız başına çocuk bakımını üstlenmesi, sistemde dengesizlik yaratmaktadır. Bu örnek, erkek egemen düzende kadının görünmeyen emeğini de ortaya koymaktadır. Bu görüşme verileri, annelik ile iş hayatı dengesinde kadınların karşılaştığı zorlukların hem bireysel hem de yapısal açıdan kavranması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kadınların kariyer hedeflerini geciktirmeleri, akademik faaliyetlerden uzak durmaları veya özel yaşamlarından vazgeçmeleri; toplumsal cinsiyet normlarının, patriyarkal yapının ve destek yetersizliğinin ortak sonucudur. Bu sonuçlar, feminist sosyoloji, yapısal işlevselcilik, aile sistemi teorisi ve iş-aile rol çatışması teorisi kapsamında yorumlanabilir.

Öğretmenlerden bir tanesi ise tüm ders yoğunluğuna ve iki küçük çocuğuna rağmen yüksek lisans yaptığını ve yaşadığı zorlukları şu şekilde ifade etmektedir:

“Bulunduğunuz ilk Tunceli olunca sosyal aktivite çok yok ama ben normalde çok aktiftim. Kendimi geliştirmek için her kursa katılıyordum Antalya’dayken halk eğitiminin olsun, özel olsun eğitimler aldım tabii ki de. Burada da yapabileceğim en iyi şey yüksek lisanstı ama Alese hazırlanamayacağım için ben tezsizi seçtim. Alese hazırlanmak ta ayrı bir süreç isteyecekti. En azından dedim kendi alanımla bağlantılı, biz de sonuçta iyi seviyeye kullanıyoruz. Yani mutfakta çok yararları var, öğretmemiz gerekiyor. O yüzden ben bu alanda seçtim. Makale okuyorum ya da okumaya çalıştım, ilk dönem okumaya çalıştım. İkinci dönem çocuk büyüdükçe o ve ilk dönem sadece mesela onu yutuyorsun, kendine vakit ayırıyorsun. Çocuk yine kreşte ikincisi. Vakıtkalıyordu ama şu an zaman kalmıyor. Şu an makale okuyorum diyemem. Hatta nasıl makale yazacağımı düşünüyorum. Evet bu süreçte var çünkü ayrı ya da açıkçası hatta hazır bile yapmayı düşündüm ama dünyanın parasıymış. Benim süreç te kısa bir ay içinde hazırlamam lazım çünkü Ocakta onun sunumunu yaptıktan sonra mezun olacağım. Bitirme ödevi olarak vermem lazım. Ben eve gidiyorum direk çocuk bana atılıyor, eve gidiyorum yemek yükü biniyor, temizlik yükü biniyor, o süreç olmuyor yani kayıinvalidem diyor ki biz çocukla ilgilendik zaten tüm gün yorulduk moduna giriliyor. Ama dışarıdan gelen yorgun gelecek modu olmuyor. Öyle bir problem, bir de çocukların en başta da söylediğim uyku problemi olduğu için mesela geceyi de kendime ayıramıyorum. Gece çalışayım desem öyle bir şey de olmuyor” (K14, Ö).

Görüşme verisinde yer alan katılımcı (K14, Ö), akademik hedeflerini çocuğun bakım yükü, sınırlı aile desteği ve zaman kısıtlılığı gibi etkenler yüzünden ertelediğini belirtmektedir: “Ben eve gidiyorum direk çocuk bana atılıyor, yemek yükü biniyor,

temizlik yükü biniyor...Çocukların uyku problemi olduğu için mesela geceyi de kendime ayıramıyorum...” Bu ifade, annelik görevlerinin kadının kişisel ve mesleki gelişimini ne şekilde kısıtlayabileceğini ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelendiğinde, kadınlardan hem "iyi bir anne" hem de "sorumlu bir ev hanımı" olmaları beklenirken, erkek partnerin bu süreçte daha az yükümlülük aldığı görülmektedir. Bu durum, Connell'in (2009) “toplumsal cinsiyet düzeni” teorisiyle uyum içerisindedir. Connell’e göre, erkek egemen yapılar kadınların kamusal (iş) alanda varlığını kısıtlar, özel alandaki görevlerini ise “doğal” hale getirir. Sarıtaş, S., & Bozkurt, A. (2020)’nin çalışması da bu bulguları destekler nitelikte olmuştur. “Annelik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma” başlıklı çalışmada çalışan annelerin hem kendilerine hem de kariyerlerine zaman ayırmakta zorluk çektikleri, akademik ilerlemelerini erteledikleri belirtilmektedir.

Öğretmenlerin görüşlerini incelediğimizde, kendilerini geliştirememenin en büyük sebebinin çocuk bakımına ve ev işlerine olan zorunlu yükümlülükleri olduğu görülmektedir. Birçok öğretmen, kariyer hedeflerini veya kişisel gelişim fırsatlarını geciktirmek zorunda kalmıştır; çünkü çocukların bakımı, ev işleri ve ailenin diğer gereksinimlerine odaklanmak en önemli yükümlülükleri olmuştur. Sosyal yapılar, ekonomik engeller ve annenin zaman kısıtlılığı, kadınların kendilerini geliştirmesine yönelik fırsatları sınırlayan önemli etkenlerdir. Bu durum, kadınların hem iş hayatında hem de toplumdaki potansiyellerini gerçekleştirmeleri açısından önemli bir engel oluşturmaktadır. Öğretmenlerin en sık üzerinde durduğu kavramlar “zaman yönetimi”, “çocuk bakımı”, “ev işi”, “kısıtlamalar”, “erteleme”, “kendini geliştirememe”, “fırsat bulamama” gibi kavramlar olmuştur.

2.3. Değişkenler Arası İlişkilerin İncelenmesi

Bu bölümde, çalışmada kullanılan üç farklı ölçekten elde edilen değerler arasında anlamlı bağlantılar olup olmadığı araştırılmıştır. İlgili değişkenler arasında korelasyon analizleri gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular, annelik rolleri, çalışma düşüncesi ve annelerin çalışmaya yönelik tutumları arasındaki etkileşimi gösterecek şekilde değerlendirilmiştir. Araştırmada değişkenler arası ilişkilerin incelenmesinde Pearson

korelasyon analizi uygulanmış olup analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2.15’te verilmiştir.

Tablo 2.15. Değişkenler Arası İlişkilerin İncelenmesi

<i>r</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	1													
2	,028	1												
3	-	,404**	1											
4	,200**			1										
5	,765**	-,087	-,098		1									
6	,651**	,544**	,515**	,656**		1								
7	-	-	-	-,081	-		1							
8	,163**	,542**	,247**		,424**			1						
9	-,094	-	-	-,099	-	,823**			1					
10	-	,488**	,356**		,435**					1				
11	-,104	-	-	-,085	-	,816**	,869**				1			
12	-,034	,501**	,343**		,432**							1		
13	-,105	-	-	-,023	-	,817**	,901**	,824**					1	
14	-,106	,501**	,350**		,381**									1
15	-,105	,530**	,351**	-,115*	-	,787**	,838**	,821**	,811**					
16	-,106	,530**	,351**		,460**									
17	-,106	,546**	,357**	-,089	-	,905**	,964**	,928**	,937**	,912**				
18	,063	-	-	,085	-	,600**	,697**	,675**	,719**	,667**	,723**			
19	,063	,537**	,434**		,350**									
20	,063	-	-	,026	-	,531**	,688**	,654**	,685**	,651**	,694**	,883**		
21	,065	,488**	,496**		,386**									
22		-	-	,059	-	,584**	,714**	,685**	,724**	,680**	,731**	,973**	,967**	1
23		,529**	,477**		,378**									

*p<0,05; **p<0,01; 1=Önyargı/Stigma, 2=Özerklik/Bağımsızlık, 3=Aile ve Sosyal Uyum, 4=Annelik Becerileri, 5=Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum, 6=Hizmet, 7=Kimlik, 8=Mesleki Vatandaşlık, 9=Başkalarına Bakma, 10=Kişisel Tatmin, 11=Çalışma Düşüncesi, 12=Annelik Rolü Gelişimi ve Performansı, 13=Annelik Görevi ve Başarısı, 14=Annelik Rolü Algıları

2.3.1. Annelik Rolü Algıları ile Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki

Katılımcıların annelik rolü algıları ile annelerin çalışmasına yönelik tutumları ($r=-0,378$; $p<0,01$) arasında negatif yönlü anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Böylece “Annelerin çalışmasına yönelik tutumu ile annelik rolü algıları arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi doğrulanmıştır. Bu sonuç, annelik rolünü daha belirgin bir şekilde algılayan katılımcıların, annelerin istihdamına dair daha olumsuz tutumlar geliştirdiklerini göstermektedir. Bu bulgu, toplumsal cinsiyet temelli rollerin bireylerin tutum ve değerleri üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir. Geleneksel sosyal yapı içerisinde annelik, bakım verme yükümlülüğü ile eşleştirilmektedir; bu da kadının iş hayatında bulunmasını kısıtlayan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Yapısal-

fonksiyonalist teoriye göre aile, toplumun en önemli kurumudur ve her bireyin belirli rolleri ifa etmesi, sistemin sürdürülmesi için gereklidir (Parsons, 1955). Kadının bakım veren rolünü öncelikle üstlenmesi, işyerine yönelik yaklaşımını da etkileyebilir.

Değişkenler arası ilişkiler alt boyutlar bağlamında incelendiğinde katılımcıların annelik rolü algıları ile annelerin çalışmasına yönelik tutumlarının özerklik/bağımsızlık ($r=-0,529$; $p<0,01$), aile ve sosyal uyum ($r=-0,477$; $p<0,01$) alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Böylece “Annelerin çalışmasına yönelik tutumunun özerklik/ bağımsızlık boyutu ile annelik görevi ve başarısı arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi doğrulanmıştır. Bu bulgulara göre, annelik görevini daha derin ve belirgin bir şekilde algılayan kişiler, annelerin iş hayatına katılmaları konusunda özerklik ve sosyal uyum açısından daha olumsuz bir tutum sergilemektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri ile geleneksel annelik anlayışının etkisini belirgin bir şekilde göstermektedir. Geleneksel bakış açısına göre, annelik; kadının temel kimliği ve öncelikli yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır (Connell, 2009). Bu tanım, kadının bireysel bağımsızlığını sınırlayan ve onun karar verme süreçlerinde otonomi kazanmasını engelleyen bir yapı yaratır. Özellikle feminist teori, bu durumu kadınların kamu alanına katılımını kısıtlayan hegemonik bir yapı olarak değerlendirir (Hays, 1996).

Benzer şekilde önyargı/stigma alt boyutu ile annelik rolü gelişimi ve performansı ($r=-0,537$; $p<0,01$), annelik görevi ve başarısı ($r=-0,488$; $p<0,01$) alt boyutları arasında; aile ve sosyal uyum alt boyutu ile annelik rolü gelişimi ve performansı ($r=-0,434$; $p<0,01$), annelik görevi ve başarısı ($r=-0,496$; $p<0,01$) alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Böylece, “Annelerin çalışmasına yönelik tutumun önyargı/stigma boyutu ile annelik görevi ve başarısı arasında ilişki vardır” hipotezi ve “Annelerin çalışmasına yönelik tutumun önyargı/stigma boyutu ile annelik rolü gelişimi ve performansı arasında ilişki vardır” hipotezi doğrulanmıştır. Bu sonuçlara göre, annelik rolünü daha belirgin ve etkili bir şekilde algılayan kişiler, annelerin çalışma durumuna özerklik ve sosyal uyum bakımından daha olumsuz bir bakış açısı göstermektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneksel annelik anlayışının etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Geleneksel perspektifte, annelik; kadının esas kimliği ve birincil sorumluluğu olarak tanımlanır (Connell, 2009). Bu tanım, kadının kişisel bağımsızlığını sınırlayan ve karar verme süreçlerinde otonomi

kazanmasını engelleyen bir yapı meydana getirir. Özellikle feminist teori, bu durumu kadınların kamuya katılımını kısıtlayan hegemonik bir yapı olarak değerlendirir (Hays, 1996). Diğer taraftan, aile sistemleri teorisi açısından değerlendirildiğinde, bireyin bağımsızlığı, aile içindeki rollerin eşit bir şekilde dağıtılmasıyla gerçekleşir. Kadının sadece bakım veren bir rolde kalması, aile içindeki rol dengelerini sarsmakta ve annenin sosyal yaşama ve iş gücüne katılımını kısıtlamaktadır (Minuchin, 1974). Bu çerçevede elde edilen sonuçlar, “Annelerin çalışma tutumunun özerklik/bağımsızlık yönü ile annelik rolü ve başarısı arasında kayda değer bir ilişki bulunmaktadır” hipotezini destekler niteliktedir.

Annelerin çalışmasına yönelik tutumlar ile annelik rolü algılarının annelik rolü gelişimi ve performansı ($r=-0,350$; $p<0,01$), annelik görevi ve başarısı ($r=-0,386$; $p<0,01$) alt boyutları arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Böylece, “Annelik becerileri ile annelik rolü algıları arasında bir ilişki vardır” ve “Annelik becerileri ile annelik görevi ve başarısı arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezleri doğrulanmıştır.

Bu bulgular, bireyin annelik yeteneklerini algılama şekliyle çalışma ile ilgili tutumları arasında bir çatışma olabileceğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelendiğinde, bu durum kadınların “çalışan birey” ve “ideal anne” rollerini eş zamanlı olarak yürütmeye çalışırken karşılaştıkları rol çatışmasını (Kahn vd., 1964) sergilemektedir. Kadınlar iş hayatına dair olumlu bir tutum geliştirdiklerinde, bu bazı durumlarda annelik rolleri konusunda yetersiz hissetmelerine yol açabiliyor; bu da bireyin annelik başarısına yönelik algısını olumsuz etkileyebiliyor.

2.3.2. Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutumları ile Çalışma Düşünceleri Arasındaki İlişki

Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları ile çalışma düşünceleri arasında ($r=-0,459$; $p<0,01$) negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum, özellikle annelik ile iş hayatının çelişen görev alanları oluşturmamasından kaynaklanabilir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadını hâlâ birincil bakım veren olarak yerleştirmesi (Connell, 2009) ve anneliğin özveri temelli yüceltilen bir rol olmasının (Hays, 1996) birey için kişisel tatmin ya da kimlik kazanma işlevini zayıflatma ihtimali vardır. Bu

çerçevede çalışan anneler, işe gitmeyi yalnızca maddi bir ihtiyaç olarak değil, arada bir annelik rolüyle çelişen bir faktör olarak da görebilmektedir. Bu sonuç, sosyolojik açıdan rol çatışması teorisi (Kahn et al., 1964) ve toplumsal cinsiyet teorileri (Connell, 2009; Hays, 1996) ile anlaşılabilir. Kadınların annelik ve profesyonel kimliklerini sürdürme çabaları, içsel çatışmalar ve algısal gerginlikler yaratabilir.

Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları ile çalışma düşünceleri arasında ilişki alt boyutlar bağlamında ilişkiler incelendiğinde katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları ile hizmet ($r=-0,424$; $p<0,01$), kimlik ($r=-0,435$; $p<0,01$), mesleki vatandaşlık ($r=-0,432$; $p<0,01$), başkalarına bakma ($r=-0,381$; $p<0,01$) ve kişisel tatmin ($r=-0,460$; $p<0,01$) alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Böylece, “Çalışma düşüncesinin kişisel tatmin boyutu ile aile ve sosyal uyum arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “Çalışan annelerin mesleki vatandaşlık bilinci ile annelerin çalışmasına yönelik tutumunun annelik becerileri alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “Çalışma düşüncesinin başkalarına bakma boyutu ile aile ve sosyal uyum arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezleri doğrulanmıştır. Bu sonuçlar, annelerin iş hayatına ilişkin yaklaşımları daha olumlu bir hale geldikçe bireylerin çalışmanın anlamı ve değeri konusundaki algılarında (örneğin kişisel tatmin ya da topluma hizmet etme) azalma eğilimi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelendiğinde; kadınların hem “bakım sağlayan” (Parsons, 1955) hem de “üretken” roller içerisinde zorlandığını, bu iki yönlü rol yükünün bireylerin iş motivasyonlarını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Özellikle kişisel tatmin ve mesleki vatandaşlık gibi alanlarda görülen olumsuz ilişki, çalışan annelerin annelik yükümlülükleriyle içsel tatminlerini dengelemekte zorluk yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde hizmet alt boyutu ile önyargı/stigma ($r=-0,163$; $p<0,01$), özerklik/bağımsızlık ($r=-0,542$; $p<0,01$), aile ve sosyal uyum ($r=-0,247$; $p<0,01$) alt boyutları arasında; kimlik alt boyutu ile özerklik/bağımsızlık ($r=-0,488$; $p<0,01$), aile ve sosyal uyum ($r=-0,356$; $p<0,01$) alt boyutları arasında; mesleki vatandaşlık alt boyutu ile özerklik/bağımsızlık ($r=-0,501$; $p<0,01$), aile ve sosyal uyum ($r=-0,343$; $p<0,01$) alt boyutları arasında; başkalarına bakma alt boyutu ile özerklik/bağımsızlık ($r=-0,501$; $p<0,01$), aile ve sosyal uyum ($r=-0,350$; $p<0,01$) alt boyutları arasında; kişisel tatmin alt boyutu ile özerklik/bağımsızlık ($r=-0,530$; $p<0,01$), aile ve sosyal uyum ($r=-0,351$;

$p<0,01$) ve annelik becerileri ($r=-0,115$; $p<0,05$) alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Katılımcıların çalışma düşünceleri ile annelerin çalışmasına yönelik tutumların özerklik/bağımsızlık ($r=-0,546$; $p<0,01$), aile ve sosyal uyum ($r=-0,357$; $p<0,01$) alt boyutları arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Böylece, “Çalışma düşüncesinin kişisel tatmin boyutu ile özerklik/bağımsızlık arasında bir ilişki vardır” ve “Çalışma düşüncesinin başkalarına bakma boyutu ile özerklik/ bağımsızlık arasında bir ilişki vardır” hipotezleri doğrulanmıştır.

Bu bulgular, bireyin çalışmaya atfettiği önemin arttıkça (kişisel tatmin, topluma katkı, mesleki kimlik gibi) aile içindeki bireysel özerklik düzeyinin ve sosyal uyumun daha az hissedildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle çalışan annelerin kimliklerini oluştururken karşılaştıkları rol çatışmalarını ve bu çatışmaların psikososyal etkilerini yansıtmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelendiğinde, bu bulgular Joan C. Williams'ın (2000) “maternal duvar” kavramıyla benzerlik göstermektedir. Williams’a göre, annelerin kariyerleri sırasında maruz kaldıkları önyargılar ve esneklik beklentileri nedeniyle karşılaştıkları “kariyer cezası”, kadınların profesyonel ve annelik kimliklerini bir arada sürdürmeye çalışırken sürekli bir denge arayışı içinde olduklarını gösterir. İş düşüncesinin yoğun olduğu kişilerde, anneliğe dair “öz yeterlik” ya da “özerk davranma hakkı” daha sınırlı hissedilirken birey, işin yükümlülüğüne karşı sosyal desteğin yetersizliğini yaşamaktadır.

2.3.3. Çalışma Düşünceleri ile Annelik Rolü Algıları Arasındaki İlişki

Katılımcıların çalışma düşünceleri ile annelik rolü algıları arasında ($r=0,731$; $p<0,01$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu durum, çalışma yaşamı hakkında olumlu görüşler benimseyen bireylerin annelik rollerini daha güçlü, başarılı ve anlamlı biçimde deneyimlediklerini göstermektedir. Bu bulgu, özellikle yapısal işlevsellik teorisi (Parsons, 1955) ve toplumsal cinsiyet teorileri çerçevesinde önem taşımaktadır. Yapısal işlevselciliğe göre bireyler, sosyal sistemin sürdürülebilirliği için görevlerini dengeli bir biçimde yerine getirmelidir. Kadınların hem kariyer hem de ebeveynlik rollerini aynı anda üstlenip dengelemeleri, toplumsal düzenin devamlılığını temin eder. Burada kadın birey, annelik kimliğini iş yaşamından ayrı düşünmeden şekillendirmektedir. Diğer taraftan toplumsal cinsiyet teorileri, özellikle Nancy

Chodorow'un annelik teorisi bu duruma açıklık getirir. Chodorow'a göre annelik, sadece fiziksel bir süreç olmanın ötesinde; sosyal olarak öğrenilen ve içselleştirilen bir kimliktir. Çalışan kadınlar bu kimliği iş ortamında tekrar üretmektedir. Bu nedenle, çalışmanın bireyin annelik rolünü teşvik eden bir etken olması, Chodorow'un "anneliğin psikososyal yeniden üretimi" kavramını destekler niteliktedir (Chodorow, 1978).

Değişkenler arası ilişkiler alt boyutlar açısından incelendiğinde katılımcıların çalışma düşünceleri ile annelik rolü gelişimi ve performansı ($r=0,723$; $p<0,01$), annelik görevi başarısı ($r=0,694$; $p<0,01$) alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, katılımcıların çalışma düşüncelerinin annelik rolü gelişimi ve performansı ile annelik görevi ve başarısı algıları arasında kayda değer pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır ($r = 0,723$ ve $r = 0,694$; $p < 0,01$). Başka bir ifadeyle, işe karşı olumlu bir yaklaşım benimseyen bireyler, annelik görevlerini daha etkili ve başarılı bir şekilde yerine getirdiklerine inanmaktadır. Özellikle Nancy Chodorow'un psikoanalitik-feminist teorisi ile R. W. Connell'in cinsiyet ve iktidar teorisi, annelik ile çalışma hayatı arasındaki ilişkiyi çelişkili değil, tamamlayıcı bir süreç olabileceğini gösterir. Chodorow, anneliğin sadece biyolojik değil, aynı zamanda kültürel ve psikolojik olarak oluşturulan bir süreç olduğunu ve kadınların annelik rolleriyle ilgili içselleştirme biçimlerinin, erken çocukluk sosyalleşmesi ile şekillendiğini ileri sürer. Bu durum, kadınların iş yaşamında var olma yeteneklerini de etkiler. Chodorow'a göre kadınlar hem bakım veren hem de üretken bireyler olabilme kapasitesine sahiptir; bu rolleri çatışma değil, içsel bir uyumla sürdürebilirler (Chodorow, 1978, s. 214).

Benzer şekilde Connell, kadınların çalışma hayatındaki yerlerinin toplumsal cinsiyet sistemi tarafından şekillendiğini, fakat kadınların çalışarak bu sistemi değiştirme imkanına sahip olduklarını ifade eder. Connell'in toplumsal cinsiyet teorisi, anneliğin kadının temel kimliği olarak tanımlanmasına itiraz eder ve kadınların annelikten ayrı bireyler olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürer (Connell, 2009, s. 117). Bu çerçevede, araştırmaya dahil olan kadınların annelik görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirirken çalışma hayatına devam etme arzusu, toplumsal cinsiyet rollerinin daha esnek hale geldiğini ve değişim gösterdiğini göstermektedir. Bu değişim, özellikle çalışan annelerin ekonomik katkıları ile psikososyal tatmin elde etmeleriyle

izah edilebilir. Kadınların annelik yükümlülüklerini yerine getirme ile kariyer yapma düşünceleri arasında güçlü bir olumlu bağ oluşturmaları, bu kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde anlam bulmaktadır.

Benzer şekilde annelik rolü gelişimi ve performansı alt boyutu ile hizmet ($r=0,600$; $p<0,01$), kimlik ($r=0,697$; $p<0,01$), mesleki vatandaşlık ($r=0,675$; $p<0,01$), başkalarına bakma ($r=0,719$; $p<0,01$), kişisel tatmin ($r=0,667$; $p<0,01$) alt boyutları arasında; annelik görevi ve başarısı alt boyutu ile hizmet ($r=0,531$; $p<0,01$), kimlik ($r=0,688$; $p<0,01$), mesleki vatandaşlık ($r=0,654$; $p<0,01$), başkalarına bakma ($r=0,685$; $p<0,01$), kişisel tatmin ($r=0,651$; $p<0,01$) alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular, annelik rolünün evrimi ve performansı ile işseverlik alt boyutları (hizmet, kimlik, mesleki vatandaşlık, başkalarına yardım etme, kişisel tatmin) arasında anlamlı pozitif ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, çalışan kadınların annelik görevlerini yerine getirirken mesleki rollerini de başarılı bir şekilde sürdürebileceğini göstermektedir. Aynı şekilde, annelik sorumluluğu ve başarısı ile çalışma fikri alt boyutları arasındaki anlamlı olumlu ilişkiler, bireylerin iş hayatında elde ettikleri tatminin annelik rollerine de fayda sağladığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, Nancy Chodorow'un psikoanalitik-feminist teorisi ve Arlie Hochschild'ın "duygusal emek" terimiyle anlaşılabilir. Chodorow (1978), annelik kimliğinin kadınların kişisel gelişim süreçleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ve bu kimliğin, bireyin mesleki kimliğiyle çatışmadan bir arada var olabileceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde, Hochschild (1989) çalışan annelerin hem iş hem de ev ortamında duygusal emek harcamak zorunda olduklarını ve bu durumun onların annelik sorumluluklarına ve mesleki rollere olan bağlılıklarını artırdığını belirtir. Özellikle "başkalarına bakma" alt boyutunda yüksek bir korelasyon ($r=0,719$), Hochschild'in bu teorisiyle doğrudan örtüşmektedir (Hochschild, 1989). Zira bu boyut, kadınların evde ve iş yerinde bakım sağlayan bir rol üstlendiğini ortaya koyar. Sonuç olarak, çalışma hayatında yer alan kadınların mesleki kimliklerini sürdürebilmeleri, annelik rollerindeki yeterlilik hissini olumsuz etkilememekte; aksine bu iki kimlik birbirleriyle kaynaşarak kadınların psikososyal gelişimini teşvik etmektedir. Bu sonuç, annelik ve iş yaşamı arasında bir çatışma değil, tamamlayıcı bir ilişki olabileceğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların annelik rolü algıları ile çalışma düşüncelerinin hizmet ($r=0,584$; $p<0,01$), kimlik ($r=0,714$; $p<0,01$), mesleki vatandaşlık ($r=0,685$; $p<0,01$), başkalarına bakma ($r=0,724$; $p<0,01$), kişisel tatmin ($r=0,680$; $p<0,01$) alt boyutları arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Böylece, “Çalışma düşüncesinin hizmet boyutu ile annelik rolü gelişimi ve performansı arasında bir ilişki vardır” ve “Çalışma düşüncesinin kimlik boyutu ile annelik görevi ve başarısı arasında ilişki vardır” hipotezleri doğrulanmıştır.

Annelik rolüne dair algının, çalışma anlayışının hizmet, kimlik, mesleki vatandaşlık, başkalarına bakım ve kişisel tatmin boyutlarıyla anlamlı biçimde bağlantılı olduğu; anneliğin yalnızca evde değil, iş yaşamındaki motivasyon ve tatminle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Örneğin: Kimlik ($r=0,714$) ve kişisel tatmin ($r=0,680$) arasındaki yüksek düzeydeki korelasyonlar, bu çalışmanın kadınlar için yalnızca ekonomik bir araç değil, aynı zamanda benlik oluşturma ve kendini gerçekleştirme açısından da önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Nancy Chodorow'un (1978) “anneliğin kadın kimliğinin merkezinde bulunduğu ancak mesleki kimlikten ayrı ele alınamayacağı” biçimindeki psikoanalitik-feminist görüşünü desteklemektedir. “Baskalarına bakma” ($r=0,724$) boyutunda elde edilen kuvvetli ilişki, Arlie Hochschild'in (1989) “duygusal emek” teorisiyle örtüşmektedir. Kadınlar hem evde hem de iş hayatında bakım sağlayan roller üstlendiklerinden, bu iki alan arasında çatışma yaşamaktan çok, entegrasyon deneyimleri yaşayabilirler. Hizmet ve mesleki vatandaşlık alt boyutlarındaki önemli ilişkiler, kadınların çalışma hayatını yalnızca bireysel bir çaba olarak değil, aynı zamanda topluma hizmet etme aracı olarak değerlendirdiklerini, bu anlayışın annelik rolleriyle de uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar Bourdieu'nun habitus kavramıyla da açıklanabilir; kadınların benimsedikleri toplumsal roller hem iş hem de ebeveynlik uygulamalarında yeniden üretilmektedir (Bourdieu, 1986).

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, annelik rolü ile çalışma yaşamında yer alan kadınların mesleki kimlikleri arasındaki etkileşimli ilişkiye dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu çalışma, annelik rolü algısı, çalışma fikri ve annelerin iş yaşamına dair tutumları arasındaki ilişkiyi hem nicel hem de nitel verilerle incelemeyi hedefleyen karma yöntemli bir araştırmadır. Nicel bulgular, sosyo-demografik değişkenlerin (yaş, meslek, eğitim düzeyi, çalıştıkları kurum) annelikle ilgili bakış açıları ve tutumlar üzerinde önemli etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, annelik rolüne ilişkin algılar ile annelerin istihdamına dair tutumlar arasında olumsuz; annelik rolü ile çalışma fikri arasında ise olumlu yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Nitel veriler, bu ilişkilerin arkasındaki duygusal, yapısal ve kültürel dinamikleri kapsamlı bir şekilde anlamayı mümkün kılmıştır. Katılımcıların söylemleri, toplumsal cinsiyet normlarının, kurumsal beklentilerin ve bireysel değerlerin annelik deneyimini ve mesleki tutumları nasıl şekillendirdiğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, üç ana tema, beş alt kategori ve bu kategorilerin kendi içinde şekillenen alt kategorileri doğrultusunda kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Nicel verilerin yanı sıra, katılımcıların annelik deneyimlerini çalışma hayatı bağlamında nasıl yaşadıklarını derinlemesine anlamak amacıyla nitel veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, karma yöntem yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olup, bu yaklaşım sayesinde hem nicel veriler hem de katılımcı deneyimleri birlikte değerlendirilmiştir. Nitel veri analizinde kullanılan fenomenolojik desen, katılımcıların annelik ve çalışma yaşamına ilişkin öznel deneyimlerinin çok boyutlu biçimde ortaya konmasına imkân tanımıştır. Böylelikle, yalnızca görünen davranış örüntülerine değil, aynı zamanda bu davranışların arkasındaki gizil anlamlara ve yapısal bağlamlara da ulaşılmıştır. Aşağıda, bu kapsamlı analiz doğrultusunda elde edilen bulgulara ve değerlendirmelere ayrıntılı biçimde yer verilmiştir.

Tarihsel süreçte medeniyetler boyunca toplumun en temel yapılarından biri olarak kabul edilen aile kurumu, annelik ve annelik deneyimleriyle doğrudan ilişkilidir. Annelik, yalnızca biyolojik bir süreç olmanın ötesinde; sosyolojik, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla ele alınması gereken çok yönlü bir toplumsal olgudur. Kadının

anne olması ya da annelik kararını vermesi hem bireysel yaşamında hem de toplum nezdinde önemli bir geçiş süreci olarak değerlendirilmekte; bu rol değişimi, aynı zamanda kadının toplumsal statüsünü yeniden biçimlendiren bir dönüşüm niteliği taşımaktadır. Tam da bu noktada katılımcıların anne olmaya karar verme süreçleri ve bu süreçte yaşanan deneyimler farklılık göstermiştir. Bu çalışma çerçevesinde ulaşılan nitel veriler, annelik deneyiminin kadınlar tarafından hem kişisel hem de toplumsal boyutta çeşitli şekillerde yorumlandığını ortaya koymaktadır. Katılımcıların bir kısmı anneliği “doğal bir istek” ve “içgüdüsel” olarak tanımlarken, anneliğe atfedilen biyolojik belirlenimci söylemin etkisini gösterirken; diğer bir kısmı ise annelik kararlarını dışsal faktörler olan toplumsal baskılar, eş beklentileri ve biyolojik zaman baskısıyla ilişkilendirmesi, feminist kuramın “zorunlu annelik” ve “kurumsal annelik” kavramlarını destekleyen bir tablo çizmektedir. Bu şekilde annelik, kadınların bireysel seçimlerinin ötesinde, toplumsal yapıların etkisiyle şekillenen çok boyutlu bir kimlik olarak belirmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin annelik deneyimlerine dair paylaşımları, annelik kararının kişisel bir planlamadan çok; sosyal, duygusal ve ilişkisel bağlamlarla şekillendiğini göstermektedir. Bazı katılımcılar, eşlerinin talepleri ya da toplumun anneliğe ilişkin beklentileri doğrultusunda çocuk sahibi olduklarını belirtirken; diğerleri anneliği daha bilinçli bir şekilde ve hazır hissederek yaşadıklarını dile getirmiştir. Zira, katılımcıların annelik rollerini tanımlamaları, bulundukları sosyal çevre, eş ilişkileri ve kişisel zaman planlamalarıyla etkilenmektedir. Gerçekten de “eşim çok istediği için çocuk yaptım” gibi ifadeler, toplumsal normların ve yakın çevrenin bireysel seçimler üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan, bazı katılımcılar anneliği bilinçli ve duygusal bir seçim olarak nitelendirmiş; bu da anneliğin yalnızca toplumsal bir baskı değil, aynı zamanda kişisel bir deneyim olarak da yaşanabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, annelik, bireyin kimliğinde hem içsel bir eğilimi hem de toplumsal rollerle örtüşen bir kimlik değişimini yansıtan çok boyutlu bir süreçtir.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin görüşleri, annelik deneyiminin yalnızca biyolojik bir boyuttan ibaret olmadığını, aksine sosyal etkileşimler, kültürel normlar ve bireysel değişimlerle biçimlenen çok boyutlu bir kimlik evrimi olduğunu göstermektedir. Katılımcıların “annelik öncesi” ve “annelik sonrası” deneyimlerini karşılaştırmaları, anneliğin sabit bir durum değil; dinamik, süreç odaklı ve zamanla

yeniden yorumlanan bir rol olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değişim hem sembolik etkileşimcilik, hem sosyal inşacılık, hem de Feminist teörinin annelik eleştirileri çerçevesinde bir anlam kazanmıştır. Katılımcıların ‘çocuğun bir kitap gibi tekrar gözden geçirilmesi gerektiği’, ‘duygusal bağın zamanla oluştuğu’ ve ‘annelik içgüdüsünün deneyimle şekillendiği’ şeklindeki beyanları, anneliğin doğuştan gelen bir kimlik olmadığını, sosyal ve kişisel etkileşimlerle oluşturulan bir süreç olduğunu desteklemektedir. Bu bağlamda, anneliğe geçiş sürecinin kadınlar üzerinde duygusal, sosyal ve bilişsel açıdan büyük bir değişim yarattığı ve bu değişimin her bireyde farklı şekillerde yaşandığı belirtilmiştir. Görüşme sonuçları, anneliğin sadece kişisel bir tercih olmadığını, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normları, aile yapısı ve mesleki rollerin kesişiminde oluşan bir kimlik ve sorumluluk alanı olduğunu göstermektedir.

Bazı katılımcıların anneliği toplumsal etkileşim ve öğrenme yoluyla meydana gelen bir toplumsal rol olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle bu sonuçlar, anneliğin sadece biyolojik bir gerçeklik değil; toplumsal olarak şekillenen bir kimlik ve rol olduğunu net bir şekilde göstermiştir. Katılımcıların annelik deneyimlerini öncesi ve sonrası olarak karşılaştırmaları, anneliğin zaman içinde gelişen, öğrenilen ve sosyal etkileşimle güçlendirilen bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar, anneliği çevrelerinden edindikleri bilgilerle ya da kendi yaşantılarıyla dönüştürdüklerini belirtmişlerdir. Bu durum, bireyin toplumsal beklentilere göre annelik rolünü nasıl şekillendirdiğini ve bunu nasıl deneyimlediğini göstermektedir.

Özellikle bazı katılımcıların annelik sonrası karşılaştıkları psikolojik güçlükler, aile içi görev dağılımındaki adaletsizlikler ve eşin desteğinin yetersizliği üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. “Anne olduktan sonra başka bir şey olamadım” gibi söylemler, bireysel kimliğin bastırılması ve annenin tüm kimliklerinin “annelik” rolüyle yer değiştirmesi gibi sonuçlara neden olmaktadır. Bu çerçevede annelik, yalnızca bir bakım sağlama eylemi olmanın ötesinde, toplumsal normların, cinsiyet rolleri ve aile yapısının yeniden oluşturulduğu bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların çoğu, anneliğin kadın kimliğiyle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ve bunun kişisel ile profesyonel yaşamları üzerindeki etkilerini güçle ifade etmiştir. Pandemi gibi kriz dönemlerinde bu yük daha da yoğunlaşmış, kadınların hem evde hem de iş hayatında artan zorlamalarla mücadele ettikleri gözlemlenmiştir. Bu çerçevede, araştırma anneliğin hem bireysel hem de sistemik bir süreç olduğunu ve toplumsal cinsiyet

eşitsizliklerinin en belirgin şekilde annelik deneyimi aracılığıyla açığa çıktığını göstermektedir.

Çalışmanın nicel analiz kısmında katılımcıların annelik rolü algılarının yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Böylece 26-35 yaş aralığındaki katılımcıların annelik rolü algısı ortalaması 36 yaş ve üzerindeki katılımcılara oranla daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgulardan daha genç yaştaki katılımcıların annelik rolü algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca yükseköğretim kurumlarında çalışan katılımcıların annelik rolü algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların eğitim düzeyleri doktora, lisans ve yüksek lisans mezunu şeklindedir ve elde edilen bulgular, doktora mezunu katılımcıların annelik rolü algılarının daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Araştırma sonuçları, annelik rolü algısının sadece bireysel deneyimlerle değil, ayrıca eğitim düzeyi gibi yapısal unsur ve değişkenlerle de belirlendiğini göstermektedir. Toplanan veriler, eğitim seviyesi arttıkça kadınların annelikle ilgili tutumlarının daha olumlu, bilinçli ve toplumsal farkındalık içeren bir hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, annelik deneyiminin kültürel normlar kadar eğitim yoluyla kazanılan bilgi ve eleştirel düşünme yetenekleriyle şekillendiğini ve bu açıdan sosyalleşme sürecinde yeniden ortaya çıktığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın bulguları, kadınların annelik rolleriyle ilgili algılarının yalnızca kişisel özelliklerinden değil, aynı zamanda çalıştıkları kurumsal yapıların sağladığı fırsatlardan da etkilendiğini göstermektedir. Özellikle üniversite ve yüksekokulda çalışan kadınların annelik rollerini daha kapsamlı ve tatmin edici bir şekilde yaşamaları; esnek çalışma saatleri, akademik takvim sayesinde sunulan zaman yönetimi olanakları, kurumsal destek sistemleri ve entelektüel çevre gibi etkenlerle yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda, kurumun yapısal unsurları annelik deneyiminin kalitesini belirlemede önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca yapılan analizler sonucu ulaşılan bir diğer bulgu ise akademisyen katılımcıların annelik rolü gelişimi ve performansı düzeylerinin öğretmen katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucudur. Elde edilen veriler, akademik alanda çalışan kadınların annelik görevlerini daha etkili bir şekilde yerine getirebilmelerinde, mesleğin sunduğu zaman esnekliği, kişisel çalışma düzeni ve resmi izin haklarının etkili olduğunu göstermektedir. Sosyolojik açıdan incelendiğinde; akademik alanın sunduğu

uzaktan çalışma fırsatları, araştırma odaklı bağımsız görevler ve nispeten esnek çalışma saatleri, annelik görevlerinin daha düzenli ve etkili bir biçimde yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır. Buna karşı, öğretmenlik gibi belirli ders saatlerine ve doğrudan sınıf içi etkileşime dayalı mesleklerde, annelik ile mesleki sorumluluklar arasında daha fazla çatışma olabileceği belirtilebilir.

Katılımcıların annelik görevi ve başarısının mesleklerine göre farklılık gösterip göstermediği ölçüldüğünde ise akademisyen katılımcıların annelik görevi ve başarı düzeylerinin öğretmen katılımcılara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akademik mesleklerin doğası gereği sağladığı özerklik ve esneklik, bireyin gündelik yaşamında zaman yönetimini kendi iradesiyle gerçekleştirmesine imkân tanımaktadır. Bu durum, akademisyen annelerin çocuklarına ayırdıkları zamanın kalitesini ve miktarını artırarak, annelik rollerini daha bilinçli ve organize bir şekilde yerine getirdikleri konusunda öznel bir algı oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Pierre Bourdieu'nun (1986) "kültürel sermaye" kavramı ise bu durumu daha iyi anlamamıza olanak tanımaktadır Akademik çevrelerde daha fazla bulunan yüksek kültürel sermaye, sadece bilgiye ulaşım sağlamaz, aynı zamanda ebeveynlik anlayışının daha bilinçli, bilgiye dayalı ve eleştirel bir şekilde yapılandırılmasını da getirir. Böylece, akademisyen annelerin hem çocuk yetiştirme pratiklerinde hem de bu role dair kendilerini değerlendirmelerinde daha yüksek bir yeterlilik hissi yaşamalarını sağlamaktadır. Yapılmış olan bu çalışmada da akademisyen anneler, kurumsal esneklik, mesleki prestij ve kültürel sermaye avantajıyla annelik rollerini daha etkin bir şekilde sürdürebildiklerini ifade ederken; öğretmen anneler ise zaman, enerji ve destek eksikliği gibi unsurlardan dolayı bu rolü daha zorlayıcı bir deneyim olarak ifade etmişlerdir.

Bir diğer üzerinde durulan konu, katılımcıların sosyal çevrelerinin tutumları ile annelik ve mesleki sorumlulukları arasındaki dengeyi nasıl sağladıkları olmuştur. Annelik, kadın hayatında sadece kişisel bir dönüşüm değil, aynı zamanda sosyal bağlantılar ağına derin değişiklikler getiren önemli bir dönüm noktasıdır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, anneliğin bireysel bir tercih olmaktan ziyade, kültürel normlar, aile yapıları ve toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde oluştuğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümü, anne olduktan sonra aile içerisindeki ve iş yerindeki rollerinin daha geleneksel bir şekilde yeniden şekillendiğini belirtmiştir. Örneğin, "eşim yerine benim ilgilenmem bekleniyor" ya da "baba ilgilendiğinde takdir

ediliyor” gibi ifadeler, kadınların annelik rollerinin zorunlu, erkeklerin babalık rollerinin ise isteğe bağlı algılandığını göstermektedir. Ayrıca sosyal çevreden sağlanan destekler, yardımcı gibi görünse de, genellikle annenin davranışlarını denetleyici ve normatif bir bakış açısıyla sunulmaktadır. Özellikle aile büyüklerinden alınan destekler, çağdaş bakım anlayışından çok, geleneksel annelik uygulamaları biçiminde kendini göstermektedir. Bulgulara göre çalışan anneler, iş hayatının gereksinimleri ile annelik sorumlulukları arasında bir denge sağlamak amacıyla farklı stratejiler oluşturmakta; zaman yönetimi, duygusal dayanıklılık ve öncelik belirleme gibi yöntemlerle bu karmaşık süreci yönetmeye çaba göstermektedirler. Anlatımlarda belirginleşen “vicdan azabı”, “çocuğa sarılma arzusu” ve “eve döndüğünde tamamen çocuklara odaklanma” gibi ifadeler, anneliğin yalnızca fiziksel bir bakım eylemi olmadığını, aynı zamanda derin duygusal bağlar gerektiren bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, kadınların geleneksel annelik görevlerini tam olarak yerine getirmeleri ve aynı zamanda iş hayatında başarılı olmaları yönündeki toplumsal beklentilerin, içsel bir çatışma ve yetersizlik hissi yarattığını göstermektedir.

Çalışmada katılımcıların işle ilgili görüşlerinin bağlı bulundukları kuruma göre değişip değişmediğini belirlemek için yapılan anket verilerine göre ortaöğretim kurumlarında çalışan katılımcıların çalışma düşüncelerinin diğer kurumlara kıyasla daha düşük olduğunu görmekteyiz. Bu bulgu, kurumsal yapıların, çalışanların iş ile ilgili tutumlarını doğrudan etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Çalışma ortamına ait şartların, kişilerin çalışma hayatına dair bakış açıları ve tutumlarını doğrudan etkilediği ifade edilebilir. Çıkan sonuçlara göre, ortaöğretim seviyesinde çalışan kişiler için yoğun bürokrasi, müfredatın sıkılığı ve öğrenci-veli beklentilerinin yüksekliği, mesleki tatminin ve motivasyonun düşmesine yol açabildiğini söylemek mümkündür. Buna karşılık, yükseköğretim kurumlarında çalışan katılımcıların daha fazla akademik bağımsızlık, esnek zaman düzenlemeleri ve araştırma gerçekleştirme serbestliğine sahip olmaları, çalışma ile ilgili düşüncelerinin daha olumlu olmasına yardımcı olduğunu da göstermiştir.

Araştırmanın nitel bulguları ışığında, anne olmanın çalışan kadınların kişisel yaşamları üzerinde, özellikle sosyal ilişkiler ve arkadaşlık ilişkileriyle olan etkileşimlerini önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmiştir. Katılımcılar, anneliğin bireysel zaman ayırma, sosyal ilişkiler kurma ve kişisel gereksinimleri karşılama

süreçlerinde sınırlayıcı bir etki yarattığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bazı katılımcıların annelikle beraber işten ayrılmayı düşünmeleri ya da tam tersi olarak aile bütçesine daha fazla katkı sağlama konusunda motive oldukları belirlenmiştir. Bu durum, anneliğin yalnızca biyolojik bir durum olmanın yanı sıra, ekonomik yükümlülükler ve toplumsal rolleri de kapsayan karmaşık bir deneyim olduğunu göstermektedir.

Çalışan kadınların annelik görevleri ile iş hayatındaki yükümlülükleri arasında sağladıkları denge, toplumsal cinsiyet normları ve mevcut sosyal destek sistemleriyle doğrudan ilişkilidir. Katılımcıların ifadelerinde dile getirdikleri pandemi döneminin beraberinde getirdiği belirsizlikler ve kurumsal destek eksiklikleri, annelerin sosyal hayatlarını daha da kısıtlamıştır. Çalışma sonuçları, anneliğin bireyin sosyal hayatta önemli kısıtlamalar yarattığını; sosyal etkinliklere katılımın düştüğünü ve çocuğun ihtiyaçlarının, kadının bireysel taleplerinin önüne geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu süreç, kadınlar arasında annelikle bireysel yaşam arasındaki içsel çatışmaları daha da artırmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmı, annelik nedeniyle sosyal çevreyle olan ilişkilerinin değiştiğini ve bazı hallerde tamamen sona erdiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, bazı katılımcılar sosyal etkinliklere vakit ayırmanın hem psikolojik rahatlama hem de kimlik savunması açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Akademik alanda çalışan birçok kadın, annelik sonrası iş hayatını bırakmayı düşünmediğini; tersine, çalışmanın hem kişisel gelişimleri hem de çocuklarının sosyal-duygusal gelişimleri üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirtmiştir. Bu durum, feminist teorilerin toplumsal cinsiyet rollerine dair eleştirileriyle de örtüşmektedir. Katılımcıların çoğu, ekonomik zorunlulukların yanı sıra kişisel kimliklerini koruma hedefiyle iş yaşamlarına devam ettiklerini ifade etmiş; ancak anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise gibi kurumlarda esnek çalışma ve süt izni gibi hakların yetersiz uygulanmasının önemli bir engel teşkil ettiğini de belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, kadınların hem üretken bireyler hem de bakım sağlayıcılar olarak yeterince desteklenmediği yapısal şartlarda, annelik deneyiminin toplumsal baskılarla daha da zorlaştığını bizlere göstermektedir.

Çalışmada, katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumlarının önyargı/stigma alt boyutundan elde ettikleri ortalama puanın mesleğe göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Burada akademisyen katılımcıların önyargı/stigma düzeylerinin öğretmen katılımcılara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu durum, akademik camiada eşitlik öne çıkarılsa da toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıların gizlice devam ettiğini göstermektedir. Özellikle kadın akademisyenlerin, hem üretkenliğe yönelik akademik beklentileri karşılamaları hem de toplumsal olarak idealize edilen annelik görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu çift yönlü beklenti, kadınların mesleki kimlikleri ile özel yaşamlarındaki annelik yükümlülükleri arasında sürekli bir denge sağlamaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, akademik kuruluşlarda geleneksel cinsiyet rolleri durumunun yeniden üretildiği; kadınların akademik başarılarının sıkça annelik rolleri vasıtasıyla değerlendirildiği ifade edilebilir. Bu tespit, hem akademik sistemlerdeki gizli toplumsal cinsiyet adaletsizliklerine hem de çalışan annelerin fark edilmeyen emek yüküne vurgu yapmaktadır.

Araştırma çerçevesinde katılımcıların özerklik/bağımsızlık seviyelerinin meslek bakımından farklılık arz edip etmediğine baktığımızda ise öğretmenlerin özerklik/bağımsızlık düzeylerinin akademisyenlere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, kişinin özerklik algısının sadece kişisel özelliklere bağlı olmadığını, aynı zamanda çalıştığı kurumun yapısının, görev tanımının ve mesleki rol beklentilerinin de bununla doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet rolleri açısından ele alındığında, kadınların çeşitli mesleklerdeki rollerinin, annelik gibi özel alan sorumluluklarıyla ne ölçüde uyumlu olabileceğini ve bu durumun getirdiği çatışma seviyesini etkileyebileceğini düşündürmektedir. Araştırmaya dâhil olan annelere çalışan annelerin iş-yaşam süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar hakkında kendilerine sorulan sorulara katılımcılar hem annelik sorumluluklarını hem de iş görevlerini aynı anda sürdürme çabalarının, üzerlerinde yoğun bir mükemmeliyetçilik baskısı yarattığını ifade etmişlerdir. Katılımcı akademisyenlerin “çocuk evdeyken çalışmam mümkün değil”, “makaleleri okuyamıyorum, ev işleri birikiyor” gibi beyanları, kadınların hem özel alanda duygusal ve fiziksel yükümlülükleri üstlenme hem de kamusal alanda profesyonel üretkenlik sergileme beklentisi ile karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Bu durum, rol çatışması teorisiyle de yorumlanabilir; zira birey aynı anda birden fazla sosyal rol aldığı anda, bu roller arasındaki uyumsuzluk hem psikolojik sağlığı hem de performansı olumsuz yönde etkileyebilir. Akademisyen kadınlar, çocuk bakımını öncelikli hale getirdiklerinde akademik üretkenliklerinde azalma yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Benzer bir şekilde,

mülakat yapılan öğretmenlerin de çocuk bakımı ve evle ilgili sorumluluklar yüzünden mesleki gelişimlerini ileri bir tarihe ertelemek zorunda kaldıklarını belirttikleri gözlemlenmiştir. Bu açıklamalar, kadınların eğitim ve kariyer fırsatlarını değerlendirirken karşılaştıkları yapısal ve zamansal engelleri ortaya koymaktadır. Sosyoekonomik durumlar, geleneksel aile rollerinin etkisi ve kurumsal destek eksiklikleri, kadınların hem toplumsal hem de bireysel potansiyellerini gerçekleştirmelerini engellemektedir.

Sonuç olarak çalışma kapsamında kullanılan karma yöntemle araştırmanın nitel boyutu ile ana problem ve alt problemler ele alınmış ve “Anneliğin çalışma hayatında ne şekilde tezahür etmekte olduğu araştırmanın temel problematiğidir”. Ana problem bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın nicel boyut ile de yirmi altı hipotez test edilmiştir. “Katılımcıların annelik becerileri yaşa göre farklılaşmaktadır” ve “Katılımcıların annelerin çalışmasına yönelik tutumları eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır” hipotezi dışındaki tüm hipotezler doğrulanmıştır.

Yapılan çalışma neticesinde, annelik deneyimlerinin kadınların iş hayatına nasıl etki ettiği, bu süreçte yaşanan zorlukların nasıl aşılabileceği ve annelerin hem verimli bir iş yaşamını sürdürebilmeleri hem de annelik görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmeleri için geleceğe yönelik çözüm odaklı öneriler geliştirilmiştir. Araştırma, bu iki önemli toplumsal rolün eş zamanlı olarak yürütülebilmesi için bireysel, kurumsal ve toplumsal düzeyde alınabilecek önlemleri içeren geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Kurumlar, annelerin iş ve aile görevlerini dengeli bir şekilde sürdürebilmeleri için esnek çalışma saatleri, yarı zamanlı iş seçenekleri veya uzaktan çalışma imkanları sunmalıdır. Bu tür uygulamalar, özellikle akademik ve eğitim alanında çalışan kadınlar için son derece yararlı olabilir. Kurumsal seviyede kreş seçeneklerinin yaygınlaştırılması ve bu hizmetlerin niteliklerinin yüksek olması, annelerin işlerine devam etme motivasyonunu ve verimliliklerini artıracaktır. Anneliğin sadece kadının sorumluluğu olarak düşünülmesi, çalışan annelerin üzerindeki yükü artırmaktadır. Hem kamu politikalarının oluşturulması hem de toplumsal farkındalık eğitimlerinin yaygınlaştırılması ile, babaların çocuk bakım sürecine etkin bir şekilde katılımı sağlanmalıdır. Bu yöntem, yalnızca annelerin bakım üzerindeki yükünü azaltmakla kalmayacak, aile içindeki eşitliğin artmasına da destek verecektir.

Çalışan anneler için örgütlü dayanışma ağları (annelik kulüpleri, danışmanlık grupları) oluşturularak paylaşma ve destek imkânları sunulmalıdır. Özellikle rol çatışması, tükenmişlik veya yalnızlık yaşayan annelere yönelik psikolojik destek sağlanması kritik önemdedir. Akademik kadınların hem üretken araştırmacı hem de anne rollerini sürdürebilmesi için akademik takvim, yayın beklentileri ve yönetim görevlerinde cinsiyet duyarlı düzenlemeler yapılması gereklidir. Süt izni, doğum izni ve ücretsiz izin haklarının kullanımında karşılaşılan engeller ortadan kaldırılmalı, bu haklar tüm kurumlarda eşit ve kolay erişilebilir duruma getirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Acar Savran, G. (2009). *Beden, Emek, Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin* (2. Baskı). Kanat Kitap Yayınları.
- Akgün, E. (2013). Yapısal Aile Sistemleri Kuramı Bağlamında Ergenlik Döneminde Aile Yapısı ve Ergenlik Dönemi Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1), 85–116.
- Aktaş, G. (2019). Günümüz Toplumlarında Anneliğin Değişen Biçimlerini Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerinden Değerlendirmek. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(2), 253–271.
- Alas, C. (2019). Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engeli ve İş Tatmini Deneyimleri Üzerine Fenomenolojik Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Alexander, S. T. (2013). *Employment Of Women In The Service Sector In Kerala: A Case Study Of Pathanamthitta And Alappuzha Districts* (Doctoral Thesis). Mahatma Gandhi University.
- Aldemir, C., Ataol, A., & Budak, G. (2001). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Barış Yayınları, Fakülteler Kitabevi.
- Allen, A. T. (2005). *Feminism And Motherhood in Western Europe, 1890-1970: The Maternal Dilemma*. Palgrave Macmillan.
- Altan, Ö. Z. (1980). Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu ile Korunması. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları*.
- Antill, J., & Cotton, S. (1988). Factors Affecting The Division Of Labor In Households. *Sex Roles*, 18(9–10), 531–553.
- Arendt, H. (2012). *Geçmişle Gelecek Arasında* (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Auster, C. J. (1996). *The Sociology Of Work: Concepts And Cases*. Pine Forge Press.
- Aslan, O. E. (2016). Cumhuriyet ve Kadın Memurlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 117–149.
- Aydın, N., Yazıcı, E., Dönmez, M., Ahlatcıoğlu, E. N., Cıvan, H. Y., Dülgeroğlu, D., & Yazıcı, A. B. (2017). Annelerin Çalışmasına Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Sakarya Tıp Dergisi*, 7(3), 138–144.

- Aytaç, S., Sevüktekin, M., Işığışok, Ö., Bayram, N., Yıldız, S., & Eryiğit, Y. (2002). Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Konumu: Bursa Örneği. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Aytaç, S. (2010). Çalışan Kadınların Rol Çatışması: Akademik Personel Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(3), 1–20.
- Aydın, N. (2023). Nitel Araştırma Yöntemleri. Özgür Yayınları.
- Aydın, O. (1999). Yasal Açıdan Kadın İşgücü. Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri I-II, TİSK Yayınları.
- Badinter, E. (1992). Annelik Sevgisi: 17. Yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi (K. Çelik, Çev.). Afa Yayınları.
- Babahanoğlu, R. (2020). Çalışan Annelerin Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 6(2), 518–530.
- Bahçe, K. S. (2008). Kapitalizm ve Annelik. Mülkiye Dergisi, 32(258), 71–86.
- Baki, A., & Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11(42), 1–21.
- Badinter, E. (2017). Kadınlık Mı Annelik Mi (A. Ekmekci, Çev.). İletişim Yayıncılık.
- Bayar Türkoğlu, H. T. (2023). The Experiences Of Motherhood in The Criteria Of Academic Advancement Of Female Academicians. A. T. Bayram, N. Agarwal, & A. Raza (Edt.), *Women’s Studies In Social Sciences I*. Özgür Yayınevi.
- Baykan, P. (2020). Sosyolojik Yaklaşımların Aileye Bakışı. E. Dikici, O. Tire ve Z.S. Adıgüzel (Edt.), *Aile ve Sosyoloji içinde* (ss. 76–94). Eğitim Yayınevi.
- Beauvoir, S. D. (2010). Evlilik Çağı (B. Onaran, Çev.). Payel Yayınevi.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). The Social Construction Of Reality: A Treatise In The Sociology Of Knowledge. Anchor Books.
- Bektas, G., Boelsma, F., Gündüz, M., Klaassen, E. N., Seidell, J. C., Westdorp, C. L., & Dijkstra, S. C. (2022). Hollanda’daki Türk Annelerin ve Büyükannelerin Sağlıkla İlgili Uygulamalara Etkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma. BMC Public Health, 22(1).

- Berber, M., & Yılmaz Eser, B. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(2), 1–16.
- Beyenal, S. (2019). Kamuda Çalışan Annelerin Ev, İş ve Sosyal Yaşamı Üzerinde Etkili Olan Dinamikler. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 228–240.
- Bucuka, Y. (2022). Engelli Çocuk Annelerinin Sosyal Destek, Yaşam Doyumu ve Dinî Başa Çıkma Durumları. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 97–124.
- Burç, P. E. (2016). Sosyo-Kültürel Bir Olgu Olarak Annelik: Dokuz Eylül Üniversitesi’ndeki Anne Akademisyenler Üzerine Nitel Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayer, L. C., & Robinson, J. P. (2000). Is Anyone Doing The Housework? Trends In The Gender Division Of Household Labor. *Social Forces*, 79(1), 191–228.
- Bilgin, Z., & Ecevit Alpar, Ş. (2018). Kadınların Maternal Bağlanma Algısı ve Anneliğe İlişkin Görüşleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(1), 6–15.
- Bilgin, Z., & Ecevit Alpar, Ş. (2020). Scale For Maternity Role Perceptions. *Health Care For Women International*, 42(4–6), 485–502. <https://doi.org/10.1080/07399332.2020.1815748>.
- Blood, R. O., & Wolfe, D. M. (1960). *Husbands And Wives*. Free Press.
- Bolcan, A. E. (2006). Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadının Yeri ve Kadın İşsizliği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Burgess, R., & Parker, A. (1999). *Education, Sociology: Issues And Debates*. Macmillan.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin Cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective And Method*. University Of California Press.
- Bora, A. (2001). Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü. A. İlyasoğlu, N. Akgökçe (Yay. Haz.), *Yerli Bir Feminizme Doğru*. Sel Yayıncılık.
- Bora, A. (2008). *Kadın-Erkek Eşitliği ve Toplumsal Cinsiyet Eğitici Kılavuzu*. Birleşmiş Milletler Sığınma Evleri Projesi Ders Notları.

- Bourdieu, P. (1986). The Forms Of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook Of Theory And Research For The Sociology Of Education* in (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Bozkurt, V. (2015). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Ekin Yayınevi.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory Factor Analysis For Applied Research*. Guilford Press.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (25. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 89–104.
- Chester, J. (2012). Gender Attitudes and Housework: Trends Over Time In Australia. *Journal Of Comparative Family Studies*, 43(4).
- Chodorow, N. (1978). *The Reproduction Of Mothering: Psychoanalysis And The Sociology Of Gender*. University Of Colombia Press.
- Connell, R. W. (2009). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Cook, K. S. (2000). Social Exchange Theory. E. F. Borgatta & R. J. V. Montgomery (Edt.), *Encyclopedia Of Sociology* in (2nd Ed., Vol. 4, pp. 2669–2676). Macmillan.
- Cowan, C. P., & Cowan, P. A. (2000). *When Partners Become Parents: The Big Life Change For Couples*. Routledge.
- Coward, R. (1995). *Şu Hain Kalplerimiz* (A. Bora & A. Emre, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev., 4. Baskı). Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). *Designing And Conducting Mixed Method Research* (3rd Ed.). Sage Publications.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. Metis Yayınları.
- Çakmak Otluoğlu, K. Ö., Kurt Yılmaz, B., & Sürgevil Dalkılıç, O. (2021). Covid-19 Döneminde Akademisyen Annelerin İş-Yaşam Deneyimlerini Anlamak: Nitel Bir Araştırma. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 13–52.

- Çapçioğlu, İ. (2015). Toplumsal Statü ve Toplumsal Rol. İ. Çapçioğlu, H. Beşirli (Edt.), Sosyolojiye Giriş içinde (ss. 168–180). Grafiker Yayınları.
- Çelebi, N. (1990). Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları. Sebat Yayınları.
- Dalkılıç, O. S. (2015). Çalışan Kadın Akademisyenlerin Kaleminden Çalışma Yaşamında Annelik. Nobel Yayıncılık.
- Çetiner, N., & Doğan, A. (2022). Bireylerin Çalışmaya İlişkin Bakış Açıkları: Çalışma Düşüncesi Ölçeğinin Geliştirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 13(36), 1251–1266.
- Çiçek, B., & Çopur, Z. (2018). Bireylerin Kadınların Çalışmasına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. International Journal Of Eurasian Education And Culture, 4, 1–21.
- Çolak, Ö. F., & Kılıç, C. (2001). Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği. Türk İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 214.
- Çubukçu, N. (2006). Kadınların Eğitim Düzeyi Arttıkça, İşgücüne Katılım İmkânları Da Artmaktadır. Toprak İşveren Dergisi, 69.
- Çıtak, A. (2008). Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Dedeoğlu, S. (2012). Türkiye'de Çalışan Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet, Emek ve Aile İlişkileri. İletişim Yayınları.
- Deem, R. (1995). Feminism And Leisure Studies. C. Critcher, P. Bramham, A. Tomlinson (Edt.), Sociology Of Leisure: A Reader in (pp. 247–255). E & FN Spon.
- Dere, R. (2022). Öğretmenlerin İş Doyumu Kaynaklarına İlişkin Görüşlerin İncelenmesi. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(2), 202–223.
- Deliktaş, A., Körükcü, Ö., & Kukulu, K. (2015). Farklı Gruplarda Annelik Deneyimi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, (4), 274–276.
- Dikeçligil, B., Başak, S., & Diğerleri. (1998). Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

- Dirik, N. (2016). Türkiye’de Kadın İstihdamının Önündeki Engellerin Aşılmasında Girişimciliğin Önemi ve Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü (Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü).
- Doğan Günday, A. P. (2011). Ekonomik Kalkınmada Kadının Önemi ve Katkısı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Doğan Koçak, B. (2024). Bir Statü Olarak Annelik: Çalışan ve Eğitimli Kadınların Gözünden Anneliğin Değerlendirilmesi. KAİDE Dergisi, 2(1), 46–60.
- Doğan, E. T. (2012). Hamile Kadınların Çalışma Yaşamında Maruz Kaldığı Ayrımcı Uygulamalar. İş Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 14(2), 79–98.
- Dursun, G., & Bıçakçı, M. Y. (2015). 1-3 Yaş Çocuklarına Sahip Annelerin Annelik Öz Yeterliklerinin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2(2), 50–65.
- Drucker, P. F. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum (B. Çorakçı, Çev.). İnkılap Kitabevi.
- Duvall, E., & Miller, B. (1985). Marriage And Family Development. Harper And Row.
- Doğan, İ. (1995). Sosyoloji. Sistem Yayıncılık.
- Doğan, S. (1994). Aileye Yönelik Psikolojik Yardım. In Aile Kurultayı Bildiriler Kitabı. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Dönmezer, S. (1994). Toplumbilim. Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Dündar, S. (2022). Otel İşletmelerinde Mesleki Damgalamanın Mesleki Benlik Saygısı ve Kariyer Bağlılığına Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15(89), 120–130.
- Ecevit, Y. (2012). Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar. Kadın Araştırmaları Dergisi, 1, 9–34.
- Ecevit, Y. (1998). Türkiye’de Ücretli Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi. In 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. Tarih Vakfı Yayınları.
- Ecevit, Y. (2000). Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset (TÜSİAD Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/290).
- Ekmekçi, Y. (2004). Türkiye’de Kadın İşgücünün Gelişimi ve Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Engeller (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi.

- Erkek, S., & Karagöz, H. (2009). Kadının İş Hayatındaki Yeri ve Karşılaştığı Sorunlar. Konya Ticaret Odası.
- Ekmen, M., & Bayram Değer, V. (2024). Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engelleri: Bir Üniversite Örneği. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(27), 511–533.
- Erdem, G., Adlı-İşleyen, Z., Baltalarlı, C., & Kılıç, E. (2022). Düşük Gelirli Türk Annelerinin Aile Yaşamına Dair Algıları ve Deneyimleri. *Frontiers In Psychology*, 12, 756278.
- Erdinç, Z. (1999). Küreselleşmenin İstihdama Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 111–120.
- Erdoğan, S., & Yaşar, S. (2018). Türkiye’de Kadın İstihdamının Gelişimi: Konya-Karaman Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(34), 18–28.
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K., & Taşkın, L. (2012). Türkiye’de Kadın Araştırma Görevlilerinin Ev ve İş Yaşamlarında Karşılaştıkları Güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43–49.
- Erten, R. (2023). Sistem Kuramı Çerçevesinde Çalışma Yaşamının Aile Sistemi Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi: İşçi Aileler Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(59), 263–297.
- Ersoy, E. (2020). Toplumsal Yapı ve Unsurları. Ü. Şentürk (Edt.), *Sosyoloji (Kavramlar-Kurumlar-Kuramlar)*. Paradigma Akademi.
- Ersöz, A. (1999). Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı. T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Eserleri.
- Eyüboğlu, A., Şemsa, Ö., & Tanrıöver, H. T. (2000). Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Fine, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması (K. Tanrıyar, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews And Other Writings*. Pantheon Books.
- Freedman, J., & Combs, G. (1996). *Narrative Therapy: The Social Construction Of Preferred Realities*. W. W. Norton & Company.

- Geerken, M., & Gore, W. (1983). *At Home And At Work: The Family's Allocation Of Labor*. Sage.
- Gecas, V. (1982). The Self-Concept. *Annual Review of Sociology*, 8, 1–33.
- Gezgin, P. D. M. (2011). Çalışma Sosyolojisi-Sosyal Gelişme Kitle İletişimi İlişkileri (I). *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 26, 55–95.
- Gezgin, M. F. (1997). *Sosyal Yapı Açısından Genel Sosyoloji-Köy Sosyolojisi İlişkileri*. İstanbul.
- Gilligan, C. (1982). In *A Different Voice: Psychological Theory And Women's Development*. Harvard University Press.
- Güner, A. (2008). Üniversitede Çalışan Kadınların 'Kadının Çalışma Yaşamındaki Sorunları'na Yönelik Algıları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Gürdal, D. (2006). Kadın Yöneticileri Motive ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Güçlü, S. (2018). Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar. N. Adak (Edt.), *Değişen Toplumda Değişen Aile* (ss. 65–90). Siyasal Kitabevi.
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
- Gökdemir, A. (1992). Türkiye'de Kadın İşgücü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources Of Conflict Between Work and Family Roles. *Academy Of Management Review*, 10(1), 76–88.
- Güler, B., & Kiren Gürlü, Ö. (2016). Türkiye'deki Kadın İş Gücünün Ücret Düzeyini Belirleyen Faktörler ve Ücrette Ayrımcılık. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 4, 51–66.
- Günaydın, D., & Cavlak, H. (2015). Avrupa Birliği ve İzmir İşgücü Piyasaları: Toplumsal Cinsiyet Açısından Bir Değerlendirme. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 1–11.

- Güçlü, N. (2018). Çalışan Annelerde İş-Aile Çatışması ve Tükenmişlik İlişkisi. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(2), 147–168.
- Güzel, A., & Okur, A. (1990). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Toplumsal Cinsiyet Yazıları: Kadınlara Dair Birkaç Söz*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*. Remzi Kitabevi.
- Haralambos, M. (1984). *Sociology: Themes And Perspectives*. University Tutorial Press.
- Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions Of Motherhood*. Yale University Press.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization Of Human Feeling*. University Of California Press.
- Hochschild, A. R. (1989). *The Second Shift: Working Parents And The Revolution At Home*. Viking.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika* (E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün, & A. Yıldırım, Çev.). Bgst Yayınları.
- Humphries, B. (2022). *Kadın ve Kapitalizm*. [Http://Www.Sendikanet.Org/Sendikanet-Yazilar/Htm](http://www.Sendikanet.Org/Sendikanet-Yazilar/Htm) (Erişim Tarihi: 30.09.2022).
- İçli, G. (1997). Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 59–68.
- İçli, G. (1997). Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 59–68.
- İş, S., & Güneş, H. (2024). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin İş Motivasyonu: Okul Türü Farklılıkları Üzerine Bir İnceleme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 20(1), 45–62.
- Illich, I. (1996). *Gender* (A. Fethi, Çev.). Ayraç Yayınevi.
- İlkkaracan, İ. (1998). *Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yayınları.
- İçli, G. (2005). *Sosyolojiye Giriş*. Anı Yayıncılık.

- Johnson, J. A., & Johnson, M. S. (2008). New City Domesticity and The Tenacious Second Shift. *Journal Of Family Issues*, 29.
- Johnson, R. B., & Turner, L. (2003). Data Collection Strategies In Mixed Methods Research. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook Of Mixed Methods In Social And Behavioral Research* in (Pp. 297–319). Sage Publications.
- Kahn, R. L., Wolfe, D. M., Quinn, R. P., Snoek, J. D., & Rosenthal, R. A. (1964). *Organizational Stress: Studies In Role Conflict And Ambiguity*. Wiley.
- Kasapoğlu, A. (2011). *Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları*. A. Kasapoğlu & N. Karkıner (Edt.), *Aile Sosyolojisi içinde*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kalaycı, İ. (2021). Annelerin İş Yaşamındaki Zorlukları ve Aileye Yansımaları: Türkiye İçin Bazı Sosyo-Ekonomik Öneriler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(27), 201–213.
- Kamo, Y. (1988). Determinants Of Household Division of Labor. *Journal Of Family Issues*, 9, 177–200.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 32(1), 231–260.
- Karakuş, Ö., & Kırlioğlu, M. (2019). Engelli Bir Çocuğa Sahip Olmanın Getirdiği Yaşam Deneyimleri: Anneler Üzerinden Nitel Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 96–112.
- Kavak, Y. (1997). Eğitim, İstihdam ve İşsizlik İlişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 21–26.
- Kırlioğlu, M., Aydın, A., & Orhan, D. (2024). Çalışan Annelerin Ev ve İş Yaşamında Karşılaştığı Sorunlar. *Econder International Academic Journal*, 8(1), 25–44.
- Kızılçelik, S. (2014). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kutanış, R. Ö. (2008). Yönetici Kadın Olmanın Zorlukları. F. Fidan & T. Yılmaz (Eds.), *Kadın, Çalışma ve Toplum içinde*. Sakarya Yayıncılık.

- Karasar, N. (2019). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler (34. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Karataş, H. (1989). İktisadi Hayatta Kadın ve Sorunları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Koray, M. (2000). Sosyal Politika. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Korkmaz, A. (2017). Değişme ve Farklılaşma. Doğu Kütüphanesi.
- Koyuncu, A. A. (2019). Aile Araştırmaları Metodolojisi: Yaklaşımlar ve Yöntemler. M. Aydın (Edt.), Sistematik Aile Sosyolojisi içinde (ss. 35–45). Çizgi Kitabevi.
- Korkmaz, A., & Korkut, G. (2012). Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, (17), 41–65.
- Koç, E., Can, Ş. M., & Kaya, K. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de Sanayileşme II-Yapısal Sorunlar, İstihdam ve İşsizlik. Mühendis ve Makine Dergisi, 59(691), 15–43.
- Koç, E., Yurtsever, S., & Karataş, Z. (2016). Anne-Baba Tutumlarının ve Ebeveynlik Öz Yeterliğinin Çocuk Gelişimi Üzerindeki Etkisi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5(2), 75–88.
- Köylü, D., & Gündüz, Y. (2019). Öğretmenlerin Karar Alma Sürecine Katılım Düzeylerinin Örgütsel Bağlılık ve Psikolojik İyi Oluş ile İlişkisi. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 99–122.
- Kurt, A. (2009). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Sosyal Güvenlik. Grup Matbaacılık.
- Kuş, E. (2009). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri. Anı Yayıncılık.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). Interviews: Learning The Craft Of Qualitative Research Interviewing (2nd Ed.). Sage Publications.
- Kümbetoğlu, B. (2015). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. Bağlam Yayıncılık.
- Kirman, M. A., & Tunç, H. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Din ve Kadın: Eşitlikçi ve Adaletçi Bakışlar. G. Ağrıdağ (Edt.), Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları içinde (ss. 296–304). Çukurova Üniversitesi Basımevi.

- Larossa, R., & Reitzes, D. C. (1993). Symbolic Interactionism And Family Studies. P. G. Boss Et Al. (Edt.), Sourcebook Of Family Theories And Methods: A Contextual Approach in (pp. 135–163). Springer.
- Leslie, G., & Korman, S. (1989). The Family In Social Context. Oxford University Press.
- Levent, C., Arvas, M. A., & İnce Yenilmez, M. (2018). Kadınların İş Gücüne Katılımını Belirleyen Faktörlerin Probit Model İle Tahmini: Van İli Örneği. YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(42), 245–270.
- Linton, R. (1936). The Study Of Man. Appleton Century Company.
- Lipovetsky, G. (1998). Üçüncü Kadın (F. N. Deniztekin, Çev.). Varlık Yayınevi.
- Lundberg, G. A., Et Al. (1963). Sociology. University Of Washington.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Macionis, J. J. (2008). Sociology (12th Ed.). Pearson.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50(4), 370–396.
- Makal, A. (2001). Türkiye’de 1950–1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56(2), 117–155.
- Mead, G. H. (1934). Mind, Self, And Society. University Of Chicago Press.
- Meda, D. (2004). Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi? İletişim Yayınları.
- Memiş, E., Öneş, U., & Kızılırmak, B. (2012). Kadınların Evkadınlaştırılması: Ücretsiz ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi. S. Dedeoğlu, A. Y. Elveren (Edt.), Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın içinde (ss. 159–182). İletişim Yayınları.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis (2nd Ed.). Sage.
- Miller, T. (2010). Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler. İletişim Yayınları.
- Minuchin, S. (1974). Families And Family Therapy. Harvard University Press.
- Mitchell, J. (2006). Kadınlar: En Uzun Devrim (G. İnal, G. Savran, Ş. Tekeli, F. Tınç, Ş. Torun, Y. Zihnioğlu, Çev.). Agora Kitaplığı.

- Model, S. (1981). Housework By Husbands: Determinants And Implications. *Journal Of Family Issues*, 2, 225–237.
- Moser, C. O. (1989). Gender Planning In The Third World: Meeting Practical And Strategic Gender Needs. *World Development*, 17(11), 1799–1825.
- Nebioğulları, B. (2019). Çalışan/Çalışmayan Annelerin Ebeveynlik Özyeterlilik Algıları İle 11-13 Yaş Çocuklarının Algıladığı Anne Tutumu ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi.
- North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change, And Economic Performance*. Cambridge University Press.
- Oktay, A. (2001). İşyerinde Cinsel Taciz ve İstismar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7, 75.
- Onuk, P. (2017). Ücret Eşitsizliği ve Ücretin Sosyoekonomik Belirleyenleri: İstanbul Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 703–720.
- Orchard, E. R., Pipingas, A., & Murphy, C. (2023). Matrescence: Lifetime Impact Of Motherhood On Cognition And The Brain. *Frontiers in Psychology*, 14, 9957969.
- Otluoğlu, K. Ç. (2015). İnsan Kaynakları Yönetimi ve Çalışan Anneler: Aile Dostu İş Yeri Uygulamaları Çalışan Annelere Neler Sunuyor? O. S. Dalkılıç (Edt.), *Çalışanne Kadın Akademisyenlerin Kaleminden Çalışma Yaşamında Annelik içinde* (ss. 73–111). Nobel Yayıncılık.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İş Gücünün Görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35–61.
- Öztaş, E. (2015). Annelik, Söylem ve Siyaset. *Cogito*, 81, 91–107.
- Özdemir, Y., & Karagöl, E. T. (2022). Çalışan Annelerin İş-Aile Yaşam Dengesi Üzerine Etkileri: Nitel Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 33(2), 200–222.
- Özçelik, M., & Çavuş, M. F. (2020). Çalışan Kadınların İş-Aile Yaşam Dengeleri Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 389–404.
- Özkan Değirmenci, H. Ö. (2022). Türkiye’de Annelik Ücret Cezası. *New Perspectives On Turkey*, 66, 35–60.
- Öztekin, M. (2019). Ankara’da Çalışan Kadınlarda Kadın ve Annelik Algısının Tezahürleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

- Özabacı, N., & Erkan, Z. (2014). Aile Danışmanlığı: Kuram ve Uygulamalara Genel Bir Bakış. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özbay, F. (1995). Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme. Ş. Tekeli (Edt.), 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde, İletişim Yayınları.
- Parsons, T., & Bales, R. F. (1955). Family, Socialization And Interaction Process. Free Press.
- Pleck, J. H. (1985). Working Wives And Working Husbands. Sage.
- Poloma, M. M. (2017). Çağdaş Sosyoloji Kuramları (H. Erbaş, Çev.). Palme Yayıncılık.
- Punch, K. F. (2016). Sosyal Araştırmalara Giriş. Siyasal Kitabevi.
- Raphael-Leff, J. (2001). Psychological Processes Of Childbearing. The Anna Freud Centre.
- Rich, A. (1976). Of Woman Born: Motherhood as Experience And Institution. Norton.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2019). Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri (I. E. Howison, Çev.). Deki Yayıncılık.
- Ross, C. E. (1987). The Division Of Labor At Home. Social Forces, 65(3), 816–833.
- Sadıkoğlu, Z. Z. (2023). Yeni Annelik Sosyolojisi: Postmodern Zamanda Anne Olmak. Alfa Yayınları.
- Sarıtaş, S., & Bozkurt, A. (2020). Annelik Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 4(4), 40–47.
- Sağlık, B., & Çelik, H. Y. (2018). Küreselleşen Çalışma Hayatında Kadının Rolü. Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(2).
- Savickas, M. L. (2013). Career Construction Theory and Practice. S. D. Brown & R. W. Lent (Edt.), Career Development and Counseling: Putting Theory and Research To Work in (pp. 147–183). John Wiley & Sons.
- Sayın, Ö. (2020). Aile Sosyolojisi. Doğu-Batı Yayınları.
- Scheffé, H. (1959). The Analysis of Variance. Wiley.
- Seidman, I. (2013). Interviewing As Qualitative Research: A Guide For Researchers In Education And The Social Sciences (4th Ed.). Teachers College Press.

- Seçer, H. Ş. (2010). Çalışan Anneler ve Çalışan Annelere Yönelik Ayrımcılık. Altın Nokta Yayınevi.
- Seçer, H. Ş. (2015). Çalışan Anneler ve Çalışan Annelere Yönelik Ayrımcılık. O. S. Dalkılıç (Edt.), Çalışan Kadın Akademisyenlerin Kaleminden Çalışma Yaşamında Annelik içinde (ss. 31–73).
- Shelton, B. A. (1992). Women, Men, And Time: Gender Differences In Paid Work, Housework, And Leisure. Greenwood.
- Solmuş, T. (2005). İş Yaşamında Travmalar: Cinsel Taciz ve Duygusal Zorbalık/Taciz (Mobbing). İşgüç: The Journal Of Industrial Relations And Human Resources, 7(2), 1–14.
- Stern, D. (1998). The Birth Of A Mother: How Motherhood Changes The Woman You Are. Basic Books.
- Strangleman, T., & Warren, T. (2015). Çalışma ve Toplum, Sosyolojik Yaklaşımlar, Temalar ve Yöntemler (F. Man, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Super, D. E. (1990). A Life-Span, Life-Space Approach To Career Development. D. Brown, L. Brooks & Associates (Edt.), Career Choice And Development in (pp. 197–261). Jossey-Bass.
- Swingewood, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi (O. Akınhay, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şanlı, D., & Öztürk, C. (2012). Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 32, 31–48.
- Şen, M. (2018). Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye Kapsamında Değerlendirilmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18(41), 295–324.
- Tansel, A. (1999). Public-Private Employment Choice, Wage Differentials And Gender In Turkey. Economic Development And Cultural Change, 53(2), 453–477.
- Taş, A., & Selvitopu, A. (2020). Lise Öğretmenlerinin İş Doyumu ve Mesleki Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(29), 23–42.

- Tayanç, F., & Tayanç, T. (1977). Dünya'da ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın. Toplum Yayınları.
- Tokol, A. (1999). Dünya'da Kadın İşgücü, Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri 1-11. TİSK Yayınları.
- Topateş, H. (2022). Çalışma Sosyolojisinde Dönüşümler: Sanayi Toplumu ve Sanayi Sonrası Toplum. Seçkin Yayınları.
- Şahbudak, E. (2016). Aile Yönelik Yaklaşım ve Yöntemler. N. Avcı & E. Aksoy (Edt.), Aile Sosyolojisi içinde (ss. 48–70). Lisans Yayıncılık.
- Şentürk, Ü. (2019). Aile Sosyolojisine Bir Katkı. Dora Yayıncılık.
- Şentürk, Ü. (2020). Toplumun Bir Yapı Taşı Olarak Aile. Ü. Şentürk (Edt.), Sosyoloji (Kavramlar-Kurumlar-Kuramlar) içinde (ss. 299–332). Paradigma Akademi.
- Ulutaş, Ü. Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. Çalışma ve Toplu, 21(2), 25–40.
- Uğurlu, E. G. (2013). Annelik Rolünün Öğrenilme Sürecinde Medyanın Yeri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(34), 1–24.
- Ural, T. (2015). Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. Auzef Ders Notları.
- Victor, C. (2005). The Social Context Of Ageing: A Textbook Of Gerontology. Routledge Pub.
- Yankın, F. B. (1989). Çalışma Hayatında Kadınlar ve Çalışan Kadınlar Üzerinde Bir Araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Yalçın, H. (2022). Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(2), 213–232.
- Yaşar, O. (2007). Türkiye'de Kadın Eğitimi, Kadınlara Ait Diğer Göstergeler ve Çanakkale İli Örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, (1), 1–35.
- Yaprak, Ş. (2003). Kadın İşgücünün İstihdama Etkileri: Eskişehir Bölgesinde Bir Uygulama (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Yasa, İ. (1962). Ankara'da Gecekondu Aileleri. SBF Yayınları.

- Yavuzer, H. (2018). Anne Olmak (7. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Yener, S. (2018). Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(6), 869–878.
- Yeşiltaş, M. (2005). İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Bir Sorun Olarak İşyerinde Cinsel Taciz. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 147–153.
- Yıldırım, B. (2020). Sosyal Hizmet Uygulamasında Bowen’ın Aile Sistemleri Yaklaşımı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(47), 287–312.
- Yıldız, H. (2010). Çalışma Üzerine Sosyolojik Perspektif. Journal Of Social Policy Conferences, 58, 129–161.
- Yılmaz, A., Bozkurt, Y., & İzci, F. (2008). Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 89–114.
- Yılmaz, H., Ülker, M., & Yılmaz, A. S. (2018). Kadınlarda Ebeveynlik Rollerine İlişkin Kendilik Algısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(2), 415–431.
- Yılmaz, M., & Zoğal, Y. (2015). Kadının İş Gücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği. Econworld, 1–25.
- Warde, A., & Heatherington, K. (1993). A Changing Domestic Division Of Labour? Issues Of Measurement And Interpretation. Work, Employment And Society, 7, 23–45.
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. Gender & Society, 1(2), 125–151.
- Whitchurch, G. G., & Constantine, L. L. (1993). Systems Theory. In P. G. Boss Et Al. (Eds.), Sourcebook Of Family Theories And Methods: A Contextual Approach (Pp. 325–355). Plenum Press
- Waters, M. (2010). Modern Sosyoloji Kuramları (Z. Cırhinlioğlu, Ed.). Gündoğan Yayınları.
- Watson, T. J. (2008). Sociology, Work, And Industry. Routledge.
- Wellace, R. A., & Wolf, A. (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi (L. Elburuz & M. R. Ayas, Çev.). Doğu-Batı Yayınları.

- Williams, J. C. (2000). *Unbending Gender: Why Family And Work Conflict And What To Do About It*. Oxford University Press.
- Wollstonecraft, M. (2015). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* (D. Hakyemez, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yeşilyaprak, B. (2004). *Çalışan Anne ve Çocuk*. Morpa Kültür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1985). *Çocuk Ruh Sağlığı*. TİB Kültür Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Zencirkıran, M. (2016). *Sosyoloji*. Dora Yayınevi.
- Zencirkıran, M., & Baştürk, Ş. (2019). *Çalışma ve Endüstri Sosyolojisi*. Dora Yayınevi.
- Zeybekoğlu, Ö. (2012). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Televizyon Reklamlarına Yansıması. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, (1), 121–136.

EKLER

Ek 1: Ankete Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Yaş	26-35 yaş arası	167	54,8
	36 yaş ve üzeri	138	45,2
Medeni Durum	Evli	291	95,4
	Bekar	14	4,6
Eğitim Düzeyi	Lisans	136	44,6
	Yüksek Lisans	30	9,8
	Doktora	139	45,6
Meslek	Akademisyen	163	53,4
	Öğretmen	142	46,6
Çalışılan Eğitim Kurumu Düzeyi	Okul Öncesi	35	11,5
	İlköğretim	57	18,7
	Ortaöğretim	50	16,4
	Yükseköğretim	163	53,4
Çocuk Sayısı	Bir Çocuk	50	16,4
	İki Çocuk	94	30,8
	Üç Çocuk	97	31,8
	Dört Çocuk	6	2
		4	1,0

Görüşmeye Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

Kişiler	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Meslek
KA,1	38	Kadın	Evli	1	Doktora	Akademisyen
KA,2	44	Kadın	Evli	2	Doktora	Akademisyen
KA,3	47	Kadın	Evli	2	Doktora	Akademisyen
KA,4	36	Kadın	Bekar	1	Doktora	Akademisyen
KA,5	39	Kadın	Evli	1	Doktora	Akademisyen
KA,6	39	Kadın	Evli	1	Doktora	Akademisyen
KA,7	38	Kadın	Evli	1	Yüksek Lisans	Akademisyen
KA,8	34	Kadın	Evli	1	Doktora	Akademisyen
KA,9	44	Kadın	Evli	2	Doktora	Akademisyen
KÖ,10	37	Kadın	Evli	1	Lisans	Öğretmen
KÖ,11	34	Kadın	Evli	2	Lisans	Öğretmen
KÖ,12	44	Kadın	Evli	2	Lisans	Öğretmen
KÖ,13	38	Kadın	Evli	1	Lisans	Öğretmen
KÖ,14	27	Kadın	Evli	2	Lisans	Öğretmen

Ek 2: Etik Kurul Onayları

5.08.2024 19:49

Etik Kurul Otomasyonu

T.C. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu					
Oturum Tarihi : 24-07-2024		Oturum Sayısı : 14		Karar Sayısı : 3	
Etik Açından Uygun					
Çalışma Adı		Anneliğin Çalışma Hayatındaki Tezahürlerinin Sosyopsikolojik Açından İncelenmesi: Tunceli Örneği			
Araştırmacılar		Doktora Öğrencisi Pınar BAYKAN (Yürütücü)			
Başkan		Prof.Dr. Hakan ÖZDEMİR			
Kurul Üyeleri					
Kullanıcı pınar özbay				Prof.Dr. Yusuf BATAR	
Prof.Dr. Mehmet ÖNAL				Prof.Dr. Bilal ALTAY	
Prof.Dr. Mehmet GÜNGÖR				Prof.Dr. Süleyman ÇALDAK	
Prof.Dr. Lütfiye ÖZDEMİR					

TOPLANTI SAYISI
2024/09

KARAR SAYISI
6

TOPLANTI TARİHİ
26.09.2024

Kurulumuz 26.09.2024 tarihinde saat 13.00'da Kurul Başkanı Prof. Dr. Fulya BENZER Başkanlığında, aşağıda imzaları bulunan kurul üyelerinin katılımlarıyla toplanarak gündemdeki konuları görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır.

KARAR NO 2024/09-6'nın 26/09/2024 tarihli ve 44942 sayılı başvurusuna istinaden;

Sorumlu Araştırmacı: Arş. Gör. Pınar BAYKAN
Diğer Araştırmacılar:

"Çalışma Hayatındaki Tezahürlerinin Sosyopsikolojik Açıdan İncelenmesi: Tunceli Örneği" konulu çalışma etik kurulumuzda görüşülmüş olup; çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Kararın gereği için Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'na sunulmasına karar verilmiştir.

Kurul Başkanı
Prof. Dr. Fulya BENZER

Kurul Üyeleri

Prof. Dr. Görkemli KAZAR
Doç. Dr. Mevlüt ALATAŞ
Doç. Dr. Engin COŞKUN
Doç. Dr. Seda GÜNDÜZALP
Doç. Dr. Oktay KIZAR
Doç. Dr. Melih YÜCESAN
Doç. Dr. Tuncay YILDIRIM
Av. Serkan ERDOĞAN

Belge Doğrulama Kodu: MF3F3E9

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/munzur-universitesi-ebys>

Adres: Aktuluk Mah. Üniversite Yerleşkesi Merkez / Tunceli

Telefon No:

e-Posta:

Kep Adresi:

Faks No:

İnternet Adresi:

Bilgi için :

Gülşah Levent

Sekreter

Telefon No:

Ek 3: Bilgilendirilmiş Onam Formu

AYRINTILI BİLGİLENDİRME VE GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Sayın Katılımcı,

Aşağıda ayrıntılı bilgileri yer alan araştırma T.C. Millî Eğitim Bakanlığının izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Araştırmaya katılıp katılmamakta özgürsünüz. Araştırma herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Katılımınız tamamen sizin isteğinize bağlıdır, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılım sağlanamaması veya araştırmadan ayrılma durumunda okul ile ilgili ilişkileriniz etkilenmeyecektir. Araştırmada sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Araştırma uygulamaları, kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürsünüz. Araştırmaya katıldıktan sonra istediğiniz an vazgeçebilirsiniz. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, araştırmayı tamamlamayacağınızı söylemeniz yeterli olacaktır. Araştırmaya katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek size hiçbir sorumluluk getirmeyecektir. Onay vermeden önce konu ile ilgili herhangi bir sorunuz varsa aşağıda iletişim bilgileri verilen araştırmacıya sorabilirsiniz. Araştırmada hem anket tekniği hem de derinlemesine görüşme yoluyla veriler toplanacaktır. Araştırmanın nitel boyutunda araştırmayı anketlerin yanında yüz yüze uygulanacak mülakatlarla da desteklemek araştırmanın güvenilirliğini de arttırmaktadır. Derinlemesine görüşmeler katılımcıların izni dahilinde ses kayıtlarının alınması yoluyla yapılacak olup sonraki süreçte o ses kayıtları analiz edilerek yazıya dökülecektir. Araştırmaya katılmayı kabul ederseniz, sizden beklenen, anket sorularını cevaplandırmanız ve derinlemesine görüşmeye katılmanızdır. Bu çalışmaya katılım ortalama olarak 20 dakika sürmektedir.

Araştırmacının Adı Soyadı	Pınar BAYKAN
Araştırmacının İletişim Bilgileri	
Araştırmanın Adı	Anneliğin Çalışma Hayatındaki Tezahürlerinin Sosyopsikolojik Açıdan İncelenmesi: Tunceli Örneği
Araştırmanın Amacı	Yapılacak olan bu çalışmayla asıl amaçlanan, annelik rollerini ifa etmeye çalışan kadınların toplumsal bir düzlemde kalıp yargılarla yasallaştırılmaya çalışılan annelik ideolojisinin, çalışma hayatlarında zor seçimler yapmak zorunda bırakılması olmakla birlikte; bu durumla baş ederken yaşadıkları sıkıntıları ve kadın kimliklerinden biri olan anneliğin geçmişten günümüze kadar geçirmiş olduğu değişimi de kuramsal alt yapı ile birlikte sosyo-psikolojik analizlerle ortaya koymak olmaktadır.

Yukarıda bilgileri bulunan araştırmaya katılmayı kabul ediyorum. .../.../.....

İmza:

Ek 4: Görüşme Formu Yönergesi

1. Kendinizi biraz tanıtabilir misiniz?
2. Evlendiğinizde kaç yaşındaydınız? Eşiniz kaç yaşındaydı?
3. Kaç tane çocuğunuz var?
4. Hanenizde kimlerle yaşıyorsunuz?
 - 4.1. Hanenizde aile büyükleri de var mı?
5. Geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?
6. Anne olmaya nasıl karar verdiniz?
7. Anneliğe bakışınız anne olmadan önce ve anne olduktan sonra değişiklik gösterdi mi?
8. Anne olmak, çalışan bir kadının özel hayatına (arkadaşlarla program vb.) nasıl yansır?
9. Anne olduktan sonra çalışmayı bırakmayı düşündünüz mü? Ya da tam tersi aile ekonomisine daha çok destek olmalıyım diye mi düşündünüz?
10. Annelik çalışma hayatına nasıl yansır? Çalışan bir kadının yaşayabileceği muhtemel zorluklar neler olabilir?
11. Anne olmadan önce ve anne olduktan sonra çalışma hayatındaki çevrenizin davranışları hakkında neler söyleyebilirsiniz?
12. Çalışırken çocuğunuzdan ayrı olmak annelik rollerinizi yerine getirmenizde engel teşkil etmiş midir?
13. Anne akademisyenlerin/öğretmenlerin özel ve akademik hayatlarında karşılaşılabilecek muhtemel zorluklar nelerdir?
14. Anne olmadan önceki ve olduktan sonraki çalışma hayatınızı karşılaştırırsanız neler söylersiniz?
15. Anneliğiniz ve iş yaşamınız arasında ikilem yaşadığınız zaman öncelikli olan hangisidir?

Ek 5: Anket Soruları

ANKET FORMU

Değerli Katılımcılar,

Bu anket formu İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda hazırlanmakta olan “Anneliğin Çalışma Hayatındaki Tezahürlerinin Sosyo-psikolojik Açından İncelenmesi: Tunceli Örneği” başlıklı doktora tezine veri elde edebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Ankete vereceğiniz doğru bilgi ve görüşleriniz, anneliğin çalışma hayatında ne şekilde varolduğu, çalışma hayatında yaşanan zorlukları ve bu zorluklara gerekli çözümler aramak için önemli katkılar sağlayacaktır. Verdiğiniz cevaplar gizli tutulacak, yalnızca araştırma için kullanılacak, bireysel bilgileriniz kimse ile paylaşılmayacaktır. Zaman ayırdığınız, içten cevaplarınızla araştırmaya ve olası sorunların çözümüne katkı verdiğiniz için teşekkür ederiz.

Arş. Gör. Pınar BAYKAN

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ Araştırma

Yöneticisi

Araştırmacı

A. SOSYODEMOGRAFİK BİLGİLER

1. Yaşınız:
2. Eğitim durumunuz: a()İlkokul b() Ortaokul c()Lise d()Üniversite e()
Yüksek Lisans f() Doktora
3. Medeni durumunuz: a () Bekar b() Evli
4. Kaç tane Çocuğunuz var? Varsa sayısı:
5. Mesleğiniz nedir? Belirtiniz.....
6. Çalıştığınız Kurum? Belirtiniz.....

B. ÇALIŞMA DÜŞÜNCESİ ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadeleri okuyup her biri için size en uygun gelen değerlendirmeyi işaretleyiniz.

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1.Çalışma insanın topluma/ülkesine faydalı olmasını sağlayan bir araçtır.					
2.Çalışma insanın insanlığa hizmet etmesinin bir aracıdır					
3.Çalışma insanın doğaya/diğer canlılara faydalı olmasını sağlayan bir araçtır.					
4.Çalışma insanın kendisini toplum içinde ifade etmesini sağlayan araçlardan biridir.					
5.Çalışma insanın kendisini toplum içinde tanımlamasını sağlayan araçlardan biridir.					
6.Çalışma toplum tarafından insana kimlik atfedilmesine imkân sunan bir araçtır.					
7.Çalışma insanın kim olduğunu açıklamasına yardımcı olan bir araçtır					
8.Çalışma insanın kendisini anlamasını sağlayan araçlardan biridir.					
9.Çalışma insanın dâhil olduğu meslek grubuna ait hakları elde etmesinin bir yoludur.					
10.Çalışma insanın bir meslek grubuna dâhil olmasının yoludur.					
11.Çalışma insanın uzmanlık bilgi ve becerilerini geliştirerek belirli bir gruba dâhil olmasının bir yoludur.					
12.Çalışma insanın sorumlu olduğu insanların geleceğini güvence altına almak için sergilediği bir çabadır.					
13.Çalışma insanın sorumlu olduğu insanların ihtiyaçlarını karşılamak için sergilediği bir çabadır					
14.Çalışma insanın ailesinin devamlılığını sağlayabilmek için sergilediği bir çabadır.					
15.Çalışma insanın içsel olarak kendisini ödüllendirmesine imkân sunan bir eylemdir.					
16.Çalışma insanın potansiyelini geliştirmesini sağlayan bir eylemdir.					
17. Çalışma insanın kendisini gerçekleştirmesine imkân sunan bir araçtır.					

C. ANNELİK ROLÜ ALGILARI ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadeleri okuyup her biri için size en uygun gelen değerlendirmeyi işaretleyiniz.

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Bebeği okşamak, kucaklamak ve göz teması kurmak annelik rolünün gelişimini etkiler.					
Bebeğin ihtiyaçlarını bilmek/anlamak annelik başarısının göstergesidir					
Bebeğin ihtiyaçlarını karşılayabilmek annelik başarısının göstergesidir.					
Hamilelik sırasında bebeğe hazırlık annelik rolünün gelişimini etkiler.					
Annelik rolü sorumluluk gerektiren bir görevdir					
Anne- bebek etkileşimi annelik rolünün gelişimini etkiler.					
Annelik sağlıklı yaşam davranışlarına uyumu gerektirir					
Bebeğin emzirmesi annelik rolünün gelişimini etkiler.					
Bebeği sevmek/kabul etmek annelik rolünün gelişimini etkiler.					
Annelik rolündeki başarı Çocuğun gelişimini etkiler.					
Annelik rolünün yerine getirilmesinde sağlık hizmeti sağlayıcılarının desteği etkili olmaktadır.					
Güvensiz bir yaşam ortamı annelik rolünü olumsuz etkiler.					
Anne olmak ve annelik rolü duygusal hazırlık gerektirir.					
Annenin çocukluk döneminde annesiyle yaşadığı deneyimler onun annelik rolünde etkilidir.					
Bebeğin büyümesi ve gelişmesi annelik rolünün başarısının bir göstergesidir					
Annelik rolü yerine getirilmesi gereken bir görevdir.					
Annelik rolü sorumluluk gerektiren bir görevdir.					
Annelik rolünün en zor rolü çocuk bakımındır					
Hamilelikte bebeğe hazırlık, annelik rolünün gelişimini etkiler.					
Annelik süreci ve annelik rolü fedakârlık gerektirir.					
Annelik rolünde aile üyelerinin sosyal desteği önemlidir.					
Annelik rolünün başarısında bilgi ve beceri önemlidir					
Annelik rolü kadınlar için yorucu bir görevdir					
Annelik rolünün yetersizliği annede suçluluk duygusuna neden olur					
Çevredeki bireylerin müdahaleleri annelik rolünün gelişimini etkilemektedir.					
Gebeliğin planlanması/aşırı istek, annenin rol performansını etkiler					
Annelik rolünün yetersizliği çocuğun bakımını etkiliyor					

D. ANNELERİN ÇALIŞMASINA YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadeleri okuyup her biri için size en uygun gelen değerlendirmeyi işaretleyiniz.

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çalışan kadınlar anne olduktan sonra da kariyer planı yapabilmelidir.					
Çalışan annelerin çocukları şımarık olur.					
Çalışmak, anneleri yaşam karşısında daha güçlü yapar.					
Çalışan anneler çocuklarının sorunlarını zamanında fark edemez.					
Çalışan annelerin aile ya da akrabalık ilişkileri zayıftır.					
Çocuğu hasta olan annelere iş yerlerinden kolayca izin verilmelidir.					
Çalışan anneler çocukları ile az vakit geçirse bile kaliteli zaman geçirirler.					
Çalışan annelerin çocukları sık hastalanır.					
Çalışan annelerin çocuklarının kendine güveni daha yüksek olur.					
Çalışan annelerin eşleri ile ilişkileri daha iyidir.					
Çalışan anneler çocuklarına yeterli vakit ayıramaz.					
Çalışan annelerin kendine güveni daha yüksek olur.					
Çalışan anneler çocuklarının maddi isteklerini rahat karşılar.					
Çocuğu olan bir kadın ile beraber çalışmayı tercih etmem.					
Çalışan anneler çocuklarının bakımını yeterince sağlayamaz.					
Çalışan annelerin evleri dağınıktır.					
Çalışan annelerin çocukları disiplinli olurlar.					
Çalışan anneler maddi konuları yönetmede başarılıdır.					
Çalışan annelerle arkadaşlık etmek zordur.					
Anne olmak kadınların iş yerindeki uyumunu artırır.					
Çalışan annelerin iş yerindeki performansı düşüktür.					